TĖVYNĖS SARGAS

POLITIKOS IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

M. Krupavičiaus kunigystė

M. Krupavičius ir Žemės reforma

Paskutinės M. Krupavičiaus dienos

M. Krupavičiaus testamentas

Jurgis Pabrėža — botanikas

Ernesto Galvanausko paskutinieji metai

Tragiškosios epochos veidas Bernardo Brazdžionio poezijoje

Kada Vaitiekūnas teisybę rašė?

1941 metų sukilimą prisiminus

1972

Nr. 1 (32)

TĖVYNĖS SARGAS—GUARDIAN OF THE FATHERLAND

Pradėtas leisti 1896 m. — Established 1896

Redaguoja—Editor: Domas Jasaitis.

Redakcijos adresas. — Address of Editor: 220 No. Seventh Ave., Mount Vernon, N. Y. 10550, Tel.: (914) 668-0048.

Administracija—Administration: Jonas Jakučionis, 503 Euclid Ave., Brooklyn, N.Y. 11208. Tel. (212) AP 7-6973

Leidžia Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga, Krikščionių Demokratų Internacionalo (NEI) ir Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos (CDUCE) narys.

Centro Komiteto adresas: A. J. Kasulaitis, 894 East 223rd Street, Euclid, Ohio 44123. Tel. (216) 261-4994

Published by the Lithuanian Christian Democratic Union, a member of Christian Democratic International—Nouvelles Equipes International (NEI) and Christian Democratic Union of Centre Europe.

Viršelį piešė Paulius Jurkus

TĖVYNĖS SARGO BENDRADARBIAI:

J. Aistis, K. Ališauskas, Dr. S. A. Bačkis, P. Bagdanavičius, kun. V. Bagdanavičius, M.I.C., inž. K. Barūnas, vysk. V. Brizgys, Dr. A. M. Budreckis, Dr. J. Budzeika, St. Dzikas, prof. Dr. Eretas, M. Galdikienė, P. Gaučys, Dr. J. Girnius, J. Gobis, Dr. D. Jasaitis, J. Kairys, A. J. Kasulaitis, kun. J. Kidykas, kun. T. Krištanavičius, S.J., kun. J. Krivickas, Dr. A. Kučas, Dr. O. Labanauskaitė, St. Lušys, M. Mackevičius, Dr. P. Mačiulis, P. Maldeikis, Ig. Malinauskas, Č. Masaitis, J. Matulionis, prof. Dr. J. Meškauskas, J. Mulokas, V. Peldavičius, J. Puškorius, prof. Dr. A. Ramūnas, S. Rauckinas, Dr. A. Sužiedėlis, S. Sužiedėlis, V. Sidzikauskas, V. Sruogienė, Dr. K. Šidlauskas, Dr. A. Škėrys, plk. K. Škirpa, P. Spetyla, prel. L. Tulaba, P. Vainauskas, V. Vaitiekūnas, kan. M. Vaitkus, Dr. J. K. Valiūnas, kun. J. Vaškas, M.I.C., kan. V. Zakarauskas, Br. Zumeris, Dr. Kl. Žalalis, O.F.M., J. Žalys, Dr. T. Žiūraitis, O.P., B. Žukauskas ir kiti.

Prelatas Mykolas Krupavičius

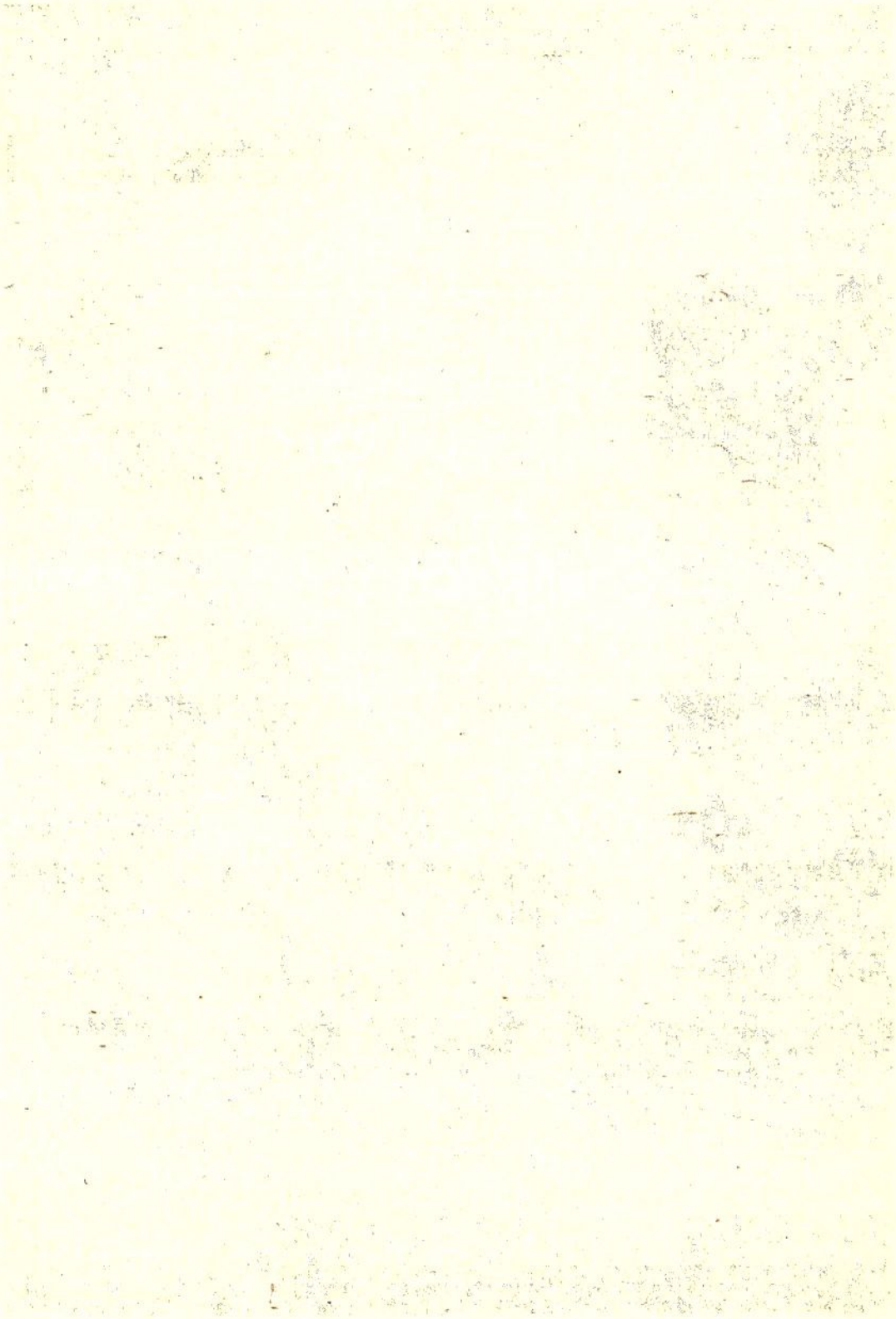

TĖVYNĖS SARGAS

POLITIKOS IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

1971 Įsteigtas 1896 1 (39)

ŠVENTOJO TĖVO SVEIKINIMAS PRELATUI MYKOLUI KRUPAVIČIUI

Š. m. spalio 1 d., antrą dieną po šv. Mykolo Arkangelo šventės, didžiam lietuvių tautos ir valstybės vyrui, lietuvių krikščioniškosios demokratijos kūrėjui, Žemės Reformos autoriui ir lietuviui kunigui MYKOLUI KRUPAVIČIUI sukako 85 metai amžiaus.

Šia proga, retą išimtį padaręs, telegrama mūsų brangųjį Sukaktuvininką pasveikino ir Popiežius Paulius VI:

"KAIP PADĖKOS ŽENKLĄ UŽ JO DAUGELĮ METŲ KUNIGIŠKOSIOS TARNYBOS, PRAŠYDAMAS GAUSIŲ DIEVO MALONIŲ, ŠVENTASIS TĖVAS MALONIAI TEIKIA PRELATUI MYKOLUI KRUPAVIČIUI, JO AŠTUONIASDEŠIMT PENKERIŲ METŲ AMŽIAUS SUKAKTIES PROGA, TĖVIŠKĄ IR APAŠTALIŠKĄ PALAIMINIMĄ".

(Pas.) Kardinolas Villot

Lietuvos Nacionalinė M. Mažvydo Biblioteka

SECRETARIAT OF STATE
N. 158342

From the Vatican, August 4, 1970

The Secretariat of State is directed by the Holy Father to express his grateful appreciation of the kind wishes and the assurance of prayers which were contained in the message sent to him on the occasion of his priestly Golden Jubilee, and to convey to all associated with this thoughtful gesture his paternal Apostolic Blessing.

Parašas

PAVLVS PP. VI

QVINQVAGESIMVM SACERDOTII CELEBRANS NATALEM MEMORI MENTE AMANTIQVE ANIMO PROSEQVITVR FILIOS QVI LAETANTES EI CIRCVMFVNDVNTVR AD AGENDAS VNA CVM IPSO MAXIMAS GRATIAS DEO QVEM ENIXE DEPRECATVR VT CAELESTIVM MVNERVM COPIAM LARGIATVR ECCLESIAE ET OMNIBVS QVI GAVDIO ET SPEI EIVSDEM MATRIS FIDENTES SOCIANTVR ✢ MCMXX-MCMLXX

MYKOLAS KRUPAVIČIUS

ANTANAS RAMŪNAS

Rūpestį žmonių gimine Dievas padalijo tarp dviejų galybių, būtent bažnytinės ir pasaulinės. Vienai pavedė dieviškus, kitai žmogiškus rekalus. Todėl yra būtina, kad abi valdžios viena su kita derintųsi.

Leonas XIII, **Immortale Dei**

Surinksime geriausius kultūrinius žmonijos laimėjimus, sujungsime juos lietuvių kultūros turiniu ir apipinsime juos visų mūsų pievų kvapiais žiedais. Tai bus Lietuvos žodis moderniai žmonijai.

Kazys Pakštas, 1954 m. Ateitininkų kongrese Chicagoje

Išrašome čia ir sugretiname šias dvi citatas, nes Mykolo Krupavičiaus gyvenimo ir veiklos esmę ir prasmę galima nusakyti ir išreikšti dviem raktinėm idėjom bei idealais: *lietuvybė* ir *katalikybė*. Tarsi talentingo menininko sukurta monumentali granitinė statula, jis ryškiai įasmenina ir gyvai simbolizuoja ir vieną ir antrą. Paminklas — patvaresnis už varį. Aere perennius.

Tad dvilypėj bei dvimatėj perspektyvoj tenka regėti, nagrinėti ir vertinti Krupavičių, vieną iš lietuvių tautos didžiadvasių ir nenuilstamų lietuviškojo gyvenimo variklių nepriklausomoj Lietuvoj ir išeivijoj.

Visų pirma, Mykolo Krupavičiaus buitis ir visa jo saviraiška būtų sunkiai suprantama, jeigu išleistume iš akių vieną nepaprastą reiškinį, būtent, *lietuviškąjį renesansą*, prasidėjusį Valančiaus, Daukanto, Aušros, Basanavičiaus, Kudirkos, Baranausko, Jakšto-Dambrausko, Maironio, Vaižganto, Matulaičio, etc. gadynėje ir pasiekusį pilnutinį savo išsiskleidimą nepriklausomybės laikotarpyje. Tai buvo tikras lietuvių tautos pa-

vasaris, atnešęs nuostabių kūrybos žiedų ir vaisių visose gyvenimo srityse. Neatsiliko čia ir Mažoji Lietuva, Donelaičio, Vydūno, Zauerveino ir kt. dvasios gaivinama. Lietuvių tautos kūrybinė galia, per amžius išorinėm ir vidinėm priemonėm slopinama, prasimušė nūn nebesulaikomom versmėm, pralauždama erdvės ir laiko varžtus ir išsiliedama į naujas buities platybes ir aukštybes. Čiurlionio kūrybos sapnai ir vizijos ėmė virsti tikrove.

Krupavičius — lietuviško renesanso šaunus ir taurus sūnus. Jis priklauso to renesanso pačioms viršūnėms. Ir, kaip retas kuris, gyveno gyvenimą didį ir giliaprasmį, nes sugebėjo išsižadėti savęs, pasiaukoti, pasišvęsti — gyventi ne sau, o lietuviui, Lietuvai, jos dabarčiai ir ateičiai. Mylėjo visa širdimi Maironio kūrybą, nes ten — aušrinės ir aušros gaiviais spinduliais sušvito lietuvių tautos laisvės šviesios viltys, tikėjimas, meilė, lūkesčiai, ilgesiai. Knyga, pavadinta *Lietuviškoji išeivija* (1959), baigia Maironio posmais, iš kurių vienas skamba šitaip:

Ginkime kalbą, žemę, jos būdą!
Stokim į darbą, kaip milžinai!
Laimina Dievas sėjamą grūdą,
Laimina vaisių: gema šimtai.

Krupavičių suprasti reikalinga istorinė lietuvybės perspektyva.

Lietuvos praeitis — žavi ir didinga. Ne veltui yra sakoma, jog jinai yra verta Homero kanklių ir Tacito plunksnos. Yra pagrindo ir prasmės kalbėti apie *nemirtingąją Lietuvą*, nes amžių eigoje lietuvių tautos kūrybinis genijus skaisčiai sušvito ne vienoje, o trijose pagrindinėse gyvenimo srityse: *valstybinėj, religinėj* ir *pedagoginėj*. Lietuviai sugebėjo sukurti ir ištisus šimtmečius puikiai tvarkyti daugiatautę valstybę. Kiek čia buvo kalbų, kiek religijų! Visiems ir visur buvo laisvė! Lietuvos įnašas federalizmo ir ekumenizmo srityje yra retos kokybės ir vertės. Nė kiek nemažesnis įnašas padarytas ir pedagoginėj srity, kuriant tikrai pažangią, toli į ateitį žvelgiančią demokratinę mokyklinę sistemą, užbėgant už akių ir Vakarams, ir Rytams, ir net naujųjų laikų pačiai vadovaujančiai pedagoginei žvaigždei — Pestalozziui (1746-1827). Šie, būtent, trejopi Lietuvos bei lietuvių siekiami ir įkūnyti visuotinio žmoniškumo idealai priklauso ne vien tik praeičiai. Atvirkščiai, jie priklauso dar daugiau ateičiai, nes į šiuos visuotinio žmoniškumo idealus ir jų realizavimą nūn artėja iš tolo ir iš lėto žemės tautos ir pasaulis. Lietuvos didybė ne vien tik praeityje. Jinai dunkso ir šviečia

prieš mūsų akis ateityje, tiktai mokėkime lietuvybės turtus pasauliui atskleisti ir perduoti. Štai ant mano rašomojo stalo guli išverstas ir vos tik išleistas (Chicago, Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1971) Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos 1529 metų Statutas. 1979 metai jau ne už kalnų: švęsime pedagoginį Lietuvos jubiliejų — 400 m. nuo Vilniaus Universiteto įkūrimo ir valstybinį jubiliejų — 450 m. nuo 1529 m. statuto pasirodymo. Prabilkime į Europą, į pasaulį! Mūsų didingą praeitį panaudokime kaip Archimedo tašką pajudinti žemei! Iš mūsų daug, oi dar daug galėtų ir turėtų pasimokyti ir besikurianti Jungtinė Europa, ir UNESCO, ir į pasaulinę vyriausybę pretenduojančios Jungtinės Tautos, kada kalba eina apie tikrą žmogiškumą ir jo pritaikymą. Matyt, senovės prūsai bei aisčiai ne veltui buvo užsitarnavę *homines humanissimi* — žmoniškiausių žmonių — vardą!

Aukščiau išvardinti ir trumpai apibūdinti trys pagrindiniai istoriniai lietuvybės bruožai bei lietuviški talentai — *valstybinis, religinis* ir *pedagoginis* — nuostabiai susijungė ir susiderino Mykolo Krupavičiaus gyvenime ir veikloje. Kalbėdami apie Krupavičių, dažnai kažkodėl užmirštame, jog jis, profesiniu požvilgiu dalyką imant, buvo (toks ir paliko visą savo gyvenimą!) visų pirma pedagogas. 1905 m. jis baigė anais laikais plačiai žinomą Veiverių mokytojų seminariją, po to mokytojavo ir tik tada, praskleidęs jau savo pedagoginį talentą, panūdo kopti į Žemiškojo Miesto ir Dangiškojo Miesto, t.y. į valstybinio ir religinio gyvenimo aukštumas, panaudodamas stebinančiai galingą pedagoginę bei didaktinę priemonę — savo ciceroniską bei demosteniską *iškalbą*. Buvo tai tikras Lietuvos Chrisostomas, t. y. Auksaburnis. Pedagogiką pažinojo ne iš paviršiaus. Tai patyriau iš nuolatinių pasikalbėjimų, nes ilgoką laiką (1945-1949) buvome artimi kaimynai (dvasinis bendravimas palaipsniui vedė į dvasinę giminystę: jis tapo mano sūnaus Mykolo krikštatėviu). Kad mokyklinis pasaulis bei pedagoginiai klausimai jam buvo visą laiką giliai prie širdies, matome iš jo raštų (Kokia mums reikalinga mokykla 1919; Kunigas dvidešimtojo amžiaus visuomenėje 1920, Apie visuomeninį darbą 1928, Lietuviškoji išeivija 1959, Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje 1960 ir kt.). Krupavičius cituoja pranašo Jeremijo žodžius: "Argi mano žodžiai ne kaip ugnis, sako Viešpats, ir ne kaip kūjis, trupinąs uolą" (Jer. 23, 29), o jo visas pedagoginis pasaulis yra įkvėptas Dieviškojo Mokytojo žodžių: "*Eikite tad ir mokykite . . .*" (Mat. 28, 19-20). Taigi, gražbylystė Krupavi-

čiui nėra kažkokia išorinė puošmena, kuria turi dangstytis mokytojas, valstybininkas ir dvasininkas, bet galinga pedagoginė priemonė pasiekti, paveikti, įžiebti ir perkeisti žmonių širdis, protus, valias ir sąžines. Mokymas čia yra kelias ir šviesa, yra tai tarsi tiltas, jungiantis Žemiškąjį Miestą ir Dangiškąjį Miestą, jungiantis žemę ir dangų, tikrovę ir idealą.

Po Krupavičiaus gražbylyste slepiasi gili ir plati gyvenimo išmintis, slepiasi naujųjų laikų žmogaus ir visuomenės gyvenimo, to gyvenimo pavojų, nukrypimų, dėsnių ir idealų esminis pažinimas.... Dar ir šiandien ne vienas katalikas nustebs, patraukys pečiais ar net pašoks iš vietos, paskaitęs, sakysime, sekančius tvirtinimus: "Skubus ir neatidėliojamas darbas — pašalinti iš katalikybės konservatyvizmo nuosėdas. Nėra katalikas tas, kas yra konservatorius. Nėra konservatorius tas, kas yra katalikas" (Krikščioniškoji demokratija. Tėvynės Sargo Biblioteka, 1948, 25 p.). Yra tat grynas nesusipratimas tapatinti katalikybę ir vad. dešinę bei dešiniuosius! "Turime daug priešų. Už juos dėkokime Dievui, nes jie mums padeda įtempti pastangas ir padidinti pasiaukojimą. Tuo būdu mūsų priešai tampa mūsų bendradarbiais" (Kunigas Dievo ir žmonių tarnyboje. Chicaga, Lietuviškos Knygos Klubas, 1961, 28 p.). Katalikybės šviesoj į dalyką žvelgiant, Krupavičius iškyla prieš mūsų akis kaip aiškiaregis, ryžtingas, drąsus, dinamiškas, ištvermingas, skatinantis *socialinis reformatorius* (Žemės klausimas Lietuvoje 1919, Kova už žemę ir laisvę 1920, Kova už žemę ir ūkininką 1928, Liaudies tarnyboje 1928 ir kt.). Šiuo atveju Krupavičiaus gyvenimas ir visa jo saviraiška būtų sunkiai suprantama, jeigu išleistume iš akių vieną iš centrinių XIX amžiaus ir XX amžiaus pradžios socialinių reformų judintoją ir tų reformų kelio švyturį *Leoną XIII (1810-1903).* Pastarasis, tapęs popiežium (1878-1903), buvo pramintas *lumen caeli — dangaus šviesa,* nes jame, atrodo, įsikūnijo ir į pasaulį iškalbingai prabilo tūkstantmetinė žmogaus, tautų ir žmonijos proto bei tikėjimo išmintis, apimanti ir žemiškus-pasaulinius ir dieviškus reikalus ir pastarųjų dviejų abipusį suderinimą bei tvarkymą. Pagal Leoną XIII, Žemiškasis Miestas ir Dangiškasis Miestas, pasaulinė galybė ir bažnytinė galybė, arba valstybė ir Bažnyčia, viena antrą ne išskiria, bet, atvirkščiai, viena antrą papildo, nes juk susitinka žmogaus pačioje prigimtyje: pirmoji turi paskirtį rūpintis vyraujamai kūno reikalais — žmonių *gerove,* antroji sielos reikalais — žmonių *laime.* Gerovė be laimės — tarsi kūnas be sielos!

Leono XIII enciklikų mokslas sudaro krikščioniškosios demokratijos sąjūdžio sielą. Galima gyvenimą organizuoti atsiremiant į laisvę be lygybės, ir vien ta kryptimi einant lengva per daug nukrypti į dešinę. Galima gyvenimą organizuoti atsiremiant į lygybę be laisvės, ir ta kryptimi einant lengva per daug nukrypti į kairę. Bet neužmirština, jog visi žmonės, kokie jie bebūtų, yra Dievo vaikai. Kaip Dievo vaikai jie yra broliai ir lygūs, visų pirma, laisvėje. *Visuotinė taika* yra siektina ir pasiekiama, bet jinai yra ne kas kita, kaip *visuotinės žmonių ir tautų laisvės, lygybės ir brolybės pats žiedas ir vaisius.*

Savo knygoje *Krikščioniškoji demokratija* Krupavičius cituoja Leoną XIII ir ragina "sukurstyti — turtinguose ir vargšuose — visų dorybių karalienę — meilę. Trokštamos pagalbos galima susilaukti tik iš plačiai išsiliejusios meilės . . . Ji geriausias vaistas nūdienei dvasios revoliucijai ir egoizmui gydyti." Tai Leono XIII žodžiai. Jie pasakyti seniai — 1891 m. gegužės 15 d. enciklikoj *Rerum novarum.* Tačiau taip naujai skamba, tokie aktualūs, taip tinka mūsų gyvenamiesiems laikams ir reikalams, tarsi tik vakar būtų tarti ir tik mūsų problemoms spręsti taikyti (Krikščioniškoji demokratija. Tėvynės Sargo Biblioteka, 1948, pp. 161-162). Mykolas buvo 6 metų, kai pasaulį išvydo enciklika *Rerum novarum,* gi jo gimimo metai (1885) sutampa su enciklikos *Immortale Dei,* krikščioniškosios demokratijos Chartos, pasirodymu. Jo visas gyvenimas buvo ne kas kita, kaip Dievo ir žmogaus meilė, paversta veiksmu ir darbu. Jis vienas iš tų retų mirtingųjų, kurie gyvai išgyveno ir pritaikė Kristaus Evangeliją visuomenės ir Dievo tarnyboje, ir Žemiškojo ir Dangiškojo Miesto statyboje. Statė ir pastatė didingą gyvenimo rūmą ne ant smėlio, bet ant neišjudinamos uolos. Savo gyvenimą ir savo veiklą, Dievo ir žmogaus meilės įkvėptą, skyrė ir aukojo nemirtingajai Lietuvai. Į tolimiausius Lietuvos kaimus, į varganas lūšnas, į bakūžes samanotas jis ir jo sąjūdis nešė naujo gyvenimo ir prisikėlimo viltį, mažino ir šalino skausmą, įžiebė ir didino džiaugsmą. Jo paminklui tinka Maironio žodžiai: —

Ten, kur Nemunas banguoja tarp kalnų lankų,
Broliai vargdieniai dejuoja nuo senų laikų . . .
Ten užaugau iškentėjau aš kančias visas
Ir pamėgau pamylėjau vargdienio dūmas . . .

Visas jo gyvenimas, buitis ir veikla kalbėte kalba: ***Sakau Tau, Lietuva, kelkis, kilk, žydėk ir spindėk Europai ir pasauliui! . . .***

KRUPAVIČIAUS KUNIGYSTĖ

VYT. BAGDANAVIČIUS, M.I.C.

1. Krupavičiaus supratimo uždavinys

Nėra paprastas uždavinys suprasti ir aptarti Krupavičių. Jį būtų lengva suprasti, jei jis būtų reiškęsis kaip liberalus visuomenininkas, nesiskaitąs su tradicijos varžtais. Jį būtų lengva suprasti, jei jis, kaip koks socialistas, būtų pasinešęs reformuoti turtinius žmonių santykius, nedaug reikšmės pripažindamas nuosavybės teisei. Bet tai nebūtų Krupavičiaus supratimas. Šalia savo liberalumo ir sociališkumo jis yra Bažnyčios žmogus. Jis yra drausmingas bažnytinės organizacijos ir jos kunigijos narys. Jis yra net didelis Bažnyčios autoiteto gerbėjas.

Kai stebime turtingą Krupavičiaus veiklą ir jo didelio ryžto asmenybę, tenka dažnai stebėtis, kaip ši prigimtis atsirado ne taip jau šakotų prigimčių lietuvių tautoje.

Tačiau šio straipsnio uždavinys nėra nė antropologinė, nė psichologinė Krupavičiaus prigimties analizė. Tai yra idėjinės jo prigimties pažinimas. Krupavičius yra daug kas: jis yra politikas, kalbėtojas, žemės nuosavybės reformuotojas, rašytojas, krikščionybės ideologas ir kunigas.

Šio straipsnio uždavinys yra pažvelgti į Krupavičių kunigą. Šis uždavinys yra labai teisėtas, nes Krupavičius savo jaunystėje ruošėsi būti kunigu, ir tokiu visą gyvenimą pasiliko. Tik per kunigystę jis įėjo į visas kitas savo reiškimosi sritis.

Norėdami pažinti Krupavičiaus kunigystę, netyrinėsime kaip jis reiškėsi vikaraudamas ar klebonaudamas, nors ir to darbo jis jokiu būdu nesikratė. Tai galėtų būti atskiras uždavinys. Krupavičius yra daug rašęs apie kunigo veiklos uždavinius. Neturėdami galimybės apžvelgti visų jo raštų, mes pasinaudosime tik paskutine jo knyga "Kunigas Dievo ir žmonių tarnyboje", išleista Chicagoje 1961 m. Šioje knygoje Krupavičius pateikia pilną savo kunigiškos veiklos supratimą.

Norėdami savo uždavinį galimai geriau atlikti, mes jį padaliname į atskirus uždavinius. Pirmiausiai mes norime susidaryti vaizdą, kokia yra Krupavičiaus Bažnyčios samprata (2). Toliau norime išsiaiškinti, kaip, Krupavičiaus supratimu, reiškiasi žmogaus ir Dievo santykiavimas (3). Ketvirta, norime atkreipti

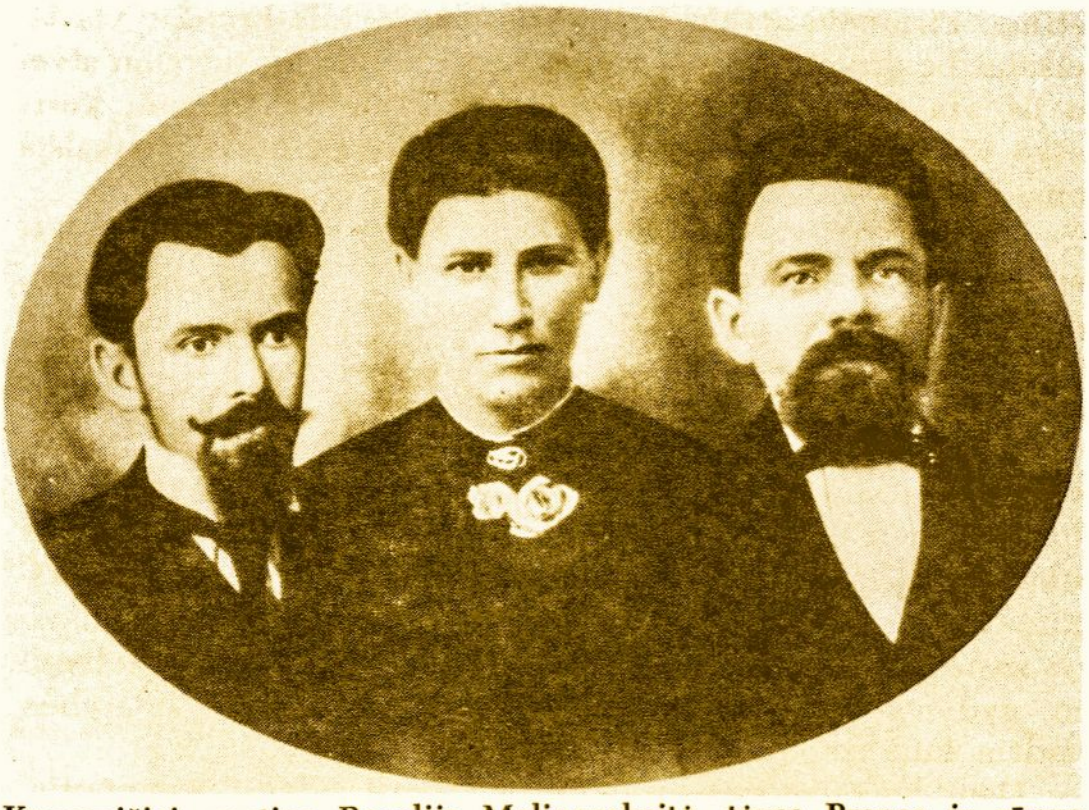

Krupavičiai: motina Rozalija Malinauskaitė, tėvas Pranas ir sūnus Mykolas

dėmesį į Krupavičiaus realistinį požiūrį į gyvenimą. Penkta — į jo labai būdingą bruožą: visuomeninį požiūrį į gyvenimą. Šeštu, susipažinsime su jo turtinės problemos supratimu. Toliau nuosekliai iškyla klausimas: kokia yra Krupavičiaus dorovės samprata (7). Krupavičiaus pilnai negalima suprasti be jo kaip kalbėtojo nusiteikimo (8). Devintoj vietoj seka Krupavičiaus požiūris į liturgiją. Po to jau (10) bus sudarytas pordirvis suprasti Krupavičiaus kunigystei.

Skaičiai skliausteliuose toliau tekste reiškia Krupavičiaus knygos "Kunigas Dievo ir žmonių tarnyboje" puslapius.

2. *Galingas žmonių sugyvenimo pastatas*

Norint sužinoti, ką Krupavičius mano apie Bažnyčią, gal būt labiausiai jo mintį atidengia sakinys, kuriuo jis apibūdina pirminę Bažnyčią. Pastebėdamas, kad dabar pagrindiniu Bažnyčios supratimo bruožu laikoma kova su nuodėme ir rūpestis jos atleidimu, Krupavičius rašo: "Tuo gi tarpu senoji Bažnyčia tokiu punktu laikė katechumenus ir nusidėjėlius" (476). Atkreipkime dėmesį į skirtumą viename ir kitame Bažnyčios sup-

ratime. Pirmuoju atveju Bažnyčios pagrindinis bruožas yra išreikštas bendrybėmis: nuodėme ir jos atleidimu. Antruoju atveju jis yra išreiškiamas konkrečiu žmogumi: žmogumi, kuris ieško išganymo (katechumenas) ir žmogumi, kuris nusikalsta (nusidėjėlis).

Šis skirtumas Krupavičiaus Bažnyčios supratimui yra reikšmingas. Jis parodo, kas iš tikro Krupavičiui pirmoje eilėje rūpi, būtent: konkretus žmogus su savo ieškojimais ir su savo doriniais trūkumais. Jam rūpi realus žmogus, nepaisant jo tikėjimo ir doros trūkumo.

Krupavičiaus realizmas vadovauja jo Bažnyčios supratimui. Iš to galime suprasti, kodėl Krupavičius domisi Trockio Bažnyčios aptarimu: "Visais laikotarpiais, viduramžiais ir naujaisiais laikais, Bažnyčioje buvo šventų ir nešventų žmonių, kurie krikščionybės uždavinį gerai suprato. Jų supratimu, tas uždavinys susideda iš verkiančiųjų linksminimo, nelaimingųjų gelbėjimo, gydymo dorinių ir kūninių žaizdų. Čia yra labdarybės pradžia, kuri yra krikščionybės vainikas" (108).

Daug ką gali nustebinti šitokia Trockio Bažnyčios aptartis. Bet ji nenustebins tų, kurie žino Markso požiūrį į viduramžius. Nėra nuostabu šią Trockio citatą rasti Krupavičiaus raštuose. Jis Bažnyčioje randa kažkokią nepaprastai veiksmingą atramą prieš visas gyvenimo blogybes. Jis dogmose randa "tiek daug stebėtino džiaugsmo, jėgos ir turto", kuris mums šiandien yra prieinamas ir kuris gali padėti mūsų sunkenybėse (179). Tai nereiškia, kad šis optimistinis reginys aptemdytų Krupavičiaus žvilgsnį ir jis nematytų Bažnyčios narių blogybių (67). Tačiau tos blogybės neįstengia aptemdyti jam giedro Bažnyčios vaizdo. Šis Bažnyčios vaizdas jame labai giliai įsmigęs. Ir jei kas nuo Bažnyčios atkrinta, tai, Krupavičiaus supratimu, įvyksta dėl to, kad jis jos nėra gerai supratęs, ima ją tik paviršutiniškai (14).

Kad Krupavičiaus Bažnyčios samprata nėra paviršutiniška, tai matyti iš to, kad jis ją laiko esant kažkur giliau, anapus dorovės ir filosofijos sričių: "Bažnyčia nėra pirmoj eilėj dorovės įstaiga, nėra filosofijos rūmai" (466). Tai nereiškia, kad Krupavičius pro pirštus žiūrėtų į dorovinius nusikaltimus. Jam nėra vistiek, kokios idėjinės struktūros formuoja visuomenę, kokios ne. Šis Krupavičiaus sakinys gali reikšti du dalykus: pirma, jis taip giliai vertina žmogų, kad net nusikaltusiam ir klaidoje esančiam žmogui pripažįsta didelę vertę; antra, jis turi tokią aukštą Bažnyčios sampratą, kad ją laiko kažkuo realesniu, negu dorovinės sistemos ir filosofinės struktūros.

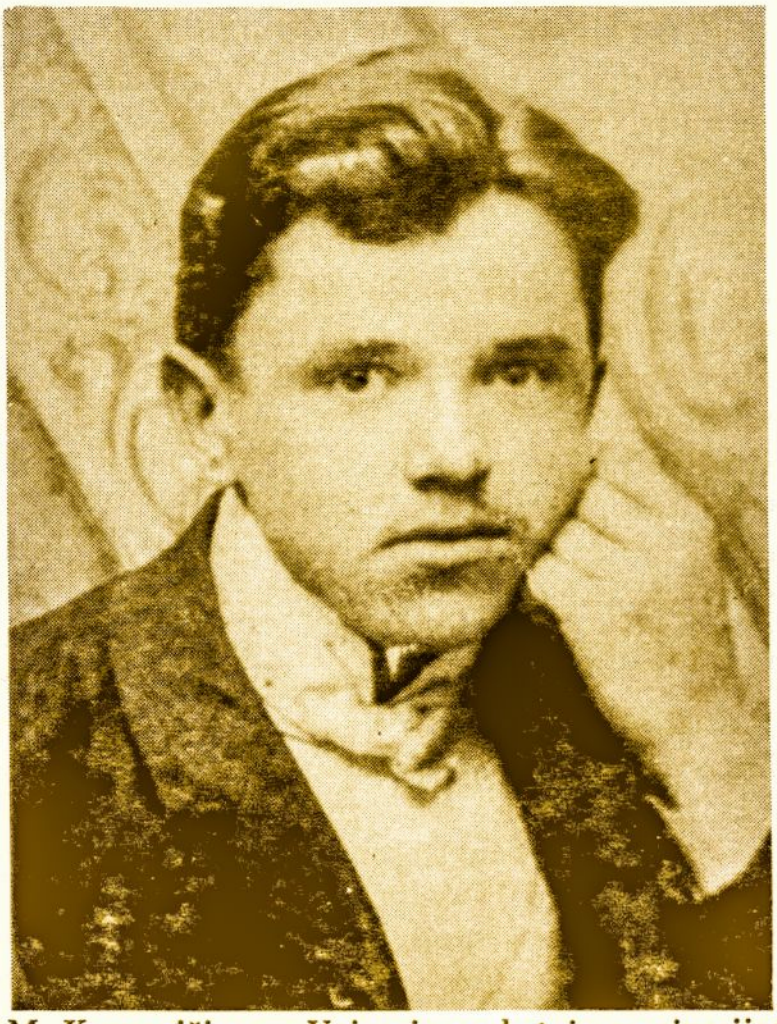

M. Krupavičius — Veiverių mokytojų seminarijos abiturientas 1905 m.

Kai Krupavičius nori tiksliau aptarti Bažnyčią, jis atmeta šv. Belarmino Bažnyčios aptartį ir pasisako už Pijaus XII aptartį. Belarmino supratimu, Bažnyčia yra bendruomenė apjungta tuo pačiu tikėjimu, ta pačia liturgija ir pasidavusi teisėtai ganytojų, pirmoj eilėj Romos vyskupo, valdžiai. Ši aptartis Krupavičiui nepatinka dėl jos perdaug išryškinto hierarchinio Bažnyčios valdymosi būdo. Iš jo, kaip nuoširdaus demokrato, tokio sprendimo ir galima tikėtis. Jam geriau patinka Pijaus XII aptartis, kurioje Bažnyčia suvokiama kaip žmonių bendruomenė, esanti antgamtinės malonės įtakoje, kuri siekia Dievo sūnų vertybės ir darnaus visų jėgų išvystymo, statydama galingą žmonių sugyvenimo pastatą (619-620). Tai yra Bažnyčios aptartis, kuri artima Krupavičiaus širdžiai. Joje yra stipriai pabrėžtas bendruomeniškumas, išryškinta atvirybė į nuostabią ateitį, atkreiptas dėmesys į darnų žmonių sugyvenimą, apsivainikuojantį galingu pastatu. Ir visa ši sąranga yra antgamtinės malonės įtaigojama.

3. *Religingas žmogus savo aplinkoje*

Krupavičius labai gyvai jautė žmonių skriaudas ir žinojo, kad Bažnyčia kartais permažai rūpinosi, kad šios negerovės būtų pašalintos. Kodėl jis, vis dėlto, aukštai vertina Bažnyčią? Kodėl jis nenusikreipė nuo jos, kaip daugelis socialinio gyvenimo reformatorių?

Kad taip neįvyko, priežasties reikia ieškoti giliame Krupavičiaus religingume. Jo tikėjimas Dievu yra gilus ir veiklus. Ne be reikalo jis yra pasisavinęs islamišką formulę išreikšti savo santykiui su Dievu. Islamas, kaip žinome, yra būdingas tampriu ryšiu tarp tikėjimo ir gyvenimo. Todėl Krupavičiui patinka cituoti vieno musulmonų kunigaikščio žodžius: "Vardan gailestingojo Dievo". Šie žodžiai, kurie neveiklioje krikščionijoje yra nublukę, Krupavičiaus krikščionybėje darosi veikiančios jėgos variklis. Jam nesuprantama krikščionybė, kurioje "nusitrina dogmų ir moralinių dėsnių ribos ir (žmogus) žiūri į tai, kaip į nykstančius rūkus" (257). Jam taip pat nesuprantamas literatūrinis krikščionybės supratimas. Literatūroje jis įtaria "priemonę išslįsti iš realaus gyvenimo" (262 psl.). "Literatūrinės fikcijos pasaulis" (261), panašiai kaip žurnalistinis krikščionybės supratimas (256), dar labiau "sumitologinti socialiniai santykiai" (262) Krupavičiui nėra krikščionybė.

Priemonė, kurios dėka jis sugeba įžvelgti gyvybę, glūdinčią krikščionijos dogmose, atrodo, yra malda. Nes malda ir mąstymas jam yra reikalinga žinojimo priemonė (292). Tačiau Krupavičiaus malda ir mąstymas yra visai kitoki, negu 19-20 šimtmečio intelektualo ir 17 šimtmečio pamaldaus žmogaus. Krupavičiaus malda nėra individualistinė. Subjektyvinis žmogus, jo manymu, nusikreipdamas vien į save, prarado priėjimą prie dogmų, "iš kurių Bažnyčia semiasi savo maldos turinį ir jėgą (ir dėl to) nustojo būti religinį gyvenimą tvarkančiu veiksniu" (548).

Žmogus, pasidaręs subjektyviu, prarado sugebėjimą tarpininkauti. Tai tragiškai atsiliepė ir pasauliečiams, ir kunigams. Pasauliečiai nenorėjo būti tarpininkaujami savo santykiuose su Dievu, individualistiškai nusiteikusio asmens, o kunigas pradėjo savo idealą matyti atsiskyrime nuo visuomenės. "Ryšys su kitais žmonėmis, o ypatingai tarpininkavimas, (kunigui) jam buvo svetimas ir nepageidaujamas, nes, jo manymu, juo labiau žmogus atsiriboja nuo savo aplinkos, tuo labiau realizuoja savo asmenybę ir pasiekia aukštesnio tobulumo" (548).

Šioje kritiškoje pastaboje apie kunigus mes galim įžvelgti patį būdingąjį Krupavičiaus religijos bruožą, kuris išaiškina visą jo veiklą. Krupavičiaus religinis gyvenimas nėra atsietas nuo jo aplinkos. Jo žmogus praktikuoja religinį gyvenimą su visa savo aplinka. Dirbtinis atsiskyrimas nuo aplinkos Krupavičiui ne tik nėra religingumo žymė, kaip 17 šimtmečio vienuoliui, bet priešingai, yra religingumo trūkumas. Tai padeda mums suprasti, kodėl Krupavičius ėmėsi žemės reformos kaip religinio uždavinio. Jam žmogiška aplinka turi atitikti atpirktam žmogui. Tai padeda suprasti ir Krupavičiaus labai energingą kovą už lietuvybės išlaikymą išeivijoje, nes tai derinasi su jo religiniu gyvenimu, kuris yra neatskiriamas nuo žmogaus aplinkos, suprastos, be abejo, ne tiek geografine, kiek ypač visuomenine ir kultūrine prasme.

Kai stebime šį Krupavičiaus tikinčiojo žmogaus vaizdą, darosi aišku, kad jo krikščionio ir jo aplinkos suderinimo mokslas tampriai siejasi su Pijaus X šūkiu "Visa atnaujinti Kristuje".

Tikintysis, atitrūkęs nuo savo aplinkos, Krupavičiui yra antikrikščionybės ženklas. Todėl jis drįsta vienišą atsiskyrėlį laikyti esančiu velnio įtakoje. "Jūs rasite jį (velnią) vienišo atsiskyrėlio maldoje, jo atgailoje, jo giliausioje ekstazėje ir širdies ramybėje bei tyloje" (395).

Šis drąsus pasisakymas prieš vienišumą liudija, kaip labai savas Krupavičiui yra tikinčiojo visuomeninis ryšys su savo aplinka. Vargiai ar jis yra kilęs iš Pijaus X ar Pijaus XII formulavimų. Jų pareiškimus Krupavičius , tiesa, mėgsta ir juos cituoja. Tačiau tikinčiojo suvokimas kaip žmogaus, kuris stovi savo aplinkoje, yra, manytume, pati Krupavičiaus asmenybės ašis.

4. Ar Krupavičius egzistencialistas?

Nėra reikalo įrodinėti Krupavičiaus realizmo: užtenka pažinti jo gyvenimą. Tačiau norint suprasti, kokią vietą visoje jo dvasios sąrangoje užima jo žvilgsnis į gyvenimą, tokį, koks jis yra, o ne tokį, kokį kas vaizduotųsi, verta dar pasižvalgyti po jo mintis.

Kaip matėme, net literatūroje jis mato pavojų "išslysti iš realaus gyvenimo" (262). Kristumi sekimas Krupavičiui yra ne kas kita, kaip ieškojimas "įkvėpimo kasdieniniuose gyvenimo reiškiniuose, pajėgiančiuose pajudinti sielą" (224). Šią mintį Krupavičius ryškina atskirais atvejais. Taip, ryšium su laiko uždaviniais, jis rašo: "Reikalinga rimtai studijuoti laiko dvasią, jo

pažangą, skelbiamas idėjas ir išradimus, pažinti gerąsias ir blogąsias puses . . ." (287). Prisimenant, kad pats sekimas Kristumi Krupavičiui ateina per gyvenimo reiškinius, ir į laiko dvasios studijavimą tenka žiūrėti kaip į religinį uždavinį.

Tačiau laiko dvasios studijavimas Krupavičiui atidengia dažnai toli gražu ne palaimą, bet besiartinančias audras. "Silpnųjų skriaudimas, darbininkų luomui žmogaus teisių atėmimas" visu ryškumu atsistoja prieš jo akis (88). Bet tai Krupavičių nenuvaro neviltin ir nieko neveikiman. Jis sugeba šiuos faktus priimti kaip iššaukimą, kaip uždavinį. Šia prasme jis net dėkoja Dievui už tuos uždavinius, kurie tokiu tragišku būdu iškyla prieš jo akis. Vieno rašytojo žodžiais jis sako: "Turime daug priešų. Už juos dėkokime Dievui, nes jie mums padeda įtempti pastangas, ir padidinti pasiaukojimą" (28). Kodėl šis pasiaukojimas yra vertybė? Krupavičiaus galvosenoje jis yra vertybė dėl to, kad, kaip matėme, tinkamai sutinkant savo gyvenimo problemas mes labiau sekame Kristumi.

Turint prieš akis šią galvoseną, lengva suprasti, kad Krupavičiui nepriimtina tokia krikščionybė, kurioje dvasia yra garbinama, o kūnas neteisėtai žeminamas ar inkriminuojamas. Todėl jis aiškiai pasisako prieš tas krikščionybės sroves, kurios jo realizmui yra nepriimtinos. Jų galima suminėti tris: manichejizmą, esencializmą ir eschatalogizmą.

Manicheizmas yra karts nuo karto iškylanti krikščionijoje dvasios kryptis, kurioje pasaulis ir kūnas yra žeminami, sutapatinant juos su pačiu blogio principu. Apie tai Krupavičius sako: "Velnias nėra prigimtis. Kas taip manytų, iškryptų į manicheizmo klaidą" (390).

Krupavičiaus priekaištas tenka ir tai filosofuojančiai krikščionybei, kuri, žiūrėdama vien dalyko esmės, praranda iš savo akiračio konkretų gyvenimą. Svarstydamas klausimą, kodėl šiandien pasaulis nesupranta Nekalto Marijos Prasidėjimo, Krupavičius atsako: "Gal daugiausiai čia yra nusikaltęs vadinamas esencijalizmas" (9), t.y. žiūrėjimas esmės, o nesugebėjimas matyti įvykių, tarpe jų ir dieviško įsikūnijimo.

Dar viena kryptis krikščionijoje, kuri susilaukia Krupavičiaus priekaišto, yra eschatalogizmas. Šis žodis mums lietuviams neįprastas ir nelabai aišku, ką jis reiškia. Ypač šiandien teologų tarpe jis pradeda įgauti kiek kitokią prasmę. Pasisakydamas prieš eschatologizmą (257), Krupavičius nori pasisakyti prieš krikščionijos suvedimą vien į ruošimąsi mirčiai ir pomirtiniam gyve-

nimui. Toks krikščionybės supratimas realisto Krupavičiaus patenkinti negali.

Stebint Krupavičiaus realizmą kyla klausimas, ar jis nėra egzistencialistas. Ir, reikia pastebėti, kad šis klausimas kyla ir pačiam Krupavičiui. Nors jis nuo jo formaliai atsisako, tačiau iš atsisakymo pobūdžio aiškėja, kad jis jį sava prasme išpažįsta. Štai jo žodžiai: "Dabartinio egzistencializmo neperšu. Dieve saugok. Jis ne mums. Nebent jis būtų Pijaus XII žodžiais šv. Augustino ir šv. Tomo Akviniečio spalvos egzistencializmas. Noriu tik pasakyti, kad pradedančiame įsigalėti egzistencializme susirastumėm spragų, per kurias galėtumėm įsibrauti su Kristaus idealais, kuriuos galėtume panaudoti savo pastoraciniame darbe" (21).

Jau vien tas faktas, kad Krupavičius atmeta tik "dabartinį" egzistencializmą, ir net tai, kad jis šį klausimą svarsto, liudija, kad jis jaučia savo gimininguma su šia galvosena. Ir ne nuostabu. Krupavičiaus realizmas ir egzistencialistų realizmas nėra taip labai tolimi vienas nuo kito dalykai. Žinoma, nėra ko Krupavičiui išpažinti egzistencialistų bedievybės, tačiau jis gali jaustis jam gimininguvo savo tikrovės išgyvenimu. Formaliai išsižadėjęs egzistencializmo, jis į jį eina neoficialiai, per "spragas".

5. *Visuomeninis optimizmas*

Kai kalbama apie Krupavičiaus dėmesį aplinkai, tai turima galvoje žmogiškoji aplinka. Krupavičiui nerūpi išdailinta medžiaginė aplinka: namai, sodybos ar kas panašaus. Kitiems dalydamas žemes, jis pats sau jokio žemės gabalo nenorėjo. Jam žmogišką aplinką sudaro žmonių bendruomenė. Todėl kai kiti greitai pavargsta susirinkimuose ar diskusijose, Krupavičiui tai yra tikroji jo gyvenimo vieta. Jį domina būrys žmonių, besitariąs savo reikalais. Ir tame gyvame sambūryje jis mato žmogiškiausią aplinką.

Tai yra Krupavičiaus demokratiškumo pagrindas. Ir šį pagrindą jis išreiškia ne savo, bet Leono XIII žodžiais, parašytais viename laiške: "Iš apačios reikia pradėti, per liaudį visuomenė atgims" (57).

Nėra kas labai nuostabaus sutikti šią mintį žmoguje, kuris brendo šio šimtmečio pradžioje. Daugelyje sąjūdžių pasireiškusi kryptis į liaudį tada buvo visuotinis reiškinys. Į ją ėjo socializmas su komunizmu; į ją ėjo tautiniai sąjūdžiai, kalbiniai sąjūdžiai ir kiti. Tačiau daugelio šių liaudinių sąjūdžių dvasia kažkaip, nuošaliai ar antroje vietoje, palikdavo patį liaudies žmogų. Jiems

Lietuvos Nacionalinė
M. Mažvydo Biblioteka

M. Krupavičius — Papilės pradžios mokyklos mokytojas 1908 m.

liaudies žmogus buvo reikalingas tik kaip tam tikros idėjos, vertybės, pvz. kalbos, tautos ar socialinės santvarkos nešėjas. Tuo tarpu Krupavičius domisi labiau pačiu žmogumi ir jo egzistenciniais reikalais.

Kaip giliai siekia Krupavičiaus liaudies žmogaus vertinimas, galima susidaryti vaizdą iš sekančio sakinio. Jis tradiciniam katalikui gali atrodyti revoliuciniu, tačiau jis niekada Bažnyčioje principiškai nebuvo paneigtas. Tas sakinys yra šitoks: "Sensus fidelium — pasauliečių viešoji nuomonė — buvo ir yra laikoma vienu apreiškimo šaltinių" (614). Ši mintis kai kam atrodys per daug pasakanti net ir po II Vatikano susirinkimo. Tačiau

M. Krupavičius — Seinų kunigų seminarijos II kurso klierikas 1910 m.

ji niekada nebuvo revoliucinė Krupavičiui. Ji taip pat nebuvo nepriimtina ir Pijui XII, kuriuo remdamasis Krupavičius ją pasako.

Rodos paprasta taip pasakyti, tačiau norint šią mintį įgyvendinti reikštų ne vienu atveju nueiti toliau, negu yra nuėjęs II Vatikano susirinkimas. Krupavičius skatina kunigus nesitenkinti sakykla ir klausykla, kaip santykiavimo būdais su pasauliečiais. "Mes turime su jais susitikti laisvose diskusijose ne kaip teisėjai ir autoritetai, bet kaip lygūs su lygiais" (22).

Gal kas sakys, kad tai įgyvendinus būtų griovimas Bažnytinės tvarkos ir nesiskaitymas su tikėjimo mokslu. Krupavičius taip nemano. Jis, stebėdamas žmonijos gyvenimą, mato, kad jis vyksta demokratėjimo keliu. "Peržvelgę visą krikščionijos istoriją, mes matome labai svarbų reiškinį: visa civilizacija vedama demokratėjimo keliu, stengiamasi liaudį padaryti savo likimo sprendėja ir valdžios turėtoja, o iš autokratizmo ir imperializmo einama prie demokratinės santvarkos įgyvendinimo" (54).

Ne visi katalikai mąstytojai sugeba ar drįsta pastebėti šią tiesą. Daug kas jos privengia, nepasitikėdami žmogumi. Daug kas

yra linkęs kalbėti, kad šie laikai yra blogesni už buvusius, o ateinanti karta yra blogesnė už dabartinę.

Kalbėti apie tai, kad pati visuomenės galvosena yra vienas iš apreiškimo šaltinių, tai yra sakyti, kad visuomenė, sutardama, kas yra gera, kas bloga, kas krikščioniška, kas nekrikščioniška, gali prisidėti prie Bažnyčios gyvenimo. Juo labiau ši visuomenė yra teisėtas savo žemiškųjų reikalų tvarkytojas. Tai yra tiesos, kurios glūdi pačiuose Krupavičiaus veiklos pagrinduose.

Turint prieš akis šį Krupavičiaus visuomeninį optimizmą, gali būti suprantamas ir šis jo sakinys: "Kunigas, sielų ganytojas, niekada nėra didesnis už apie jį susitelkusią bendruomenę" (467). Be abejo, Krupavičius šiuo pasakymu nenori paneigti kunigo šventimų realumo, bet jis nori pasakyti, kad, kaip žmogus ir kaip savo kultūros dalininkas, kunigas stovi tame pačiame lygyje su savo parapijiečiu.

Pastebėjus šias Krupavičiaus pažiūras, aiškėja jo parapijos samprata. Parapiją Krupavičius aukštai vertina. "Parapijos kaip visuomenės pabrėžimas pasmerkia protestantiškumo ir revoliucijų pagimdytą individualizmą" (319).

Tačiau Krupavičiaus parapijos samprata gerokai skiriasi nuo tradicinės kaimo parapijos ir nuo visuomeniškai nesuaugusios miesto parapijos. Jam parapija iš tikrųjų yra katalikų akcija, t.y. veikiantis visuomeninis vienetas (314). Katalikų akcija Krupavičiaus visuomeninę mintį geriau atitinka, tačiau jis kalba ir apie parapiją.

6. Pasaulio pašventimas

Krupavičiaus aplinkos mokslas būtų neišbaigtas, jei jis neapimtų turtinių žmogaus santykių. Pats Krupavičiaus gyvenimas, ypač jo veikla prie žemės reformos, liudija, kad jis juos apima. Krupavičius daug kalba apie turtinius santykius, vadindamas tai socialiniu klausimu. Šis klausimas Krupavičiaus lūpose yra ne kas kita, kaip žmogaus nuosavybės, jo uždarbio ir apskritai pragyvenimo klausimas. Visa tai įeina žmogiškosios aplinkos sritin. Krupavičiui suvokiančiam krikščionybę tobulos ar tobulėjančios aplinkos prasme, šis klausimas artimai siejasi su religija. Rūpintis ūkiniu teisingumu ir kovoti su jo negerovėmis yra Bažnyčios pareiga. "Tas uždavinys yra jos prigimtyje, jos integralinėje veikimo programoje. Bažnyčia sunkiai nusikalstų savo pašaukimui, jei iš savo veiklos programos išbrauktų socialinį klausimą" (346).

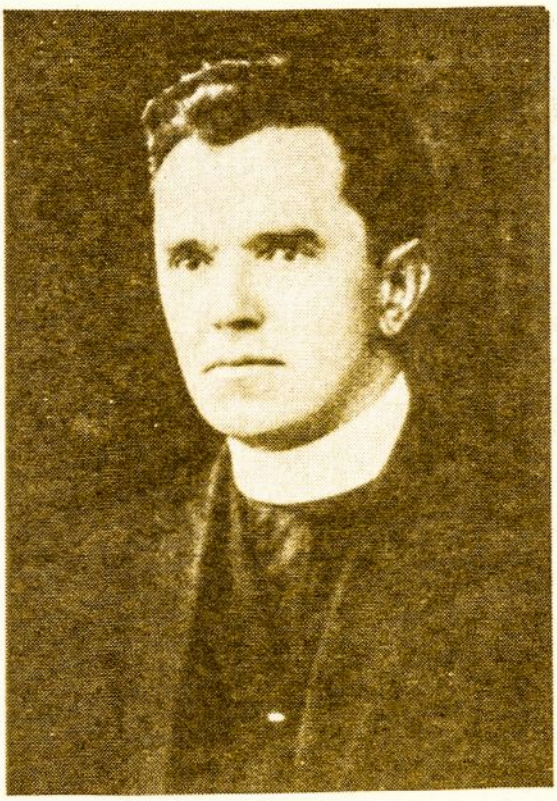

Kun. M. Krupavičius — Suvalkų Kalvarijos klebonas 1935 m.

Ši veikimo sritis dėl to Krupavičiui atrodo bažnytiška, kad jis krikščionybę supranta pirmoje eilėje kaip šios tikrovės uždavinį. Tai yra, Pijaus XII žodžiais betariant, pašventimas pasaulio (617). Stipriai pasisakydamas už Bažnyčios vaidmenį turtinių santykių tvarkyme, jis tačiau nemano, kad tai būtų vien Bažnyčios uždavinys. Tai yra apskritai žmogaus uždavinys.

Krupavičius lietuviškoje visuomenėje yra veiksmingas atstovas to modernaus turtinių santykių tvarkymo mokslo, kuris buvo skelbiamas Leono XIII, Pijaus XI ir Pijaus XII. Jis gėrisi šio mokslo gražumu ir apgailestauja, kad daug kunigų jo nepažįsta (361). Jis žino, kad Bažnyčios organizacija šioje srityje yra ne be priekaišto. Jam skaudu, kad ligi Leono XIII laikų "niekas negirdėjo, kad kat. Bažnyčia būtų mokiusi socialinės tiesos." Tai sakydamas jis turi mintyje ne visą Bažnyčios istoriją, bet greičiau 17-18 šimtmetį. Cituodamas vieną autorių, jis sako, kad 18 amžiaus "episkopatas nebuvo tinkamas vadovauti Bažnyčiai audros metu" (363).

Krupavičius žino, kad turtiniai "klausimai daugiau liečia prigimtąją negu apreikštąją teisę" (366). Tačiau juk krikščionybė iš prigimtosios teisės nėra išimta.

Nereikia nė minėti, kad turtinių santykių mokslas Krupavičiui nereiškia faktinių kieno nors turtinių teisių gynimo (372).

Į nuosavybės teisę Krupavičius nežiūri kaip į absoliutinį, nekintamą dydį. Nuosavybės teisė yra greičiau santykių išlyginimo apraiška. Jam patinka senas katalikybės apibūdinimas, sakąs, kad ji yra "priešingybių pusiausvyra" (375). Šia pusiausvyra ji turi pasižymėti ir turtinės teisės klausimuose: ji turi ginti nuosavybės teisę, bet kartu pasisakyti prieš jos piktnaudojimą ir už jos uždedamas pareigas.

Konservatizmas, su akla ištikimybe iš praeities ateinantiems santykiams, Krupavičiui yra nepriimtinas dalykas Šitokias teises jis vadina konservatizmo pelėsiais, kuriuos, norint nuvalyti, kartais reikėjo net kraujo praliejimo (89).

7. Krupavičiaus dorovės mokslas

Krupavičiaus dorovės mokslas sukasi labiau prigimtosios teisės srityje (366). Ir tai suprantama tokio žmogaus galvosenoje, kuriam rūpi šiandieninė žmogaus aplinka. Tačiau dorovės šaknys siekia daug giliau, negu išorinė tikrovė su savo problemomis. "Prašalinkime sielos kančias, kūno kančios atslūgs ir taps pakenčiamesnės" (399), sako Krupavičius. Tai reiškia, kad jis nežiūri į išorinių aplinkybių tvarkymą kaip į pagrindinę žmogaus kentėjimų prašalinimo priemonę. Žmogaus kentėjimų prašalinimas daug priklauso nuo jo sugebėjimo susitvarkyti išvidiniu būdu.

Krupavičius yra gana griežtas dorinių principų ir pareigų formulavimo srityje. Kalbėdamas kunigams pamokslininkams, jis sako: "Jokių kompromisų, jokių nuolaidų, jokių nedasakymų ir nepasakymų negali būti" (407). Jis netoleruoja šioje srityje jokio lengvumo. "Sunkiausia liga, kuria serga mūsų laikai, ir baisiausia visų blogybių versmė, kuo kiekvienas išmintingas žmogus nusiskundžia, tai lengvabūdiškumas ir neapsigalvojimas, kurie žmones išmuša iš tiesaus kelio" (420). Tai yra Pijaus XI žodžiai, kuriuos Krupavičius noriai pasisavina.

Mes anksčiau matėme, kad Krupavičius yra iš esmės atlaidus nusidėjėliui ir Bažnyčią suvokia kaip nusidėjėlių globėją. Kaip tad suderinti šiuos, tokius griežtus, pareiškimus dorovės srityje su ankstesniais jo priekaištais, kad mūsų laikų Bažnyčia permažai domisi nusidėjėliais (476)? Atsakymo į tai reiktų ieškoti Krupavičiaus egzistencializme: jam rūpi konkretus žmogus, kuriam jis yra atlaidus, bet kad būtų galima mylėti konkretų, net netobulą, žmogų, reikia laikytis tvirtų ir net kietų

Kun. M. Krupavičius 1954 m.

dorinių formulavimų. Be jų mūsų dėmesys nusidėjėliui netenka savo įpareigojančios atramos, kurią sudaro artimo meilės pareiga, išreikšta doriniais nuostatais. Į dorinius formulavimus Krupavičius žiūri kaip į gyvybiškai reikšmingus kasdieniniam žmonių gyvenimui.

Stipriai pasisakydamas už dorinių principų reikšmę, Krupavičius tačiau nėra vad. įstatyminės dorovės šalininkas. Jis atsisako dorovę ugdyti pakartotino liepimo keliu. Žmogui, esančiam malonės būklėje "nereikia kartoti: tu tai privalai, o to neprivalai. Žmogus, malonės apšviestas ir sustiprintas, žino, kad vaikas turi būti panašus į savo Tėvą" (544). Savo dorovės mokslą Krupavičius čia išreiškia kaip laisvą žmogaus pastangą būti panašiu į Dievą. Šiuo atžvilgiu jis yra pirmatakas tų II Vatikano formulavimų, kurie kalba apie žmogaus sąžinės laisvę kaip pirmaeilį dorinės tvarkos rodiklį.

Žmogaus pozityvi veikla pasaulyje Krupavičiui kyla iš jo solidarumo su kitais žmonėmis ir iš jų bendros atsakomybės (617). Tai yra Pijaus XII mintis, kuri savo atgarsį randa tiek Krupavičiaus galvosenoje, tiek II Vatikano konstitucijoje Bažnyčia moderniame pasaulyje.

Ta proga mums gali paaiškėti, kaip Krupavičius supranta visuomenės vadovo vaidmenį. Vadovavimas visuomenei nėra jos lenkimas kurios vienos klasės kryptimi. Tai nėra "autoriteto jėgos veikimas į mases". Jam "vadovavimas reiškiasi iniciatyva, kuriant visokias dorines vertybes". Šitaip pristatytos vertybės bus patrauklios savaime. "Ir tik retkarčiais, reikalui atsiradus, galėtų reikštis tinkamų patarimų ir nurodymų būdu (58). —Vargiai ar gali būti liberalesnis autoriteto aptarimas ir didesnis visuomeninės laisvės pabrėžimas. Jis yra ypač vertingas, kai ateina iš žmogaus, kuris sugebėjo pagal šį principą veikti visuomenėje.

8. Apgyventas žodis

Krupavičius buvo žinomas kaip didelis kalbėtojas. Jis savo gyvu žodžiu reiškėsi tiek religinėje, tiek pasaulietiškoje srityje. Tiek vienur tiek kitur jis buvo aukštai vertinamas kaip kalbėjimo meistras. Ir jis pats save berods suprato kaip kalbėtoją. Jis buvo bažnytinės iškalbos profesorius Vilkaviškio kunigų seminarijoje. Savo studentams jis yra apgailestavęs, kad iškalbos menas šiandien išgyvena krizę. Jo pastabos šioje srityje yra toli siekiančios.

Nors Krupavičius savo kalbose nevengė įvairių iškalbos priemonių, kaip balso moduliavimas, mostai ir kitos retorinės priemonės, tačiau tikroji iškalbos meno paslaptis Krupavičiui glūdi kitur. Kai jis kalba apie žodžio krizę, jis jos priešasties ieško labai giliai. Tos krizės priežastis, iš vienos

pusės, yra ta, kad žmogus yra netekęs ryšio su tikrove, o iš kitos, kad jis yra netekęs ryšio ir su Dievu. Jis tai vadina "liga, kuri yra atėmimas žodžiui galios reikšti tikrovę, nes nei žodžiu nei žodyje žmogus nesusitinka su absoliutu" (263).

Jeigu norėtume šį pareiškimą išreikšti kasdienine kalba, tai žodį, kuris nereiškia tikrovės, tektų pavadinti melu. O kalbėtoją, kuris nesusitinka su Absoliutu, reiktų pavadinti netikinčiu arba bedievišku žmogumi. Einant Krupavičiaus mintimi, priešastis, dėl kurios žodis nereiškia tikrovės, glūdi kaip tik tame, kad kalbėtojas yra netekęs ryšio su absoliutu. Tokio kalbėtojo žodis, žinoma, yra netekęs ryšio su Dievu, bet jis yra netekęs ryšio ir su tikrove. Jį Krupavičius vadina neapgyventu žodžiu. Tada "turim reikalo su neapgyventu žodžiu, su žodžiu be žmogaus ir be tiesos" (263).

Krupavičiaus žodis yra artimai susirišęs su žmogumi. "Reikia išanalizuoti ryšį, kuris jungia žmogų su žodžiu" (263). Manyti, kad vien išoriniu savo žodžio skambesiu mes patrauksime klausytojus, būtų savęs apgaudinėjimas (263).

Pabrėžimas ryžio tarp žodžio ir žmogaus yra suprantamas turint prieš akis Krupavičiaus realizmą. Jis pasisako prieš visokius žodžio kitoniškumus, išėjimus anapus realaus gyvenimo, sumitologinimus žmonių santykių ir kita (262). Dėl to ir į šviesuomenę, kiek ji yra paliesta šių srovių, Krupavičius žiūri kaip į tam tikrą gyvenimo uždarumą, o ne pilną gyvenimą. Jis nepataria kunigams bendrauti vien su inteligentais (55). Bažnyčia Krupavičiaus supratimu yra atvirybė visiems. Ir ta atvirybė yra pačios Bažnyčios išsilaikymo pagrindas. Kai kultūrininkai kartu su kitomis aristokratinėmis grupėmis nusisuka nuo Bažnyčios, ją gina liaudis pvz. viduramžinėse respublikose (52).

Nors giliai suvokdamas žodžio ir gyvenimo krizę, Krupavičius tačiau mano, kad žodis yra reikšmingiausia kunigo veiklos priemonė. Kunigas apaštalas mokymą turi aukščiau statyti už sakramentų administravimą (209).

Iš Krupavičiaus pamokslininkams duodamų nurodymų prasikiša ta pati gyvenimiškai realistinė jo galvosena. Vienas iš pirmųjų jo nurodymų pamokslininkui yra, kad jis turi "duoti atsakymą į dabar daromus religijai priekaištus, o ne į tuos, kurie buvo daromi prieš keletą šimtų metų" (226). Savo laiko problemos pamokslininkui turi būti taip arti, kaip Evangelija. "Kai mūsų laikų pamokslininkas rengia pamokslą,

Kun. M. Krupavičius ir prof. A. Ramūnas Čikagoje

Foto prof. J. Račkausko

tai dešinėje pusėje turi pasidėti Evangeliją, o kairėje — dienraščius" (239).

Nėra reikalo sakyti, kad Krupavičius reikalauja artimo atitikimo tarp pamokslo žodžio ir pamokslininko gyvenimo. Tai savaime suprantama Krupavičiaus "apgyvento žodžio" išvada. "Pamokslas yra mūsų gyvenimo dalelytė" (292). Gal kam atrodys, kad tai yra kuklus pamokslo aptarimas iš didelio kalbėtojo lūpų. Tačiau kaip tik tai yra reikšminga. Šis kuklumas apsaugoja, kad pamokslas nepasidarytų "neapgyventu žodžiu."

9. Aukojimas vietoj garbinimo

Įdomu pažvelgti, kaip Krupavičius, būdamas toks ryškus realinės tikrovės žmogus, supranta ir išgyvena liturgiją. Ar jis iš viso turi prie jos kokį priėjimą? Į liturgiją Krupavičius iš tikrųjų ateina pagal savo prigimtį: kaip tikrovininkas ir kaip visuomenininkas. Suprasti katalikišką liturgiją jam padeda ypač jo visuomeniškumas. Viena iš pagrindinių liturginės maldos žymių jam yra kolektyvumas (564). Kaip reikš-

mingas yra kolektyvinis bruožas mišiose, galime susidaryti vaizdą iš to, kad tada, kai dar buvo Bažnyčioje draudžiamos kolegijinės mišios t.y. tokios kurias laiko kartu keli kunigai (Tai buvo prieš II Vatikano susirinkimą) Krupavičius savo knygoje drąsiai išėjo už tokių mišių reikalingumą (505). Jis taip pat pasisako prieš privatines mišias, nes tos mišios neturi vietos bendruomenėje (504).

Turėdamas prieš akis sumažėjusį mišių visuomeniškumą, Krupavičius nesivaržo pastebėti, kad mūsų "mišios yra atskirtos nuo gyvenimo" (624). Šis pasakymas, suprantama, liečia santvarką prieš II Vatikano susirinkimą. Jis išplaukia iš Krupavičiaus pažiūros, kad "Liturgijos reikalas savo giliausioj esmėj yra ir socialinis reikalas" (559).

Liturgijos grožį Krupavičius supranta, nepaisant to, kad tai yra mistiškai simbolinis grožis. "Joks kunigas neturi teisės pro liturgiją praeiti paniekinamai . . ."(464). Prie liturginio simbolizmo Krupavičius prieina draminio meno padedamas. "Tai yra dramatizuota teologija akcijoj, auklėjantis spektaklis, stiprinanti teisė, pagaunančio ir uždegančio įsakymo žodis, kuris sužadina visas mūsų dvasios ir jausmų galias, visas mūsų gyvenimo jėgas" (272). Taip kalba Krupavičius, pasinaudodamas Sertillange žodžiais. Ir, reikia pasakyti, kad priėjimas prie liturgijos per dramą yra pakankamai paliudytas religijų istorijoje.

Tačiau liturgija Krupavičiui nepasidaro atitraukta nuo gyvenimo meniška reprezentacija. Gyvenimišką realumą liturgija įgyja savo pasiaukojimo bruožu. Kalbėdamas apie mišias, Krupavičius yra linkęs jas suvokti ne tiek kaip garbinimą, kiek kaip aukojimą. "Mažai kam ateina į galvą, kad šv. mišios laikomos ne tam, kad pagarbintumėm esantį ant altoriaus Dievą, kiek tam, kad susijungtumėm su Kristum, persiimtumėm Jo nuotaika ir Jo pavyzdžiu ir save visą atiduotumėm Dievo tarnybai" (623).

Šis Krupavičiaus sakinys daug kam atrodys naujas, bet jis yra teologiškai teisingas. Norėdamas grąžinti mišias iš neužinteresuoto garbinimo į įsipareigojantį dalyvavimą, Krupavičius randa reikalo pastebėti, kad krikščionybės pradžioje nebuvo adoracijų. "Tuomet dar nebuvo specialaus Eucharistijos kulto, nebuvo adoracijų, tų specialių garbinimo apeigų, kurios mums yra tokios brangios ir kurias mes taip mėgstame" (565). Jis žino ir tai, kad tik "12 amžiaus pabaigoje į šv. mišias įvedamas pakylėjimas kaip Kristaus garbinimas" (566).

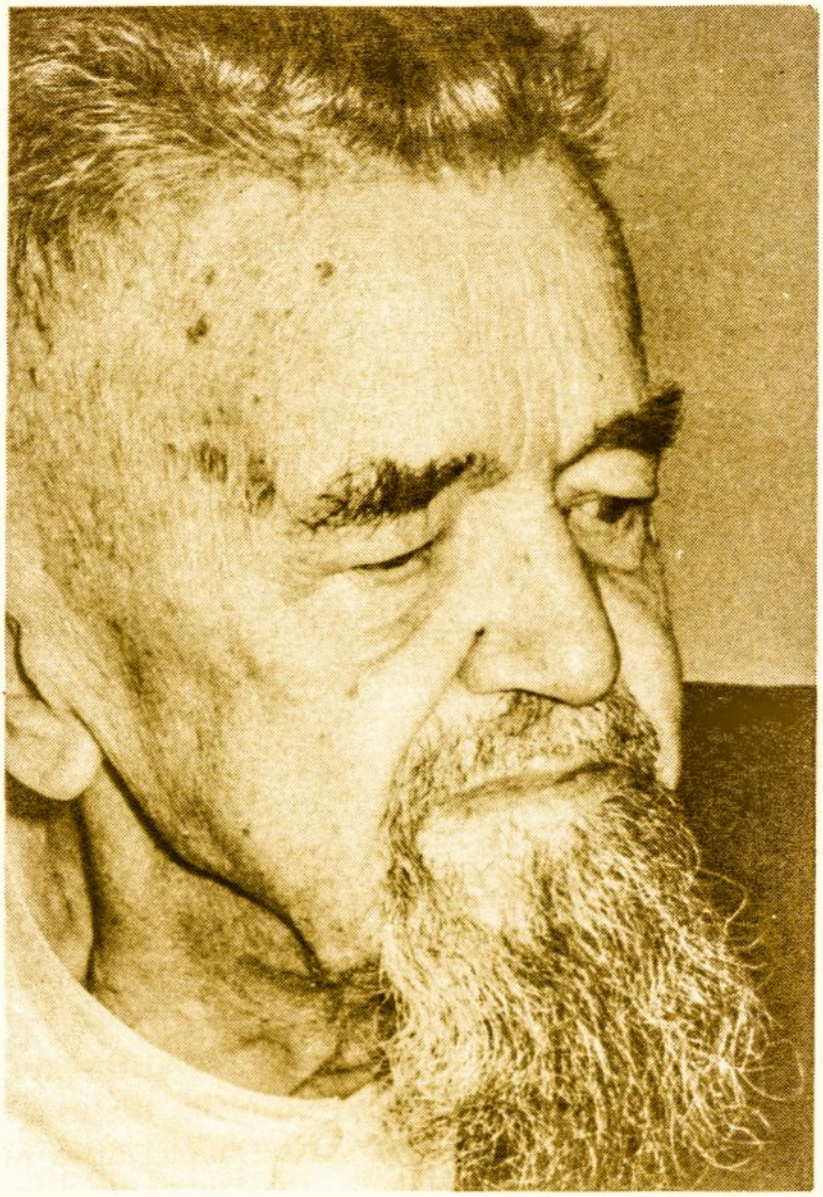

M. Krupavičius 1970 m. Čikagoje

Dar labiau mišių supratimą šalutinėmis kryptimis pastūmėjo 17 šimtmečio chorai. "17 amžius su savo chorais mirtinai nusidėjo prieš žmonių aktyvų dalyvavimą šv. mišiose" (63). Išeitų, kad muzikinė pamaina buvo išrasta pastatyti vietoj įsipareigojančio asmeninio dalyvavimo mišiose.

Krupavičius nėra prieš garbinantį mišių pobūdį iš esmės. Jis tik nori, kad šis garbinimas būtų tinkamai nukreipiamas. "Reik gerai suprasti, kad šv. mišių garbė skiriama ne Kristui, bet su Juo ir per Jį Dangiškąjam Tėvui" (633).

Kristų Krupavičius norėtų turėti arčiau prie žmonių. Jansenistų sukelta Kristaus baimė jį atitolino nuo žmonių. Jansenistai atgrasino žmones nuo dažnos komunijos per mišias (567).

Mišios Krupavičiui turi dar vieną bruožą. Jos yra jungimasis ne tik su Kristumi, bet ir su kitais žmonėmis, ypač su tais, su kuriais kartu aukojame mišias (555). Tai labai gerai supranta Krupavičius — visuomenininkas.

Krupavičiui liturgija vaidina auklėjantį vaidmenį (551). Tačiau šioje veikloje yra vienas retai pastebimas dalykas, kurį tačiau pastebi Krupavičius, būtent, kad liturgija neduoda žmogui užbaigtų gatavų atsakymų. "Neduodama atbaigtų sąvokų, bet vesdama prie šaltinių, kuriais yra liturginiai tekstai, ji naudoja kūrybinį arba laboratorinį metodą, sužadindama įsigilinimą, įsijautimą ir susidomėjimą Dievo reikalais". (556). Galima sutikti, kad yra šiek tiek bendro tarp liturgijos ir laboratorinio metodo, tačiau atrodo, kad šiuo pastebėjimu Krupavičius labiau sutvirtina savo pažiūrą, jog liturgija turi bendrumo su draminiu metodu. Pasak Aristotelio, drama ir pasižymi tuo, kad žmogus joje išgyvena pasitenkinimą pačiu atradimo ir sužinojimo procesu, kurį jis, stebėdamas vyksmą, išgyvena. Liturgija, palikdama žmogui atrasti kai ką pačiam savo aktyviu santykiavimu su Dievu, yra, be abejo, ne vien pažinimo srities dalykas. Ji yra Dievo malonės ir žmogaus gyvenimo nuotykis.

10. Krupavičiaus kunigo samprata

Susipažinę su pagrindiniais religingo žmogaus požiūriais, kaip juos supranta Krupavičius, gauname ir jo kunigo supratimo vaizdą.

Pagrindinė Krupavičiaus kunigo samprata yra tradiciniai katalikiška. Jam kunigas yra tarpininkas tarp Dievo ir žmonių. Ši aptartis tinka "kiekvienai kunigystei, net stabmeldiškai" (464). Tarpininkas turi tarpininkauti. Jeigu kunigas savo santykius susiaurina tik kuria viena žmonių grupe, jis kunigiškos pareigos pilnai neatlieka. Gi kunigiškos pareigos jis iš viso neatlieka, jei atsiriboja nuo visuomenės. Turėdamas prieš akis mūsų laikų santykius tarp kunigo ir pasauliečio, Krupavičius sprendžia, kad "tarp kunigo ir pasauliečio santykiai yra nenormalūs" (63). Dėl nepakankamų santykių tarp kunigų ir pasauliečių, krikščionija išgyvena pralaimėjimus viešąjame gyvenime, kurie ypač pasirodo politinėje srityje.

Stipriai pabrėždamas kunigo veiklos įtaką viešajame gyvenime, Krupavičius tačiau pasisako prieš kunigo vaidmens

susiaurinimą, suvedant jį tarsi į kokį dvasinį policininką. Jis žino, kad ne kartą "valstybių vyriausybės siekia kunigus paversti tarsi dvasiniais policininkais" (42). Tokiais dvasiniais policininkais kunigai kai kur buvo pasidarę. Turėdamas tai prieš akis, Krupavičius meldžiasi: "Duok Dieve, kad tokiai masinančiai pagundai nepasiduotų mūsų krašto dvasiškija" (42).

Žinodamas aukštą kunigo paskirtį, Krupavičius yra tikras, kad piktoji dvasia gundo kunigus labiau negu kitus žmones. Šalia gundymo padaryti jį dvasiniu policininku, yra pavojaus jam pasidaryti vien moralistu (468). Moralistu čia Krupavičius supranta žmogų, kuris kitus moko, o pats neįsipareigoja. Veikimo atžvilgiu ir aukojimo atžvilgiu kunigas neturi jaustis "didesnis už susitelkusią apie jį bendruomenę ir su ja kartu aukoja auką" (467). Kalbėdamas apie kunigo santykius su pasauliečiais, Krupavičius juk sako: "Mes turime su jais susitikti laisvose diskusijose ne kaip teisėjai ir autoritetai, bet kaip lygūs su lygiais" (22).

Kunigas neturi pasiduoti didybės manijai. Tokios blogybės ištiktą kunigą Krupavičius vadina fariziejum: "Fariziejus didžiuojasi savo pareigomis, dėl jų pats save aukština, laiko save svarbiu asmeniu, manosi stovįs aukščiau kitų . . . manosi esąs neklaidingas, išmanąs viską geriau už kitus, sunkiai pakenčia prieštaravimus ir nesutikimą su jo nuomone" (73). Būtų galima ilgiau tęsti šio neigiamo kunigo charakteristiką, kurią rodo Krupavičius. Tačiau ir iš šių žodžių galima susidaryti vaizdą, apie ką čia kalbama. Priešingai, normalus kunigas "jaučia savo menkumą, savo nevertumą tokiai Dievo tarnybai" (79).

Toliau, Krupavičiui iškyla vienas klausimas, kuris kitam gal ir nekiltų. Jis gali kilti tik žmogui, kuris kunigo vaidmenį supranta labai visuomeniškai. Tas klausimas yra šis: ar kunigą suprantant kaip dorinės tvarkos saugotoją, negali jo pareigas ilgainiui perimti grynai visuomeninės institucijos ar jos organai? Iš entuziastingo visuomenininko, kuriuo yra Krupavičius, tokio klausimo galima tikėtis. Tačiau į jį jis atsako neigiamai. "Reikia liautis galvojus, kad kunigo darbą visuomenėje atliks seimas, valdžia ar nuovados viršininkas" (38). Ką reiškia šis atsakymas? Jis reiškia, kad nežiūrint didelio kunigo vaidmens visuomeniškumo pabrėžimo kunigas vistiek turi pasilikti kaip *asmeniškas* dorinis veiksnys. Tai reiškia

taip pat, kad kunigas neturi atsižadėti savo religinio vaidmens.

Kalbėdamas apie kunigo vaidmenį Lietuvių tautoje, Krupavičius jam pripažįsta labai didelę reikšmę. Jis sako: "Vargiai ar lietuvių tauta be kunigo sakramentinio charakterio vaidmens pagalbos būtų galėjusi sunkiausiose sąlygose parodyti tiek atsparumo neigiamoms įtakoms ir prievartoms bei pasiekti tiek ir tokių laimėjimų" (490). Šalia priekaištų, kuriuos padaro Krupavičius naujų laikų kunigui, šis aukštas kunigo vaidmens įvertinimas liudija Krupavičiaus žvilgsnio į kunigystę pilnumą.

Politinė išeivija yra iškilmingas protestas . . . Buvome, esame ir turime būti ligi galo politikos išeiviais ir tuo būdu Lietuvos reikalų budrūs ir nenuilstantys gynėjai. Politinis išeivis jokio tėvynei daromo blogio negali toleruoti.

M. Krupavičius

M. KRUPAVIČIAUS KALBA STEIGIAMAJAME SEIME

Steigiamasis Seimas palačiai atidarė vartus į naują gyvenimo sritį. Lietuvos Respublika, nuo pat kūrimosi valandos puolama ir varginama iš visų pusių priešininkų, mažai tegalėjo kreipti dėmesio į amžiais pribrendusias ir šaukte šaukiančias reformas. Visos krašto pajėgos buvo mobilizuotos respublikos laisvei ginti. Vidaus reikalai paties gyvenimo buvo nustumti antraeilėn vieton. Laikinosios vyriausybės per maža turėta galimybės ir kompetencijos eiti šalies tvarkytų visoj platumoj, kokioj reikalinga šalis ir visuomenė. Bet ji tautos palaikoma dirbo savo darbą ir daug padarė. Lietuvos respublikos branduolys iš priešų nagų išliuosuotas, padėtas tvirtas vidaus organizacijos pamatas, atsakyta į daugelį skubių ir nelaukiančių atidėliojimų šalies reikalų, pagaliau šalis pri-

vesta ir atiduota tvarkyti Lietuvos Respublikos šeimininkui — Steigiamajam Seimui.

Steigiamasis Seimas atvertė naują mūsų gyvenimo istorijos lapą. Lietuvos respublika įžengė į naują erą. Troškimai turi virsti realybe, skelbiamieji obalsiai — įsivilkti įstatymų rūbuosna, o visuomenė susilaukti politinės ir socialinės lygybės ir teisingumo pamatais sutvarkyto gyvenimo, gyvenimo ramaus, vaisingo, laisvo, savito, taikaus, ištaigingo, paremto pažangos, tautos kultūros ir krikščioniškosios meilės plėtimo ir klestėjimo eiga. Tokie milžininiški Steigiamojo Seimo uždaviniai. Tokius įgaliojimus įteikė rinkikai respublikos atstovams. Ir jie turi buti patenkinti.

Su tokiu pasiryžimu ėjo į seimą lietuvių krikščionių blokas, susidedąs iš Ūkininku Sąjungos, Darbo federacijos, Lietuvių katalikių moterų, krikščionių demokratų partijos frakcijų. Užbaigti, kas gera pradėta valstybės gyvenime, pradėti ir privesti prie galo, ko nebuvo galimybės dirbti, patobulinti, kas netinkamai buvo dirbama — štai bloko uždaviniai. Priemonės jiems pasiekti — patvarus, sistematiškas, be atvangos vedamas darbas, darbas vedamas teisingais ir išmintingais žmonių reikalavimais ir remiamas gyvais respublikos reikalais.

Lietuvių Krikščionių Demokratų blokas gerai supranta, kad kas buvo griaunama šimtmečiais, viena diena neatstatysi, juo labiau tokiais sunkiais laikais, kokiais mums tenka dirbti. Bet tuo pat metu tiki, kad visoms pajėgoms susibūrus vienan šalies gerovės kūrimo židinin visos kliūtys bus nugalėtos ir mūsų bus ateitis, mes laimėsime.

Lietuvos vaikams, kaip žilos senovės Jeruzalės gyventojams, šiandien tenka viena ranka dėstyti naujiems gyvenimo rūmams plytas, kita gi kardu švytruoti besiginant nuo įvykių, grobikų imperialistinės dvasios gaivinamų priešininkų. Lietuvos vaikams tenka gyventi tokius pat mūsų garbingos senovės laikus, kada žilas senelis prie deginamų namų pašvaistės arė dirvą, o narsus jaunuolis kovėsi su vergėjais mūšių laukuose. Tokius laikus gyvenant ir šiandien mums tenka prieš mūsų norą ir valią mūsų virsuomenės pajėgas skirti į dvi dalis: vienai pavesti vidaus tvarkymą, o kitai respublikos gynimą. Tas pastarasis darbas pavestas mūsų narsuolei kariuomenei. Tik jos dėka mes šiandien turim galimybės kurti visų trokštamąją laimę, tik jos dėka mes galim kartoms kurti ramesnę ir geresnę ateitį. Kariuomenė mūsų gyvenime suvaidino ir te-

bevaidina ypatingai svarbią ir žymią rolę ir į ją daug domės turime kreipti. Visų, kieno krūtinėj plaka Lietuvą ir jos laisvę mylinti širdis, yra šventa pareiga dėti visas pastangas, norint sunkią kareivio dalį palengvinti, kad jis bado ir šalčio nebekęstų, nes jo pasiaukojimas turi būti šalies tinkamai vertinamas ir tinkama padėka duodama. Krikščionių demokratų blokas tad rūpinsis, kad visos spragos, šiame klausime pasireiškusios, būtų pašalintos, kad ne tik kariuomenėj kareivis būtų aprūpintas, bet ir jo namie palikta šeimyna, o jį nelaimei palietus, jis sugrįžęs savo bakūžėn turėtų ramų aprūpintą gyvenimą. Tam, tiesa, reikalingos aukos, bet kariuomenės auka verta yra kad ir didžiausios visuomenės aukos.

Iš antros tačiau pusės, krikščionių demokratų blokas kreipia kariuomenės dėmesį, kad jos tiesioginis darbas yra jos vienintelė pareiga, kurios reikalauja iš jos tėvynė, kad ji tą pareigą tinkamai atliks, kada laikysis reikalingos organizuotai kariuomenei pritaikintos tvarkos, kad savo tikslo atsieks gaivinama tik savo aukšto uždavinio supratimu ir tyra skaisčia tėvynės ir jos gerovės meile. Ji turi suprasti, kad tą valandą, kai ji visa tai pamiršusi pasuks į kita kelią, prasidės tėvynės puolimas, o gal ir mirtis. To laukia mūsų priešininkas. Jis visokiais būdais jau stengiasi įvesti dezorganizaciją. Jis žino, kad iširusi kariuomenė pati savo rankomis įstums vos prisikėlusią jaunutę, iškankintą, išblyškusią, žaizduotą tėvynę į priešininko iškastą duobę ir sunkiu antvožu užvoš, kad ilgus amžius, o gal ir niekada iš jos neprisikeltų, o nelaimingus savo brolius ir seseris apkaustys naujais nepakeliamais verguvės pančiais. Jis žino tai ir dirba kaip dirbęs iš pasalų, vilingais obalsiais prisidengdamas, kad mūsų brolius, kuriems pavesta tėvynės išganymo darbas dirbti, paverstų išdavikais ir tėvynės žudytojais, kurių amžių kartos keiksmo žodžiais lydės. Mes tikim, kad priešininkas to nepasieks, nes stipri mūsų kareivio dvasia, kaip stipri buvo garbingo Vytauto ir narsaus Algirdo laikais. Bet vis dėlto reikia stovėti sargyboje ir budėti, budėti visuomenei, kad kareivis turėtų viską, kas reikalinga jam tinkamai pragyventi, budėti karinei vadovybei, kad savo elgesiu, susitvarkymu ir pavyzdžiu negriautų, bet kurtų, ne silpnintų, bet stiprintų.

Tuo tikslu aukščiausioji karo vadovybė turi sukviesti prie darbo žmones sažiningus, pasiaukojusius, prityrusius, mylinčius kareivį ir tėvynę. Egoistų, karjeristų, naudotojų, žiaurių, parsiduodančių neprivalo leisti prie vadovaujamų vietų, kaip

piktų nuodų. Politika taip pat neturi turėt ten vietos, nes ji pirmutinė armijos iširimo priežastis. Ne mėgiamosios politikos pažiūros turi būti mastas skirti žmogui į tam tikrą vietą, bet jo asmens ypatybės ir noras, mokėjimas ir galėjimas skiriamas pareigas tinkamai atlikti. Tik tikra demokratiškumo ir respublikos gerovės meilė turi gaivinti visus karo vadovybės darbus.

Ne visa lig šiol toj srity buvo gera. Kas buvo bloga, turi būti pašalinta. Turi būti peržiūrėta mobilizavimo tvarka. Ne vienas pateko kariuomenėn tarnauti, kam nereikėjo tarnauti, o kam reikėjo — ramiai sau namuose ilsis. Tokia tvarka nebepakenčiama. Kieno kalte tai įvyko, turi atsiimti prideramą sau už tokius darbus bausmę. Palikusiems namieje senelius tėvus turi būti duodama galimybės darbymetės metu sugrįžti padėti jiems darbo dirbti.

Lietuva taiki tauta. Ji nieko nepuola, bet ir savęs skriausti neleidžia. Jos obalsis: svetimo nenorėk, bet ir savo neapleisk. Su savo kaimynais ji nori taikiai gyventi. Karu ji biaurisi. Ir eina kariauti tik svetimiems užpuolus mūsų žemes. Dabar, pamiršę jų padarytas skriaudas, pasiryžę jiems ranką ištiesti ir teisingą taiką padaryti. Bet vienas dar vargina mus amžių priešininkas, tai lenkas. Jis užgrobė mūsų Seinus, Gardiną, Švenčionis, Lydą, jis mūsų tautos širdį Vilnių išplėšė ir savo purvina koja trempia, o nelaimingus gyventojus nepakeliamais vergovės pančiais sukaustė, gi veiklesnius žmones į marinančius kazematus sugrūdęs kankina. Nepaisydami jų karčių ašarų ir pagalbos rankos šauksmo, mes nedovanotinai gal taikūs, nes ligi šiolei jiems leidžiam terioti mūsų žemę. Mes laukiam juos susiprasiant, grąžinsiant kas mūsų, bet veltui, diena iš dienos daugiau ir daugiau pasityčiojimo ir paniekos iš jų patiriam. Pasaulinis jų administracinis tvarkymas mūsų okupuotų kraštų parodo tai geriausia. Dėl to mes jiems pareiškiam ir jums, lenkai, mes rankas ištiesim, kai grąžinsit mums mūsų žemes. Bet atsargiai, nemėginkit perdaug mūsų kantrybės, ji gali išsisemt. Visuomenė nekantrauja. Ir jos kantrybei pasibaigus — šventas karas kils ir Vilnius bus mūs. Margio dvasia dar neužgeso lietuvio širdy.

Mes mokam branginti savo laisvę, brangi mums ir kitų laimė. Padėdami šalia savęs nelaimingą gudų tautą — mes jai padėsim pasiekt savo tikslo ir gyvensim su ja taip, kaip gyvenom anais istorijos laikais.

Latviai mūsų artimiausi kaimynai. Jie artimesni už kitus

kaimynus dar giminingu krauju. Mes norime su jais giminingai ir gyventi. Bet, deja, iš jų pusės noro nematyt. Jie lenkų apsvaiginti veda jų politiką ir ardo mūsų santykius. Jiems nesvetimas ir mūsų žemių grobimo noras. Bet mes manom, kad tai laikinas ūpas ir greit galėsim sueiti į entente cordialle.

Mes stengsimės jau sueiti ir su estais bei suomiais, kad susirišę širdies ryšiais galėtum lengviau mums bendro tikslo pasiekti.

Čekai-Slovakai mums savo padėtimi yra artimi. Su jais taip pat turi būti užmegzti artimi ryšiai. Tokius santykius krikščionių demokratų blokas nori užmegzti su savo artimiausiais kaimynais.

Bet mes nemanom tik su tais kaimynais savo santykiavimą ir užbaigti. Mūsų pagrindinis tikslas — išgauti savo tėvynės nepriklausomybę de jure. Mums reikia išplaukti į platų politikos ir ekonomijos santykiavimų okeaną. Į ką šiuo atveju akis kreipti? Prie ko tiesti draugiškumo tiltą? Pirmoj eilėj mums turi rūpėti ta valstybė, kuri sunkiausioj valandoj mums ištiesė ranką, kuri mūsų teisinio, tarptautinio nesimo metu mus įžiūrėjo ir pamačiusi mūsų herojiškus darbus paskelbė pasauliui — Lietuvos valstybė yra. Ta valstybė — tai Didžioji Britų valstybė. Už jos širdies balsą mes turim atsakyti taip pat širdimi. Lietuva moka būti dėkinga. Juo daugiau mes turim kreipti į Britų Valstybę domės ir dėlto, kad ji pripažino mūsų faktiną esimą; mes tikimės, greitu laiku paskelbs mus ir juridiniu vienetu, pripažindama Lietuvos respubliką de jure. Pastebim, kad tuo nemanom kinų siena apsitverti ir nuo kitu palankių mums didžiųjų valstybių, nepamiršdami to, kas yra mūsų kalbėta apie Mažąją Lietuvą. Ji kuo greičiausiai turi būti priglausta prie savo motinos Didžiosios Lietuvos. Siekdami nusistatyti santykius su atskiromis valstybėmis, mes nepamirštam ir Tautu Sąjungos. Į tą valstybių šeimyną mes norim įeiti ir stoti greta kitų valstybių žmonijos ir savo gerovei dirbti.

Daugiausia energijos ir pajėgų krikščionių demokratų blokas pasiryžęs padėti respublikos vidaus gyvenimui tvarkyti.

Lietuva amžiais varginama ir išnaudojama daug iš Seimo reikalauja. Kur tik pažvelgsi — visur reikalinga Seimo įtaka, visur jo žodžio ir darbo reikalinga.

Bloko uždavinys pirmiausia, panaikinus politinę nelygybę, eiti prie suvienodinimo civilinių teisių ir, Leono XIII žodžiais

tarus, siekti prie teisingesnio turtų padalinimo, prie ekonominės lygybės.

Didžiulė mūsų visuomenės dalis, mūsų motinos ir seserys — Lietuvos moterys po ilgos užmiršimo ir gal pavergimo — Seimo tapo politinėmis teisėmis sulygintos. Bet tai dar nėra lygybė. Joms dar nėra proklamuota civilinė lygybė. Šeimynoje ji dar nesijaučia tokia dukterimi. Ją dar slegia podukros padėtis. Norint iš to ją išvesti, reikia greitu laiku paskelbti ir jos civilinių teisių sulyginimą.

Sunkiausia gyvenimo našta krito ant mūsų darbininkų. Visais atžvilgiais nuskausti ir varginami, jie lig šiol nesusilaukė lemtesnių salygų. Sunki valstybės padėtis, nepaisant geriausių norų, neleido jiems tą gyvenimo naštą palengvinti ir duoti jiems progos bei galimybės džiaugtis pilnateisio piliečio dovanomis. Tiesa, politiniai darbininkas sulygintas. Bet jis neturi ekonominės laisvės. O be ekonominės laisvės nėra ir politikos laisvės. Krikščionių demokratų blokas įtemps visas jėgas, kad galėtų ir tą laisvę jiems suteikti. Miestų tarnai ir tarnaitės, fabrikų ir dvarų darbininkai, įvairių įstaigų tarnautojai senu liberalizmo papročiu išnaudojami be pasigailėjimo, statomi dirbti nepakenčiamose salygose, eksploatuojamos jų fizinės jėgos, slegiama ir dažnai teršiama jų dvasia, ardoma jų šeimyna, nes iš šeimynos židinio traukiama ir motina apleidusi savo vaikučius stoti į darbą, o apmokama dažniausia neprisilaikant jokių teisingumo dėsnių.

Taip vargę per amžius, padėję svetimiems savo jėgas ir sveikatą sulaukę senatvės dažniausiai išmetami į gatvę ir ten ranką ištiesę maldauja sudžiūvusios duonos plutelės. Tai pasityčiojimas iš žmogaus teisių ir jo žmogiškos vertybės. Mes pasiryžę iš to gyvenimo pragaro juos ištraukti. Mes turim juos išgelbėti iš to išnaudojimo, mes turim apsaugoti nuo besočių kapitalistų ir dvarininkų sauvalybės. Mes turim juos padaryti lygiais Lietuvos vaikais, pakanka jiems būti kankinamais posūniais. Laisvoj Lietuvoj ir darbininkas turi jaustis laisvu ne tik politiniai, bet ir ekonominiai. Tuo tikslu krikščionių demokratų blokas stengsis darbininkams įstatymo keliu parengti naujas gyvenimo sąlygas. Pirmoj eilėj turi būti išleisti įstatymai apie darbo dienos maksimumą, apie užmokesčio minimumą, darbininkų draudimo įstatymai, moters ir vaiko apsaugojimas, sutarčių reguliavimas ir t.t. ir t.t. Ypač kreips domės į dvarų darbininkus, kuriuos dvarininkai su ypatingu

įniršimu puolė varginti, traukdami sau pagalbon net valstybės tarnautojus. Bet visa tai darbininko gerovei kurti bus tik įžanginiai žingsniai. Darbininkas bus laisvas tik nugalėjus kapitalizmą ir jo išnaudojimo politiką. Mes, skelbdami kovą kapitalizmui, jo vieton ekonomijos srity nešam kooperacijos tvarką. Darbininkas turės būti savo darbo pelno dalininku. Ir gamybos ir vartojimo srity jis turi būti lygiateisis narys, o ne išnaudojamas vergas.

Bet visa tai dar Lietuvoje darbininkų klausimo neišspręs. Lietuva žemės ūkio kraštas. Joje darbininkų dauguma — žemės darbininkai. Be žemės reformos klausimas nebus išspręstas. Dėl to ir dėl mūsų valstybės ekonominės gerovės turės būti pranešta kiek galint greičiau tiksli ir teisinga žemės reforma. Šiuo klausymu mūsų obalsis — žemė priklauso tiems, kas ją dirba, žemė yra tų, kam ji yra mitimo šaltinis. Dvarai turi būti išdalinti. Kiekvienas bežemis ar mažažemis žemės darbininkas žemės turi gauti tiek, kad iš jos su savo šeima galėtų gyventi. Ir miestų darbininkai čia negalės būti pamiršti. Kad susikurtų savo gūštą, ir jie turės tam tikrą žemės plotą. Tą žemę turės visi gauti nuosavybėn.

Lietuvos pamatas yra ūkininkai. Ūkininkų klasė respublikos pamatu yra ir savo gausingumu ir savo ekonomine reikšme. Dėl žinomų istorinių priežasčių ir Lietuvos ūkininkas negyvena taip, kaip turėtų gyventi. Lietuvių krikščionių demokratų blokas eis ir jam į pagalbą. Pirmiausia jam turi būti duota galimybė išmokti racionaliai intensyviai ūkį vesti. Tam tikslui reikia jam palengvinti įsigyti visa, kas tokiam ūkiui reikalinga: padargai, trąšos, veisliniai gyvuliai, sėklos ir t.t. Veltui kalbėtume apie įsigijimą, jei nebus nurodyti jam keliai ir palengvinta savo išaugintus produktus parduoti. Prekyba tad turi būti reguliuota ir krašto naudos pagrindas. Žalios medžiagos pardavimas mažai duos naudos ir gamintojui, ir respublikai. Ji turi būti vietoj perdirbama. Kalbu apie pramonės įstaigas perdirbti ūkio produktams. Respublika turi visokiais būdais ją reguliuoti ir remti, padėdama patiems ūkininkams ją kurti ir palaikyti.

Ūkininkams kliudo pasiekti savo gerovės ir kai kurios laiko pagimdytos priežastys. Rekvizicijos, varginančios "stuikos", apsunkinimas gauti reikalingos medžiagos karo sunaikintoms troboms atsistatydinti. Visa tai turės būti tinkamiau sutvarkyta. Respublika turi eiti į pagalbą ūkininkui paliestuose

klausimuose. Jam turi būti palengvinta miškų gavinimas, turi būti revizuota rekvizicijų sistema, jei valstybės finansai leis — ir visai panaikinta, stuikos turi būti panaikintos, arba suvestos ligi minimumo, kad jos nekliūdytų ūkio darbams, kaip kad lig šiol yra. Reikalingas organizavimas prieinamo tikslingo kredito ir t.t.

Be paminėtų reikalų Lietuvos respublikos laisvė ir gerovė priklauso dar nuo vidaus sutvarkymo. Į tai krikščionių demokratų blokas daug kreips domės. Demoralizuojanti karo srovė daugiau ar mažiau palietė visus sluoksnius. Įstatymai stengiamasi apeiti. Savo gerovė dažnai statoma aukščiau respublikos gerovės. Valstybinė drausmė susilpnėjo. Net tie, kurie stovi jos ir respublikos įstatymų sargyboje, dažnai nusideda, ir tie nusidėjimai sudarė tam tikrą sistemą. Valdininkų dalies sauvalybė, žmonių išnaudojimas, mums gerai yra žinomas. Nepašalinus to nenormalumo, negalima bus ir manyti apie sėkmingą krašto tvarkymą. Visu griežtumu reikia imtis tuos reiškinius naikinti. Nes neįveikus jų, jie mus nugalės ir prives prie grabo lentos.

Antras mūsų vidaus priešininkas, tai įvairūs priešvalstybiniai gaivalai, kurie žūt ar būt pasiryžo per mus pačius mus pražudyt. Jie šiandien siuva po visą Lietuvą. Prisidengę įvairiais obalsiais ir tikslais, naudodamies visomis priemonėmis, spauda, organizacijomis, gyvu žodžiu, susirinkimais eina į visuomenę ir į kariškių tarpą savo griovimo darbo varyti. Ypač ryškiai tas darbas pradėjo reikštis bolševikams besiartinant prie mūsų sienų. Priešvalstybiniai obalsiai drąsiai pradeda kilti net mūsų sostinėje ir grūmoti į tą pusę, iš kur respublikos tvarkos ir stiprybės šaltinis trykšta, būtent Steigiamajam Seimui. Pavojus jų sudaryta rimtas. Jis dar nepraėjo. Jie mūsų paskelbtomis laisvėmis pasinaudojo, kad galėtų mums pražutį parengti. Šiuo klausimu reikalinga energinga ir kieta ranka. Nenugalėjus jų, jie mus nugalės. Reikia imtis griežtų priemonių, nesustojant net prieš pilietinių laisvių garantijų sustabdymą.

Tą darbą varo ir mūsų parsidavusių piliečių būrelis. Bet jų didžiuma tai svetimšaliai ir svetimtaučiai, plaukią iš visų kraštų ir iš mūsų okupuotų vietų į Lietuvą. Tiksliai suorganizuota iš užsienio ar iš anapus demarkacinės linijos plaukimo žmonių kontrolė, ir varymas atgal prisilaikant tam tikrų

taisyklių yra viena sėkmingų ir būtinų priemonių kovai su respublikos griovikais.

Gerai sutvarkytos ir organizuotos, turinčios prideramų teisių savivaldybės galėtų daug padėti respublikos gerovei ir tvarkai kurti. Tokiomis jas reikia padaryti. Nelengvas, tiesa, tai darbas, nes žmonių prityrusių maža ir administracijos ir sargybos — milicijos srity. Bet norint tikslo, reikalinga norėt ir priemonių. Reikia dėt visas pastangas tokiems žmonėms prirengti.

Lig šiol praktikoje trukdo darbą neaiskus padalinimas pareigų ir teisių tarp savivaldybių ir vyriausybės atstovų. Ta linija turi būti išvesta ir išvesta taip, kad savivaldybėms paliktų pati iniciatyva savo ribose veikti.

Apie tautines mažumas mums šiuo metu neteks kalbėti. Mūsų konstitucija tą klausimą išsprendė — kultūrinė autonomija joms užtikrinta. Teisės sulygintos. Bet privilegijos taip pat neleistinos. Jos priešingos demokratingumui.

Susidūrus su mūsų šalies reikalais, visuomet reikia susidurti ir su švietimo klausimu. Tai rišasi kaip priežastis su pasekme.O švietimo dirva plati ir laukia gerų artojų. Daug, tiesa, padaryta tuo reikalu, daugiau gal, negu tikėtasi, bet daug dar reikia daryti. Pradžios mokyklų tikslas didelis, bet silpnas. Mokytojų didžiuma be pedagoginio pasirengimo, daugelis nėra susipažinę su pagrindiniais mokymo dėsniais. Apie auklėjimą sunku ir bekalbėti.

Dažniausiai ar visai neauklėjama, o jei auklėjama, tai priešingai tėvų norui ir valiai. Aukštesniųjų mokyklų taip pat daug esama, bet jos daugiausia bendro lavinimo tipo. Neturim specialinių įvairių technikos mokyklų. Jos būtinai reikalingos ir šalia jau esamų turi būti steigiamos profesinės, specialinės, techninės mokyklos. Universitetas — kultūros židinys, jis reikia sukurti, jo laukia jaunimo būriai ir pati visuomenė. Jei jo greitu laiku nepavyks įkurti, reikalinga remti jau veikiančius Aukštuosius Kursus.

Bet vienas svarbiausių švietimo dirvoje reikalų tai tinkamo mokytojų personalo prirengimas, jo neturėdami, mes toli kultūroje nepažengsime, nors ir Lietuvą mokyklomis kaip tinklu nuklotume. Tas darbas neturi būti apleistas, jis turi būti tinkamai vedamas.

Užsiminus apie kultūrą, negalim praeiti pro šalį apie dvasios kultūros šaltinį, amžinosios tiesos reiškėją, savitarpinės meilės skiepytoją Katalikų Bažnyčią. Tik krikščioniškais pamatais kuriama kultūra duos pageidaujamų vaisių, tik

krikščioniška meile pagrįsti žmonių santykiai bus patvarūs. Todėl Bažnyčia įgyja didelės visuomeninės ir valstybinės reikšmės, ir ji, būdama tokia, turės valdytis savo įstatymais. Lietuva — katalikų kraštas. Ji tad reikalauja, kad ir gyvenimas būtų grindžiamas krikščionišku mokslu, o ypatingai mokyklų darbas, kurioms pavesta auklėti jaunosios kartos. Bet Bažnyčia sau privilegijų respublikoje nereikalauja, ji savo vidaus pajėga galinga. Kitų tikybų bažnyčios lygiomis teisėmis turės naudotis.

Jeigu lig šiol dažnai buvo kalbama apie įvairius būtinus atlikti uždavinius kondicionaliai ar reiškiama pageidavimas, tai tik dėl to, kad dideli trūkumai yra mūsų finansų srity. Ne mūsų kalte yra jie kilę, bet mums nelengva juos ir pašalinti. Vis dėlto reikia dėti visas pastangas, kad finansus sutvarkytume, nes be to nebus galimas ir pilnas kūrimo darbas dirbti. Čia reikalinga nustatyti tiksli teisinga respublikos finansinės politikos sistema. Didinant pajamas, kiek galint mažint išlaidas ten, kur ar visai nereikalingos, ar bent tuo tarpu. Biudžete tikslumas ir pritaikinimas prie būtinų šalies reikalų. Bet svarbiausia yra tureti savo valiuta. Jau pribrendo tas reikalas ir reikėtų rimtai pagalvojus to darbo imtis.

Steigiamojo Seimo pastatytam kabinetui tenka kitokios sąlygos dirbti, negu kad lig šiolei kabinetas dirbo. Vienas svarbiausiųjų darbų — įstatymų leidimas — perėjo Steigiamajam Seimui. Šiandien Ministerių Kabinetui teks būti tik įstatymų vykintoju. Bet jam vis dėlto pasilieka plati iniciatyva pasijieškoti sau kelių ir priemonių tiems įstatymams vykinti leisti atatinkamas instrukcijas ir parėdymus, tvarkyti ir organizuoti kraštas.

Todėl, nors jis ir neturi įstatymų teisių, bet jis, galėdamas vesti savo politiką, gali sutikti ar nesutikti su Seimo vedama politika. Tai bent bendrais bruožais galima nuspėti iš premjero deklaracijos.

Krikščionių demokratų blokas, pareiškęs savo atsakymo pradžioje savo tikslus, kokių sieks Seime ir pabrėžęs, kokias pagrindais rems savo darbus, išklausęs Ministerių Pirmininko deklaracijos, įsitikino, kad jo pažymėti siekiamieji politikos ir ekonomijos tikslai bendrais bruožais supuola su bloko tikslais. Tiesa, ne visur jie ganėtinai išvystyti, kaip pav. darbininkų klausimas, gal todėl, kad trumpam pranešime sunku viską išvystyti. Nepaliesti kultūrinio darbo pagrindai. Bet reikia

manyti, kad kas nutylėta ar ne visai pasakyta, bus daroma pagal Seimo norą.

Mūsų naujasai Ministerių Kabinetas sustatytas prisilaikant parlamentinių papročių. Nesilaikyta tų papročių dėl gyvenamų sąlygų sunkumo. Šiandien ne viena kokia visuomenės dalis turi nešti šalies valdymo naštą, bet ji turi kristi lygiai ant visų norinčių dirbti respublikos gerovei srovių ir lygiai visi turi nešti atsakomybę už savo darbus. Tik tas kelias atatinka mūsų gyvenamoms sąlygoms. Ir jis buvo parinktas.

Tėvynės meilės nekaitalioja nė klimatas, nė kultūros ar kulinarijos, net nė geresnės gyvenimo sąlygos.

M. Krupavičius

MYKOLAS KRUPAVIČIUS IR ŽEMĖS REFORMA

PR. PAULIUKONIS

III

ŽEMĖS REFORMOS VYKDYMAS

Žemės reformos vykdymo tvarka. Daug kliūčių buvo priimti Steigiamajame Seime Žemės reformos įstatymą, bet dar daugiau sunkumų atsirado tą įstatymą taikant praktikoje. Kaip jau buvo paminėta, žemės reforma pradėta vykdyti 1919 m. vasarą. Iki 1922 m. birželio 1 d. ją vykdė Žemės ūkio ir Žemės Tvarkymo departamentai. Vėliau Steig. Seimo buvo priimtos Žemės reformai vykdyti taisyklės, paskelbtos 1922 m. gruodžio 17 d. Vyr. žiniose Nr. 102.

Žemės reformos įstatymas 74 paragrafu nustatė, kad "Žemės reformos įstatymą vykdo Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministeris per Žemės Reformos Valdybą, kuri susideda iš Valdytojo ir 4 narių". Žemės Reformos Valdyboje dalyvavo Žemės reformos departamento, Žemės tvarkymo departamento ir Žemės Ūkio departamento direktoriai. Žemės Reformos Vakdybos įgaliotiniai vietose buvo apskričių žemės ūkio tvarkytojai su savo įstaigomis. Jie veikė drauge su apskričių ir valsčių žemės reformos komisijomis.

Be pagrindinės Žemės reformos valdybos su jos įgaliotiniais ir atitinkamomis komisijomis apskrityse bei valsčiuose dar veikė visa eilė šalutinių komisijų, kurios priklausė prie žemės reformos įstatymo vykdymo centro: Žemės Tvarkymo ir Matavimo Dep. komisija teikti leidimams perleisti ar įgyti žemę, Vyriausioji komisija kariškiams žeme aprūpinti, Komisija privilegijuotai įgytoms žemėms nusavinti. Apskričių organai: Vyresnioji apskr. žemės ūkio komisija, Žemesnioji apskrities žemės ūkio komisija, Apskrities Komisija kariškiams žeme aprūpinti ir Laikinoji apskrities žemės tvarkomoji komisija dvarų parceliacijai.

Žemės reforma buvo vykdoma iš apačios. Valsčiaus žemės reformos komisijos pristatydavo apskričių žemės reformos komi-

sijoms kandidatų sąrašus žemei gauti. Apskričių žemės ūkio tvarkytojai su apskričių žemės reformos komisijomis iš valsčių gautus sąrašus svarstydavo ir skirstydavo kandidatams žemės sklypus. Nepatenkintieji paskirstymu galėjo apeliuoti į Žemės Reformos Valdybą, kurios sprendimą dar buvo galima skųsti Žemės Ūkio ministeriui. Pastarojo sprendimas buvo galutinis.

Žemės reformos įstatymas aiškiai nurodė, kuria tvarka ir kam galima duoti žemės ir kam negalima.

Par. 13. Kiekvienos savarankiškai gyvenančios bežemių ir mažažemių žemės darbininkų šeimos galva arba savarankiškai gyvenąs atskiras asmuo turi teisės gauti žemės šio įstatymo nustatytomis sąlygomis.

Par. 14. Piemenybės prieš visus kitus žemei gauti turi tie ūkininkai ar jų tiesioginiai įpėdiniai, iš kurių po 1861 metų žemės buvo atimtos ir priskirtos prie dvaro, jei jie atitinka nurodytoms 13 par.sąlygoms ir jeigu jie žemės tvarkomųjų įstaigų nustatytu laiku prieš pradedant dvaro žemių skaldymo darbus pareikš noro gauti šios žemės; šiems asmenims grąžinama žemės tiek, kad su jų turimąja ir gaunamąja, likviduojant servitutus ir bendras ganyklas, žemė sudarytų ne daugiau 80 hektarų. Tokiomis pat teisėmis naudojasi nurodyti 1 par. punkte d buvusieji žemių savininkai ar jų tiesioginiai įpėdiniai, jei jie įrodys savo teises dėl šių žemių per 10 metų nuo šio įstatymo paskelbimo dienos. Jiems grąžinami atskiri išlikę ūkiai ligi 80 hektarų jų buvusios žemės (čia turima mintyje konfiskuotos žemės po 1863 metų sukilimo ir išdalintos rusifikacijos reikalams).

Po jų žemės gauna: skaldytojo dvaro darbininkai, kurie jame gyvena ir dirbo prieš karą; mažažemiai, kurie turi mažiau kaip 10 hektarų žemės ir kurių laukas prieina skaldomąją žemę arba kurie yra iš gretimojo skirstomojo į viensėdijas kaimo, ir dvaro nuomininkai, nuomoją ne daugiau kaip 50 dešimtinių (apie 55 ha) skaldomojo dvaro žemės.

Paragrafai 15 - 18 nurodo žemės davimo tvarką kaimų amatininkams, miestų darbininkams, valdžios ir visuomenės įstaigoms. Par. 30 sako, kad kariai bežemiai ir mažažemiai, kurie savo noru arba Lietuvos valstybės šaukiami stojo kariuomenėn ginti Lietuvos nepriklausomybės, turi pirmenybę prieš visus kitus gauti žemės iš valstybės.

Paragrafas 19 aiškiai sako, kad žemės negalima duoti svetimų valstybių piliečiams ir Lietuvos piliečiams, kurie teismo nuteisti ir yra atimtos jų pilietinės teisės ar susiaurintos, išskyrus už politinius nusikaltimus rusų ar okupacinių valdžių teismų.

Nors žemės sklypų skirstymas galutinai priklausė nuo Žemės Ūkio ministerio, tačiau aiškūs įstatymo paragrafai ir visa eilė veikusių komisijų eliminavo visokį minis-

terio šališkumą. Ministeris galėjo savo iniciatyva tik paspartinti ar sulėtinti dvarų skaldymą.

Dvarų žemės skaldymas. Kariams savanoriams ar kovos lauke žuvusių karių šeimoms žemė pradėta dalyti dar 1919 metų vasarą pagal Valstybės Tarybos išleistus laikinuosius žemės reformos įstatymus. Tais metais išskirstyta 5.313 ha. Pradėtas dvarų žemės dalinimo darbas buvo tęsiamas iki 1940 m., t.y. iki Lietuvos okupacijos. Žiūrint į visą žemės reformos vykdymo laiką (20 metų), galima pastebėti tris skirtingus periodus, kuriuose su nevienodu griežtumu buvo vykdoma žemės reforma. Kiekviename laikotarpyje atsispindėjo Žemės Ūkio ministerių ir politinių partijų, turėjusių tuo metu valdžią savo rankose, pažiūros.

Pirmajame laikotarpyje (iki 1923 m. liepos 2 d.) Žemės Ūkio ministeriais esant Juozui Tubeliui (iki 1920.VI.19) ir po jo Jonui Aleksai, žemės reformos vykdymas — dvarų skaldymas buvo lėtas ir švelnus dvarininkams. Per tą laikotarpį išdalinta tik 64,671 ha. žemės, vidutiniškai kasmet po 21,000 ha. Ir dvarų skaldymas nerodė pažangos, bet priešingai — regresą: 1919 m. išdalinta 5,313 ha., 1920 m. — 17,692 ha., 1921 m. — 21,853 ha., 1922 m. — 14,853 ha. ir 1923 m. pirmą pusmetį — tik 5,742 ha. Tokiu lėtu tempu einant, numatytų dvarų dalinimas galėjo užsitęsti apie 20 — 30 metų, tuo tarpu bežemiai ir mažažemiai nekantriai laukė savo eilės kuo greičiau gauti žemės. Krikščionys demokratai, nešdami valstybės valdžios atsakomybę, negalėjo pakęsti dvarų dalinimo delsimo. Rinkimuose į II Seimą 1923 m. krikščionių demokratų blokui vėl laimėjus absoliučią seimo atstovų daugumą, ir Ernestui Galvanauskui sudarant naują vyriausybę, prezidentas Aleksandras Stulginskis Žemės Ūkio ministerio vietą pasiūlė kun. M. Krupavičiui, sakydamas: "Pravedei Žemės reformos įstatymą, tad eik ir jį įgyvendik. Pažiūrėsime, kaip išvirtąją košę išsrėbsi" (Tėvynės Sargas, 1947 m. Nr. 1, 67 p.). Kun M. Krupavičius, prezidento spiriamas, kad ir nenoromis apsiėmė tą naštą nešti.

E. Galvanauskui perskaičius II Seime naujos vyriausybės deklaraciją (1923.VII.2), Darbo Federacijos pirmininkas Kazys Ambrozaitis naujai vyriausybei priminė, kad iki to laiko žemės reformos vykdymas buvęs "apipintas visokiomis dvarininkų savininkų ir valdininkų interesų pinklėmis". Toliau kalbėtojas užsimena apie vyriausybės deklaracijoje minimus

kultūrinius ūkius, kurie iš tikrųjų "nieko bendro neturi su žemės kultūros pakėlimu", jie "paskandinti spekuliacijoje ir nore apsaugoti savo dvarus". Nurodė didelius netikslumus žemės reformos vykdyme ir ragino vyriausybę pašalinti trūkumus ir prie žemės reformos vykdymo aparato prileisti tuos asmenis, kurių naudai vykdoma žemės reforma. "Žemės reformos vykdymas turi būti vienas svarbiausių mūsų tautinės politikos uždavinių" (Plg. bostoniškis Darbininkas 1923. VIII. 7).

Antrą žemės reformos vykdymo periodą pradėjo kun. M. Krupavičius, po jo nuo 1926 m. birželio 15 iki gruodžio 17 d. perversmo tą darbą tęsė su panašiu uolumu J. Krikščiūnas. Krupavičiui perėmus Žemės Ūkio ministeriją, dvarų skaldymas tuoj pat paspartėjo. Tais pat metais buvo išdalinta 81,374 ha, t.y. daugiau, negu per praėjusius trejis metus. 1924 m. — 136,057 ha, 1925 m. — 124,154 ha ir 1926 m. — 76,020 ha. Kun. M. Krupavičiaus laikais iš viso išdalinta 353,627 ha dvarų žemės. Jo laikais per trejus metus išdalinta du trečdaliai visos per dvidešimt metų žemės reformos išdalintų dvarų žemės (apie 554,000 ha).

Kun. M. Krupavičius ypatingai skubėjo dalinti dvarus, kaip tuo metu žmonės sakydavo "draskyti dvarus", nes bijojo užsienio valstybių, ypač Lenkijos, intervencijos ar spaudimo sušvelninti žemės reformos vykdymą. Tokių pavojingų mometų buvo. Jis į metinį žemės reformos planą įtraukdavo du trečdalius dvarų žemės skaldymo, tik vieną trečdalį kaimų skirstymo viensėdžiais. Pradžioje prezidentas A. Stulginskis nenoromis tvirtindavo tokį planą. Bet paaiškėjus, kad Lenkija rimtai rengiasi okupuoti Lietuvą, A. Stulginskis pasikvietęs Krupavičių pasiūlė visas turimas jėgas mesti tik į dvarų skaldymą (Plg. op. cit. ten pat). Tada dar nebuvo užtektinai matininkų, o darbas turėjo būti sparčiai vykdomas, todėl matininkams už viršnorminį darbą mokėjo premijas. Jis galėjo vykdyti žemės reformą tokiu sparčiu tempu tik todėl, kad giliai tikėjo savo vykdomojo darbo reikalingumu ir teisingumu. Nežiūrint įvairių intrigų, skundų ir galybės prašymų iš dvarininkų pusės, kun. Krupavičius buvo nepalenkiamas. Jo žiniomis, Kaune veikė du lenkų komitetai. Vienas rašė dvarininkams prašymus, o antras įvairiais būdais stengėsi klastoti dokumentus, darydami pardavimo aktus ankstyvesne data. Bet teisme buvo išaiškinti vieno Kauno notaro suklastoti pardavimo — pirkimo aktai. Interesantų mi-

nios lankėsi pas kun. M. Krupavičių su įvairiais skundais bei prašymais. Viena dvarininkė atvyko pas ministerį išsibarti, kad jos dvaras skaldomas. Bet įėjusi į ministerio kabinetą ir pamačiusi ant sienos kryžių, stabtelėjusi susimąstė ir nieko nesakiusi išėjo.

Žemės reformos vykdymo darbą sunkino stoka reikiamų specialistų ir po I pasaulinio karo demoralizuota visuomenė. Štai paties prel. M. Krupavičiaus parašyti žodžiai: "Visokių šunybių buvo ir prie manęs padaryta žemės tvarkytojų. Kas buvo susekta, buvo atitaisyta, o nusikaltėliai patraukti teisman. Neužmiršk, kad mažai turėjome parengtų valdininkų. Aš savo ministerijoj turėjau referentu kriaučiuką nuo Zapyškio. Buvo gabus, savo darbą gerai išmokęs, bet kaip girtuoklėlį turėjau atleisti. Girininkų turėjau tokių, kurie vos pasirašyti įstengdavo. Net teisingo keturkampio nesugebėjo apskaičiuoti. Blogiausia buvo tai, kad po pasaulinio karo moralė buvo žmonių ir daugelio tarnautojų labai kritusi".

Kaip nesąžiningi tarnautojai naudojosi žemės reformos vykdymu savo naudai, matyti iš Zarasų apskrities žemės tvarkytojo Jono Juodinio bylos. 1925 m. Vyriausias Tribunolas sprendė jo bylą už kyšių ėmimą iš dvarininkų ir naujakurių, norinčių gauti geresnį sklypą. Jis ėmė kyšius stambiomis sumomis, po 500 ar net po 1,000 litų, o kas neturėjo pinigų, iš to išreikalaudavo vekselius. Jei kas atsisakė duoti kyšį, tas gaudavęs blogiausios žemės sklypą. Kai dar nebuvo litų, tai ėmė doleriais. Jonas Juodinis buvo nuteistas ketveriems metams sunkiųjų darbų (Plg. Bostoniškis Darbininkas, 1925.XI.24).

Prel. M. Krupavičius pasakojo, kad jo ministeriavimo metu buvo labai vagiami valdiški miškai, ypač Raudondvario ir Zarasų urėdijose. Jam pavyko surasti patikimus asmenis Akmenską ir Zitinevičių, kurių pagalba pavyko išaiškinti daug miškų vagių ir sustabdyti miškų naikinimą.

Tuo būdu ne tik žemės reformos įstatymo priėmimas, bet ir jo įvykdymas yra stipriai susijęs su prel. M. Krupavičiaus asmenybe. Žemės reformą vykdė keli ministeriai (J. Tubelis, J. Aleksa, M. Krupavičius, J. Krikščiūnas, vėl J. Aleksa), bet nė vieno Žemės ūkio ministerio dvarininkai taip nekeikė, kaip kun. M. Krupavičiaus. Jų lūpose Krupavičiaus vardas buvo tapęs keiksmažodžiu. Toks Taujėnų dvaro savininkas Radvila, kuriam kultūrinio ūkio pretekstu buvo pa-

likta 500 ha, tautininkų leidžiamame "Lietuvyje" (1927 m. Nr. 102) kun. M. Krupavičių pavadino "liguisto proto fanatiku". Jo nuomone, žemės reforma, palikdama savininkams tik 80 ha, sunaikins "kultūros židinius" (bostoniškis Darbininkas, 1927.— VII.8).

Žemės reformos žalojimas. Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo į Žemės ūkio ministerio vietą grįžus J. Aleksai, prasidėjo trečias žemės reformos vykdymo laipotarpis, kurio metu dvarų skaldymas žymiai sumažėjo: 1927 m. išdalinta dvarų žemės 34,342 ha, 1928 m. — 34,285 ha, 1929 m. — 33,065 ha, 1930 m. — 31,884 ha, 1931 m. — 20,080, 1932 m. — 23,949 ha, 1933 m. — 14,515 ha, 1934 m. — 13,810, 1935 m. — 8,454 ha ir t.t. Iki 1937 m. pabaigos sutvarkyta dvarų žemės 229,486 ha plotas, bet į tą skaičių įeiną ir 154,799 ha, palikti dvarininkams iki 150 ha normos. Taigi tautininkų laikais išskirstyta bežemiams ir mažažemiams tik 74,687 ha.

Tautininkams valdant, 1922 m. lapkričio 13 d. (Vyr. Žinios Nr. 313) pakeistu Žemės reformos įstatymu buvo padidinta nenusavinamos žemės norma nuo 80 ha. iki 150 ha. 1930 m. balandžio 16 d. (Vyr. Žiniose Nr. 324) paskelbtas antras Žemės reformos įstatymo pakeitimas suteikė dar daugiau palengvinimų dvarininkams. Pagrindinis Žemės reformos įstatymas valdžiusiems tarp giminių pasidalinusias žemes paliko tik vieną 80 ha normą, o antrasis įstatymo pakeitimas paliko visiems savarankiškai valdžiusiems po 80 ha. normą. Tautininkų valdžios išleisti Žemės reformos pakeitimai palietė daugiausiai smulkesnius 1,488 dvarininkus ir 158,447ha žemės. Prie to pridėjus dvarininkams paliktą pramonės įmonėms 1,451 ha žemės ir 6,142 ha duotus jiems kaip atlyginimą už nusavintas žemes, iš viso žemės fondas sumažėjo 166,040 ha žemės plotu. Kam nebebuvo žemės grąžinti, tam leido išsikirsti miško 25 ha, kas praretino ir taip jau nebetankius Lietuvos miškus.

Kaip visuomenė reagavo į Žemės reformos įstatymo žalojimą? "Lietuvos Žinios" (1929 m. nr. 151) taip rašė:

"Žemės Ūkio Ministeris spaudos atstovams pasakė, kad žemės reformos pakeitimas yra daromas ta kryptimi, kad sudarytų stambius iki 150 ha dvarus, pridedant prie paliktų žemės reformos normų dar po 70 ha žemės, grąžinta dalis miško ir kad duotų dvarininkams atlyginimą už nusavintus dvarus.

"Mes nematome davinių, kad Steigiamojo Seimo išleistas

įstatymas būtų reikalingas tokių pakeitimų. Atbulai, kaip tik dabar tuo įstatymu numatyta žemės reforma visoje pilnumoje reiktų pravesti ir baigti. Keisdami žemės reformos įstatymą taip, kaip nori Žemės Ūkio Ministeris ir kai kurie tautininkai, mes tik patarnaujame Lietuvai priešingiems elementams: mes vėl stipriname benykstančius lenkų dvarininkų lizdus ir lenkinimo centrus . . .

"Todėl tokis žemės reformos keitimas, kaip tautininkai nori, nėra nieku pateisinamas ir susilauks visos tautos pasmerkimo. Tokį pat pobūdį turi grąžinimo miško ir atlyginimo dvarininkams už žemes klausimai, keliami tų pat tautininkų.

"Tiesa, mūsų dvarininkų nuomonės gynėjai primeta, kad naujakuriai visai nieko neprodukuoja ir tramdo žemės ūkio kultūrą. Kad jie nieko negamina — netiesa — jie iš savo darbo gyvena, tai jie gamina savame krašte. Jeigu ne ta žemė, tai jie būtų turėję kaž kur atsidurti. Antra, naujakuriai valandomis stiprėja ir jie greitai savo žodį pasakys žemės ūkio kultūros darbe. Ligi šiol ėjo ir eina jų įsikūrimas, bet jam pasibaigus, tos jaunos, kupinos energijos jėgos išblaškys visas svajones apie dvarus.

"Užuot galvojus apie dvarininkų atlyginimą, ieškokime lėšų sutvarkyti kelius, sudaryti prieinamomis sąlygomis žemės ūkio kreditų ir remti intensyvius žemės ūkio pasireiškimus, o nesvajokime apie dvarus, kuriems vis vien istorija sako memento mori". (Šis LŽ straipsnis perspausdintas bostoniškiame Darbininke 1929.VII.30. Kalba netaisyta).

Dvarininkams palikta žemė, padidinus normą iki 150 ha, turėjo tekti žemės reformos reikalams. Kadangi žemės fondas gerokai sumažėjo, o norinčių gauti žemės bežemių ir mažažemių skaičius paliko tas pats, todėl žemės reformos vykdomosios įstaigos turėjo surasti būdą, kaip likusiais žemės ištekliais aprūpinti kiek galint didesnį prašytojų skaičių. Būdas buvo toks: naujakuriams ir mažažemiams davė daug mažesnius sklypus, negu buvo numatyta. Net kariams savanoriams, kuriems įstatymas buvo suteikęs žemės gavimo pirmenybę, žemės pritrūko. Todėl 1934 m. įstatymo pakeitimu leido negavusiems žemės savanoriams duoti pašalpos pinigais iki 4,800 litų. Iki 1936 m. pabaigos 473 savanoriai vietoje žemės buvo gavę piniginę pašalpą (Darbininkas, 1936.IV.20). Tokiu būdu valstybė iš iždo turėjo išmokėti virš pusantro milijono litų.

Iki 1940 m. sausio 1 d. duota nuosavybėn bežemiams naujakuriams 38,747 įvairaus dydžio sklypai: 10,630 sklypų kariams savanoriams, plotas 362,117 ha, 26,367 sklypai mažažemiams, plotas 90,629 ha. Jei būtų panaudoti žemės reformos reikalams ir dvarininkams grąžinti 166,040 ha,

tai dar būtų buvę galima aprūpinti 13,600 naujakūrių, vidutiniškai duodant po 12 ha.

Dėl Žemės reformos įstatymo pakeitimų kun. M. Krupavičius 1939 m. pabaigoje per "XX Amžiaus" korespondentą taip kalbėjo: "Pavėluotas žemės reformos užbaigimas ir jos perreformavimas — nemenkai mūsų žmones demoralizavo. O tai dideli nuostoliai tautai ir valstybei. Žemės reformos užbaigimas laiku ir taip, kaip reikalavo ir reikalauja realiosios gyvenimo sąlygos, būtų sustiprinęs žmonių pasitikėjimą savo valstybe, būtų tautą padaręs atsparesnę kenksmingoms įtakoms ir šiandien turėtume laisvas rankas kitoms didžiosioms socialinėms reformoms" (XX Amžius, 1939.XI.10).

Žemės reformos atlikti darbai. Skaldant dvarus ir dvarininkams paliekant po 80 ha, daugelis baiminosi, kad didžiuosius dvarus sunaikinus, o naujakuriams dar nespėjus gerai įsikurti, gerokai nukentės žemės ūkio gamyba ir kraštas pristigs duonos. Bet Žemės reformos įstatyme buvo numatyta netinkamus ir nepatogius parceliacijai valstybinius bei nusavintus žemės plotus parduoti žemės ūkiu besiverčiantiems asmenims, saugojant, kad į vienas rankas nepatektų daugiau kaip 80 ha. Taip mažesni dvarų centreliai buvo parduodami iš varžytinių, o gauti pinigai skiriami krediuoti naujakuriams. Tokiu pagrindu buvo parduoti 1,619 centreliai bei sklypai 17,301 ha ploto.

Remiantis 1939 m. Lietuvos Statistikos Metraščiu ir S. Elsbergo parengta lentele (Židinys, 1940 m. nr. 2, 199 p.) žemės reformos atlikti dvarų žemių dalinimo ir kaimų skirstymo viensėdžiais darbai taip atrodė:

I. Žemės duota nuosavybėn:	Skaičius	Plotas ha
1. Naujakuriams:		
a. ligi 2 ha amatininkams	1,262	2,344
b. silpniems dvarų darbininkams ir kitiems	3,428	5,693
c. nuo 2 ligi 8 ha bežemiams	9,537	54,764
d. nuo 8 ligi 20 ha bežemiams	23,967	284,607
e. per 20 ha užpirkėjams	553	14,709
Iš viso naujakuriams	38,747	362,117

2. Mažažemiams	26,367	90,629
3. Miestų gyventojų trobėsiams	7,918	3,287
4. Parapijų bažnyčioms	210	1,616
5. Kapinėms	510	411
6. Šaulių S-gai, pieninėms ir priv. organizacijoms	167	927
Iš viso duota nuosavybėn	73,919	458,987
II. Žemės duota naudotis:		
1. Valstybinėms įstaigoms:		
a. pradžios mokykloms	1,312	3,969
b. kitoms įstaigoms	1,129	12,047
c. miškų ūkiui vesti	489	18,915
Iš viso valstyb. įstaigoms	2,830	34,931
2. Savivaldybių įstaigoms:		
a. trobėsiams pasistatyti	137	237
b. ligoninėms ir prieglaudoms	139	897
c. žvyrynams, parkams ir gatvėms	954	1,466
Iš viso savivaldybių įst.	1,230	2,600
3. Privat. organizac. ir asmenims:		
a. kultūriniams ir pavyzdiniams ūkiams	53	6,371
b. socialinės ir kultūrinės reikšmės įstaigoms laikyti	119	1,805
c. kitiems reikalams	133	807
Viso priv. asm. org.	305	8,983
Iš viso duota žemės naudotis	4,465	46,514
III. Parduota žemės (ref. įst. 65 par.) ..	1,619	17,301
IV. Atiduota už likviduotus servitus ir bendras ganyklas	--	29,214
V. Išdalinimui skirtos žemės palikta dvarų savininkams:		
a. nenusavintos normos	1,488	158,447
b. pramonės įmonėms	246	1,451
c. atlyginta už nusavintą žemę	65	6,142
VI. Palikta valdžios žinioje dar nesunaudotos žemės	--	5,145
Iš viso žemės reforma palietė	81,802	724,046

(S. Elsbergas, Žemės reforma Lietuvoje, Židinys, 1940 m. nr. 2, 199 ir Lietuvos Statistikos Metraštis 1939 m.)

Be to, Miškų departamentas paėmė savo žinion apie 600,000 ha suvalstybinto dvarų miško. Tuo būdu žemės reforma palietė virš 1,3 milijono ha dvarų žemės.

Prie žemės reformos priklauso ir kaimų skirstymas į vienkiemius. Prieš I pasaulinį karą Lietuvoje kaimų buvo išskirstyta į viensėdžius šie plotai: Užnemunėje 429,000 ha ir kitose Lietuvos srityse 480,000 ha, iš viso 909,000 ha. Buvo likę 9,604 kaimai su 1,973,319 ha. Per 1919 — 1939 metų laikotarpį iš viso į viensėdžius išskirstyta 1,654,643 ha ir sudaryta 159,118 ūkių. Bet tai dar nėra paskutiniai duomenys. Manoma, kad buvo likę neišskirstytų kaimų apie 200,000 ha žemės ploto (plg. dr. V. Manelis, Žemės reformos gairės, Lietuvos Ūkio Atstatymo Studijų Komisijos Darbai 2 sąs.).

Tikslių žinių nėra apie Lietuvos ūkių skaičių ir jų pasiskirstymą po žemės reformos, nes visuotinis žemės ūkio surašymas įvykdytas tik 1930 m. Po to surašymo dar įvyko nedidelis žemės ūkių pasikeitimas. Pagal 1930 m. žemės ūkių surašymą yra šie duomenys:

Ūkių dydis	skaičius	%	plotas 1,000 ha	%
1 - 2 ha	13,787	4,8	18,9	0,4
2 - 5 ha	39,666	13,8	135.2	3,1
5 - 8 ha	54,882	15,9	295.3	6,8
8 - 10 ha	32,355	11,2	287.6	6,7
10 - 15 ha	59,572	20,8	723,7	16,8
15 - 20 ha	33,236	11,6	569.9	13,2
20 - 30 ha	34,197	11,9	826,6	19,1
30 - 50 ha	20,597	7,2	762,9	17,7
50 - 100 ha	6,476	2,2	425,0	9,9
Virš 100 ha	1,602	0,6	273,4	6,3
Iš viso	287,380	100.0	4,318,5	100,0

(Dr. V. Manelis, op. cit. 9 p.)

Kaip matyti iš paduotos žemės ūkių pasiskirstymo apžvalgos, Lietuvoje vyravo smulkūs ūkiai, veik pusę visų ūkių (45,7 %) sudarė ūkiai nuo 1 iki 10 ha. Bet tai nėra žemės reformos kaltė. Lietuvos kaimuose, išskyrus Sūduvą ir dalinai Žemaitiją, buvo įprotis tėvo ūkį skaldyti visų vyriškos giminės narių tarpe. Ypač prieš I pasaulinį karą. Į mokslus vaikus leisti nebuvo pinigų. Stambesnis ūkininkas (20 ha.) gėdinosi leisti savo vaiką mokytis amato. Kai kuris skaičius buvo išleistas į Ameriką, bet ir tai nuo savo ūkio dalies neatsisakydavo. Žemės reformos vykdytojai, atsižvelgdami

į turimus žemės fondo išteklius ir žemės pareikalavimą, sudarė tokių smulkių ūkių apie 14,000, t.y. tik 10% ankščiau buvusių smulkių ūkių.

Tuo metu Lietuvoje pramonė buvo labai menka, kaimo amatininkai žemo lygio, todėl daugelis iš savo amato neišsilaikydavo. Žemės ūkio darbu vertėsi 80% visų gyventojų, žemė buvo pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Ir 1-2 ha žemės sklypas kaimo amatininkui ar suvargusiam dvaro darbininkui buvo didelė parama. Dabar Lietuvoje kolkūkiečiai iš jiems duoto 0,6 ha žemės sklypo pagamina ne tik sau, bet ir pardavimui reikalingiausių žemės produktų. Jei šiandien Lietuvoje užtenka maisto, tai tik dėka tų daržėlių.

Didelė parama buvo suteikta ir miestų gyventojams, duodant jiems apie 0,4 ha sklypus pasistatyti namui, daržui ir sodeliui. Vidutinei sodybai tiek žemės ir pakanka. Apie 8,000 miestų šeimų buvo aprūpinta tokiais sodybiniais sklypais.

Naujakurių finansavimas ir jų įsikūrimas. Senos ir finansiškai pajėgios valstybės nesusduria su dideliais sunkumais padedant įsikurti. Todėl ten kolonizacija vykdoma planingai, naujakurys dažniausiai gauna pilnai parengtą ūkininkavimui žemės sklypą su trobėsiais ir inventoriumi, už ką per ilgus metus mažais procentais jis sumoka išperkamuosius mokesčius.

Naujai atskūrianti Lietuvos valstybė, būdama po I pasaulinio karo ekonomiškai okupantų nualinta, didesnių kreditų skirti naujakuriams negalėjo. Lietuvos nepriklausomybės pradžioje žemės reforma, kaip ir kiti valstybės darbai, buvo vykdomi daugiau gaivališkai, atsižvelgiant į socialinius tautos reikalavimus. Tada nebuvo galimybių naujakurius planingai įkurdinti. Kiek leido ekonominės sąlygos, pašalpomis ir paskolomis naujakuriai buvo paremti. Iki 1940 m. sausio 1 d. išduota:

a. naujakuriams paskolų:

1.	Sėjai grūdais .....(litų)	1,081,999
2.	Sėjai pinigais	3,817,365
3.	Statybai miško medžiaga	13,971,753
4.	Statybai pinigais	4,099,241
5.	Inventoriui įsigyti	2,691,192
6.	Likviduojamų ūkių pasėliais	1,227,200
7.	likviduojamų ūkių trobėsiais	7,173.009
8.	likviduojamų ūkių medžiais	5,618,306
9.	likviduojamų ūkių kitu turtu	318,375
	Iš viso ..... (litų)	40,048,440

b. Kariams savanoriams pašalpų:

1. pinigais	(litų)	2,096.530
2. Miško medžiaga		10,962,493
3. Paskolos lakštais		2,957,850
Iš viso	(litų)	16,016,803

Be to, Žemės Bankas naujakuriams yra išdavęs paskolų virš 16 milijonų litų. Tuo būdu iki 1940 m. sausio 1 d. naujakurių įsikūrimui paskolų ir pašalpų išduota 72,065,243 litų. Vidutiniškai vienam naujakuriui teko apie 1,860 litų (S. Elsbergas, op. cit. 200 psl.). Minėta suma Lietuvos gyvenimo sąlygomis buvo labai didelė parama, nors dar nepakankama.

Lietuvis naujakurys buvo sumanus ir ištvermingas, su dideliu pasišventimu ir ryžtu kūrė šimtmečiais išsvajotą savo ir Lietuvos valstybės laimingesnę, šviesesnę ateitį. Naujakurių įsikūrimą gautuose sklypuose vaizdžiai nušviečia pats žemės reformos autorius prel. M. Krupavičius, kuris, būdamas Žemės ūkio ministeriu, su prezidentu A. Stulginskiu mėgdavęs ir cognito, be palydos ir slaptosios policijos, išvykti aplankyti naujakurių sodybų. Abu domėjosi naujakurių nauju gyvenimu, bet iš priešingo taško: ministeriui rūpėjo patirti, kiek pasiteisina jo skelbtoji idėja, o prezidentui — ar jis buvo teisus, reikalaudamas švelnios žemės reformos. Štai M. Krupavičiaus atsiminimai apie vieną tokią išvyką su Stulginskiu pas naujakurius.

"1924 ir 1925 metais Stulginskis dažnai išsitraukdavo Krupavičių pažiūrėti jo vykdomosios žemės reformos. Viena pirmųjų tokių inspekcijų buvo padaryta Sūduvių žemėj. Lankytinas vietas visuomet pasirinkdavo pats prez. Stulginskis. Vykstame Kalvarijos link. Laikas — pats pavasario sėjos įkarštis. Vykstame pro paplentėj buvusį Zubrių II folvarką, kuris buvo išdalintas naujakuriams tik rudenį. Buvusio folvarko laukai knibžda dirbančiais ūkininkais. Stulginskis nori čia sustoti. Žygiuojame per puriai išdirbtus laukus prie dirbančiųjų naujakurių. Nė vienos pėdos dirvonų. Visa gražiausiai išdirbta ir išpurenta. Trobelės jokios. Tik dvi žemėj išraustos duobės su provizoriniais šakų stogais. Tai naujakurių pirmieji "rūmai". Iš Stulginskio charakteringos šypsenos matau jo pasitenkinimą. Vykstame toliau Suvalkų link. Pravažiuojame Kalvarijos miestą. Už 9 — 10 klm. nuo Kalvarijos didžiulis Trakėnų dvaras. Jis išparceliuotas kiek anksčiau. Ant naujų sklypų vienur kitur jau stūkso įvairios paskirties trobesiai . . . Kiekvienas ūkelis apsėstas žmonių. Dirba visi. Nė vaikams išimtis nedaroma . . . Visi išvargę, bet patenkinti. "Vargo daug, dirbam daugiau nei kumečiaudami, bet dirbam sau ir savo vaikams. Mes žinome, kad savo darbais sta-

tomės geresnę ateitį. Kumečiaudami neturėjome vilčių ateičiai, nei rytojaus dienos, gyvenome tik šia diena. Kasdien meldžiamės už tuos, kurie mus žeme aprūpino", atsakė vienas senstelėjęs, buvęs dvaro kumietis, gavęs iš to dvaro žemės gabalą. Tai buvo jo atsakymas į prezidento klausimą, ar nenorėtų grįžti atgal į kumetynus.

"Apžiūrėjęs dviejų dvarų naujai besikuriančius naujakurius, prezidentas panoro susipažinti su seniausiai įsikūrusiais. Nuvažiavome į Linijos dvarą prie pat miestelio. Jį išparceliavo dar min. J. Aleksa. Dvaro pozicija labai graži ir patogi — miestelis, bažnyčia, plentas, Šešupė čia pat. Laukai pirmos rūšies, nors vienus kviečius visur sėk. Naujai išdygęs kaimas visai nepanašus į naujakuryną. Bendras vaizdas — senas gerokai pasiturįs kaimas. Žemės tvarktyojo nupasakojimu Linijos dvaras buvo pradėtas parceliuoti vienas pirmųjų. Visiems buvo naujiena. Nepaisant pakartojamų skelbimų, norinčių gauti žemės iš jo neatsirado. Atsisakinėjo iš baimės: "Grįš galingasis dvarininkas, mus išvaikys ir dar į kalėjimą sukiš". Pagaliau susirado norinčių iš tolimesnių vietų — Liubavo, Bartininkų parapijų. Kandidatai buvo daugiausia beturčiai, ūkininkų bernai, kaip stovi, taip brangūs. Jų buvo nedaug, tad davė žemės nesigailėdami — ligi 20 ha vienetui. Kūrimosi pradžia buvo sunki, nes iš niekur paramos gauti negalėjo: tėvai ir giminės tokie pat pavargėliai. Teko tad pasitikėti tik savimi . . . Ir po kelių metų sunkaus darbo vyrai įsikūrė stebėtinai gražiai. Prezidentas vaikščiojo žiūrėdamas, kalbino, teiravosi, tikrino, žiūrinėjo. Kad naujakuriai būtų kalbesni ir atviresni, prezidentas norėjo būti nežinomas, bet žemės tvarkytojas paslapties neišlaikė . . . Vargšai puldavo ant kelių, siekdavo bučiuoti jiems ne tik rankas, bet ir kojas. Vienam tokiam ūky, ypatingai gražiai ir pavyzdingai sutvarkytam, šeimininkavo Liubavo valsčiaus ūkininko bernas, kuris atėjo į savo gautąjį ūkį pėsčias su maišeliu ant nugaros, kuriame buvo sukrautas visas jo turtas. Antrais metais jis parsigabeno savo tėvą, kuris pas vieną ūkininką kerdžiavo. Kai jau buvo pasistatęs laikiną gyvenamąjį, vedė savo senąją simpatiją, kuri taip pat tarnavo pas ūkininkus, vadinas, be kraičio ir be pasogos . . . Savo herojiškomis pastangomis ir darbais ūkis buvo įkurtas pasigrožėtinai gerai . . . Sužinoję minėtieji naujakuriai kas yra jų lankytojai, kaip daugely vietų, puolėsi bučiuoti jiems rankų ir siekė kojų. Tuo vienų ir kitų susijadinimo momentu Žemės ūkio ministeris pabučiavo tai darbo didvyrei ranką. Vargšė moteris sumišo ir akyse sužibėjo ašaros. "Tavo rankos nuo sunkių darbelių purvinos ir pūslėtos, nuo saulės ir vėjo suaižėjusios, bet jos žymai vertingesnės už gražiausias baltas rankas. Tavo rankos stato dideliu įtempimu ir pasišventimu ne tik sau ir savo šeimai laimingą rytojų, bet ir visai Lietuvai. Jei visi lietuviai taip mokėtų dirbti, Lietuvos veidas kitaip atrodytų. Todėl jos vertos pagarbos. Aš visos Lietuvos vardu jas pagerbiau ir padėkojau Tau" (Tėvynės Sargas, 1947 m. nr. 1, 67 — 68 psl.).

Panašūs naujakurių kūrimosi vaizdai buvo ir kitose Lietuvos vietose. Šių eilučių autoriui nuo 1927 m. teko iš arčiau stebėti Veprių dvaro laukuose įsikūrusius Ruginių ir Sietinių kaimų naujakurius. Tuo metu jau dauguma turėjo pasistatę trobesius ir gražiai ūkininkavo. Kauniškės "Vienybės" paskelbtomis žiniomis 1931 m. pabaigoje gyvą inventorių visi naujakuriai turėjo, visus trobesius pasistatę buvo tik 27%, dalį trobesių 63%, gyvenamus namus 72%. Dešimt procentų naujakurių dar neturėjo jokio trobesio. Iš gavusiu sklypus 16% buvo jau perleidę į kitas rankas (Bost. Darbininkas 1932.V.20). S. Elsbergo surinktomis žiniomis 1940 m. sausio 1 d. perleidę sklypus į kitas rankas buvo 22% (Op. cit. 200 psl.).

Perleidimo gautų sklypų į kitas rankas buvo įvairių priežasčių: dalis naujakurių nesugebėjo nugalėti sunkių naujakurio sąlygų, kita dalis net ir nerodė reikiamo noro ar pastangų kurtis, dar kita dalis išsikėlė gyventi į miestus, gavo ten darbą, gautus ūkius perleido į kitų rankas. Buvo ir tokių, kurie jau buvo įsikūrę, bet su laiku apleido savo ūkius ir turėjo perleisti kitiems. Visa tai išėjo tik į naudą bendram tautos ūkiui, nes žemė perėjo į tų rankas, kurie sugebėjo ją geriau išnaudoti.

Žemės reformos reikšmė. Žemės reformos įstatymo priėmimo dešimtmečio proga kun. M. Krupavičius yra pareiškęs:

"Netikslus, neteisingas ir visais atžvilgiais žalingas nuosavybės paskirstymas ir neliestinas dalykas, kad 2 — 3 tūkstančiai dvarininkų turėjo tiek ir geriausios žemės, kiek turėjo visa lietuvių tautos darbo visuomenė. Tai buvo sunki lietuvių tautai skriauda, socialinio teisingumo akiplėšiškas laužymas. Tauta tai ne tik matė, bet ir ant savo nugaros skaudžiai jautė . . .

"Įstatymas mūsų dvarininkams yra vienodas. Steigiamajam Seimui rūpėjo ne kerštas, bet socialinė reforma. Lenkai dvarininkai daug yra nusidėję Lietuvai ir lietuvių tautai . . . Be reikalo lenkai dvarininkai už žemės reformą pagiežą giežia. Tai buvo neišvengiama būtenybė. Pats gyvenimas dvarams kapą iškasė . . . Lietuvos žemės reforma tokia, kokia ji tapo paskelbta, jiems palankiausia iš visų prileistinų galimybių. Jiems tik džiaugtis tuo reikėtų ir būti dėkingais lietuvių tautai, pasirodžiusiai ir šiuo atžvilgiu džentelmeniškai ir kilnadvasiškai". (Bostono Darbininkas, 1932.V.24).

Iš tikrųjų, kaip jau buvo minėta, Lietuvos žemės reforma buvo švelni, žymiai redikalesnę pravedė Lietuvos kaimynai

Kun. M. Krupavičius — Žemės ūkio ministeris 1924 m.

estai ir latviai. Bet ji yra vienas iš didžiųjų demokratinės valstybės darbų, turėjusių didelės valstybinės, tautinės, socialinės ir ekonominės reikšmės.

1919 m. Lietuvai grėsė komunizmo pavojus. Žemės reforma išmušė komunizmui ginklą iš rankų, kurios norėjo užimti Lietuvą. Vėliau ir dalis dvarininkų, keikusiuų kun. M. Krupavičių, pradėjo suprasti žemės reformos reikšmę ir ją tiegiamai vertinti. Didelių lenkų dvarininkų dvarų išdalinimas susilpnino lenkinimo židinius Lietuvoje. Dvarininkų įtaka apylinkės ūkininkų tarpe buvo visai palaužta. Ūkininkai jau žiūrėjo į dvarininką ne kaip į pavyzdį, bet atvirkščiai, kaip pašaipos objektą. Žemės reforma pakeitė ir Lietuvos žemės veidą, iš poniško padarė jį valstietišką, kuris sudarė sveiką ir gajų tautos pagrindą. Buvo panaikinta socialinė neteisybė, šimtmečiais varginusi Lietuvių tautą.

Baimės ir pranašystės, kad žemės reforma susmukdys žemės ūkį, neišsipildė. Lietuvos ūkininkas pasirodė lankstus, sugebąs prisitaikyti prie įvairių padėčių ir rinkos reikalavimų. Ypatingai daug lankstumo parodė mažesnieji, prie jų reikia priskaityti ir naujakurius. Lietuvos žemės ūkio specialisto prof. J. Krikščiūno apskaičiavimu, 1938 m. Lietuvos javų derlius, palyginus jį su 1913 m. derliumi, pakilo 86%. Šiuo atžvilgiu Lietuvą Europoj pralenkė tik Suomija, kuri turėjo galimybių didinti dirbamos žemės plotą.

Prieš I pasaulinį karą, kada pusę Lietuvos žemės valdė dvarininkai, niekas nežinojo apie Lietuvos sviesto ir bekono eksportą. Lietuvos nepriklausomybės laikais sviesto ir bekono eksportas taip atrodė tūkstančiais tonų:

	1924 m.	1928 m.	1930 m.	1932 m.	1938 .
Sviestas	0,52	2,64	?	9,93	17,41
Bekonas	--	0,58	17,43	40,91	?

Dėl įvestų Anglijoje bekono įvežimo suvaržymų, bekono išvežimas sumažintas, bet suorganizuota eksportinė ūkio šaka ir toliau laikėsi ir davė kraštui nemažai pajamų. Sviesto gamybos pionierius Olandija Anglijos rinkose 1932 — 39 m. gaudavo už sviesto svarą keliais šilingais mažiau, negu Lietuva, nes jos prekė dažniausiai būdavo menkesnės kokybės.

Linų pluošto gamyboje pastaraisiais metais Lietuva užėmė trečią vietą visame pasaulyje (ėjo po Rusijos ir Lenkijos).

Be to, Lietuva daug eksportuodavo kiaušinių, linų sėmenų, arklių ir daug kitų žemės ūkio produktų (Plg. Kokia buvo nepriklausomos Lietuvos pažanga, Naujienos, 1963. III.11 ir 12).

Žinoma, būtų klaidinga manyti, kad žemės ūkio gamybą pakėlė tik žemės reforma. Čia daug įtakos turėjo įsisteigusios įvairios ūkio organizacijos bei ūkinis švietimas per mokyklas ir žemės ūkio kursus bei paskaitas, kuriomis domėjosi ūkininkai, gi ponai dvarininkai su panieka į visa tai žiūrėjo. Todėl dvarininkai žemės reformą labai sunkiai pakėlė. Nežiūrint į tai, kad jiems buvo palikti gražiausi dvarų centrai su pramonės įmonėmis, inventoriumi ir pasėliais, kad didesnė jų pusė jau buvo gavusi atlginimus už nusavintus turtus, ūkiškai daugumas jų smuko ir nebesugebėjo prisitaikyti prie naujų aplinkybių. Vietomis jų centrai dirvonavo, trobesiai nyko neremontuojami, valstybės mokesčiai nemokami.

Prieš I pasaulinį karą dvarai buvo pavyzdys ūkininkams, o po žemės reformos viskas virto atvirkščiai — ūkininkai tapo pavyzdžiu dvarui. Dvarininkai nebuvo pratę dirbti fizinį darbą, mėgo gyventi prabangiai, nuo to neatprato ir po žemės reformos. Prabangus gyvenimas vis reikalavo pinigų, kurių teko ieškoti Lietuvos bankuose. Vien Žemės Banke iki 1940 m. sausio 1 d. 866 dvarininkai buvo įsiskolinę virš 16 milijonų litų. Dar didesni įkaitai buvo privačių asmenų ir bankų rankose (S. Elsbergas, op. cit. 203 psl.). Buvo ir tokių dvarininkų, kurie pajėgė prisitaikyti prie naujų aplinkybių, tapo ūkininkais ir su atsidėjimu rūpinosi paliktuose jiems dvarų centruose.

1939 m. rudenį, atgavus Vilnių su jo apylinkėmis, Lietuvos spaudoje vėl buvo pradėtas gyvai diskutuoti žemės reformos klausimas atgautame Vilniaus krašte ir iš viso Lietuvoje. Remdamasis Lietuvos žemės ūkio pažanga, kun. M. Krupavičius savo paskaitose ir spaudoje viešai reiškė nuomonę, kad Lietuvos žemės ūkius reikia sumažinti iki 40 ha. Jo supratimu, Steigiamasis Seimas buvo palikęs 80 ha normą, atsižvelgdamas į tuometinę žemės ūkio kultūrą. Bet 1939 m. žemės ūkio kultūros sąlygos jau buvo žymiai pasikeitusios, todėl ūkio normą galima buvo mažinti iki 40 ha (Plg. Pasikalbėjimas su kun. M. Krupavičium apie žemės reforma, XX Amžius, 1939.XI.10).

Lietuvos žemės reforma domėjosi užsieniečiai, būdavo lankytojų net iš tolimų kraštų — iš JAV, Indijos ir kitur. Italijos prof. Turki kasmet atsilankydavo Lietuvoj ir važinėdavo po kraštą stebėdamas, kaip dalijami dvarai ir kuriasi naujakuriai. Italijos senatorius Merlinas 1949 m. prašęs prel. M. Krupavičių parašyti apie Lietuvos žemės reformą. 1953 m. Charles Kersten, komunistų agresijai tirti komiteto pirmininkas, taip pat prašęs jį plačiau tuo klausime painformuoti (Tėvynės Sargas, 1954 m. nr. 1/11/,50 psl./.

— — — — —

Šiandien mums reikia ne tiek didvyriškų mirčių, kiek didvyriško darbo Tėvynės labui.

M. Krupavičius

DIDELIO GYVENIMO PASKUTINIAI METAI

P. MALDEIKIS

Paskutinis prelato Mykolo Krupavičiaus gyvenimo etapas buvo jo laipsniškas pasitraukimas iš gyvųjų tarpo socialine ir fizine prasme ir artėjimas prie amžinybės slenksčio.

Prel. M. Krupavičiaus užsimojimus bei jo veiklą jau daug metų siaurino bei varžė jo silpnoka sveikata. Studijuodamas užsienyje, jis buvo ligos priverstas studijas pertraukti ir gydytis pietinėje Prancūzijoje ir šiaurinėje Afrikoje. Išsilaisvinus jam iš internavimo 1945 m. Vokietijoje arčiau jo buvę matė, kad jis kentėjo didelius skausmus viduriuose. Tuo metu jis pergyveno ir sunkią operaciją, netekdamas didelės skrandžio dalies. Vėliau pradėjo jį kankinti širdies ligos. Turėjo ir labai skausmingų tulžies priepuolių. Tos anksčiau pergyventos ligos bei sunkumai, suprantama, vienaip ar kitaip alino jo organizmą, kuris į amžiaus pabaigą turėjo pajusti daugiau ar mažiau aiškius jų paliktus pėdsakus. Tai gerai suprasdamas, jis žinojo, kad patirti sveikatos trūkumai gali pasikartoti su didele grėsme jo gyvenimui, todėl nesislėpdavo su mintimi, kad kurios nors ligos atveju mirtis ("prakaulė", kaip jis vadindavo) gali netikėtai pasiblesti į jo ligų, kalinimo ir intensyvios veiklos nualinto gyvenimo duris. Bet tą mintį nustelbė jo gaivalingas veržlumas dirbti, jo ateičiai turimi planai, jo susirūpinimas lietuvių išeivijos gyvenimu ir Lietuvos reikalais. Nepaidydamas savo silpnos sveikatos, jis visada tikėjosi turėsiąs dar pakankamai laiko savo užsimojimams įvykdyti. "Esu sudaręs darbo planą dešimčiai metų", juokavo jis prieš kokią dešimtį metų prieš savo mirtį, "tik dar neturiu dangaus tų planų patvirtinimo". Savo vyresnį amžių juokaudamas jis vadino "brandžia jaunyste", tarsi tuo kratydamasis gyvenimo išsisėmimo ir ateities grėsmės. "Mirtis yra žmogui bausmė; o bausmės turiu teisę nekęsti ir jai priešintis".

Tačiau toliau jo sveikata keitėsi ta kryptimi, kad kalbant apie tolimesnę ateitį, nevisada jam teko juokauti. Sveikata jau nebestiprėjo. Ir jis į tai žiūrėjo labai rimtai; darė viską, kas,

Kun. M. Krupavičius, Lietuvių krikščionių demokratų garbės pirmininkas, ir A. Kasulaitis, L. K. D. Sąjungos pirmininkas

L. krikščionių demokratų sąjungos centro komitetas atsilankė pas kun. M. Krupavičių, sulaukusį 85-tą gimtadienį

jo supratimu, galėjo ją apsaugoti. Jis dažnai, savijautai pablogėjus, kreipdavosi į gydytojus, gydėsi pas įvairių ligų specialistus ir žinojo savo ligų diagnozes. Jam buvo pripažintos net trys širdies ligos, reikalaujančios labai rimtos sveikatos priežiūros. Bet, pats vienas gyvendamas, jis tam reikalui sąlygų neturėjo. Jis tikėjo gydytojams, bet stengėsi turėti ir savo pažiūrą apie savo sveikatos padėtį. Jis laikė naudingu dalyku įvairiais laikotarpiais keisti gydytoją, ir tuo atžvilgiu jis labai vertino vienos gydytojos patarimą, kai ji, nustačiusi jo ligos diagnozę, patarė jam nueiti dar pas kitą tų pačių ligų specialistą: taip bus saugiau.

Kartais kiek skeptiškai jis pažiūrėdavo ir į vaistus, ypač į jam paskirtas dietas. Tuo atžvilgiu jis prisimindavo kai kurių jį užsienyje gydžiusių daktarų patarimą valgyti tai, ką jis labiausiai mėgsta. Bet ir tokių valgių jis turėjo labai nedaug. Nedaug ką jis galėjo valgyti. Į amžiaus pabaigą toks jo "meniu" vis siaurėjo. Tie patys valgiai jam įgrįsdavo. Juo toliau, juo mažiau ką begalėjo valgyti. Per operaciją labai sumažintas jo skilvis neleido jam pakankamai pavalgyti. Dėl to jo organizmui dažnai trūko maisto. Taip greta ligų jį silpnino ir maitinimosi trūkumas. Tačiau, būdamas griežtai nusistatęs neišnaudoti kitų, maisto atnešti neleisdavo ir atnešto nepriimdavo. Sveikatai silpnėjant, jis vis prašė surasti moterį pietums pagaminti ir butui aptvarkyti. Bet kai surasta moteris nenorėdavo iš jo imti atlyginimo ar nesuprasdavo jo juokavimo, jie išsiskirdavo. Pagaliau buvo prikalbinta buvusi stambaus ūkio šeimininkė Maknavičienė, kuri su dideliu įsijautimu ir pasiaukojimu jam patarnavo iki mirties. Apie ją jis išsitardavo, kad tai paties Dievo atsiųsta jam padėti moteris.

Paskutiniais metais Šv. Luko ligoninėje jam buvo pritaikytas širdies veikimui palaikyti įtaisas "spaceris". Bet dėl vėliau atsiradusio pūliavimo teko jį perkelti į kitą vietą; ir čia nepavykus, operaciją dar pakartoti. Taip jam teko pergyventi trys skausmingos operacijos. Bet širdies veikimas tuo būdu buvo kiek sureguliuotas. Tačiau organizmas ir po to silpnėjo. Atrodė, kad jis visame kūne kenčia didelius skausmus. Paskutiniaisiais mėnesiais jis tik lėtai galėdavo atsisėsti ar atsistoti. Per kambarius eidavo tik atsiremdamas sienų, stalų ar kėdžių, ir dar lazda pasiramsčiuodamas. Buvę atsitikimų, kad einant per kambarį kojos nebeišlaikę. Didelius skausmus jautė atsiguldamas ir iš lovos ar nuo sofos atsikeldamas. Kėlėsi labai

iš lėto, lyg pasilsėdamas. Tačiau pagalbos jis neprisileisdavo, sakydamas, kad nuo to jam labai skauda.

Per paskutiniuosius metus jis jautėsi priartėjęs prie amžinybės slenksčio ir mirties nebebijojo. Kartais rezignuodamas jis ir padejuodavo, kodėl jis vis dar negali numirti ir turi taip skaudžiai kentėti.

Jo nusiteikimą mirties atžvilgiu gali pavaizduoti ir šis nesudramatintas epizodas. Kartą jis važiavo iš savo apsilankymo pas daktarą namo susimąstęs ir atrodė labai išvargęs. Tai atrodė suprantama, nes buvo tikrai karšta diena. Jis nieko daugiau tą dieną nė atsisveikindamas nekalbėjo. Kitą dieną, lyg kiek su priekaištu, prisiminė: "Tu neklausi manęs, ką man vakar daktaras sakė. Aš jo paklausiau, ar man beverta pirkti naują drabužių eilutę (jo turima vienintelė buvo visai sudėvėta). Jis atsakė, kad jau nebeverta, ir kad laikrodis jau muša mano valandą. Bet aš mirties visiškai nebijau. Aš jos laukiu. Ji yra mano išsivadavimas iš šio pasaulio kančiu". Daug kas būtų pavydėjęs jam to ramumo, su kuriuo tie žodžiai buvo pasakyti. Į mirtį jis žiūrėjo kaip į išsivadavimą iš kančių, bet kartu savo kančiomis daug ir nesiskundė. Jo gilus tikėjimas leido jam suprasti savo kančių prasmę. Kol galėjo ilgiau pastovėti, savo kambaryje laikė šv. mišias. Vėliau jis nė to jau nebegalėjo, nes neturėjo leidimo jas laikyti sėdėdamas. Tada jam patarnaudavo kun. A. Vilkaitis, kasdien atnešdamas šv. komuniją iš parapijos bažnyčios.

Tačiau jo savarankiškumas išliko nepaveiktas, jo asmenybė nesulaužyta. Pagrindiniai psichologiniai politiko privalumai atrodė net labiau išryškėję. Iki paskutinių savaičių jis nesiliovė domėjęsis politiniais įvykiais, ypač lietuvių politiniu ir kultūriniu veikimu. Iki paskutinių dienų jis nepasidavė ligai: kol tik galėjo pakilti, jis pastoviai lovoje negulėjo, bet kėlėsi ir tvarkė savo reikalus, pavesdamas pas jį ateinantiems tą ar kitą reikalą atlikti ir nurodydamas, kaip tai atlikti. Kada fiziškai kasdien silpnėjo, jo valia nesilpnėjo. Jo apsisprendimai savo paties atžvilgiu ir kitiems duodami nurodymai buvo griežti ir bekompromisiniai. Net ir tada, kada nebepajėgė nė lovoje pasiversti, jis vis dar įsakinėjo ir reikalavo viską tiksliai pagal jo valią bei norą padaryti bei įvykdyti.

Fizinis silpnėjimas per paskutines dvi savaites pradėjo daryti įtaką ir jo sąmonės procesui. Gęstančiame gyvenime jo pasąmonės lobynas perseveracijomis pradėjo įsiterpti į sąmoningus pergyvenimus. Jis tai suprato ir vadino vizijomis. Su kuo

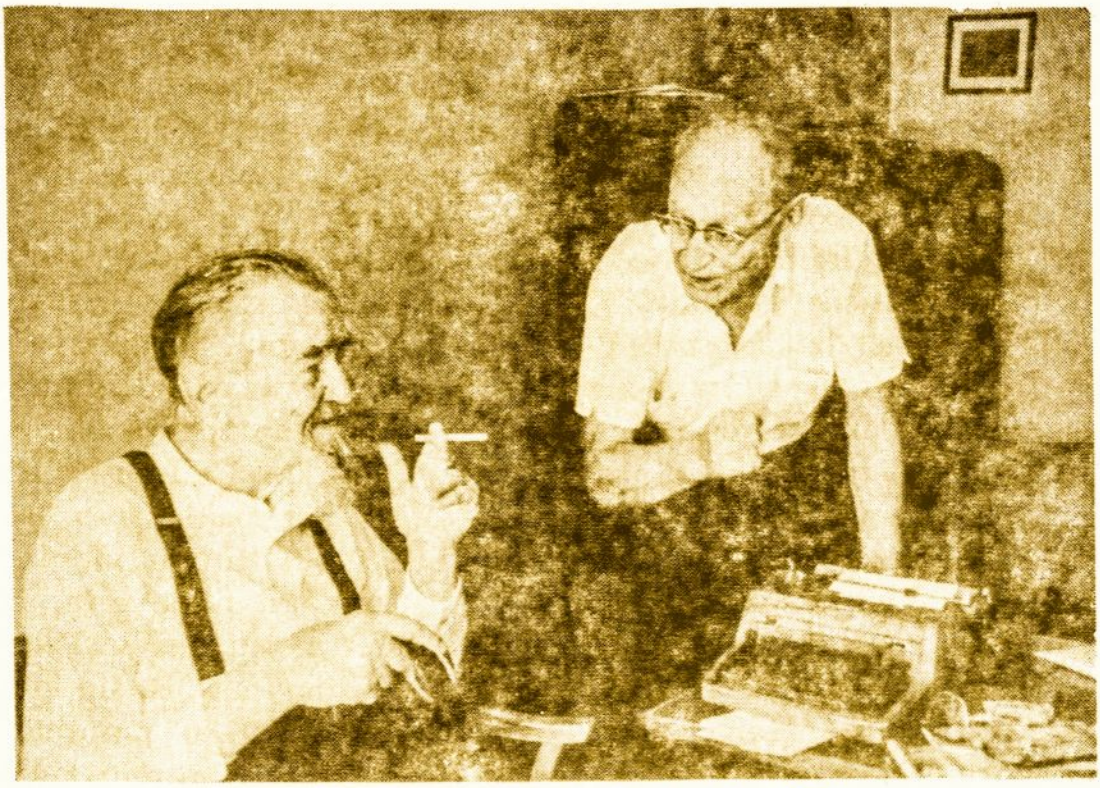

Kun. M. Krupavičius ir P. Spetyla 1970 m.

kalbėdamas, jis buvo lavai nuoseklus ir logiškas. Bet likęs vienas, jis, lyg ir užsnudęs, pradėdavo kalbėti apie ką nesamą. O paskutinę naktį namie visą laiką jo sąmoninga kalba nuolat keitėsi su iš pasąmonės besiveržiančiais praeities veiklos prisiminimais, atsimenamais jam komunistų grasinimais ir kitokiais nebesukontroliuojamais vaidiniais.

Jam vis silpnėjant, nebuvo galima išvengti įspūdžio, kad jo gyvenimas gali bet kuriuo metu sustoti. Artimesnių asmenų grupės buvo nusistatyta per naktis prie jo budėti. Bet jis su tuo nesutiko ir budinčius reikalavo eiti namo. Net ir priešpaskutinę naktį jis, atsikėlęs iš lovos, taip griežtai ir taip susijaudinęs to reikalavo, kad to jo noro nepaisymas buvo jam daug pavojingesnis už jo vieno palikimą nakčiai. Protestuodamas prikišo, kad "tu nori mane pamatyti mirštantį. Aš mokėsiu ir be tavęs numirti". Ir ryte atsikėlęs vėl kelias valandas prasėdėjo kėdėje. Ir kada atsigulė, jis jau nebepajėgė pats lovoje pasiversti. Tada jis dažnai prašė jį kiek paversti, jo ranką ar koją pajudinti. Bet tada, pajutęs skausmą, jis vėl nuo to sulaikydavo.

Taip jam nusilpus, tolimesnė jo priežiūra ir aptarnavimas namuose pasidarė nebeįmanomas. Jau anksčiau jam buvo

įtaigojama važiuoti į ligoninę. Bet jis tokiems patarimams priešinosi, sakėsi nenorįs prarasti laisvės. Ir dabar jis nenorėjo važiuoti į ligoninę, jon buvo išvežtas dr. A. Rugienės patvarkymu — prieš jo valią. Jis 1970 m. lapkričio mėn. 28 dieną buvo patalpintas Loreto ligoninėje. Gydytojų ir slaugių priežiūra jam sumažino skausmus. Aprimo ir atrodė sąmoningesnis. Besikalbėdamas su lankytojais, vėl bandė juokauti, net kai ką sąmojingai pasakyti. Ligoninės sudaromos sąlygos ir medicinos priemonės galėjo jam sumažinti skausmus ir pašalinti nepatogumus, tačiau negalėjo sulaikyti tolimesnio jo organizmo laipsniško nykimo. Taip jo gyvybė ten užgeso gruodžio mėn. 5 d.

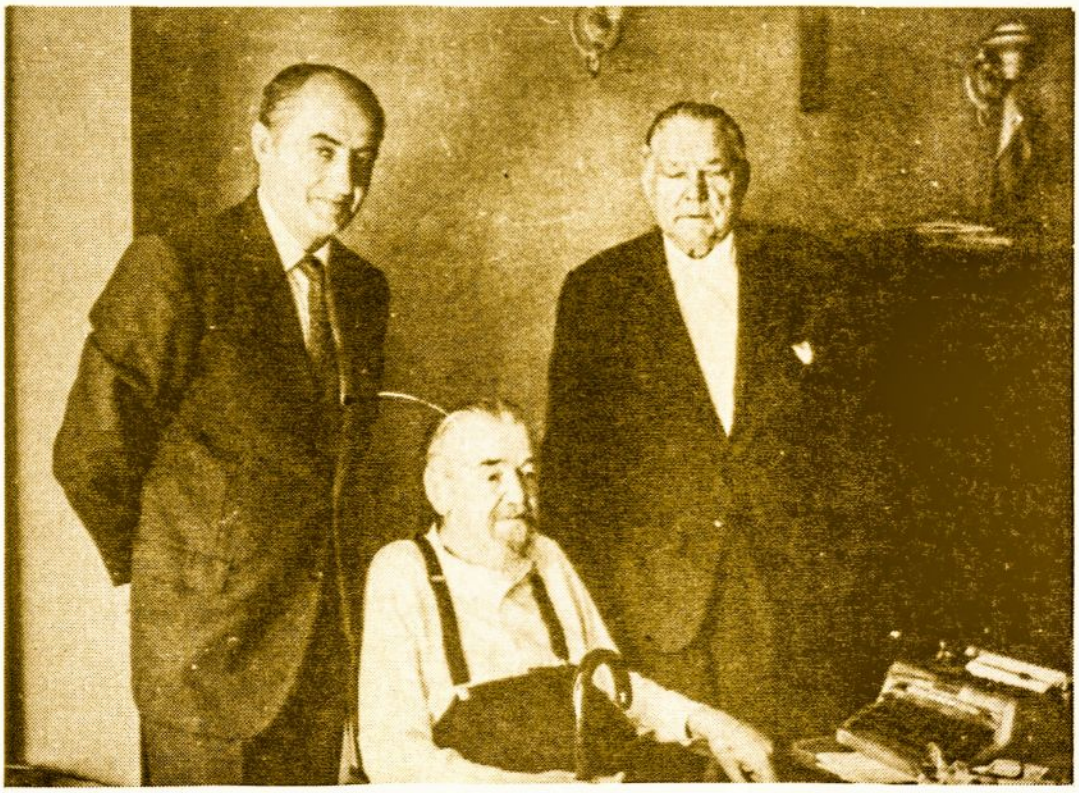

Pr. Razgaitis, kun. M. Krupavičius ir Domas Jasaitis 1970 m.

PASKUTINĖS PREL. M. KRUPAVIČIAUS DIENOS

ANTANAS REPŠYS

Prel. Mykolo Krupavičiaus sveikata pamažu ėjo silpnyn, ypatingai pastebimai po paskutinio sugrįžimo iš Presbyterian St. Luke's ligoninės, kur jis gulėjo nuo 1970 metų rugpiūčio mėn. 17 iki rugpiūčio 26 dienos.

Prelatas gyveno savo bute, maitinosi pats vienas. Kol dar galėjo paeiti, valgyti nueidavo į čia pat esančią valgyklą už pusės bloko, o kai jau nepajėgė, tada buvo pradėta organizuoti šiokia tokia pagalba iš šalies. Bet labai atsargiai, kad jis pats nepajustų, kas čia daroma.

Jokios pagalbos iš šalies prelatas nesutikdavo priimti, visai nesileisdavo į kalbas. Dr. A. Rugienės liudijimu, vysk. V. Brizgys kelis kartus prelatui siūlęs, kad jis jam išsirūpinsiąs pas Marijonus ar Kazimierietes butą, maistą ir visokią priežiūrą. Tačiau šio vysk. V. Brizgio pasiūlymo prelatas nepriėmęs, nes norėjęs gyventi savarankiškai ir nuo nieko nepriklausyti.

Kiek anksčiau prel. M. Krupavičius buvo susitaręs su Maknaviečiene (pensininke), kad ji ateitų porą kartų per savaitę aptvarkyti jo butą. Jai mokėjo sutartą atlyginimą. Jau tada prel. M. Krupavičius nesuprato, kad ši moteris, ateidama pas jį pavalyti butą, sutiko tik jam padėti, nes tokiomis sąlygomis kitur ji nebūtų ėjusi. Vėliau, būdamas geroje nuotaikoje, prelatas ją net savo motina pavadindavo.

Prel. M. Krupavičių lankiusieji daug kartų galvojo suorganizuoti jo maitinimą. Tačiau prel. M. Krupavičius šitokio pasiūlymo vis nepriimdavo. Tik rugsėjo mėn. pabaigoje, kai jau pats nebepajėgė nueiti į valgyklą, buvo pradėta rūpintis jo maitinimo akcija iš šalies. Dr. A. Rugienės rūpesčiu buvo sudarytas mažas būrelis (didesnio pradžiai nė nereikėjo). Dr. A. Rugienė susitarė su Maknaviečiene, kad ji nupirktų produktus ir gamintų prel. Krupavičiui maistą. Už tai

būrelis Maknavičienei mokėjo. Tam būreliui priklausė: Julija Bičiūnienė, Jadvyga ir Petras Maldeikiai, Ona ir Kazimieras Mickevičiai, Emilija ir Balys Paliokai, Natalija ir Stasys Rauckinai, Elena ir Antanas Repšiai, dr. Aldona Rugienė ir Jonas Sakas.

Nežiūrint ir šitokio klausimo išsprendimo, prel. M. Krupavičiaus būklė mažai tepagerėjo, nes, sveikatai vis silpnėjant, jis labai mažai tevalgė, nusilpo, jau reikėjo prie jo dieną ir naktį budėti. Savanoriškai prie jo budėdavo kun. A. Vilkaitis, P. Spetyla, P. Maldeikis. Kelis kartus dr. A. Rugienei buvau užsiminęs, gal geriau būtų jį paguldyti į ligoninę, kad nors kiek sustiprėtų. Jis vis atidėliodavo.

Visus prel. M. Krupavičiaus ūkiškus, administracinius ir piniginius reikalus tvarkė Petras Maldeikis. Jis prel. M. Krupavičiui nupirkdavo, ko jam reikėdavo, keisdavo ir inkasuodavo čekius, apmokėdavo įvairias sąskaitas.

Dr. A. Rugienė labai daug rūpinosi, organizuodama prel. M. Krupavičiui medicinę priežiūrą ir gydymą. Jos rūpesčiu prel. M. Krupavičius buvo patalpintas širdies tyrimams į Mercy Hospital, kurioje buvo nuo 1966 metų gruodžio 13 dienos iki gruodžio 30 dienos. Taip pat jos rūpesčiu prel. M. Krupavičius buvo patalpintas į Presbyterian — St. Luke's Hospital keliais atvejais. Vieną kartą išgulėjo ligoninėje nuo 1969 metų kovo mėn. 13 dienos iki balandžio mėn. 2 dienos. Kitą kartą — nuo 1969 metų regpiūčio mėn. 21 dienos iki rugsėjo 13 dienos. Trečią kartą nuo 1970 metų sausio mėn. 27 dienos iki vasario 4 dienos. Ir ketvirtą kartą — nuo 1970 m. rugpiūčio mėn. 17 dienos iki rugpiūčio mėn. 26 dienos. Pagaliau paskutinį kartą 1970 metų lapkričio mėn. 27 dieną į Lorettos ligoninę prel. M. Krupavičius buvo nuvežtas taip pat jos rūpesčiu, kur išbuvo ligi savo mirties — 1970 metų gruodžio mėn. 4 dienos.

Lapkričio mėn. 27 dieną vėl pasiūliau dr. A. Rugienei vežti prel. M. Krupavičių į ligoninę, nes namuose jau buvo negalima suteikti tinkamos ir reikiamos pagalbos. Šį kartą ji sutiko. Tuojau paskambino dr. P. Kisieliui ir paprašė jį išrūpinti prel. M. Krupavičiui lovą. Dr. P. Kisielius tuojau paskambino į Loretto ligoninę, gavo lovą ir tą patį vakarą apie 9 val. nuvežėme greitosios pagalbos automobiliu į ligoninę.

Nors prel. M. Krupavičius buvo labai silpnas, tačiau abiem rankom įsikabinęs lovos čiužinio laikėsi ir nesidavė išne-

šamas iš kambario. Aš jį nulydėjau į ligoninę. Šalia prel. M. Krupavičiaus sėdėdamas greitosios pagalbos mašinoje jam aiškinau, kas aš esu ir kad vežu į Loretto ligoninę. Jis mane pažino. Buvo pilnoje sąmonėje. Buvo paguldytas atskirame kambaryje.

Loretto ligoninėje mudu su Jonu Saku jį trejetą kartų aplankėme. Visą laiką buvo silpnas. Ne visada pilnos sąmonės. Ligoninėje būdamas, kaip seserys pasakojo, nevalgydavo, vaistų neimdavo, dirbtinio maisto taip pat neimdavo. Paskutinį kartą mudu su Jonu Saku aplankėme gruodžio 3 d. vakare. Mirė gruodžio mėn. 4 dieną 3 val. 50 min. po pietų. Mirties metrikose gydytojo dr. P. Kisieliaus pažymėta mirties priežastis: Uremia ir chronic pyelonephritis (Arteriosclertic heart desease, Generalized Arteriosclerosis). Medical Certificate of Death State file No. 635495; Registration District No. 16.10.

1970 metų gruodžio mėn. 4 dieną pavakariop vysk. V. Brizgys telefonu pranešė mano žmonai (aš tuo laiku buvau tarnyboje), kad apie 4 val. p.p. Lorettos ligoninėje miręs prel. M. Krupavičius. Prašė, kad aš jam paskambinčiau.

Tik grįžęs iš tarnybos, paskambinau vysk. V. Brizgiui. Ekselencija painformavo, kokią laidojimo tvarką esą aptarę su Šv. Antano lietuvių parapijos klebonu kun. J. Stankevičium. Juodu sutarę, kad velionies kūnas būtų pašarvotas koplyčioje iki sekmadienio po pietų (gruodžio mėn. 6 dienos), kad žmonės jau galėtų pradėti lankyti. Laidojimas turėtų būti trečiadienį (gruodžio mėn. 9 dieną), kadangi sekmadienį negalima laidoti, nes sekmadienį negalima laikyti gedulingų mišių. Pirmadienį negalima laidoti, nes sekmadienį neišeinąs joks laikraštis — nebus publikacijos. Antradienį taip pat negalima laidoti, nes tą dieną yra Marijos šventė ir negalima laikyti gedulingų mišių. Todėl belikęs tik trečiadienis. Mane klausė, ar aš sutinkąs, nes nenorėjo be manęs galutinio sprendimo padaryti. Aš jų sutarimui pritariau ir padėkojau.

Tada vysk. V. Brizgys pridėjo, kad jau dabar jis galėsiąs pranešti Putnamo Seselėms, prel. J. Balkūnui New Yorke, prel. L. Tulabai Romoje.

Ekselencija užsimenė dėl pašarvojimo: kurioje gi koplyčioje? Atsakiau, jog a.a. prel. M. Krupavičiaus testamente išreikštas noras, kad būtų pašarvotas Cicero Petkaus koplyčioje.

Tuojau paskambinau Petkui. Pranešiau, kad mirė prel. M. Krupavičius. Pagal jo paskutinę valią jis norėjo būti pašarvotas koplyčioje. Paklausiau, ar prel. M. Krupavičiaus kūnas bus pašarvotas iki sekmadienio po pietų, kad žmonės jau galėtų lankyti. Atsakė, kad galės.

Tą pačią gruodžio 4 dieną vakare nuvažiavome su Jonu Saku į Lorettos ligoninę pasirašyti mirties dokumentų. Ligoninė grąžino prel. M. Krupavičiaus baltinius ir kitus daiktus.

Penktadienį, gruodžio mėn. 4 dieną vakare, paskambinau prel. M. Krupavičiaus sesers dukrai Aldonai Rugytei-Bulotienei ir pranešiau, kad šiandien apie 4 val. po pietų Lorettos ligoninėje mirė jos dėdė prel. M. Krupavičius. Pranešiau, kad laidotuvių tvarka yra sutarta drauge su vysk. V. Brizgiu ir Šv. Antano lietuvių parapijos klebonu kun. Stankevičium, kad nutarta laidoti trečiadienį, gruodžio mėn. 9 dieną, iš Šv. Antano lietuvių parapijos bažnyčios Cicero į Šv. Kazimiero kapines. Tačiau, jei ji turėtų kokių pageidavimų, prašiau pranešti. Paprašiau, kad man duotų giminių sąrašą. Mirusiojo giminės paprastai esti išvardinami paskelbtame laikraščiuose mirties pranešime.

Aldona Rugytė-Bulotienė pranešė, kad yra likę šie prel. Mykolo Krupavičiaus giminės Čikagoje: Aldona Rugytė-Bulotienė, jos dvi dukros Giedrė Bulotaitė ir Daina Bulotaitė-Heisters su savo vyru Erik, Mykolas Rugys (Aldonos brolis) ir jo šeima bei kiti giminės Lietuvoje.

Grįžę iš Lorettos ligoninės su Jonu Saku užsukome pas Petrą Spetylą, Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos Čikagos skyriaus pirmininką, kur radome susirinkusius LKDS Centro Komiteto pirm. A. J. Kasulaitį, vicepirm. Pr. Razgaitį ir Stasį Rauckiną. Čia pasišnekėjome techniškais laidotuvių klausimais, kaip, pav., visuomenės atsisveikinimo su a.a. prel. M. Krupavičium rengimas, garbės sargybos, grabnešiai ir kt.

Rytojaus dieną, šeštadienį, gruodžio mėn. 5 dieną, mudu su kun. V. Bagdonavičium, MIC., ir graborium Petkum nuvažiavome išrinkti karstą. Karstą išrinkome iš vidutiniųjų, kad būtų pakankamai gražus ir nebrangus.

Kadangi velionis testamente buvo išreiškęs norą, kad jį mirusį palaidotų prie sesers ir svainio Šv. Kazimiero kapinėse, jei ten būsią vietos, o jei nebūtų vietos, tai tada kad palaidotų kunigams skirtoje vietoje. Paprašėme graborių D. Petkų, kad patikrintų, ar yra vietos prie velionies sesers ir

svainio. Iš Šv. Kazimiero kapinių administracijos gautas neigiamas atsakymas. Atrodė, kad jau reikės laidoti kunigams skirtoje vietoje. Nuvažiavome į kapines vietoje susipažinti su situacija. Ir tikrai radome, jog velionį palaidoti prie sesers ir svainio nėra vietos. Kunigams skirtoje vietoje taip pat negalima laidoti, nes toje vietoje negalima statyti jokio paminklo. Gi testamente įsakmiai pasakyta, kad ant kapo būtų pastatytas kryžius. Situacija susidarė labai nemaloni. Tuojau painformavau vysk. V. Brizgį ir prašiau pagalbos. Vysk. V. Brizgys, susisiekęs su vyriausiuoju kapinių administratoriumi Kurijoje, pranešė, kad prie a. a. prel. I. Albavičiaus kunigams skirtoje vietoje esančios trys laisvos duobės, kurių dvi skiriamos prel. M. Krupavičių palaidoti, kad būtų galima pastatyti paminklą. Tokiu būdu šis labai svarbus reikalas labai gražiai tapo išspręstas. Be vysk. V. Brizgio pagalbos vargu ar būtų taip pasibaigę. Jo Ekselencijai priklauso labai didelė padėka.

Iš kapinių mudu su kun. V. Bagdonavičium, MIC., važiavome į St. Anthony Savings & Loan Association, Cicero, Illinois, a. a. prel. M. Krupavičiaus piniginių reikalų tvarkyti.

Mudviem paaiškino Rukuižienė, kad dabar, kai prel. M. Krupavičius yra miręs, iš jo sąskaitos nebegalima pinigų išimti. Reikia gauti leidimą iš Attorney General. Įdėti pinigus į sąskaitą esą galima.

Gruodžio 5 d. vysk. V. Brizgys mane painformavo, kad apie prel. M. Krupavičiaus mirtį pranešęs į šias vietas: Roma, Kanada, Putnam, New York, Baltimore, Los Angeles. Tačiau nepaminėjo asmenų, kuriems šią žinią pranešė.

Gruodžio mėn. 6 dieną, sekmadienį, 2 val. po pietų, a. a. prel. M. Krupavičiaus kūnas buvo pašarvotas Petkaus koplyčioje, 1410 So. 50th Avenue, Cicero, Illinois. Nuo tos valandos pradėjo žmonės lankyti ir atiduoti paskutinę pagarbą. Pasibaigus VLIKo seimo posėdžiams, gruodžio 6 dieną 4 val. po pietų, sekmadienį, atvyko VLIKo seimo atstovai atsisveikinti a. a. prel. M. Krupavičių. Kalbėjo VLIKo pirmininkas dr. K. J. Valiūnas, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkas Stasys Barzdukas ir L. K. D. Sąjungos Centro Komiteto pirmininkas A. J. Kasulaitis.

Prel. M. Krupavičius buvo pakviestas dalyvauti Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto seime. Ruošėsi dalyvauti, nors ir labai silpnos sveikatos būdamas. Tačiau nesulaukė VLIKo seimo pradžios. VLIKas posėdžiavo be prel. M.

Krupavičiaus. Pasibaigus posėdžiams, pats VLIKo seimas atvyko su juo atsisveikinti.

Sekmadienį, pirmadienį bei antradienį ėjo žmonės atiduoti paskutinę pagarbą šiam didžiam Lietuvos vyrui.

Antradienį, gruodžio mėn. 8 dieną, 6 val. vakare koplyčioje buvo įvairių organizacijų atsisveikinimas. Jaunimo vietinės organizacijos — moksleiviai ateitininkai ir skautai dalyvavo su vėliavomis.

Atsisveikintojų eilę pradėjo Lietuvos generalinis konsulas dr. Petras Daudžvardis. Toliau atsisveikino Amerikos Lietuvių Tarybos vardu dr. K. Bobelis, J. A. V. Lietuvių Bendruomenės vardu — Bronius Nainys, Pasaulio Katalikų Bendrijos vardu — Kazys Kleiva, BALFo vardu — Albinas Dzirvonas, Čikagos Ateitininkų Sendraugių vardu — dr. Juozas Meškauskas, Vasario 16 gimnazijos vardu — kun. Bernatonis, Liaudininkų Centro Komiteto vardu — dr. Vanda Sruogienė, Washingtoniečių lietuvių vardu — dr. Vladas Viliamas, Lietuvos Kūrėjų Savanorių ir Ramovėnų vardu — Jonas Švedas, Moksleivių Ateitininkų vardu — Paulius Laniauskas, Lietuvių Mokytojų vardu — Antanas Gulbinskas, Kanados lietuvių vardu — J. R. Simanavičius, Dzūkų Draugijos vardu — Vincas Grėbliūnas, Skautų Sąjungos vardu — Bronius Kliorė, Lietuvių Saleziečių Romoje vardu — kun. Urbaitis, Lietuvos Laisvės Komiteto vardu — Pranas Vainauskas, Lietuvių Tėvų Jėzuitų vardu — provinciolas kun. Gediminas Kijauskas, SJ., Lietuvių Bendruomenės Cicero apylinkės vardu — S. Ingaunis, Lietuvių Fronto vardu — Pilypas Narutis, Lietuvių Fondo vardu — dr. K. Ambrozaitis, Lietuvių Bendruomenės Čikagos Apygardos Komiteto pasauliečių teisėms apsaugoti vardu — Algis Regis, Lietuvių agronomų vardu — agr. J. Sadūnas, Ateitininkų "Vytauto" klubo vardu — Petras Balčiūnas, LKD Sąjungos Čikagos skyriaus vardu — Petras Spetyla, Ateitininkų "Kęstučio" korp. vardu — Kazys Grina, Lietuvių Dukterų Draugijos vardu — Emilija Kielienė, Lietuvos socialdemokratų vardu — Juozas Skorubskas, "Naujienų" dienraščio vardu — Martynas Gudelis.

Atsisveikinimo iškilmės buvo fotografuojamos ir visos kalbos įrašomos į magnetinę juostelę. Tatai padaryti buvau paprašęs Antaną Gulbinską.

Pasibaigus atsisveikinimo apeigoms, a. a. prel. M. Krupavičiaus kūnas 7 val. 45 min. vakare buvo perkeltas į šv. Antano bažnyčią. Procesijai vadovavo vysk. V. Brizgys.

Grabnešiai buvo "Vytauto" klubo ir "Kęstučio" korp. nariai su korporantiškomis spalvomis.

Trečiadienį, gruodžio 9 dieną, buvo gedulingos šv. mišios už a. a. prel. M. Krupavičių, kurias aukojo penki kunigai: J. E. vysk. V. Brizgys, prel. Tadarauskas iš Hamiltono, Kanados, prel. J. Balkūnas iš New Yorko, kun. Abromaitis, Lietuvių Kunigų Vienybės Amerikoje pirmininkas, ir kun. V. Bagdonavičius, MIC, buvęs velionies vikaru Kalvarijoje. Pamokslą pasakė vysk. V. Brizgys. Kardinolo Cody laišką ir užuojautos žodžius perdavė atvykęs į bažnyčią vysk. Alfred L. Abramovicz.

Viduryje bažnyčios stovėjo ant katafalko a. a. prel. M. Krupavičiaus karstas, apdengtas Lietuvos vėliava. Garbės sargyboje buvo "Vytauto" klubo ir "Kęstučio" korp. nariai su uniforminėmis kepuraitėmis.

Prieš karsto uždarymą, kaip velionies testamente buvo pageidauta, užbėriau lietuviškos žemės saujele jo akis ir krūtinę.

Pasibaigus šv. mišioms, velionies karstas buvo išneštas iš bažnyčios ir padėtas į automobilį paskutinei žemiškai kelionei į šv. Kazimiero lietuvių kapines.

Šv. Antano parapijos klebonas kun. Stankevičius visus pakvietė į parapijos salę arbatai.

Po pusryčių laidotuvių procesija pajudėjo į šv. Kazimiero kapines. Karstas nebuvo nuvežtas į kapinių koplyčią, bet atvežtas prie duobės. Grabnešiai karstą nunešė iš vežimo iki duobės ir su tinkama pagarba nuleido į duobę. Prel. J. Balkūnas nulydėjo prie kapo ir atskaitė paskutines maldas. Atsisveikinimo su velioniu žodį tarė Jonas Matulionis iš Toronto, buvęs velionies bendradarbis ir L. Krikšč. Demokratų partijos reikalų vedėjas.

Karstas nuleistas į duobę ir apibertas lietuviškos žemės trupiniais. Buvau davęs truputį lietuviškos žemės velionies sesers sūnui Mykolui Rugiui, kad užbertų ant savo dėdės karsto. Tatai padarė ir jo žmona. Aš ir pats dar užbėriau lietuviškos žemės žiupsnelį.

Prieš įleidžiant karstą į duobę, nuo karsto buvo nuimta Lietuvos vėliava ir įteikta Henrikui Idzeliui, L. K. Demokratų Sąjungos Centro Komiteto nariui, kad perduotų L. K. D. Sąjungos Centro Komitetui saugoti.

Aš padėkojau trumpu žodžiu visiems už dalyvavimą a. a. prel. M. Krupavičiaus laidotuvėse.

Išdygo naujas kapas šv. Kazimiero lietuvių kapinėse. Atsigulė Lietuvos milžino žemės palaikai šalia savo draugo a. a. prel. Igno Albavičiaus.

Buvau gavęs telefonu pasiteiravimą, kaip ir kokia tvarka būsiąs laidojamas a. a. prel. M. Krupavičius. Nuraminau, kad karstas nebus vežamas į koplyčią ir iš ten vėliau kapinių administracijos laidojamas su "kabliu", kad bus atvežtas prie duobės ir pagarbiai palaidotas.

Laidotuvės buvo gražios, su lietuviškais papročiais. Palaidotas su malda "Angelas Dievo" ir giesme "Marija, Marija".

Čia norėčiau nurodyti vietą šv. Kazimiero lietuvių kapinėse Čikagoje, kur yra a. a. prel. Mykolo Krupavičiaus kapas: Graves 1-2.3, Lot 10, Block 2, Monument lot.

Labai reikšminga ir vertinga mums lietuviams, tautai ir Lietuvai yra Pasaulio Lietuvių Bendruomenė. Todėl kiekvienas judrus lietuvis patriotas privalo jai priklausyti, ją visomis išgalėmis remti ir jos veiklą palaikyti.

M. Krupavičius

M. Krupavičiaus testamentas

"Prie karsto turi būti tik kryžius ir lietuviškoji trispalvė vėliava. Nei pamoksle, nei kalbose mano asmens neliesti. Pamokslininkas ir kalbėtojai teprimena lietuviškajai išeivijai tuos idealus, kuriems aš visą gyvenimą tarnavau ir skelbiau kiekviena proga: laisva nepriklausoma Lietuva, nenuilstama ir nenutraukiama kova dėl jos išlaisvinimo;rėmimas tų institucijų darbu ir finansais, kurios vadovauja tam išlaisvinimui — Vliką ir Altą; išlaikyti išeivijoje lietuvių kultūrą ir lietuvių kalbos meilę; išauklėti lietuviškąjį jaunimą taip, kad sugebėtų ir norėtų tęsti kovą dėl Lietuvos laisvės ir lietuvybės išlaikymo lietuviškoje išeivijoje. To nori ir reikalauja ne tik tėvynė, bet ir Dievas. Katalikuose palaikyti gyvą tikėjimą, nes jis yra stiprus akstinas palaikyti gyvam patriotizmui.

. . . Ant pastatyto prie kapo kryžiaus turėtų būti toks sakinys: Lietuvi, tebūnie Tau pirmaisiais tėvas ir motina, bet virš jų tebūnie Tau Tavo tėvynė Lietuva. Šie žodžiai yra šv. Augustino. Mano prijungti prie jų tik žodžiai: "Lietuvi ir Lietuva". Mano akis ir krūtinę užpilti Lietuvos žemele.

Kiekvienose šv. Mišiose prašiau Dievą tėvynės laisvės ir pasilikt lietuviams tvirtais, ištvermingais ir kovingais patriotais, o katalikams — katalikais. To maldausiu Dievą ir toj vietoj, kurią man paskirs Dangiškasis Teisėjas. Ypatingai karštai maldausiu Dievą, kad jis padėtų išaugti jaunimui sąmoningais ir kovingais lietuviais patriotais.

Mano akis ir krūtinę prašau užpilti lietuviškaja žemele, kurią esu gavęs iš savo tėvynės Lietuvos.

Visų lietuvių prašau maldos už mano sielą. Jei kas mano laidotuvių proga skirtų kokią auką, prašau skirti Lietuvių Fondui ar LB Kultūros Fondui pirmiau minėtoms lietuviškais klausimais mokslinėms knygoms leisti.

1968.X.1."

Neseniai buvo paskelbtas a.a. prelato Mykolo Krupavičiaus politinis testamentas, aplenkiant praktiškąją testamento dalį apie velionies palikimo tvarkymą. Savo paskutinę valią įvykdyti prelatas testamentu yra pavedęs trims patikėtiniams. Pagrindinis testamente įrašytas patikėtiniams pavedimas ir įpareigojimas yra šis: "Visi mano pinigai paliekami mano paliktiems raštams išleisti, laidotuvėms, kryžiui pastatyti prie kapo". Toliau seka patvarkymas apie prelato biblioteką, archyvą bei kitus asmeninius daiktus.

Jau yra gautas Illinois valstybės prokuroro sutikimas tiems pinigams pervesti, nes valstybei iš prelato palikimo nepriklauso jokių paveldėjimo mokesčių. Perimtus palikimo pinigus numatoma padėti vienoj Čikagos lietuviškų taupymo bendrovių, atidarant patikėtinių sąskaitą (trust account), kurios vieta ir sąskaitos numeris bus vėliau paskelbtas visuomenės žiniai.

Apmokėjus prelato laidotuvių išlaidas, patikėtinių sąskaitoj pasiliko tik nedidelė pinigų suma, kurios toli gražu neužtektų, be lietuvių visuomenės paramos, įvykdyti prelato pavedimą: išleisti paliktus raštus ir pastatyti prie kapo kryžių.

Tvarkant prelato archyvą surasta rankraščių, kurie yra beveik paruošti spaudai. Čia yra beveik 400 puslapių prelato autobiografija, apimanti jo gyvenimą nuo vaikystės iki 1918 metų. Šalia to yra keletas dienoraščio tarpsnių, kurie irgi beveik paruošti spaudai. Jie yra iš 1949, 1954 ir 1956 metų. Šalia to yra paties prelato paruoštas spaudai veikalas: Mąstymai kunigams. Taip pat yra paruoštas spaudai Mažasis liturginis katekizmas. Kiek jis tinka pasikeitusioms sąlygoms, dar reikėtų peržiūrėti. Pats prelatas yra surinkęs ir sutvarkęs tris dalis savo straipsnių, pavadintų bendru vardu: Krikščioniškoji sociologija.

Šalia šių beveik jau paruoštų darbų, prelato palikime yra apsčiai medžiagos bent trims studijoms apie jo veiklą: 1. 1919 — 26 metų veikla Lietuvos atstatyme. 2. Jo veikla nuo 1926 iki okupacijų ir 3. Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto veikla, velioniui esant jo pirmininku. Ši medžiaga galėtų būti tinkamai sunaudota tik pavedus kompetetingiems istorikams paruošti prelato veiklos studijas.

Įvairių istorinės reikšmės turinčių laiškų leidimas galėtų būti tolimesnis šios veiklos uždavinys.

Patikėtiniai mano, kad prelato piniginis palikimas sudaro tik branduolį Prel. Mykolo Krupavičiaus Fondo, kuris turėtų būti papildytas visuomenės aukomis. Norima netrukus kreiptis į visuomenę, prašant sudaryti platų komitetą suorganizuoti lėšų paminklui pastatyti ir raštams išleisti.

Prelato paliktų rankraščių išleidimas testamente įrašytas kaip pats pirmasis pavedimas, todėl patikėtiniai stengsis jų leidimą su turimais pinigais nedelsiant pradėti.

Testamento patikėtiniai: Antanas Repšys, Kun. Vytautas Bagdanavičius, MIC, Dr. Kazys Šidlauskas.

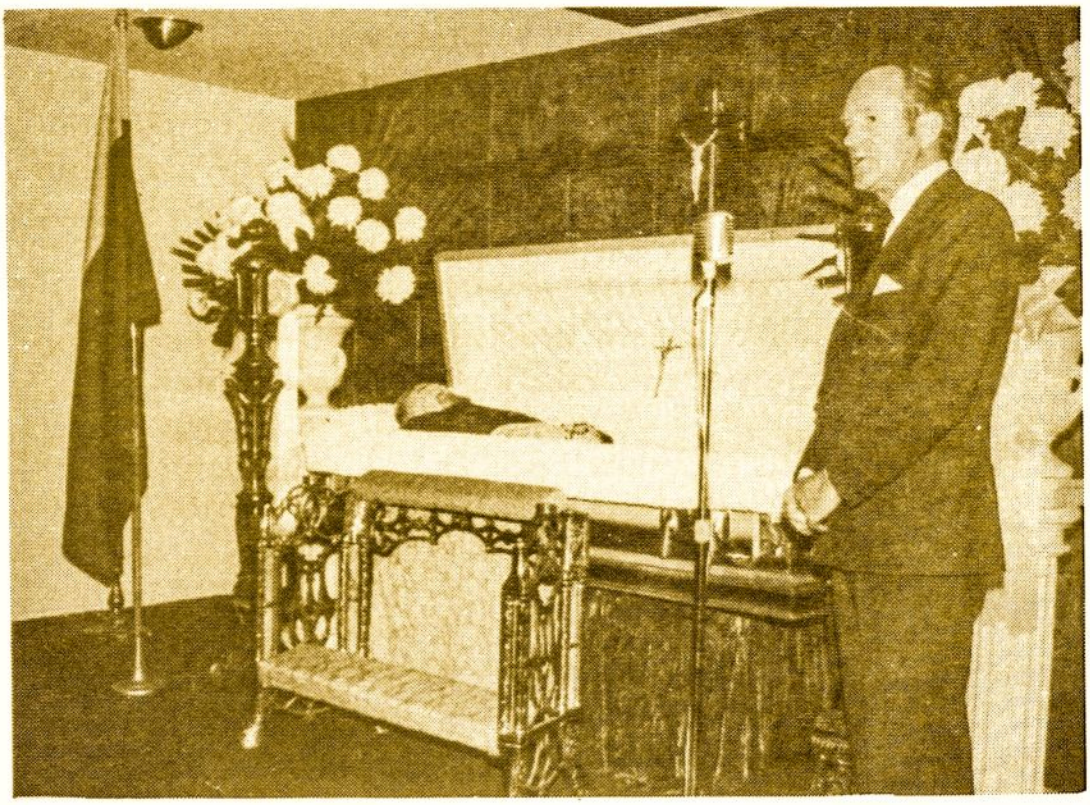

Dr. J. K. Valiūnas atsisveikina Vliko vardu 1970.XII.6

Garbės sargyba gedulingų pamaldų metu Šv. Antano bažnyčioje Cicero, Ill., 1970.XII.9

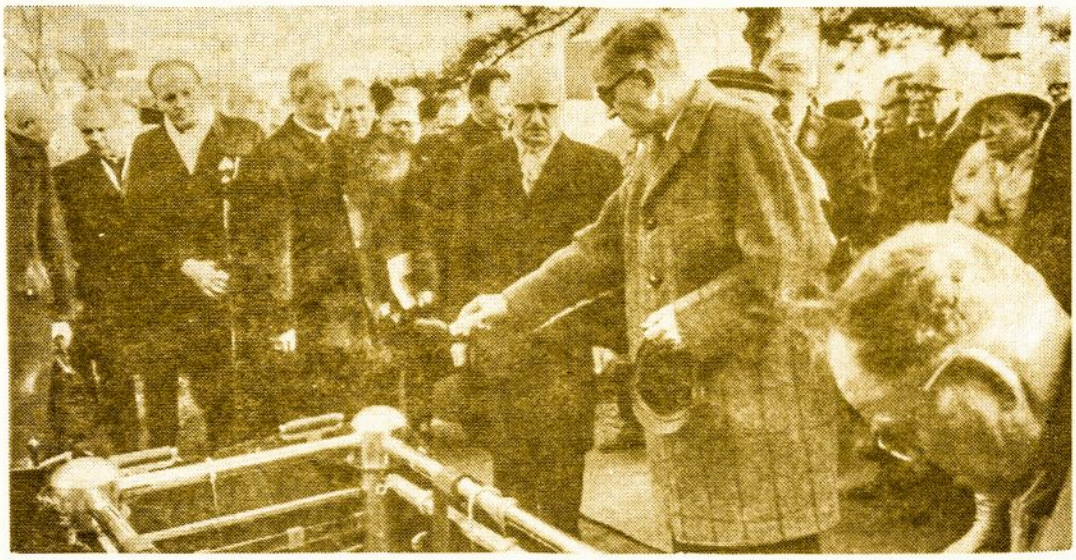

Antanas Repšys, testamento vykdytojas, beria saują Lietuvos žemės ant kun. M. Krupavičiaus karsto, jau nuleisto į kapą

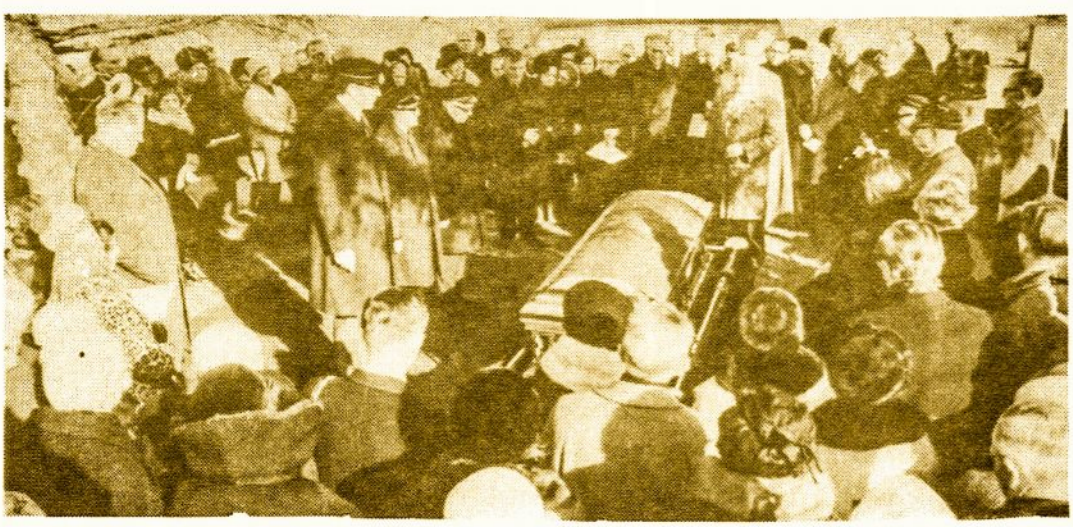

Nuleidžiant a. a. kun. M. Krupavičiaus karstą į kapą. Kalba Jonas Matulionis 1970.XII.9

HILAIRE BELLOC — krikščioniškosios kultūros gynėjas

Jo 100 metų gimimo sukaktį minint

ALF. ŠEŠPLAUKIS

1

Anglų katalikų literatūros atgimime, pasireiškusiame jau šio šimtmečio pradžioje, ypatingą rolę suvaidino literatūrinė trijulė, kurią sudarė Hilaire Belloc, Gilbert Keith Chesterton ir Maurice Baring. Ypač aktyvia literatūrine ir visuomenine veikla pasireiškė pirmieji du. Šįmet kaip tik sueina 100 metų nuo Hilaire Belloc, bene paties veiklaiausio tos trijulės nario, gimimo. Tai skatina mus iš kiek arčiau pažvelgti į jo gyvenimą ir kūrybą.

Hilaire Belloc — plačiašakis talentas: jis poetas ir romanų rašytojas, istorikas ir biografas, eseistas ir žurnalistas, visuomenininkas ir politikas. Tai viena iš populiariausių mūsų amžiaus asmenybių. Šiuo atžvilgiu jis gretinamas prie Winstono Churchillio: abiejų portretai kabojo Nacionalinėj paveikslų galerijoj, jiems dar gyviems esant. Belloco pasišventimas katalikybės reikalui beveik neturi sau lygaus pavyzdžio mūsų amžiuj, išskyrus anglų Chestertoną, prancūzų Paul Claudelį ir vokiečių Gertrūdą von Le Fort, kurie katalikybę daugiau liudijo kūrybiniu žodžiu, negu už ją kovojo.

Hilaire Belloc gimė La Cellėj, netoli Paryžiaus, 1870 m. liepos 20 d., vos kelios dienos prieš vokiečių - prancūzų karo pradžią. Jo tėvas, Louis Swanston Belloc, buvo pasižymėjęs advokatas, o motina, airių kilmės Bessie Perkes, reiškėsi moterų teisių judėjimo veikloje. Anksčiau priklausiusi unitarams, ji dar gerai prieš vedybas perėjo į katalikų tikėjimą. Tatai nulėmė tolimesnį vaikų auklėjimą religiniu atžvilgiu. Tėvui mirus, palyginti, dar jaunam amžiuj, motinai teko rūpintis vaikų, dukters Marijos ir sūnaus Hilaire, auklėjimu. Motinos kilmės bei giminystės ryšiai nulėmė šeimos persikėlimą į Londoną.

Hilaire jau anksti ėmė rodyti savo gabumą, ir dar vos šešerių metų būdamas jau gerai mokėjęs abi kalbas. Paūgėjęs mokėsi Oratorijos mokykloj Edgebastone, kuriai vadovavo kardinolas Newmanas nuo 1880 m. Kardinolo inteligencija ir

išraiškos dovana padarė nemažą įspūdį būsimajam rašytojui. Šalia bendrojo katalikiškojo auklėjimo reikšmingos jam buvo klasikinės studijos, turėjusios reikšmės jo literatūrinaim stiliui visam gyvenimui.

Panūdęs tapti jūrininku, kurį laiką studijavo Stanislovo kolegijoj Paryžiuj. Ją metęs, turėjo atlikti tarnybą prancūzų kariuomenėj. Buvo paskirtas į 8 - jį artilerijos pulką Toulo mieste. Karinę tarnybą atlikęs, kaip katalikas, galėjo pasirinkti Oksfordą arba Kembridžą tolimesnėms studijoms. Įsimatrikuliavo į Balliolo kolegiją Oksforde, kur pagrindu pasirinko istoriją. Netrukus ten buvo įtrauktas į garbės studentų sąrašą ir laimėjo istorijos mokslininko vardą.

Susipažinęs su Elodija Hogan iš Kalifornijos vieno jos apsilankymo Europoj metu, ją vedė 1896 m., prieš tai dar ir pats apsilankęs Amerikoj. Netrukus po to, antrą kartą ten būdamas, skaitė visą eilę paskaitų iš istorijos rytinėse Amerikos valstybėse. Tai buvo tas metas, kai Belloc jau ėmė reikštis ir literatūroj. Priš pat vedybas jis jau buvo išleidęs pirmąjį savo poezijos rinkinį "Sonetai ir eilės", kuris pasirodė tais pačiais 1895 m., kaip ir mūsų Maironio "Pavasario balsai". Dar didesnio pasisekimo Belloc turėjo po to sekusiom humoristinėm vaikų poezijos knygom.

Gyvendamas Londone, Belloc artimai susidraugavo su rašytoju G.K. Chestertonu, kurį paskatino pereiti į katalikybę (1922). Chestertonas buvo ne tik rašytojas, bet ir menininkas, iliustravęs ne vieną Belloco knygą. Abu savo grožiniais ir publicistiniais raštais turėjo lemiamos reikšmės anglų katalikų literatūros renesansui.

Dar 1901 m. Belloc pėsčias iš Toulo, kur buvo tarnavęs kariuomenėj, atliko piligriminę kelionę į Romą. Ten jis nukeliavo per maždaug vieną mėnesį, ir jau birželio 29 d. šv. Petro bazilikoj galėjo išklausyti mišias kaip pažadą išpildęs piligrimas. Šios kelionės rezultatas buvo "Takas į Romą" (1902), kuri laikoma viena iš geriausių Belloco knygų ir kurioj autorius pasirodo kaip praktinis mistikas.

1903 m. tapęs britų piliečiu, netrukus metėsi į politinį gyvenimą ir jau 1906 m. buvo išrinktas į parlamentą kaip Pietų Salfordo liberalų kandidatas. Jo įžanginė kalba Atstovų rūmuose iškėlė jį į permaeilius kalbėtojus - oratorius. Tuo pačiu metu anglų vyskupai jį buvo nominavę į katalikų edukacinę tarybą.

Nepatenkintas partijos sistema bei pasireiškusia joj korup-

cija, antrajam terminui Atstovų rūmuose pasilikti atsisakė, tikėdamasis už partijos ribų galėsiąs daugiau padaryti, negu pačioj partijoj. Nuo to meto visiškai atsidėjo rašymui, lektoriavimui ir kelionėms. Kad susipažintų su Napoleono žygio vietovėmis, prieš pat pirmąjį pasaulinį karą lankėsi Rusijoj ir Lenkijos bei Lietuvos istorinėse žemėse. 1914 m. vasario 1 d. neteko žmonos Elodijos, kuri mirė po trumpos ligos. Šio įvykio buvo taip skaudžiai paveiktas, kad po to rengdavos tik juodai, kaip ir Žygimantas Augustas, mirus žmonai Barborai Radvilaitei. Likusį gyvenimą Belloc nugyveno vienas.

Pirmojo pasaulinio karo metu turėjo irgi nemaža asmeninių sunkumų. Tuo metu žuvo jo vyriausias sūnus Louis, buvęs lakūnu. Tačiau tie sunkumai nepakirto jo kūrybinių užmojų. Jau karui prasidėjus, parašė J. Lingardo "Anglijos istorijos" papildomą (XI) tomą, siekiantį mūsų laikus. Savo paties parašytą "Anglijos istoriją" Belloc išleido 1925 - 31 m. laikotarpy, kur pasireiškė kaip katalikų istorikas, atvertęs ne vieną praeities velėną, kuria buvo užversta istorinė tiesa.

Karui slenkant į pabaigą, Vatikane Belloc turėjo diplomatinę misiją, per kurią, tuometinio monsinjoro Pacelli (būsimojo pop. Pijaus XII) pristatytas, matėsi su pop. Benediktu XV ir kur tarp kitko buvo kalbėta ir apie Rytų Europos tautų nepriklausomybės galimybę.

Tarp pirmojo ir antrojo pasaulinio karo Belloc parašė visą eilę stambesnių istorinių biografijų — apie Jokūbą II, Richelieu, Wolsey, Cromwellį, Napoleoną, Karolį I ir kitus. Tuoj po didžiojo karo vėl lankėsi palei Baltiją esančiuose kraštuose, o būdamas Čenstachavoj kaip piligrimas, Dievo Motinai, kurią vadino nesudrumsto dangaus valdove, išpažino savo tikėjimą tada dar drumstoj europinėj padangėj:

Jūs priimsit mane, kai jau tamsūs debesys
Artina vakarą ir avys grįžtą į avidę.
Tai tas tikėjimas, kurio laikiaus ir laikaus
Ir kuriame ryžtuosi ir mirti.

1934 m. pop. Pijus XI, įvertindamas Belloco nuopelnus katalikybei, apdovanojo jį šv. Grigaliaus Didžiojo kryžiaus ordenu. Tais pačiais metais Oksfordo universitetas suteikė jam menų magistro garbės laipsnį. 1937 m. Fordhamo universitetas New Yorke jį pasikvietė kaip vizituojantį profesorių. Čia istorijos skyriuje skaitė ciklą paskaitų, kurios išleistos knygoje "Civilizacijos krizė", kur užgriebia visą eilę aktualių problemų, jų

tarpe kapitalizmo ir komunizmo.

Antrojo pasaulinio karo išvakarių sutemose Belloc baiminosi ypač dėl nacių ir sovietų pakto: "Esu tikras, kad tikrasis pavojus dabar eis iš komunizmo, įleisto pro užpakalines duris. Tai padarė vokiečių barbarizmas, bet vokiečių barbarizmas galėtų būti recivilizuotas, ar dalinai recivilizuotas, per Vakarų Europą; bet kai komunizmas ten įsigaus, bus panašu į ugnį, kuriai duotas kuras ir kuri neužgesinama" (R. Speaight, The life of Hilaire Belloc, 1957, p. 518 - 519).

To karo metu Belloc neteko savo jaunesniojo sūnaus Petro, kurs kaip karališkojo laivyno kapitonas žuvo karo veiksmuose. Senatvei artėjant, apsigyveno pas savo vyresniąją dukterį Eleonorą, kuri buvo ištekėjusi už parlamento nario. Vos kelios dienos prieš 83 — jį gimtadienį, užsnūdęs prie židinio, įkrito į ugnį ir nuo žaizdų po kelių dienų mirė 1953 m. liepos 16 d. Taip baigėsi gyvenimas, kurio kreditan įrašytos 156 knygos — tai vienas iš produktingiausių autorių anglų literatūroj. Lyg epitafas skamba viena jo epigrama:

Kai būsiu miręs, gal sakys kai kas:
"Nors nuodėmingas, skaitėm jo knygas".

2

Savo kaip rašytojo darbą Hilaire Belloc pradėjo poezija. Jo pirmasis poezijos rinkinys "Sonetai ir eilės" pasirodė, kaip minėta, tais pačiais 1895 m., kaip ir Maironio "Pavasario basai". Tačiau koks skirtingas abiejų poezijos pobūdis: kai Belloc savo sonetuose gali sau ramiai išreikšti bendražmogiškus jausmus ar savo satyrose tik lengvai pašiepti savo tautiečių ydas, Maironis turi savo lyra kovoti už tautos egzistenciją ir jos ateitį, savo satyromis kietai plakdamas nepakenčiamas bendralaikių ydas. Tačiau, kaip Maironis savo kovos sūkuriuose užgieda ir švelnesniais tonais, net grynai lyriškais ir visuotiniais, taip retkarčiais ir Belloc savo poezijoj prabyla griausmingu balsu, nebepakeldamas per aiškiai matomų socialinių negerovių, kaip šit:

Beturčiai Jėzaus Kristaus, kai žmogus negirdi jų,
Jie laukė Tavo keršto per ilgai.
Nušluostyki ne ašaras, bet kraują: juo mes verkiam.
Ateik, sutrempk prakeiktas mūsų filosofijas,
Kad kietas kūjis, kietą blogį smogęs,
Skradžia į tūkstantmetes gilumas jį nugramzdintų.
(XXI Sonetas)

Nors Belloco poezija savo apimtimi ir nėra gausi, bet motyvų amplitūde ji yra platoka: nuo rimtų religinių sonetų bei baladžių iki linksmo groteskinio bei dainuškinio pobūdžio eilių. Iš tikrųjų tos groteskinės bei satyrinės poezijos kone daugiau. Tik, žinoma, po tuo poetiniu apvalkalu slypi gilesnė gyvenimo išmintis bei tiesa.

Iš tikrųjų Belloco poezijoj, tiek rimtoj, tiek groteskinėj, reiškiasi jo velesniojo kovingumo dvasia. Dėl to suprantama, kodėl A. Jakštas buvo toks didelis Belloco gerbėjas: jį žavėjo tiek Belloco tvirtas principingumas, nepalaužiamas katalikų tikėjimo išpažinimas, tiek ir jo vėlesnioji kova su to tikėjimo priešais ar bent apydrungniais nariais. "Jei tu būsi nei šiltas, nei šaltas, aš tave išspiausiu". Pagaliau ir satyrinė Jakšto poezija ėjo ranka rankon su tokia pat Belloco poezija. Jo "Diplomatą", tą "vyrutį, pilną takto, kurs pasauly nepražus", galėtum drąsiai statyti greta Belloco "Laimingojo žurnalisto" ar kitų panašių satyrinių eilių.

Bet daugiausia pylos nuo Belloco gauna eretikai, "kur jie bebūtų, Tarbes ar Nimes, ar užjūriuos, jie iš manęs gero žodžio neišgirs". Jie visi, pradedant Kalvinu ir baigiant Nietzsche ir dr. Haekeliu.

Pasibaisėtinas Wycliffas, senas Nestorius:
Kur jie? Juos vėjas seniai išnešiojo.

Pirmoji šio eilėraščio eilutė imta iš Europos istorijos, bet antroji iš pirmosios psalmės. Yra kažkas tikrai amžino. O tie, kurie manė, kad Kristus, įdėtas į kapą ir suvystytas drobulėm, ten amžinai pasiliks užslėptas, apsiriko ir pamatė kitą vaizdą: Jo Motina bestovinti viršum pasaulio, baltas mėnulis jai po kojų. Tokio pobūdžio yra Belloco religinės eilės, kurioms nestinga žaismingumo, net groteskos, Ir tai yra kai kas naujo ir liudija poeto dovaną.

Tačiau poezijos rašymas Bellocui atrodė būsiąs ilgas procesas, reikalaująs ilgo puoselėjimo, apdirbinėjimo, kol gausis gerai nušlifuotas brangakmenis — eilėraštis. Tad į poeziją žiūrėjo rimtai, nors kai kas pradžioj jo nė nelaikė poetu. Tačiau pats Belloc, nors ir buvo planavęs pasidaryti kelių poezijos tomų autorium, kaip ir Yeats, ją greit pakeitė prozine kūryba, viena proga prasitardamas, kad tai padaręs tam, kad galėtų "kovoti proza". Poezijos tikslas nėra pajungimas kokiam gyvenimo reikalui, bet tyrojo grožio atskleidimas.

Bet kad Belloc gali deramai valdyti poezijos žodį, rodo tokie jo eilėraščiai kaip "Tarantela", kur į anglišką žodį įdėta prancūziška gracija.

Didesnio populiarumo Belloc susilaukė savo satyrine vaikų poezija, ypač ta "Blogo vaiko knyga apie žvėris" (1896), kurios pirmoji laida buvo išparduota per keturias dienas. Po metų dar išleido "Daugiau žvėrių blogesniems vaikams". Belloc, kaip ir Maironis, savo pirmąjį eilių rinkinį išleisdavo ir vėliau, papildydamas jį naujom eilėm ar kai ką išimdamas.

Savo pasaulėžiūrai išreikšti platesniu mastu Belloc ėmėsi prozinės kūrybos. Jau pirmajame jo proziniame kūrinyje "Lamblino liekanos" (1900) pasireiškė loginio mąstymo meilė, kova su snobizmu, turtų gaudymu ir panašiom "dorybėm". Satyrinis tonas čia neišvengiamas. Taip ir šio veikalo vyriausias veikėjas, vienos kolegijos bursaras, "yra nuoširdus krikščionis tikra to žodžio prasme, nemėgęs siaurų formalumų, bet subtiliai sekęs Senekos sistemą, papildytą dar Markaus Aurelijaus meditacijomis...".

Svaresniu satyriniu Belloco romanu reikia laikyti jo "Emanuelį Burdeną" (1904), kur užgriebiama kosmopolitinė finansinė problema, veiksmą nukeliant į Afrikos kolonijas. Vyriausias veikėjas čia yra Londono geležies eksportininkas, kurs susikerta su savo bendrininkais dėl jo komercinio bičiulio sužlugdymo ir po to pats miršta.

Mažesnės vertės turi Belloco satyriniai romanai "P. Clutterbucko rinkimai" (1908) ir "Pasiketimas kabinete" (1909), kur bandė literatūriškai išreikšti savo politinės karjeros patyrimus. Bet netrukus po to parašytąjį "Gerondiną" (1911) reikia laikyti bene geriausiu Belloco istoriniu romanu, kurio veiksmas imtas iš Prancūzų revoliucijos meto ir kur vaizduotei duota tiek vietos, jog kai kurios scenos primena "Karo ir taikos" aprašymus, kur vaizduotė eina išvien su istorija.

Po pirmojo pasaulinio karo išleistuose romanuose "Alacho pasigailėjimas" (1922) ir "Pietre" (1925) Belloc vėl grįžo į finansinių problemų pavaizdavimą literatūrine satyrine forma. Iš visų prozinių Belloco veikalų "Belinda" (1928) bus bene originaliausias ir geriausiai nusisekęs. Tai lyg Romeo ir Julijos istorija Viktoriniame amžiuje, kur keliama ištikimybės dorybė. Čia dar reiktų pridėti "Joaną Arkietę" (1929), beletristiškai nupasakotą garsiosios Orleano išvaduotojos gyvenimą. Voltero paniekintai, Bernardo Shaw "surealintai" karžygei ir šventajai Belloc grąžina deramą aureolę.

3

Savo principinį nusistatymą katalikybės atžvilgiu Belloc yra išreiškęs gausiuose istoriniuose ir kultūrfilosofiniuose raštuose. Prie to šliejasi ne mažiau gausūs eseistiniai raštai ir kelionių aprašymai. Mus šiuo tarpu labiau domina Belloco "Palydovas" H.G. Wellso "Pasaulio istorijai" (1926), kuri buvo išversta ir į lietuvių kalbą (1935).

Belloc su Wellsu gerai pasižino, nes dažnai susitikdavo Reformų klube, kai dar buvo liberalu. Bet Wellso moralės samprata Bellocui nepatiko, dėl to abu labai nesuartėjo. O kai pasirodė Wellso "Pasaulio istorija", Belloc ją puolė visu smarkumu. Jau seniau Belloc buvo išsiilgęs savo pasaulėžiūrą išmėginti su savo antagonistais, bet nerasdavo tinkamo.

Wells nemėgo Katalikų Bažnyčios, nes žinojo, kad ji sulaikys jį nuo to, ką jis kaip tik mėgo. Atsisakius nuo Bažnyčios, reikėjo atsisakyti ir nuo Dievo, kurs juk gali nesutikti su istoriko "good time". Pagaliau, atsisakius nuo Dievo, reikėjo atsisakyti ir nuo nuodėmės, ypač gimtosios nuodėmės. Atrodo, teigė Wells, kad tikintieji daugiau tiki į nupuolimą, o ne prisikėlimą. Belloc į tai atsakė, kad žmogus "nupuolė ne dėl to, kad taip atrodo, bet kad taip yra".

Wells buvo ypač artimas tiems, kurie norėjo religijos be dogmų, kurie į Katalikų Bažnyčią žiūrėjo kaip į įsibrovėlę į Europą ir ją pavergusią. Kova truko ilgokai, nes po Wellso pasiaiškinimo vėl pasirodė Belloco atsakymas. Wells teigė, kad viską sužinojęs apie krikščionybę "atostogaudamas Rivieroj" ir kad mokąs penkias kalbas. Belloc stebėjosi, kaip Wells, sužinojęs apie krikščionybę "viską", neskiriąs Nekalto Prasidėjimo doktrinos nuo Įsikūnijimo. Be to, gaila esą, kad, mokant tiek kalbų, tiek mažai težinoma apie Europą, atseit, apie jos pagrindus, kuriuos dėjo krikščionybė.

Wellso mokslas, pagal Bellocą, turėjo vesti ne į kokią naują liūdnojo pasaulio pagonybę, bet į visišką tamsą. Tą tamsą iš tiesų abiems teko pergyventi. "Goetterdaemmerung" pakibo viršum Europos.

Su ne mažesniu uolumu Belloc buvo dar anksčiau susidorojęs su E. Gibbono veikalu "Romos imperijos smukimas ir griuvimas", kur vyrauja katalikybei priešiška dvasia. Pagal Gibboną, katalikiškoji hierarchija išaugo iš "respublikinio kunigų sambūrio pavydo". Labiausiai Bellocą stebino tai, kad Gibbonas niekur nemini Eucharistijos. Gibbonas abejoja, ar

per 300 metų galėjo išlikti Tikrasis Kryžius. Belloc atsakė: "O aš taisau savo rašinio korektūras ant stalo, kurio lentos išpiautos Jokūbo I laikais".

Belloc pramatė naujosios pagonybės atėjimą. Tatai jis ypač aiškiai nusakė savo knygoj "Išlikę ir naujai atvykę" (1929), kur aštriai pliekia materializmą, nacionalizmą, antiklerikalizmą ir modernizmą (vad. "naująją mintį"). Belloc ypač tyrė poreformacinio meto nuotaikas. Jis rado, kad Anglijoj ir Amerikoj yra apsčiai žmonių, kurie save vadina pagonimis, neturėdami nė mažiausio supratimo apie tą *pietas*, kuri buvo pagonybės stiprybės šaknis. Dėl to jis neturėjo ypatingų iliuzijų dėl Naujojo Pasaulio, ir čia jis buvo artimas tokiems rašytojams, kaip T.S. Eliot, nors su jais ir neturėjo asmeninių kontaktų.

Kas gi tad yra ta "naujoji pagonybė?" Į tai atsako Belloc minėtoj savo knygoj "Išlikę ir naujai atvykę": "Naujoji pagonybė laikos principo, kad žmogui savęs paties užtenka, ir dėl to neigia absoliutinį Dieviškąjį Autoritetą, veikiantį per apreiškimą. Ji paliko žmogiškąją aistrą ir leidžia jai pasireikšti per ribas, ar tai būtų apetito, ar pykčio, ar kita kuri aistra" (p. 186).

Dar konkrečiau tatai nusakyta Belloco praktiniam reikalui parašytoj knygoj "Straipsniai Anglijos katalikui pasauliečiui" (1931): "Naujoji pagonybė niekina protą ir didžiuojasi atakuodama grožį. Duoda mandrią muziką, kuri tėra tik chaosas, ir daro juokus iš loginio proceso" (p. 25).

Tos pačios knygos gale Belloc tam chaosui priešpastato Katalikų Bažnyčią: "Kas gi yra Katalikų Bažnyčia? Tai ta, kuri atsako, koordinuoja, įstato. Tai ta, kurioj yra tikroji tvarka, o už jos nerimtumas ir nusiminimas. Tik joj tėra pažadas, tik joj tėra pamatas. Čia turim garbingą bendravimą ir paramą. Dievo Motina irgi su mumis. Mūsų mirusieji su mumis. Net ir šiuose žemiškuose varguose girdim kažką iš amžinos muzikos, jaučiam gimtinį orą. Čia yra standartas, į kurį visa savo esme remiamės. Tik Bažnyčioj šviesa, už jos naktis." (Laiškas Deanui Ingei, p. 305).

Tai ne tik vienas gražiausių tikėjimo gynimo puslapių, bet ir beatifinės vizijos pajautimas, duotas nedaugeliui pergyventi.

Kiti du Belloco veikalai, kuriuose ryškiausiai išsikristalizuoja jo pažiūros į Katalikų Bažnyčią ir jos reikšmę dabarčiai bei ateičiai, yra: "Europa ir tikėjimas" (1920) ir "Civilizacijos

krizė" (1937). Juos, tiesa, skiria gerokas laiko tarpas, bet savo pagrindinėmis mintimis jie ne tik vienas į kitą panašūs, bet ir vienas kitą papildo.

"Europa ir tikėjimas" turi du tikslus: 1) parodyti centralizuotos Romos imperijos žlugimą ir po to sekantį Europos susikūrimą; 2) panagrinėti moderniosios Europos sąmonę, besireiškiančią Katalikų tikėjimu ir Reformacija. Šiuose svarstymuose gal kai kas pasiges tampresnio ryšio tarp Romos imperijos ir Katalikų Bažnyčios pavaizdavimo, gal kai kam tai nebus galutinis problemos išsprendimas, bet kiekvienas turės pripažinti tvirtą autoriaus principingumą ir tiesų bei aiškų dėstymą.

Pagrindinė šios knygos mintis išreikšta įžangoj šiais žodžiais: "Bažnyčia yra Europa, ir Europa yra Bažnyčia" (p. IX), kas atitinka paskutiniuosius knygos žodžius: "Tikėjimas yra Europa, ir Europa yra tikėjimas" (p. 261). Čia žodžiai Bažnyčia ir Tikėjimas reiškia Katalikų Bažnyčios autoritetą ir doktriną.

Kai kas, be abejo, ir čia galės pasakyti, kad Bažnyčia yra daugiau, negu Europa, o Europa kartu ir daugiau ir mažiau negu Bažnyčia. Bet autoriaus tikslas buvo parodyti, kad Vakarų Europos kultūra be Katalikų Bažnyčios nėra ir nebus įmanoma ir kad tikėjimo skilimas, įsisiūbavęs prieš ketvertą šimtų metų, yra šių dienų negalių priežastis ir išdava.

Nagrinėdamas Reformacijos atsiradimo priežastis, Belloc pat pradžioj pastebi, kad jų reikia pirmiausia ieškoti žmogaus dvasioj. Nepasitenkinimas kilo masėse dėl jau gendančių viduramžių formų, dėl Bažnyčios pasaulinės valdžios ir organizacijos ir kaip tik tuo metu, kai civilinė valdžia pradėta kone dievinti. Renesansas, išradimai, atradimai, technikos įsigalėjimas padėjo žvilgsnį traukti nuo dangaus į žemę. Bet kas nuostabiausia, ką dažniausiai ir istorikai nutyli, yra tai, kad Reformacijoj niekas nė nesvajojęs, kad dėl to krikščionybė skils. Net pats centrinis visos krizės asmuo Liuteris nesvajojęs, net nė neįsivaizdavęs, kad galėtų būti suardyta Europos vienybė. Ir Reformacijai greičiau pasidavė tie kraštai, kaip šiaurės Vokietija ar Olandija, kurių nebuvo pasiekusi senoji Romos imperija, kurios kultūrinį palikimą paveldėjo Katalikų Bažnyčia.

Taip Reformacijai kliuvo Baltijos kraštai (išskyrus Lietuvą), Skandinavija, kai kurios Vid. Europos šalys, dalys Šveicarijos ir Prancūzijos ligi Pirėnų. Iš keturių didžiųjų Va-

karų civilizacijos vienetų, būtent Iberijos, Italijos, Galijos ir Britanijos, pastaroji atkrito dėl tragiško akcidento — tai daugiau klaidos negu valios aktas. Bet jis galutinai patvirtinęs Europos padalijimą.

Parafrazuodamas Machiavellio žodžius, kad institucijos turi grįžti į savo kilmę arba žūti, Belloc pranašingai įspėja: Europa turi grįžti į tikėjimo vienybę, arba ji žus" (p. 261).

Kitas itin aktualus Belloco veikalas "Civilizacijos krizė" yra, kaip minėta, Fordhamo universitete 1937 m. pavasario semestre skaitytų paskaitų rinkinys. Jame keliamos dvi tezės: 1) Vakarų civilizaciją sukūrė Katalikų Bažnyčia, perimdama Graikų — Romėnų imperijos socialines tradicijas ir jas perdirbdama į visai naujas kultūros apraiškas; 2) tai civilizacijai grasina tokios visuomeninės bei politinės formos, kaip kapitalizmas ir komunizmas, kurie yra galutinis Reformacijos rezultatas. Knygos pabaigoj autorius duoda sugestijas, kaip tai grėsmei atsispirti.

Iš visų Belloco kultūristorinių ir filosofinių knygų "Civilizacijos krizė" bus bene pati geriausia. Tai kondensuotas, gerai išmąstytas indėlis į istorijos filosofiją. Be abejo, čia kartojamos ir ankstyvesnės autoriaus mintys, bet jų perteikimas rodo autoriaus atsidėjimą dalykui.

Kalbėdamas apie Reformacijos tiesiogines pasėkas, autorius pirmiausia primena, kad Kalvinas buvo sukūręs kur kas stipresnę, tvirta valia ir griežta logika pagrįstą sistemą, negu Liuteris Vokietijoj, kur svarbiau buvo vietinė nepriklausomybė nuo centrinio autoriteto, negu tvirtai sukurta doktrina. Net šių laikų parlamentinę sistemą ir kapitalizmo augimą, dėl kurio, autoriaus žodžiais, "visas pasaulis sukilęs", galima sieti su Kalvino doktrina.

Tolimomis bei galutinėmis Reformacijos pasėkomis, pagal Bellocą, reikia laikyti dvi visuomenines apraiškas: 1) proletariato ir kapitalizmo išaugimą; 2) komunizmo atsiradimą.

Jau savo populiarioj knygoj "Ekonomikos mokslas Elenai" (1920) Belloc buvo paaiškinęs, kad kapitalizmą pagimdė lenktyniavimas gamyboj, o gamybos priemonių pasitūrėjimas išugdė proletariatą. Socializmas kilo kaip reakcija prieš kapitalizmą. Socializmo teoriją pirmiausia kūrė Louis Blanc, o toliaau vystė Mordecai, pasivadinęs Karoliu Marksu ir parašęs "Kapitalą".

Komunizmas, Belloco žodžiais, yra loginė ir galutinė socializmo forma. Tačiau komunizmas niekad nebuvęs rimtai išbandytas ir vargiai kada būsiąs įgyvendintas, nes prieš-

tarauja žmogaus prigimčiai — nuosavybės ir laisvos valios sampratai. Vargiai kada bus galima sukurti visuomenę, kurioj visi gautų po lygiai ir visi lygiai būtų patenkinti.

Būdinga tai, kad Markso puoselėjamas socializmas (komunizmas), kur socialinius pasikeitimus vykdo aklos mechaninės aplinkos priežastys, brendo Darwino mokslo šešėlyje, kur rūšių evoliucija vyksta aklai gamtai veikiant.

Lig šiol komunizmas be kruvinos revoliucijos ar prievartos niekur laisvai demokratiškai nebuvo išbandytas. Rusų komunistinę revoliuciją, pagal Bellocą, vykdė "maža tarptautinė grupė, daugiausia iš žydų", kad atsikeršytų senajam režimui ir pasireikštų kaip socialinės teisybės vykdytojai. Šiaipjau apie žydus Belloc savo knygoj "Žydai" (1922) yra atsiliepęs santūriai, sprendžiant jų vietą krikščioniškojoj visuomenėj. Rodos nėra pagrindo jį laikyti "antisemitu".

Kadangi nei kapitalizmas, nei komunizmas neišsprendžia žmonijos problemų, nes vienas gamina proletariatą, o kitas praktiškai neįgyvendinamas, tenka ieškoti naujų kelių. Belloc žvilgsnį kreipia į viduramžius, bet ne tam, kad juos grąžintų, o tam, kad ten ką gero rastų. Reformai siūlo moderuotas distributyvinės valstybės priemones: 1) geresnį nuosavybės padalijimą, 2) viešą monopolijų kontrolę, 3) gildijų prinicpo bei organizacijos atgaivinimą. "Mūsų geriausiais laikais, kai iš tiesų buvo geras nuosavybės padalijimas, monopolio kontrolė ir klestėjo gildija, visuomenę saistė tam tikra filosofija kaip religija. Tai buvo Katalikų Bažnyčios filosofija ir religija. Moralinę visuomenę atgaivinti reiškia atgaivinti katalikybės dvasią. Kitaip sakant, pasaulio nepagydysi jo neatvertęs" ("Civilizacijos krizė, p. 195).

Bet kada tokiam atsivertimui parodys geros valios žmonija, taip nelaimingai suskilusi mūsų laikais, kai dabar praktikuojamas komunizmas nelinkęs įsileisti nė spindulėlio religijos? O jeigu ir įsileistų, kaip toli ir kaip patikimai eitų?

4

Nesigilinant į H. Belloco istorines biografijas, kurių priskaitytum ne mažiau kaip visą tuziną, reikia pastebėti, kad tam tikslui jis, pats būdamas valingas, rinkosi valingas asmemybes, kurios vienaip ar kitaip pasuko tautų ar žmonijos likimą. Taip garsiojo prancūzų kardinolo Richelieu veikloje Belloc įžiūrėjo europinės vienybės suskaldymo pradų, o į

Napoleoną žvelgė kaip į galimą to skilimo sulydytoją, paklupdytą ne tiek Waterloo, kiek Maskvos pralaimėjimo. Ieškodamas Reformacijos šaknų, anglų kardinolą Wolsey laikė atsakingu už Bažnyčios skilimą Anglijoj, o Elzbietą I vadino ano meto aplinkybių auka. Nepaisant katalikui tolimo puritonizmo, jį žavėjo Cromwellis savo strategine išmone, o Miltonas savo poezijos subtilumu. Tad netikslu būtų teigti, kad Belloc viską vertino vien katalikybės požiūriu.

Kiek daugiau tektų stabtelti ties viena kita Belloco kelionių knyga, kur tarp kitko minima ir Lietuva. Pati pirmoji iš tų knygų yra piligriminio pobūdžio. Tai "Takas į Romą" (1902), išgarsinęs Bellocą ne tik kaip piligrimą, bet ir kaip rašytoją.

Dar 1900 m. gale Belloc rašė vienai savo bičiulei, kad kitų metų Velykoms eąs pairyžęs piligriminei kelionei į Romą iš Toulo, kur buvo atlikęs karinę tarnybą. Keliauti ryžosi pėsčias, nes "pėsčias esi kaip ir kiti žmonės, su dangum viršum galvos, su pasauliu abiejose kelio pusėse, su galimybe viską pamatyti".

Kelionėj ne tik suplanavo knygą, bet ir gerą jos dalį parašė. Tai buvo naujos rūšies knyga, sujudinusi apstingusį ano meto gyvenimą, grąžinusi Europą į anglų literatūrą, kaip kadai prieš šimtą metų A. Halleris savo "Alpėmis" buvo atvėręs pasauliui Šveicarijos grožį.

"Take į Romą" apstu humoro, vietom einančio net iki manieriškumo. Bet kartu tai gilesnio dvasinio turinio knyga. Pats Chestertonas brangino Belloco knygos dvasingumą, visa galva prašokusį estetinės moklylos anemiškumą.

Romoj išbuvo dvi savaites, per kurias prisirinko neužmirštamų įspūdžių. Bet pasigedo viduramžių dvasios, kurios vos vienoj kitoj vietoj teužtiko, tarp kitko ir Šv. Petro bazilikos Švč. Sakramento koplyčios klūpančioj statuloj ir Bracciani bokšte. Labiausiai jį žavėjo giedojimas ir šv. Petro bazilikos renesansinės mozaikos. Stiuartų paminklai jam priminė ištrėmimą iš katalikiškosios Anglijos. Matė ten paminklą ir Klementinos Sobieskytės, Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus produkraitės, ištekėjusios už ištremto Anglijos sosto įpėdinio Jokūbo III.

"Takas į Romą" ypač žavi gamtos vaizdais. Alpių kalnų viršūnės piligrimui primena kažką tolimo, kažką ne iš šio pasaulio, kai "dangus šalia jų ir dangus viršum jų, rodos, kūnu esi čia žemėj, o siela jau savo namuos — Danguj.

Leiskit tai pasakyti taip: nuo Weissensteino viršūnės aš mačiau savo tikėjimą: nusižeminimą, mirties baimę, aukštybių ir tolybių baimę, Dievo garbę, tą begalybės pajutimą, iš kurio trykšta dieviškas sielos ilgesys — tobulumo, nemarybės troškimas" (p. 180).

Tai ne kas kita, kaip žvilgterėjimas į tą "beatifinę viziją", kuri mums tik labai retais momentais švysteli.

Praslinkus geram dešimtmečiui nuo šios piligriminės kelionės, 1912 m. Belloc išsileido kelionėn į kitą Europos pusę — į Rusiją. Ten, jau kaip karį, traukė jį Napoleono žygis prieš lygiai šimtą metų. Buvo ryžęsis rašyti knygą apie tą žygį. Nesitenkino kitų rašytais šaltiniais, bet pats turėjo pamatyti to garsaus žygio vietoves. Knyga — "1812 metų karo žygis" — pasirodė jau gerai po pirmojo pasaulinio karo (1924). Karas buvo įtraukęs rašytoją į kitus darbus. Šią knygą papildo Napoleono biografija, išleista po 8 metų (1932).

Belloco įsitikinimu, jei ne pralaimėjimas prie Maskvos, Napoleonas būtų įvykdęs tą didelį uždavinį, būtent Europos suvienijimą, kurs tebelaukia savo sprendimo ligi šiandien. Tatai matyti ir iš šių "Napoleono" žodžių: "Persikėlimas per Nemuną buvo tas klaidingas pajudėjimas, kurs nulėmė Europos suvienijimo atidėjimą ir jo sugriovimą" (p. 303).

Peržengdamas Lenkijos — Rusijos ribą, Napoleonas peržengęs ne tik politinę, bet ir religinę liniją, kur baigiasi katalikybė ir prasideda ortodoksija — tai kitas Europos skilimo plyšys, atsiradęs nuo Bizantijos laikų 10 šmtm.

"1812 metų žygis" parašytas kario, stratego plunksna. Bet, iš kitos pusės, knyga turi apsčiai beletristinių bruožų, kas būdinga daugeliui Belloco istorinių knygų. Didžiajai Armijai pasiekus Vilnių 1812 m. birželio 29 d., pati Lietuvos gamta ėmė "protestuoti": "Pasidarė keistai šalta, o lietus, kurs pylė ir pylė diena po dienos viršum ne aukštų Lietuvos miškų ir laukų, buvo varginantis ir žiemiškas" (p. 40). Gal pyko Lietuvos dievai, kad Napoleonas, atstatęs Lenkiją, Lietuvą paliko rusų tolimesnėj "globoj"? Šiaip ar taip tas gamtos vaizdas panašus į P. Suchenwirto aprašymą austrų kunigaikščio Alberto žygy į Lietuvą 14 šimtm. gale.

Kitokį vaizdą matom Didžiajai Armijai pasiekus Kauną birželio 21 d. "Napoleone": "Tą trečiadienį popiet, 1812 m. birželio 24 d., Kaunas buvo užimtas. Priešo kavalerija pasitraukė į rytus ir visą dieną Didžioji Armija kėlėsi per Nemuną. Vakarykštės dienos karštis pasidarė dar stipresnis,

dangus nebebuvo skaidrus, bet pilnas bronzinės perkūno grėsmės. Nors saulė dar buvo matyti, bet jos skaidrumas buvo apneštas žemę supančio karščio" (p. 305).

"1812 metų karo žygį" Belloc baigia šiais žodžiais: "Praėjus lygiai vienai savaitei po persikėlimo per Bereziną, Napoleonas iš Smurgainių (Smorgoni) iškilo į Paryžių, ir savo sostinę pasiekė per dvi savaitės" (p. 270). Istorikas B. Dundulis savo veikale "Napoleon et la Lituanie en 1812" (1940) šią vietą taip papildo: "Iš Smurgainių Imperatorius gruodžio 5 d. galutinai apsisprendė išvyti. Atsiradęs ten apie vidudienį, davė paskutiniuosius įsakymus. Neapolio karalių Muratą paskyrė Didžiosios Armijos viršininku, o generolas Berthier turėjo armiją reorganizuoti" (p. 249). Tuo būdu Lietuvos teritorija buvo Napoleono žygio į Rusiją pradžia ir pabaiga — joj buvo duoti lemiamieji įsakymai.

Praėjus 40-čiai metų nuo "Tako į Romą" pasirodymo, Belloc dar kartą metė žvilgsnį į savo keliones ir jas užfiksavo knygoj "Vietovės" (1942). Čia įeina visa Europa ir Vidužemio jūros kraštai: nuo Ispanijos iki Suomijos, nuo Švedijos iki Maskvos, nuo Romos iki Šventosios Žemės. Nors ši knyga neturi "Tako į Romą" jaunatviško pakilimo, bet ji yra turtingesnė atsiminimais ir brandesnė filosofinėmis mintimis.

Plaukdamas Baltijos jūra, kaip kadaise J. G. Herderis, Belloc žavisi tos jūros pakrantėse gyvenančių tautų ramumu. Ypač daug vilčių dėjo į Lenkiją kaip katalikybės bastijoną tarp Rytų ir Vakarų. Jeigu kas pastebėdavo, kad lenkai ne visad angelai, ypač dėl Lvovo ir Vilniaus problemų, Belloc turėjo sutikti, kad anglų simpatijos lenkams dėl to buvo gerokai atvėsę. Tatai gal iš dalies prisidėjo ir prie Lenkijos tragedijos antrojo pasaulinio karo metu.

Čekoslavakija nuteikė Bellocą priešiškai savo antikatalikiška "jankių tipo" propaganda Masaryko laikais. Ispanijoj pilietinio karo metu piktinosi socialine nelygybe, bet kartu didžiai brangino kaimiečių religines tradicijas.

Dar 1922 m. išleistoj knygoj "Skirtumai" Belloc iškėlė Senojo ir Naujojo Pasaulio, Europos ir Amerikos, skirtingumus. Jie esą pastebimi visur: ir klimate ir dirvožemy, ir socialiniame bei politiniame gyvenime, ir kalboj ir literatūroj, net religijoj. Kai viena proga Belloc pareiškęs, kad Anglijos ir Amerikos katalikai neturį nieko bendro, išskyrus mišias, tos kalbos pasiklausęs svečias amerikietis vėliau tapęs griežtu izo-

liacionistu. Bet šiaip jau Ameriką, kurioj kelis kartus buvo lankęsis, Belloc vertino ir gerbė, ypač kad ten buvo jo anksti mirusios žmonos tėviškė.

Tačiau aplamai paskutiniojoj savo kelionių atsiminimų knygoj Belloc pirmiausia ilgisi europinės tikėjimo vienybės, kurią mato priešreformaciniame Bažnyčios laikotarpyje ir kuri esanti politinės vienybės laidas.

TRAGIŠKOS EPOCHOS VEIDAS BERNARDO BRAZDŽIONIO POEZIJOJE

PR. NAUJOKAITIS

O žodi, būk elegija mūs ilgesy tėvynės!
O žodi, būk heroika, kai skelbsim melui kovą!
O žodi, būk visų dienų maldų malda didžioji!

Poezijos Pilnatis, 570 p.

Trumpame žodyje apimti B. Brazdžionio poezijos visumą, ypač pažvelgti į jos gelmes, yra nelengvas uždavinys. Smulkiau panagrinėti "Poezijos pilnatį" reikėtų nemažos knygos. Monografijų parašymas apie B. Brazdžionį ir kitus žymiuosius mūsų poetus ir rašytojus yra neatidėliotinas uždavinys, nes laikas ir mirtis negailestingai retina rašyti sugebančiųjų eiles. Turime džiaugtis, kad mūsų kūrėjai neužmirštami ir pagerbiami bent tokiomis šviesiomis iškilaus žodžio šventėmis, kaip čia šį vakarą. Taigi ir mano gana suglausti žodžiai bus tik vadovas turtinguose B. Brazdžionio kūrybos rūmuose.

Kūrybinio kelio pradžia

Poeziją kurti B. Brazdžionis pradėjo gana anksti (apie 1925 m. — gimęs 1907 m.). Dar gimnazistas būdamas, išleido pirmąjį eilėraščių rinkinį "Baltijos dienos" (1926 m.), davė eilėraščių periodinei spaudai. Buvo priimtas į "Pirmojo dešimtmečio" (1928 m.) poezijos antologiją. Jau pirmieji jo žingsniai rodė ne eilinį talentą, stiprų savaimingumą. B. Brazdžionio poetinio kelio pradžia sutapo su Lietuvos pavasariu: tauta buvo išsikovojusi laisvę ir gaiviškai veržėsi į įvairiopas kūrybos sritis. Jauname Kauno universitete gausiai skleidėsi nauji talentai, buvo daug entuziazmo, idealizmo. Ir visame pasaulyje buvo lyg prašvitę: buvo tikima į pastovios taikos sukūrimą, į tiesos ir teisingumo įsigalėjimą žmonijoje.

Ir jaunas B. Brazdžionis tų šviesos spindulių buvo pagautas, stengėsi atsukti veidą į šviesą, o ne į tamsą:

Aš visą pavasarį mielą
Gėlytes darže sodinau
Ir sutemų pilną lūšnelę
Visai užmiršau, užmiršau (53 psl.)

Bet, antra vertus, buvo ir tamsių šešėlių, kurie savo kelio beieškantį poetą galėjo paklaidinti ir net sunaikinti. Buvo srovė, kuri išdrįso net Maironį niekinti. Naujų kelių ieškojimo priedanga buvo mėginama sugriauti senąsias mūsų poezijos tradicijas ir prakišti lietuvio dvasiai svetimas idėjas. Į marksizmą palinkusi jaunųjų rašytojų grupė neigė B.Brazdžionio pasirinktąją kryptį, iš jo šaipėsi, mėgino ignoruoti. Bet B. Brazdžionis buvo atsparus savo skelbiamose idėjose, o formoje pasiliko artimas ne B. Sruogos ar F. Kiršos miglotam simbolizmui, bet Putino neoklasicizmui. Jau nuo pat pirmųjų eilėraščių jis yra susiradęs savo kelią, brazdžionišką santykiavimą su pasauliu, su Dievu, su gyvenimo reiškiniais, su žmogaus prigimties polinkiais. Savo pasirinktam kelyje poetas brendo, augo, tvirtėjo, skleidėsi, kiek keitėsi tematikoje, bet visada pasiliko stipriai savaimingas, talento jėga įveikęs sunkiausias problemas, nepakartojamas ir nepasekamas, vienintelis toks mūsų poezijos istorijoje, pranašo žvilgsniu apėmęs visą tragiškąją gyvenamąją epochą.

Vedamosios gairės

Pradžioje cituojamas B. Brazdžionio posmelis, lyg motto, teisingai nusako jo poezijos toną. Nostalginis, eleginis tonas vyrauja patriotinėje lyrikoje. Tik B. Brazdžionis yra ne rezignacijos, bet kovos poetas. Jis skelbia melui kovą, šaukia tautą į herojinius žygius, drąsina kovoje ir kančioje ištverti. Religiniai motyvai yra perpynę visą jo poeziją — malda šviesiajame Dievo pasaulyje. Taigi elegija, heroika ir malda — ryškiai išsiskiriančios B. Brazdžionio poezijos gairės.

Santykio su tematika atžvilgiu B. Brazdžionis taip pat trejopas. Daugiausia jį matome veidu į Dievą, net asmeniniuose ir patriotiniuose motyvuose. Veidu į tautą — guodėjas, žadintojas, pranašas tautos kančiose ir nelaimėse. Gal mažiausiai — veidu į save — savuos asmeniškuos ieškojimuos, idiliškam gamtos peizaže, asmeninėse emocijose . . .

Laiko upėje

Kiekvienas kūrėjas, kaip ir eilinis žmogus, gyvena laike. Bet kūrėjas stipriau pajunta laiko dūžius, giliau juos išgyvena ir suranda formą juos perduoti skaitytojui, jam nuteikti, jo emocijas pažadinti. "Savo laike gyventi ir jį kūrybiškai gaivinti bei puošti ir buvo vienas autoriaus siekimų ir džiaugsmų" (6 p.) — pasisako pats B. Brazdžionis. Bet poetas negali būti tik pasyvus stebetojas ir įvykių registruotojas. Poetas reaguoja širdimi. Savo ryšį su epocha kitoje vietoje B. Brazdžionis taip nusako: "Aš su tūkstančiais šios epochos nelaimingųjų ieškojau prasmės ir tikrojo kelio, aš bridau per naktį ir pelkes, kad išeičiau į areną ir Viešpaties kalnus. Aš su visa tauta atsistojau prie praeities vartų ir meldžiausi kartu su tais, kurie atėjo prieš mane, ir su tais, kurie atėjo su manimi" (564 p.)

Laiko upė B. Brazdžionio poezijoje paliko gilius pėdsakus, bet ir jis pats buvo drąsus ir sumanus vairininkas, pranašo žvilgsniu aprėpęs laiko tekėjimą. Parafrazuodami jo paties pasakytus žodžius, galime tarti, kad poetas buvo šios dienos ir rytdienos sąžinė ir viltys. Melo pasaulyje buvo teisybės kardas. Nevilty buvo paguoda, šaukimas kovoj nepalūžti, bet virsti ąžuolais prieš vėtrą, tapti nesulaikomu potvyniu. Sielos pėdsakais ugniniais B. Brazdžionis rašė tragiškajai epochai savo poezijos žodžius (plg. 570 psl).

Žvilgsnis į "Poezijos pilnatį"

Po šių apibendrinimų pažvelkime į pačią knygą, į "Poezijos pilnatį", kurią redagavo pats autorius, o puošniai, su dail. Alfonso Dociaus iliustracijomis, išleido specialus komitetas, mecenatų ir prenumeratorių pagalba. Tai puiki ir puošni knyga — 592 psl., stipriais drobės viršeliais. Joje sutelkta 12 poezijos rinkinių. Literatūros istorikui pravers trumpos bibliografinės žinios, fotografinės nuotraukos, eilėraščių parašymo datos. Pasigendame "Vaidilos Valiūno" poemos, gerokai sutrumpinta "Kunigaikščių miesto" odė. O Vytės Nemunėlio kūryba dar laukia panašios knygos išleidimo . . .

Vienoje knygoje sutelkti dideli kūrybos lobiai yra puiki dovana poezijos mylėtojui. Tokios knygos išleidimas padarė skaitytojui prieinamą visą B. Brazdžionio poeziją. O atminkim, kad poros rinkinių, leistų okupacijų metais, niekur nebuvo įmanoma gauti.

Iš dvylikos rinkinių penki yra laimėję premijas: Ženklai ir

stebuklai — 1936 m. "Sakalo" prem., Kunigaikščių miestas — 1939 m. Valstybinė literatūros premija, Svetimi kalnai — 1947 m. L. Bendruomenės prem., Didžioji kryžkelė — 1953 m. Liet. Rašytojų Draugijos prem., Vidudienio sodai — 1958 m. "Aidų" prem.

"Amžinas žydas"

Beveik visos B. Brazdžionio poezijos vedamasis siūlas yra žmogaus — piligrimo motyvas. Jau "Baltosiose dienose" ir "Pirmajam dešimtmety" poetas kalbėjo apie žemės gyvenimo kančią. Žemė motina, bet ji kasdieną svaigina ne meile, o kančia. Tik vienintelė paguoda yra žinojimas, kad esame po Viešpaties dangum, kur mokomės melstis už rytą, už vakarą, už dieną ir duoną, kur iš širdies veržiasi padėka, kad "menkas ir mažas ir žydžiu kaip saulės žiedelis" (13 psl.). O eilėraštis "Oremus" yra lyg preliudas į gausią B. Brazdžionio psalminio tono lyriką.

1931 m. išleistas poezijos rinkinys "Amžinas žydas" yra vartai B. Brazdžioniui į pripažinto, stipraus, savaimingo poeto kelią. Tokie eilėraščiai, kaip "Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį", "Jo rūškanas šešėlis", "Jerichono rožė", "Žmogus", rodo, kokių gelmių, kokios originalios formos siekia poeto žodis. Žmogaus — piligrimo kelyje vis gilesniu tragizmu suskamba žmogaus prigimties dvilypumas, jo gyvenimo trapumas ir žingsnių netvirtumas. Kai žmogus melsis, jam lenksis dangus, bet pasimeldęs suklups juodam klane, jis išganytas bėga nuo išganymo, tyčia širdį susižeidžia, laimėje verkia,ašaroj randa džiaugsmą, jo žvaigždės, jo dangus, jo visos šalys, visur jam vartai atkili, jis valdo sostus kaip nemirštantis karalius, bet dūžta jis, kaip dūžtanti lėlė (82 psl.). Bet nuostabu, kad B. Brazdžionio poezijoj žmogaus dvilypumo tragika nevirsta pesimizmu. Jo širdis lygiai atvira buities trapumui ir žemės džiaugsmui. Tik vieną kartą išgirstame tamsius žodžius: "Ir taip gimiau, ir mirsiu taip nežinojime jo rūškanas šešėlis" (59 psl.). Dažniau mes išgirstame šviesius žodžius:

Aš negaliu atsižiūrėti
Dangaus žvaigždžių ir marių dugno žalio
Ir pora žodžių iš gražiausios psalmių vietos
Apsimainyti su pačiu karaliumi. (75 psl.)

O dar dažniau atvira poeto širdis prakalba maldos žodžiais:

Atversiu širdį lapą taip po lapo,
Idant matytųsi visa ji kaip per išpažintį gerą, skaisčią.
(39 psl.)

Išviršinėjė formoje B. Brazdžionis šiame rinkinyje beveik nenutolsta nuo klasinės eiliavimo tradicijos, tačiau poetiniame žodyne ir vaizdingumo priemonėse atsineša labai daug naujo, savaimingo. Su nuostabiu laisvumu einama nuo kieto granitinio žodžio, nuo iškilmingo psalminio stiliaus iki dainuotinio žaismingumo, perpinto aliteracijomis ir pleonazmais:

Laukia laumės lauke nesulaukdamos
Pazarų pazaringo pazaro...
Dangus pasilenkia kaip vaikas
Ir geria gerą girą iš ežero...(74psl.)

Aukso kasos baltą veidą,
Sidabrinės žvaigždės pataluose . . .
Atsigulsiu į nakties kasas palaidas
Ir jos mylimo baladę susapnuosiu. (60 psl.)

Krintančios žvaigždės

"Amžinam žyde" B. Brazdžionis pasirodė kaip savaimingas, stiprus individualinės poezijos kūrėjas. Žmogaus — piligrimo motyvai reiškiami per savų išgyvenimų, savų nuotaikų momentus. "Krintančiose žvaigždėse" (1933 m.) jau labiau slepiamas savasis aš. Bibliniai motyvai pradeda užimti centrinę vietą. Rūstus Senojo Įstatymo Dievas jaučiamas Izaoko maldoje, Jeruzalės griuvėsiuose. Tačiau lyg centrinis rinkinio eilėraštis "Emaus" pirmą kartą mūsų poezijoje sušvinta tokiu nuostabiu, neregėto subtilumo Kristaus paveikslu. Tai kupinas gyvybės ir įkūnytos meilės, tai gyvas, ne medinis Dievas, mūsų pakelių Rūpintojėlis:

Ateina Kristus keliu apiplyšęs, basas,
Brasta upelį nuolankiai perbrido,
Perbrido — saulėn, žemėn pažiūrėjo ir nusišluostė ašaras.
Ir tarė žiedui šalia balto tako:
Tave keleivis vakar čia sumynė. (1 psl.)

Ir dėlto nenuostabu, kad šitokiam jautriam ir nusižeminu-

siam Dievui visa gamta vieningai gieda Agnus Dei (88 psl.). Net ir mirties problema išsisprendžia lyg atnašavimu, lyg naujų nubudimu (87 psl.). Niekas mūsų literatūroje iki B. Brazdžionio į tokias religiškai gamtines subtilybes nebuvo nusileidęs. Net ir vėliau viešumon pasirodžiusios J. Baltrušaičio "Gamtos mišios", "Gamtos mišparai" nepasiekia brazdžioniškos mistikos gilumo.

Ženklai ir stebuklai

Kūrybos kelias, paprastai, neina tiesia monotoniška linija. Kilimas į viršūnes ir nusileidimas į slėnius yra natūralus kūrybos kelias. Tokia temperamentinga zigzaginė linija nerodo kūrybos išblėsimo, nors ji ir nusileidžia iš viršūnių į lygumas. Juk ir žydintieji slėniai yra gražūs, o be jų viršūnės nespindėtų tokiu pakiliu grožiu. Kildami B. Brazdžionio kūrybos laiptais, randame 1936 m. išleistą poezijos rinkinį "Ženklai ir stebuklai". Mano galva, šis rinkinys laikytinas jaunojo B. Brazdžionio kūrybos viršūne.

Temų gilumas, įsijautimas į biblinę dvasią ir motyvus, parinktas taiklus poetinis žodis, kartais kietas kaip granitas, griausmingas kaip perkūnija kalnuose, tai vėl švelnus kaip vyturėlio giesmė, kaip vasaros vėjelio dvelkimas, kaip berželio lapų šlamėjimas, kaip žiedelių kvapas...— žavi nuostabiu, nepakartojamu savaimingumu. Ir tos pranašavimų psalmės, skambančios kaip žiaurus Apokalipsės pasmerkimas, nėra sugalvota retorika, bet giliai įsijausta, išgyventa poezija:

Ant marių krašto užneš kaimą gelsvos smiltys,
Sugrįš žvejai ir namo neberas... —

Grius valdžios kaip blankus šešėlis, keisis kabinetai,
Ir milijonų bankai bankrutuos,
Užges elektra Liverpuly, Bostone, užges Maskvoj, užges Kaune, užges ir Nazarete,
Patamsy tautos nematys tautos.

Ir bus labiau už delčią liūdna ir sutemę,
Ir aimanavime baisiam bus taip kartu — — —
Jis siuntė ženklų ir stebuklų tau, žeme,
O ką regėjai tu? — — — (147 psl.).

Šiandien, kai tos pranašystės yra įvykusios, tūlas gali tarti, kad tai nesunku buvę numatyti . . . Gal ir nesunku bu-

vo nujausti, nes aiškiai niaukėsi Europos padangė ir artėjo sutemos. B. Brazdžionis jas nujautė giliau už kitus pranašus ir savo nuojautas sugebėjo įvilkti į įtaigų ir tobulą poezijos drabužį: "Prieš artėjantį ir juodą debesį regiu, priešais dangų, plieskiantį ugnim, aš regiu baltą balandį ir verkiu" (153) psl.) . . . "Ėjai dūmuos, nykai dūmuos, nusidėjai dūmuos, dūmuos Dievo dūsavai ir laukei. Vaikšto Jėzus ir tavęs neranda" . . . (148 psl. "Iš liūdnumo vakarai šilti šalton naktin nuvilnys, iš liūdnumo pravirks miežiai ir linai liūdni. Ko parimai ant arimų, liūdesy žvaigždėtas . . ." (130 psl.).

Kryžkelėje

1939 metais B. Brazdžionis laimėjo Valstybinę premiją už rinkinį "Kunigaikščių miestas". Nauja čia — patriotinių motyvų atėjimas. Pakilaus stiliaus odė Vilniui davė pavadinimą ir visam rinkiniui. Tačiau pagrindinis knygos motyvas yra žmogaus — piligrimo kelionė per pasaulį. Amžinai keliaujančio žmogaus vaizdas čia pasiekė tobuliausią išraiškos viršūnę:

Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,
Žydro veido, kaip žydras dangus;
Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
Per pasaulį keliauja žmogus (167 psl.).

Šalia šviesaus keliaujančio žmogaus dar tebeskamba ir sunkūs, grėsmingi pranašavimai:

Ir saulė dar nespėjo nusileisti,
Giesmės dar nebaigė viršum arimų vyturėlis, —
Nuo žemės lig dangaus, kaip vėliava, pakilo deganti pašvaistė
Ir iš širdies ištryško pirmos kraujo gėlės.

Ir rubino, ir rausvo rubino, kaip gyvas,
Upelis teka į pakalnę žalią . . .
Už metų . . . gal kapai, gal dykumos . . . gal mėlynos alyvos
Žydės išdygusi vienui viena šakelė . . . (187 psl.).

Naujais vaizdais suskamba paguodos ir vilties ieškojimas, atsigręžus veidu į Dievą:

Jei Tu esi upelis, tekantis per kalnus ir per klonius,
Kur neša baltą gulbės plunksną, eglės spyglį, žuveles sidabrines, —

Mes būsim plunksnos, spygliai ir žuvelės, ak mes nebūsim žmonės,
Tik nepalik čia mūsų, nusinešk, tik nusinešk" . . . (175 psl.).

Gal pirmą kartą pasigirsta B. Brazdžionio poezijoje protesto balsas, tiesa, įvilktas į švelnius poezijos drabužius. Tai jo "Paskutinis pasmerkto miriop žodis".

Veidu į tautą

Iškilaus patriotinio žodžio skambėjimą išgirdome jau odėje tėvynei, kunigaikščių miestui. O Lietuvos laisvės sutemose B. Brazdžionis visa talento jėga pasuko, jo žodžiais tariant, veidu į tautą, pajuto vidinę pareigą įsiklausyti į protėvių dvasią ir eiti tradiciniu senesnėsės mūsų literatūros keliu, padėjus į šalį individualinius motyvus ir formos bandymus. "Laisvė ir žmoniškumo ilgesys, nusivalymas per skausmą ir dvasios idealų išpažinimas per žemiškąją tragediją ir buvo autoriaus credo tuose nelemtuose metuose" (6 psl.).

Patriotinei pareigai B. Brazdžionis atidavė didelę duoklę. Po Maironio nerasime mūsų literatūroje kito tokio gilaus ir plataus patriotinio poeto kaip B. Brazdžionis. Tauta išgirdo B. Brazdžionio balsą ir jį jautriai priėmė. Kai okupacijų metais neįmanoma buvo patriotinės poezijos knygų išleisti, B. Brazdžionio eilėraščiai buvo nusirašinėjami ir plito iš rankų į rankas. Pirmoji bolševikų okupacija atsispindi rinkinyje "Iš sudužusio laivo". Motyvai: iš sudužusio laivo nieko nebeliko, bet Tėvynė tebėra gyva, ir Viešpaties stebuklas prikels mus gyventi. Antras rinkinys "Šaukiu aš tautą" — paguodos ir vilties žodžiai okupantų priespaudos siaubiamai tautai: "Žibėk, žėrėk, tėvų sodybos žiburėli, prieš amžius uždegtas senajam židiny" (228 psl.) . . . "Šaukiu aš tautą, žemės pėdoj gyvą ir vyturėlio rytmečio maldoj" (223 psl.).

Kas šaukia tautą, užsideda didelę pareigą: pareigą guosti, žadinti, žygiams telkti, veikimo kelius nurodyti . . . Mūsų poetas tai daro su visa talento jėga, su giliu įsijautimu į tautos dvasią, su stipriu tikėjimu ir viltimi. Kaip ir Maironis, B. Brazdžionis pasitiki ne tiek fizine tautos jėga, kiek Apvaizdos globiančia ranka:

Ant Tavo delno mūsų tėviškės sodybos,
Ir mūsų sodai, ir šilojai, ir laukai,
Ir mūsų maža širdis, tik tol, tik tol rami bus,
Kol savo rankoj kaip balandį ją laikai (226 psl.).

Antroji viršūnė

Po gūdžios bolševikų okupacijos, po daug vilčių teikusio 1941 m. lietuvių sukilimo — buvo lyg ir prašvitę Lietuvos padangėje. To laikotarpio B. Brazdžionio kūrybos žodis pakilo dar stipresne meno jėga ir davė rinkinį "Viešpaties žingsniai", kurs 1944 metais bolševikams sugrįžtant liko spaustuvėje, o vėliau buvo išspausdintas rinktinėje "Per pasaulį keliauja žmogus". Tai yra lyg sintezė patriotinių lūkesčių ir piligriminių nuotaikų, gilaus gamtiškai - religinio misticizmo. Tokie paguodos kupini tie Viešpaties žingsniai tautos nelaimėse! Jeigu ant uolos žydinti gėlytė, jeigu ant šakos čiulbanti paukštelė, kuriai nei namų, nei šilko, Viešpačiui praėjus, lyg sidabro lašas virpa, tai ką bekalbėti apie kenčiančią ir Juo pasitikinčią tautą? . .

Ant uolos balta gėlė žydėjo —
Nei lietaus, nei saulės jai.
Kaip sidabro lašas ji visa tebevirpėjo —
Viešpatie, tai Tu ten praėjai.

Ant šakos paukštelė taip čiulbėjo! . .
Nei namų, nei šilko jai.
Kaip sidabro lašas ji visa tebevirpėjo —
Viešpatie, tai Tu ten praėjai (253 psl.).

Apvaizdos ranka visur budi: ties kregždės sulipinta molio gūžtele, ties naktyje paskendusiais žemės kloniais ir kalnais, ties žydinčiais dobilais ir artojo prakaitu, ties tautos kančiomis ir prisikėlimo viltimi. Saugoja:

Kad nenukristum, kaip nukrinta žiedas,
Kad baigtum giesmę, sėdant saulei danguje,
Kad Jojo rūpesty priglustų tavo pėdos,
Kaip glaudžias nakčiai lauko lelija (266 psl.).

Didingais visos tautos prašymais prabyla "De profundis": bedaliai šaukiame, stebuklo laukiame . . . Tik tark, Viešpatie, žodį iš Tenai . . . Juk Tu gyvent pažadini leliją, laukus šilkais, o kalnus sidabru apdalinai (302 psl.). Ypač šiame rinkinyje B. Brazdžionis kalba su nuostabiu įsijautimu, o išraiškos vaizdais ir formos valdymu pasiekia tobulumo. Mes negalime netikėti poeto nuoširdumu, kai jis sako:

Ir aš, anų baltųjų vyšnių brolis,
Iš skausmo eisiu į gyvybės tolius,
Ir aš sūnus senos obels
Ir taikoje, ir karo vėtrų žingsniuos
Savos tautos aruodan derlių rinksiu . . . (267 psl.).

"Viešpaties žingsnius" neklysdami galime laikyti antrąja B. Brazdžionio poezijos viršūne.

Tėvynės ilgesys

Jau svetur parašyti ir išleisti du rinkiniai — "Svetimi kalnai" (1945 m.) ir "Šiaurės pašvaistė" (1947 m.) be įvairiais niuansais ryškinamų guodžiamųjų patriotinių ir piligriminių motyvų atsineša ir tėvynės ilgesį. Poetui brangi tėvynės supelėjusi duona, žydinti lyg rugiagėlių žiedai, jam pakaktų arimų grumstelio, rasos lašo, Pažaislio bokštų baltos pasakos, kregždutės čiulbėjimo, šalto šulinio vandens kaitriam vidurdieny . . . Mylėk, lietuvi, Lietuvą iš tolo, nes:

Tik ji tau bus saldi paguoda,
Tik ji tau bus širdy gyva,—
Balta baltųjų vyšnių soduos
Senolių žemė Lietuva (348 psl.).

Ten norėtum sugrįžti ir būtum laimingas. Ten šermukšniai šaukia, ten berželiai dairos, ten linksmi upeliai ryto saulėj teka, ten supasi drugeliai šviesūs ir laimingi . . .

Ak, norėtum grįžti į tėvų sodybą,
Kiekviena žvaigždelė kaip sesuo kur žiba,
Pas kiekvieną krūmą, pas kiekvieną žiedą,
Tu pažįsti paukštį, kurs laimingas gieda (343 psl.).

Lietuva — mano šiaurės pašvaistė ir gėlė sidabrinių rytų . . . Tavo dūmai, tėviške, nekartūs, nedygūs einančiam takai, Ir ne vargas žydi tavo vartuos . . .(362 — 3 psl.).

Protesto balsas

Po Pirmojo pasaulinio karo buvo lyg prašvitę, bent buvo vilties, kad žmonija ims tvarkytis teise ir teisingumu. O po Antrojo pasaulinio karo sutemos ne tik neprasisklaidė, bet

dar sutirštėjo, į tarptautines institucijas įsimetė melas ir veidmainystė, tautų ir žmonių santykiuose įsigalėjo smurtas ir prievarta. Brazdžionio žodžiais tariant, tautos ir dabar sutemose nemato viena kitos. Pasaulis atsidūrė kryžkelėje ir nežino kur eiti. Tą tamsią muotaiką B. Brazdžionis išreiškė šiais žodžiais:

Ir eina naktys pro mane ir dienos,
Ir darganos dienom ir ūkanos naktim . . .
Didžiojoj kryžkelėj paklydau aš ne vienas,
Didžiojoj kryžkelėj visas pasaulis su manim (413 psl.).

1953 metais išleistas rinkinys "Didžioji kryžkelė" yra ištisa skundo, nusivylimo ir protesto giesmė. Poeto širdį spaudžia atsiminimuose paklydus tėviškės laukų daina, jį baugina svetimos žemės kapai, ir dėlto skundžiasi:

Ir einu tolyn, kaip vaikas, mielą motiną praradęs,
Be takelio ir be kelio kryžkelėm didžiom einu,
Kaip gimtų namų pakluonėje audros išrautas medis,
Niekur, niekur neprigijęs gyvenu negyvenu (439 psl.).

Eglelę, gelstančią, atšarpią
Sode aš verkdamas karpau —
Likimas ir mane apkarpė,
Ir aš lyg medis tas tapau:

Ne savo žemėn pasodintas,
Netekęs vaisių, nei šaknų . . . (418 psl.).

Piktu sarkazmu poetas žengia per Jungtinių Tautų sales ir klausia, kur Raudonoji jūra, kuri veržiasi visokiomis srovėmis ir gresia užlieti visą pasaulį. Sustoja ties įvykiais ir vardais, kurie tautas išdavė vergijon. Nors ties karo griuvėsiais žydintis pavasaris atėjo, bet kančios gėlės skleidžiasi prakeikimo žiedais, ir atpildas nusikaltėlius kartą suras: "Žydėkit, buvusių vadų atsiminimų knygos, ir neškit bankan šilingus, kaip skausmo ašaras sūrias. — Gyvena jūsų mirčiai atiduotos tautos, — o atpildas ir jus suras, ir jus visus suras" (422 psl.).

Trečioji viršūnė

"Pilnatį" užbaigia pats stambiausias B. Brazdžionio rinkinys "Vidudienio sodai" (1961 m.). Jie atveda į turtingus

poeto dvasios sodus, lyg į paskutinę stotį, kur kūrybinis polėkis išsiskleidžia visoje platumoje estetiniam gėrėjimuisi. Daugybė ankstesnių motyvų, tiesa, čia pasikartoja, bet įvilkti į kitus poetinius drabužius, į estetiškai išbaigtus įvaizdžius. Rūpestis formos išbaigimu čia sušvinta nuostabiu žėrėjimu. Jaučiame, kad poetas jau niekur neskuba, o tik gyvena po Viešpaties dangum ir klausosi, ką amžiai kalba, žiūri, kaip angelai sėja žvaigždeles, jaučia, kai eina Dievas per pievas žalias. Lyg norėtų sustoti ir pailsėti, bet gyvenimo karuselė sukasi ir nešasi kartu ir poetą. Lyg ir girdi balsą: žmogau, amžinai nepavargęs, kalbėk amžių vardu, nepailsęs būk, kaip linksma upelio srovė.

Dėl estetinių vertybių "Vidudienio sodus" pagrįstai galime laikyti trečiąja aukščiausia B. Brazdžionio kūrybos viršūne.

Baigminės išvados

Apibendrindami tai, kas buvo anksčiau kalbėta, matome, kad B. Brazdžionis buvo visu veidu atsigręžęs į gyvenamą tragišką epochą, jautė savo laiko pulsą. Epocha paliko ryškias žymes jo kūryboje, bet jis pats ėjo su pranašo žvilgsniu, su savo valia, su idėjiniu sąmoningumu, su kovos vėliava ir vairininko budrumu ir drąsa. Jo kūrybos jėga buvo tie sielos pėdsakai ugniniai, jo širdies atvirumas, emocijų tikrumas. Eleginiu tonu jis dainavo piligrimo žingsnių trapumą, tautos kančias ir nelaimes, herojiniais posmais skelbė neteisybei ir skariaudai kovą, žadino ištverti, maldoje nusilenkė Viešpačiui ir skelbė viltį.

B. Brazdžionis yra vienas pačių didžiųjų mūsų dabarties poetų, išaugęs ir brendęs nepriklausomoje Lietuvoje, pajutęs laisvei prisikėlusios tautos plakančią širdį, įsijautęs į mūsų kultūros gelmes, jautriai išgyvenęs tėvynės gamtos grožį, iškėlęs kovos kardą tautos nelaimėse, nepalūžęs tremties dienose. Jo poezijos posmuose plazda gyva mūsų tautos dvasia, žmogaus — piligrimo žingsnių prasmė po šviesiu Veišpaties dangumi.

B. Brazdžionio poetinis žodynas labai turtingas: nuo didingų visatos vaizdų, nuo biblinio rūstumo, iki obelies žydėjimo, iki žolelės besikalančio daigo pavasario budime, iki vyturėlio giesmės, iki mistinės nakties tylos, iki aušros spindulių žėrėjimo . . . Ir visur šituose vaizduose juntamas per pasaulį keliaująs žmogus — piligrimas, su savo sielvartu, nuopuoliais, ieškojimais ir prisikėlimu. Pavergtos ir dėl laisvės kovojančios

tautos tragedija glaudžiai įpinta į tas piligrimo keliones ir Apvaizdos budėjimą. Patriotinė lyrika, teisingai sakoma, esanti pati sunkiausia. Patriotinės idėjos — visuotinės, amžinos. Sunku rasti joms nenublukusius įvaizdžius, nenuslysti į retoriką, į eiliuotą publicistiką. B. Brazdžionis nepabūgo šito kelio. Pirmiausia jis atliko patriotinę pareigą: veidu į tautą. Bet tą pareigą jis atliko su viso talento jėga. Jis sukūrė brazdžionišką, vienintelę tokią mūsų literatūroje, nepakartojamą poeziją. Savo išgyvenimų gilumu, vidaus jėga, turtinga eiliavimo technika ir pavartotų vaizdų platumu, metaforų naujumu — ir patriotinius posmus padarė ne tik skambius, bet ir originalius, į širdį kalbančius, skausme raminančius, kovai ir pasiryžimui nuteikiančius. Plačiųjų sluoksnių tokia poezija buvo nuoširdžiai priimta ir įvertina. Mūsų minėjimų patriotinės programos niekad neišsiverčia be B. Brazdžionio. Deklamatoriai jį mėgsta, kompozitoriai kuria jo eilėraščiams melodijas, chorai mielai jas dainuoja . . .

Linkėjimai

Gerbdami čia mūsų mieląjį poetą Bernardą, iš širdies linkime ilgų kūrybingų metų. Žibėk, žėrėk, tėvų sodybos žiburėli, prieš amžius uždegtas senajam židiny.

Tavo gyvenimo karuselėje — tiesa, jau ne pavasaris, ne vasara, bet ir ne žiema, tik derlingas ir šviesus ruduo. Dar daug saulės ir tiek spalvų jame!

Nepailsęs dar esi, kūrybos ugnies kupinas, galingas, kaip amžina upelio srovė! Tau pilnos rankos prikrito žvaigždžių. Dalink dosniai jas broliams lietuviams, vis dainuok mums, ką amžiuos girdi (parafrazė, 474 ir 481 psl.).

JURGIS PABRĖŽA — BOTANIKAS

200-jį gimtadienį minint

J. VENCKUS, S.J.

1971 m. vasario 15 d. Kretingos gimnazijos salėje buvo iškilmingai moksleivių ir visuomenės paminėtas Jurgio Pabrėžos 200-sis gimtadienis. Ant scenos audeklo buvo užrašas: gamtininkas, liaudies gydytojas, žemaičių kalbininkas, rašytojas ir mokslininkas Jurgis Pabrėža 1771-1971. Dalyvavo ir Lietuvių Komunistų Partijos atstovai. Buvo svečių iš Vilniaus ir Kauno. Kretingoje kraštotyros muziejuje yra išstatyti kai kurie J. Pabrėžos asmeniški daiktai: kėdė, rankraščiai, piešiniai ir pan. Pabrėžos krikšto vardas buvo Jurgis, vienuoliškas vardas Ambrazėjus, pilnai minint, reikėtų rašyti Jurgis Ambraziejus Pabrėža. Trumpumo dėlei rašoma stačiai J. Pabrėža, dažnai pridedama, kad tai pirmasis žemaičių botanikas, botanikos pradininkas Lietuvoje. Visa tai rodo, kad Lietuvos mokslininkai J. Pabrėžą vertina, kad jis po 200 metų mokslininkų atsimenamas.

Jurgis Pabrėža ir augalai

Augalas graikiškai vadinasi *botane*, nuo to botanika ir botanikas. Lotyniškai augalas yra *flor*, augalų sambūris — *flora*, todėl kartais J. Pabrėža yra vadinamas floristu, nes rinko augalus. Augalų mokslas dar vadinasi *floristika*. Pasaulyje yra apie pusė milijono augalų rūšių. Augalų rasi visur: jie prisitaiko prie visokių temperatūrų, gali gyventi vandenyje — sūrame ir gėlame, ant akmenų, ant kelmų, ant uolų. Augalai gali būti medžiai, krūmai ir žolės. Augalai visaip yra skirstomi. Kiekvienas pastebi žiedus ant daugelio augalų, todėl vadins juos žiediniais. Nesunku matyti, kad kiti augalai vietoje lapų turi spyglius — juos pavadino spygliuočiais. Vsi žinome, kas yra grybai. Gudresni žmonės net žino, kokie yra valgomi, ir kokie nuodingi. Visi žinome papartį, kad jis neturi žiedo, gal tik Kalėdų naktį kas galėtų jį pamatyti, tada tikrai būtų laimingas.

Augalai mus maitina. Iš to ir pamatom, kad žmogaus pro-

tas prašvito, kai pats pradėjo sėti augalus. Augalai paprastai yra žalios spalvos. Fiziologai mus moko, kad augalų žalia spalva raminančiai veikia žmogaus akis. Žalia spalva ramina žmogaus nervus. Dabar žmonės visur "pollution" pastebi. Jau kalbama ir apie "noise pollution". Mokslininkai sako, kad mūsų miestų triukšmas kaip kokie grėbliai drasko mūsų nervus. Dabar mokslas atranda, kad geriausiai apsisaugosi nuo triukšmo, apsodindamas medžiais savo namus. Augalai yra būtinai reikalingi gamtos biologiniam ciklui: iškvėpuotas anglies dvideginis turi pavirsti į gryną deguonį. Ir tai padaro gryni augalai (chlorofilas).

Dabar labai patariama senesniems žmonėms, kurie išeina į pensiją, daugiau pasišvęsti gėlėms, vaismedžiams. Yra kinų priešodis: Jeigu nori būti laimingas vieną dieną, paskersk kiaulę; jeigu nori būti laimingas kelis metus, apsivesk; jeigu nori būti laimingas visą amžių, sodink rožes. Senesni žmonės tikrai nuobodžiauja ir nežino, kaip tinkamai praleisti laiką. Gėles auginti yra malonus užsiėmimas. Indijoje yra panašus priežodis: Tas naudingai gyveno, kuris pasodino vaismedį, iškasė šulinį ir išaugino vaiką. Asmeniškai pažįstu vieną labai gražią šeimą. Išaugę vaikai apsivedė, įsigijo patogius namus su sodeliais. Tėvukas apsodino sodelius vaismedžiais ir šiaipjau medžiais. Priežodis tikrai išsipildė: naudingai gyveno ir šiandien taip gyvena, tik gal kas pasakys, kad neiškasė šulinio. Iškasė — savo širdyje meilės šulinį.

Pabrėža — botanikas

Pats Pabrėža stato klausimą ir pats atsako (9-p9). "Mislis, delko emiaus to darbo. — Nuo pat mažvaikystės mano amžiaus mylėdamasis žolėse ir medeliuose, pradėjęs imti mokslinyčioje tarp kitų mokslų ir apie augimes (augalus) įgavau daug didesnį mylėjimą tų-gi augimių ir vien kartu pradėjau rinkti ir džiovinti pažįstamasias augimes dėl patiekimo sau žolinyčios (herbarium) namiškės, kuri įvairiuose atsibėgimuose galėtų būti suderanti". Po surinkimo įvaiskios augimių daugybės, atsiskaitydamas įvairiose knygose raštininkų tobulų sugadlyvumą tų-gi augimių tad prie papuošimo daržų, langų ir altorių, tad prie gelbėjimo sveikatos žmonių ir galvijų, tad prie suderėjimo ūkininkams, amatninkams, daržininkams ir malioriams, vienkartu minėdamas nekurių augimių ir vodijimus sveikatai žmonių ir gyvulių, dumojau sau: oi, kaip tai būtų labai gerai, kad žemaičių ūkininkai pažintų bent įvaiskesnes

augimes, ir dar neabejotingai, ale tikrai! Tuo kart galėtų sugadlyviausias prie kokio vartojimo dėl savęs rinkti ir ant reikalo kavoti, o vodijiniečiųjų sergėtis". Padariau ilgesnę ištrauką, nes geriau niekas negali pasakyti, kodėl jis pasišventė botanikai, augalams — "dumojau sau, kaip tai būtų labai gerai, kad žemaičiai ūkininkai ... antra, kad išgirstumėte jo stylių ... mes sakome įvairiomis progomis, o jis pasako tą patį vaizdžiau "įvairiais atsibugimais". Jis skaito "tobulų raštininkų knygas". O ką jis dabar dar sako, ir kodėl rašė, už tą mes jį vadiname pirmuoju lietuvių botaniku.

Buvo S. Jundzila ir kiti, bet jie rašė ir kalbėjo lenkiškai. J. Pabrėža rašo: "Tai tatadestis, ta buvo priežastis, jog pradėjau geisti žemaitiškame liežuvyje parašyti augminyčią, kurioje galėtų kiekvienas pramokti pažinti ir daeiti augimes, apygardoje savo pašalio augančias. Bet oi, kaip tai vargus daigtas kokį veikalą tokioje kalboje, kurioje niekas iš žemaičių lig šiol ane mislyti nepamistlijo tame daigte rašyti". Taip, jis yra pirmasis, kuris mislyte pamislijo rašyti apie Lietuvos augalus ir tuos savo krašto augalus lietuviškais vardais vadinti. Už tai mes J. Pabrėžą ir branginame, ir vertiname.

J. Pabrėža Vilniaus universitete

Jėzuitai atvyko į Lietuvą 1569 m. Kaip kitur, taip ir čia jie įsteigė mokyklą, kuri vadinosi kolegija. Daugiausiai dėstydavo humanistinius mokslus: lotynų ir graikų kalbas su literatūra. Vėliau ta kolegija paaukštėjo ir vadinosi akademija. 1773 metais dėl Bourbonų dinastijos ir laisvamanių pikto nusistatymo ordinas buvo panaikintas. Jėzuitų akademija buvo pertvarkyta ir pavadinta Vyriausioji Lietuvos Mokykla arba Aukštoji Lietuvos mokykla. J. Pabrėža įstojo į Vyriausiąją Lietuvos Mokyklą, į jos medicinos skyrių. Tame skyriuje dėstė ir botaniką, ir zoologiją, ir fiziką, ir chemiją. Visi dalykai, kurie J. Pabrėžai labai rūpėjo. Šitame skyriuje labai pagarsėjo J. Žiliberas, prancūzas, medikas ir labai geras botanikas. Jis daug rašė apie Lietuvos florą — "Flora Lithuanica". J. Žiliberas įkūrė botanikos sodą, daug augalų priaugino. J. Žiliberas (1741-1814) padarė labai gražią pradžią. Kitas buvo žymus gamtininkas Stanislovas Jundzila (nesumaišyti su J. Jundzila) (1761-1847), gimęs Jasionyse, Lydos apsk., lietuvis, bet paskaitas skaitydavo lenkiškai. Daug vadovėlių parašė. J. Žilibero įkurtą botanikos sodą su 2000 augalų perkėlė į Šarkiškes (dabartinis Jaunimo sodas). Kitas gar-

sus botanikas buvo F. Špicnagelis, austras, medikas. Paskaitas skaitė lotyniškai. Šitas mokslininkas kaip mokytojas turėjo lemiančios reikšmės J. Pabrėžai. J. Pabrėža sužinojo iš jo apie moksliškus metodus, mokslišką preciziją, eksperimentus daryti. Jeigu viskas taip būtų ėję, kaip buvo numatyta, J. Pabrėža su savo nepaprastu talentu būtų tapęs tarptautine botanikos garsenybe.

J. Pabrėža ir 1794 m.

Visi žinome iš istorijos, kad Lenkijos ir Lietuvos unija pradėjo irti, sujudėjo jų valstybiniai pamatai. Vokietijos Fridrikas II ir Austrijos Marija Teresė pabūgo, kad Rusijos Kotryna II viena nenusineštų visą lobį, todėl pasiūlė pasidalinti. Ir dalinosi per tris kartus: 1772, 1793 ir pagaliau 1795. 1794 m. įvyksta Kosciuškos sukilimas. Tos dvi merdinčios valstybės padarė paskutinį jėgų įtempimą sulaikyti liūdną likimą. J. Pabrėža irgi prisidėjo prie sukilimo. Parašė tėvams savo atsisveikinimo laišką, kaip kokį testamentą, nes iš tokio žingsnio visko galima laukti. Sukilimas nepasisekė. J. Pabrėža liko gyvas, bet turėjo bėgti iš Vilniaus. J. Pabrėža labai skaudžiai pergyveno tuos įvykius kaip lietuvis patriotas, ir kaip būsiantis mokslininkas, nes du brangūs idealai sudužo: laisva Lietuva ir jo mylimas mokslas — medicina.

Tais pačiais metais apleidžia Alma Mater ir 1794 m. rugpiūčio 1 d. atsiduria Varnių Kunigų Seminarijoje.

Herbaras

Lotyniškai Herbarium, nuo lot. žodžio *herba* — žolė. Pats J. Pabrėža vadina savo augalų rinkinį "Žolinyčia." Pabrėža išvikaravo 20 metų, kol įstojo į Kretingos Pranciškonų vienuolyną. Vikaro pirmoji pareiga aptarnauti bažnyčią, o ne rinkti augalus, bet jis rinko, surasdamas laiko nuo savo tiesioginių pareigų. Iš herbaro matome, kad Gargždуose surinkta 51 rūšis, Kretingoje 75, Palangoje 48, Kartenoje 31, Minijos paupėje 31, Akmenės paupėje 9, Šateikiuose 9, Lauksodėje 7, Plungėje 5, Salantuose 4, Vėžaičiuose 8, Beržore 4, Šakyne 6 ir tt. (4) Aprašė daugiausiai dviskiltinius augalus. Apibūdino išviso apie 800 rūšių. Čia neįeina 37 pavyzdžiai samanų ir 147 pavyzdžiai kerpių, surinktų Palangos apylinkyje. Herbaras buvo laikomas Kretingoje, tik dalis to herbaro teišliko — 229 lapai. Kai kurie lapai turėjo po dvi rūšis, taigi padalinus ir paskirs-

čius yra iš viso 238, J. Pabrėžos pats darbingiausias, vaisingiausias ir svarbiausias moksliškas darbas buvo atliktas Kretingos vienuolyne, kada gimnazijoje profesoriavo: 1820-1838 m. Visi augalai turi etiketes su lotyniškais, žemaitiškais ir kai kur lenkiškais vardais. Kiekvienas augalas turi būti dailiai išskleistas, būtinai turi būti pažymėta vieta, data, kada atrastas ir rinkėjo pavardė, kitaip augalas yra bevertis, kurį reikia išmesti. Išliko Kretingoje 104 skirtingos rūšys. Tą išlikusį herbarą TT. Pranciškonai atidavė 1930 m. depozito teisėmis VDU botanikos katedrai, kur prof. K. Regelis peržiūrėjo ir patikrino vardus.

1913-1914 m. Palangoje atostogavo žymus lenkas botanikas B. Hryneveckis. Jis Kretingoje peržiūrėjo tą herbarą ir du trečdalius pasiėmė į Odesą, kur jis profesoriavo. Apie jį neturime žinių, gal ten tebėra jeigu nežuvo per revoliuciją. B. Hryneveckis iš išvežtų 344 augalų rūšis paskelbė savo veikale Tentamen Florae Lithuaniae, Varšuva, 1933 m. S. B. Gorskis nurodo savo veikale 30 rūšių Kretingos ir Palangos apylinkių, kurias gavęs iš J. Pabrėžos. Visa tai rodo, kad J. Pabrėža atliko labai rūpestingą moksliską darbą, gerai susistemino. Be to, jis buvo laimingas, kad herbaro parazitai nesunaikino, ko visi herbarai turi bijoti.

Iš herbaro dingo tokios gausios grupės, kaip varpinių (Gramineae), plūdinių (Potamogetonaceae), vėdryninių (Ranunculaceae), kryžmažiedžių (Crucifearae), lūpažiedžių (Labiatae) ir graižažiedžių (Compositae). Iš sporinių augalų (samanų ir kerpių) išliko tik maža dalis.

Prof. J. Volfgangas prašė J. Pabrėžos, kad jis parleistų savo herbarą Vilniaus universitetui, bet jis nesutiko, vis tikėdamasis, kad jis pats galės savo rinkinio duomenis spaudoje paskelbti. J. Pabrėža labai apgailestavo, kad jam toji proga nebuvo duota.

Kodėl herbaras yra toks svarbus dalykas? Herbaras botanikui yra tas pats, kas archyvas istorikui. Istorikas turi remtis dokumentais, kuriuos kiekvienas gali pamatyti ir patikrinti. Jeigu botanikas apibūdina ir aprašo kokią naują augalo rūšį, turi ją laikyti ir, reikalui esant, parodyt kitam mokslininkui. J. Pabrėža aprašė kelias naujas rūšis (4):

1. Andromeda myrifica n. sp.
2. Astrantia samogitica n. sp.
3. Carex glabella n. sp.
4. Epilobium samogitanum n. sp.

5. Geranium samogiticum n. sp.
6. Calluna vulgaris var. nova nana **Pabrėža**
7. Trifolium medium L var. samogiticum **Pabrėža**
8. Sedum telephium L. var. Spatulaefolium **Pabrėža**

Puola į akis Pabrėžos patriotizmas: kelioms rūšims duoda vardą "samogiticum", reiškia *žemaitiškas*. Vėliau pasirodė, kad kai kurios Pabrėžos palaikytos naujomis, nebuvo naujos. Prof. K. Regelio teigimu, Carex Glabella yra Carex caespitosa. Epilobium samogiticum, pagal B. Hryneveckį, esąs tikrumoje Lithospermum officinale. Pagal to paties Hryneveckio Sedum telephium var. Spatulaefolium esąs Euphorbia heliosespia L.

Herbarą rinkti Pabrėžai buvo ypatingai sunku, nes jis neturėjo arti tarptautinio augalų sąrašo, kurio kartais ir patys universitetai neturi. Pabrėža pats rašo savo gražiu stilium apie savo sunkumus: "Dėl naujo išdavimo kokio pasaulio augminyčios reikia netiktai turėti veikalus tobulus toje daiktėje (materia) parašytus, ale dar apkeliauti vietas nevien klojomingas, bet ir kalningas, krumingas, purvingas, šaltringas, žemdagingas, žliogmingas, vandenimis aptvinusias, pelkingas, ant galo ir pačias versmes, vos koją įkeliamas, o tai ne vienoje parakvijoje ir paviete, ale kiek galint čielame kampe savo pašalio." (9, p. 10)

Pabrėžos raštai

Vyskupas Valančius taip apibūdina J. Pabrėžą (6, p. 39): "Be galo darbus tas zokaninks. Woz atkalbiejes poterus ir kitus apejes žigius, diena isz dienos rasza. Pratęnsk Diewi jam amžį ir suteik turtinga poną, kurs paraszitas per jį kningas iszspausdines, žmoniems apskelbtum!" Tokio turtingo pono tada neatsirado.

1. Nomenclator Botanicus — Botanikos vardynas (36 lakštai in folio)
2. Skutki lekarski — Kai kurių augalų gydomos ypatybės, Simono Sirenijaus, Krokuvos Akademijos Daktaro, 123 ketvirtiniai lapai.
3. Žodyns Biilun Augminicziniu lotin-žemajtiniu, 328 ketvirtiniai lakštai.
4. Sryje Balsenyy biiluu žemajtiu-lotynyyniu, 253 ketvirtiniai lakštai.
5. Tayslos Augimiu arba Botanika, 316 lapų ir folio.
6-9 Neužbaigtos rašyti knygos: Weykalas augimių, sogadliwuiu . . . (Pradinė botanika)

10. Dictionarium botanicum latino-samogiticum. (Lotyniškai-žemaitiškas botanikos žodynas. Turi 1400 su viršum vardų.

J. Pabrėžos žodynas buvo labai branginamas ir pasirodė kelis kartus vis papildytas. Lietuvos TSR Mokslų Akademijoje yra Dictionarium Botanicum su 860 augalų vardų.

Žodynuose yra išaiškinta apie 9,000 terminų. Tai yra labai daug, jeigu atsižvelgsi į mūsų naują Lietuvoje išleista 1965 m. Botanikos žodyną, kur yra apie 10,000 terminų. Po pirmojo pasaulinio karo kilo didelis gyvas reikalas visose mokslo šakose turėti lietuvišką terminologiją arba terminiją. Lietuvos botanikai jau turėjo J. Pabrėžos žodynus. P. Matulionis panaudojo Pabrėžos žodyną savo "Žolynui". Paskui jau pats VDU turėjo savo komisiją, kuri jau oficialiai paruošė 1938 m. "Lietuvišką botanišką žodyną." Be abejo, žodynas buvo sudarytas pagal bendrinę kalbą.

Kaip J. Pabrėža apibūdina augalus?

Jeigu atrandi augalą, tuojau reikia sužinoti, kokiai šeimai jis priklauso. Žmonės nuo giliausios senovės domėjosi ypatingai tais augalais, kurie gydo. Hipokrates (460-377 pr. Kr.), graikas, medicinos tėvas, jau žinojo ir atpažino 230 žoles, kurios gydo. Galenas (131-200 po Kr.), garsus gydytojas Romoje jau žinojo daugiau vaistžolių — 450. Bet visi jų augalai nesudarė jokių giminingų šeimų. Didžiausias augalų skirstytojas buvo Karolius Linne (lotyniškai Linnaeus) 1707-1778, švedų botanikas. Jo knyga **Sistema Naturae** (1758) yra visų biologų evangelija. Prof. B. Hryneveckis, susipažinęs Kretingoje su J. Pabrėžos knygynu, rašo: "Pažvelgęs tą parankinę biblioteką, išsyk savo mintimis persikėliau į Vilniaus universiteto aukso laikus, nes iš lentynų vaizdžiai kalbėjo Jono ir Andriaus Sniadeckių, Jundzilų, Žilibero, Gorskio ir daugelio kitų vardai. Visi svarbiausi tų laikų lenkiški botanikos vadovai rado sau vietą tose lentynose, o tai rodo gilų kun. Pabrėžos pasiruošimą gamtos mokslų srityje; kartu toje bibliotekoje buvo visa tai, kas tik lietė Lietuvos florą ir buvo ušleista anais laikais. Iš užsienių botanikų darbų pastebėjau nemirtinguosius K. Linėjaus veikalus ir 4 tomų Bluf'o ir Fingerhut'o florą: "Compendium Florae Germaniae". Ant daugelio knygų pastebėjau užrašą: "Paaukota prof. Volfgango".

Linėjus įvedė binominalinę nomenklatūrą, tai yra kiekvienas augalas turi pavadinimą iš dviejų žodžių: pirmas reiškia

gentį (genus), o kitas — rūšį. Iš kur gauti vardus augalui? J. Pabrėža rūšį verčia iš lotynų kalbos. Pav., Pyrus communis yra rūšies vardas verčia paprastoji, Kriaušė paprastoji. Visados pridedame šeimą. Kriaušė priklauso prie rožinių — Rosaceae. Kitas pavyzdys: Anemone nemorosas L. Ranunculaceae, Balas gojinis Vėdryninių šeimos. Verčia ir gentį, pav. lycopus — vilkakoja, Myosurus — Peluodegė (pelės uodega). Mielai naudojo vardus iš Lietuvos istorijos ir mitologijos — senųjų lietuvių dievaičių vardus. Jų vardus buvo surinkęs Jonas Lasickis ir paskelbęs 1915 m.: De diis Samogitarum, ceterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum. Tą dievaičių sąrašą J. Pabrėža gavo iš Aleksandros Volfgangaitės, prof. J. Volfgango dukters, už ką Pabrėža yra labai dėkingas. Štai kaip jis juos panaudoja:

Jasione — Austėja, bičių ir bitininkystės globėja (4)
Syringa vulgaris — Babilius — bičių dievaitis
Lotus — Ežiagulis — požemio dievaitis
Gerdunitis — Anthoxanthum — grūdų globėjas ir tt.
Thalictrum — Pirgystytis — miško dievas, baubas.

BOTANIKA ARBA TAISLIUS AUGUMINIS

Parašė kun. Ambraziejus Pabrėža

"DIRVA" No. 2, kn. 14. Lithuanian quarterly Publication, Published at 223 S. Jardin Str. Shenandoah, Pa. by Rev. A. M. Milukas and Co. Birželis (June) 1900. 166 psl.

J. Pabrėža ieškojo ramios vietos mokslui, ir ją 1816 metais rado Kretingoje pranciškonų vienuolyne. Tas vienuolynas nebuvo kun. Jurgiui svetimas, nes jo dėdė Aleksandras Pabrėža (miręs 1801) ten buvo vienuoliu. J. Pabrėža buvo paskirtas vienuolyno vadovaujamos vidurinės mokyklos mokytoju ir kapelionu. Čia dėstė lotynų kalbą, gamtos mokslus ir geografiją. Be abejo, jis dėstė su ypatingu pamėgimu botaniką, perduodamas savo apsčias žinias mokiniams, vesdamas juos į ekskursijas po miškus, pelkes ir pievas. Mokiniai buvo geri jo pagelbininkai: atradę kokį augalą, tuojau bėgdavo pas savo profesorių klausti, kaip vadinasi. Be to, vienuolyne buvo įsirengęs augalų — gėlių ir medžių — sodą. Gaudavo visokių sėklų iš Vilniaus universiteto.

Buvo visiškai naturalu rašyti lietuvių kalba botanikos vadovėlį, nes tai buvo naudinga, net reikalinga pamokoms. Pabrėža rašė žemaitiškai lenkų abecele ir savo rašyba, visiškai

skirtinga nuo S. Daukanto. Pav., vardai rašo waardaa, arba "Ape neuczcivus apsyeiymus jawnumwnes" arba "Materyis lekarsti tum, kayp ira taisomas". Kas spausdina jo raštus, paprastai rašybą pataiso, nes nežemaičiui būtų nepaskaitoma.

Jo botanika arba taislius buvo parašytas ant 1040 puslapių. Baigtas rašyti 1843 m. Augalų vardai yra surašyti lotyniškai, žemaitiškai, lenkiškai, prūsiškai, latviškai. Turi 229 paveikslus ant 17 lentelių. Paveikslai imti iš Stanislovo Jundzilos knygos. Autorius labai norėjo atspausdinti šitą rankraštį. Buvo jau surinkęs 1000 olandiškų muštinių. Ir amžius jau buvo didelis, ir sveikata pablogėjo, atsirado visoki sunkumai, todėl rankraštis turėjo išgulėti virš 59 m., kol "Dirvos" bendrovė nepasiryžo savo lėšomis rankraštį atspausdinti Amerikoje.

Knygos svarba yra tame, kad paduoda lietuvišką botanikos terminologiją, kuri iki jo buvo nežinoma. Jis turėjo tuos pavadinimus rinkti iš žmonių, jeigu nerado, pats kalė. Antra vertė ir didelė vertė: tiksliai ir aiškiai aprašo augalo morfologiją: žiedus, lapus, šaknis, kelmą, stiebą, kabius, vaisius, sėklas. Morfologija parašyta sekant S. Jundzilą (Początki botaniki), trečioji dalis tiksliai seka K. Linėjų: augalai padalinti į 24 gaujas, dabar sakome klases. Taislius yra sistema, skyrius — ordo — rėda, veislė — genus — dabar gentis; skirtis — species — dabar rūšis; atmaina — varietas — ir dabar sakome atmaina; vyrukai — stamina — dabar sakome kuokeliai; motė — pistillum — dabar sakome piestelė; purka — stigma — pasiliko purka.

"Dirvos" leidimas nėra pilnas: apima tik įvadą, augalų morfologiją, kuri labai išsami ir labai vertinga moksliškai ir kalbiškai. Gera morfologija yra būtina, jeigu nori apibūdinti augalus. Pagal Linėjų lytiniai augalo elementai — žiedas su kuokeliais ir piestelė — yra svarbiausi apibūdinimui, nes nuo to pareina į kokią "gaują" ar klasę augalas pateks. Ant galo seka alfabetinis lietuviškai-lotyniškas augalų sąrašas. Yra 2888 augalų vardai. "Dirvai" daugiau rūpėjo veikalas kalbos atžvilgiu: lietuviški žodžiai, pavadinimai, augalų vardai lietuviškai. Trumpino, gal lėšų stokojo, o gal botanišką žinyną nelaikė pakankamai moderniškų.

J. Pabrėža turėjo sumanymą dar tris taislius parašyti: 1. "sugadniųjų" augalų, padalintų į 4 skyrius: a) sugadlyvosios papuošimui, b) sugadlyvosios gydymui, c) sugadlyvosios ūkininkams ir amatninkams ir d) suderančios dažyvoje ir maliavonėje. 2 knyga: rodyklė augalų sveikatai vodijančių ir

3 knyga: inrankis versinos ir laikymo augimių naudingų.

Kiti du stambūs J. Pabrėžos botaniniai veikalai: Vardai taisliniai, atsirandančių augminyčioj Žemaitinėje . . . (1834) ir kitas taip vadinamas "Sryj". Kadangi pats dėstė ir geografiją mokykloje, parašė ir geografijos vadovėlį.

Daugelis nežino, kad J. Pabrėža buvo ir poetas. Parašė apie pypkę.

Nieks man didybės, didžių vyresnybės,
Kurioms paklepčiai atim jų aštrybes.
Nėr man ponystų ir to neniekinu,
Vienok aš linksmas pypkę sau kūrinu.

Sumanė čysta, niekad nesmūtnijas
Ana nebijos, kad kilst perkūnijos.
Neboju nieko, tabokelį trindamas —
Stoviu atvožniai, pypkę sau kūrindamas. (1)

J. Pabrėža kaip mokslininkas mus moko gamtą mylėti su visais augalais, gėlėmis ir visa jos grožybe. Kaipo žmonių draugas mums visiems duoda gerų patarimų kaip žmogiškai laimingai gyventi: "Apetito neturi tie, kurie ilgai miega, dažnai čierkę gurkšnoja, nuo darbelio bėga." Arba: "Vaistas kaip ir maistas vienodai vertingi, per daug panaudojus, sveikatai kenksmingi." Tie jo žodžiai tarytum mums visiems pasakyti. (7)

BIBLIOGRAFIJA

1. Dagys, Jonas: Botanikos Pradininkas Lietuvoje, "Mūsų Gamta", 1971 m. Nr. 2
2. Petrauskienė, I. Senojo Vilniaus Universiteto Gamtininkai. "Mokykla ir Gyvenimas". Lietuvos TSR "Žinijos" Draugijos žurnalas, 3 (114) Kovas, 1967 m. psl. 17 ir 1
3. Dagys, Jonas: Jurgis Pabrėža, Pirmasis žemaičių Botanikas. "Mūsu Girios" 1960, Nr. 1 (138), psl. 27-29.
4. Dagys, Jonas: Jurgis Pabrėža kaip botanikas. Paskaita skaityta Kretingoje minint J. A. Pabrėžos 200 metų gimtadienį 1971.I.15.
5. Jablonskis, Ignas: Pirmasis Lietuvos Botanikas. Jurgio Pabrėžos 200-jį gimtadienį minint. "Mūsų Žodis" Skuodas, 1971.I.4. Nr. 6 (2956), psl. 3.
6. Dagys, Jonas: Medžiaga Tirti Biologijos Istorijai XIX a. Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771-1849). "Iš Mokslų Istorijos Lietuvoje, I, Valstybinė Politinės ir Mokslinės Literatūros Leidykla, Vilnius — 1960, psl. 24-41.
7. Giniūnas, B. Pagerbtas J. Pabrėžos Atminimas. Lapo kilmė neparodyta.
8. Biržiška, Vaclovas, "Aleksandrynas", Chicago, 1963. Jurgis Ambraziejus Pabrėža, psl. 306-320. J. Pabrėžos raštų sąrašas ir plati dokumentacija.
9. Pabrėža, Jurgis Ambraziejus: Botanika arba Taislius Auguminis, 1843. Atspausdintas Kun. A. M. Miluko ir Co. rūpeščiu žurnale "Dirva" No. 2, kn. 14, psl. su Įžanga (8 psl.) 166. Tekstas žemaitiškas, tik rašyba pakeista, vietoje jo rašybos *waardaa*, rašoma vardai, *waarduu žemaytyszkuu* rašoma žemaitiškų vardų.

1941 METŲ SUKILIMĄ PRISIMINUS

ALGIRDAS BUDRECKIS

Lietuvių tauta turi seną ir garbingą sukiliminę tradiciją. Kiekvienam patriotiškai nusiteikusiam lietuviui dvasią pakelia prisiminimai apie lietuvių pastangas nusikratyti rusų jungo 1794 m., 1812 m., 1831 m., 1863 m. ir dar 1905 m. Nors liaudis dalyvavo visuose viršminėtuose sukilimuose, tie įvykiai neturėjo visuotinio pobūdžio. 1794 m., 1812 m., 1831 m. vyko kovos už senas bajorijos teises. Jau 1863 m. sukilime pasireiškė ir lietuvių tautiniai bei socialiniai momentai. 1905 m. revoliucijos sukiliminėje fazėje reiškėsi daugiausia socialrevoliucionierių srovė ir radikali miestų darbininkija, kurios skaičius nebuvo gausus.

Tik dvidešimtame amžiuje pilnu tragiškumu ir didvyriškumu Lietuvoje įvyko sukilimas, kuris buvo visuotinis, gaivališkas ir tautinis savo apimtimi. Tai buvo 1941 m. birželio 23-29 d.d. sukilimas.

I. 1941 metų sukilimas prieš Sovietų okupaciją buvo tautos pasipriešinimo prieš smurtą ir melą kulminacijos taškas. 1940-41 m. rezistencija prieš Sovietų okupaciją buvo gaivališka ir visuotinė. Visų klasių ir visų srovių žmonės, ypač jaunimas, buvo pasipiktinę jos agresija prieš Lietuvos respubliką. Lietuvių tauta buvo vieninga savo nusistatymu prieš sovietizaciją ir eventualų tautos surusinimą. 1941 m. sukilimo pradai glūdi gaivališkuose ir nesuderintuose antisovietiškuose reiškiniuose.

Iš pradžių pasipriešinimas prieš Lietuvos sovietizaciją buvo pasyvus ir sporadiškas. Pasipriešinimas pasireiškė vad. rinkimų į liaudies seimą boikotavimu, sovietinių švenčių vengimu ir spontaniškomis religinėmis bei tautinėmis manifestacijomis kapinėse 1940 m. vėlinių ir Visų šventųjų proga.

1940 m. rugpiūčio mėn. Vytauto didžiojo universiteto studentija pareikalavo, kad nekomunistai studentų kandidatai būtų priimti į studentų atstovybę. Mokytojų suvažiavime Kaune susirinkusieji dainavo liaudies dainas ir tautos himną vieton komunistų himnų. Grįždami į mokslą rugsėjo mėn. mokiniai ir moksleiviai taip pat savotiškai pasipriešino naujai So-

vietų santvarkai. Moksleiviai traukdavo komunistų dainų perdirbtus ir pajuokiančius variantus, išdalindavo šifruotus antisovietiškus eilėraščius ir sutepdavo Lenino bei Stalino portretus auditorijose.

Lietuvos ūkininkai sąmoningai neišpildė grūdų davimo normų raudonosioms vilkstinėms pripildyti. Pradedant 1940 m. rugsėjo mėn. Kaune ir Vilniuje sistematiškai ėmė rodytis ranka rašyti ar šapirografuoti lapeliai gatvėse ir mokslo įstaigose. Tie lapeliai skelbė patriotiškus ir antisovietiškus šūkius. Panašūs dalykai vyko ir provincijos miesteliuose. Šalia Kauno ir Vilniaus apskričių ėmė plaukti centran NKVD raportai,kad antitarybinis pogrindis reiškiasi pusėje Lietuvos apskričių. Atsirado skirtingų ir kartais nesuderintų pogrindžio grupių. Rezistencinių grupių dalyviai dažniausiai buvo jaunuoliai, studentai ir ūkininkai, tarp 17 ir 30 metų amžiaus.

II. Mintis ruoštis sukilimui kilo dviejose skirtingose aplinkose: okupuotoje Lietuvoje ir Hitlerio Berlyne. Pasyviąjai rezistencijai įpusėjus Lietuvoje, jaunieji intelektuakalai ir karininkai susimokė suorganizuoti bendrą rezistencinį sąjūdį sukilimui prieš okupantą pravesti. Šitas sąjūdis kristalizavosi Lietuvos Aktyvistų Fronte. LAF vadai buvo nauji žmonės, pilni užsidegimo ir šviežių minčių. Nors ir neprisirišę prie nepriklausomoje Lietuvoje veikusių srovių, LAF vadai buvo demokratiškai nusiteikę ir galvojo apie reprezentacinės santvarkos įvedimą. Socialiniuose klausimuose jie buvo pragmatiški: neatmetė pozityvių Sovietų įnešimų socialinio aprūpinimo atžvilgiu. Antra vertus, matė naudos ir privačioje iniciatyvoje, ypač žemės ūkyje. Maždaug tuo pačiu metu, suvaržytose sąlygose Berlyne senieji politikai, pulk. Škirpos vadovaujami, susibūrė atstatyti Lietuvos nepriklausomybę. Berlyno aktyvistai susidarė iš liaudininkų, krikščionių demokratų, Darbo Federacijos ir voldemarininkų veikėjų. Nors sudarytas iš skirtingų ideologinių grupių, Berlyno lietuvių aktyvistų centras susicementavo ir priėmė aiškios politinės platformos gaires. Kadangi Berlyno LAF veikė nacionalsocializmo sostinėje, jis buvo priverstas "suderinti" savo siekius su vokiečių karo planais. Tokiu būdu bent ant popieriaus Berlyno LAF priėmė vadizmo principą ir "pasisakė už Naująją Europos santvarką". Nežiūrint tų nuolaidų šeimininkams, nė nacių partijos, nė vokiečių valdžios įstaigų vadai nerodė lietuvių aktyvistams jokio pasitikėjimo. Anaiptol! Jie trukdė lietuvių aktyvistų veikimą.

1940 m. spalio pradžioje vyko pirmi bandymai apjungti atskirus pasipriešinimo vienetus ir sudaryti organizuotą tinklą, turintį centrinę vadovybę. 1940 m. spalio 9 d. Vilniuje įsikūrė rezistencinis centras. Šio apjungto pogrindžio tikslas buvo: suderinti pasipriešinimo veiksmus, kad tauta būtų apsaugota nuo NKVD provokacijų; persekiojamiems patriotams parūpinti pašalpą ir prieglobstį; užmegzti ryšius su laisvuoju pasauliu ir, pagaliau, ruoštis sukilti atitinkamu momentu.

Lietuvos Aktyvistų Frontas (LAF) pirmiausiai organizavosi kaimuose ir miesteliuose. Vėliau, Kaune ir Vilniuje atsirado du rezistencijos centrai — vienas Kaune, antras Vilniuje. Dvilypumo priežastis — NKVD susekus vieną centrą, antrasis perima vadovauti rezistencijai. LAF organizacija buvo paremta penketukų sistema. Atseit, vadovybė susidarė iš penkių asmenų. Kiekvienas pogrindžio penketuko narys turėjo savo žinioje penketuką, kurių kiekvienas narys savo ruoštu buvo atsakingas už kitus penketukus ir t.t. Saugumo sumetimais, tik penketuko vadas žinojo, kas buvo jo viršininkas.

Politinių pabėgėlių iš Lietuvos skaičiui gausėjant Vokietijoje, Berlyne gyveną lietuviai veikėjai pradėjo telkti tuos pabėgėlius į rezistencinį sąjūdį. Daugumas politinių pabėgėlių ir buv. karininkų bei valdininkų sutiko bendradarbiauti su Lietuvos ministeriu Berlyne pulk. Kaziu Škirpa. 1940 m. lapkričio 17 d. pulk. Škirpa sušaukė savo bute rezistencinės grupės branguolį. Jis perskaitė projektą steigti Lietuvių Aktyvistų Frondą šiam tikslui siekti: išlaikyti lietuvybę, nuolatinį besivystantį lietuvišką nacionalizmą, remti krikščionybę kaip tautos dorovės pagrindą; puoselėti socialinį teisingumą, kuris prisiderintų prie kintančių socialinių ir ūkinių sąlygų. Susirinkę pas pulk. Škirpą priėmė LAF platformą. Buvo sudarytas LAF štabas su pulk. Škirpa priešakyje. Laikui bėgant, imant dėmesin galimybes, jog Berlyno grupei pavyks užmegzti diplomatinius ryšius su vokiečiais, pasipriešinimo sąjūdžio vadovybė Lietuvoje pripažino Berlyno LAV pirmenybę.

Rezistencijos konsolidavimo bei vienijimo darbai turėjo būti daromi atsargiai, todėl apsijungimas ėjo labai lėtai. Pavyzdžiui, Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjunga, kuri buvo susikūrusi 1940 m. gruodžio 26 d., prisijungė prie LAF tik 1941 m. balandžio mėn. Kai kurie partizanų vienetai susibūrė tik sukilimo išvakarėse.

III. Sukilimo pasisekimas priklauso nuo palankių tarptautinių aplinkybių ir nuo saviškių pasiruošimo. Tų aplinkybių skubus ir tikslus įvertinimas reikalauja drausmingos ir darbščios vadovybės. Taipgi reikia iš anksto paruošti ir sudrausminti kovotojų junginius, sudaryti veikimo planus ir numatyti kiek galint visus netikėtumus bei galimybes. Šitokį taktinį paruošimą apsunkina totalistinės santvarkos aplinka. Bet LAF pavyko sėkmingai pasiruošti . . .

Kad užmegztų ryšius tarp Berlyno LAF štabo ir centrų Kaune bei Vilniuje ir suderintų jų veiksmus, specialūs pasiuntiniai perėjo slaptai į Lietuvą. Kai kurie kurjeriai buvo rusų suimti ir tapo tautos kankiniais, nes jie neišdavė NKVD savo paslapčių. Saugumo sumetimais, Berlyno LAF vengė susirašinėjimų su Lietuvos pogrindžio vadais. Visas susisiekimas vyko žodžiu. 1940 m. gruodžio 5 d. kurjeriai atgabeno į Lietuvą Škirpos bruošiūrą "Iš bolševikų vergijos į naują Lietuvą". Šis memorandumas gana vaizdžiai pristatė Lietuvos pogrindžio vadams informacijas apie vokiečių-sovietų santykius. Taipgi buvo pateikti pasiūlymai kaip sukilimui ruoštis, kaip karui kilus jį pravesti bei vyriausybę sudaryti.

Ruošdamiesi sukilimui, maži ginkluoti būriai susitelkė po visą kraštą. Jauni vyrai, bėgdami miškuosna, sudarė partizanų būrelius. 1941 m. gegužės pradžioje buvo sužinota iš Berlyno, jog karas prasidėsiąs tarp birželio 16 ir 26 d. Kadangi Hitleris buvo linkęs invazijų pradžia pasirinkti sekmadienius, buvo patarta ypač budėti 1941 m. birželio 22 d. sekmadienį.

IV. Sukilimas mažame krašte tegali pavykti tik intervencijos metu ar kilus visuotiniam karui tarp okupanto ir kitos valstybės. Vokiečių žaibo karo smūgiai konflikto pradžioje nustebino Tarybų Sąjungą ir nustelbė jos sugebėjimą efektyviai pasipriešinti. Šitoji padėtis sudarė sąlygas lietuviams sėkmingai sukilti.

Birželio 22 d. 3:15 val. ryto vokiečių artilerija pradėjo apšaudyti visą Vokiečių-Sovietų pasienį. Karo aviacija subombardavo Sovietų karo lėktuvus aerodromuose. Netrukus feldmaršalo von Loeb šiaurės armijų grupė ir dvi šarvuočių grupės įsiveržė į Lietuvą. Tarp birželio 24 ir 26 d. Raudonoji armija Lietuvoje buvo sutriuškinta. Frontas buvo atstumtas nuo Nemuno ligi Dauguvos. Penkiolika Sovietų divizijų nustojo egzistavusios. Patys vokiečiai žavėjosi savo žygio pasisekimu, nes jie buvo manę, kad Lietuvos upynai bus so-

vietų ginami. Karo veiksmams daug padėjo lietuvių sukilėliai užfrontėje.

V. Proga sukilti pasitaikė, ir lietuviai ją išnaudojo. Lietuvių Aktyvistų Frontas darė viską, kad parodytų pavyzdį kraštui. Pradžią padarė Kaunas, nes nuo sukilimo pasisekimo Kaune priklausė ir visuotinis sukilimas visame krašte. Taip pat tik sostinę užėmę sukilėliai tegalėjo paskelbti nepriklausomybės atstatymą ir laikinosios vyriausybės sudarymą.

Vokiečiams pradėjus karą prieš Tarybų Sąjungą, LAF vadovybė Kaune mobilizavo savo grupes. Birželio 23 d. 3 val. ryto LAF Kauno štabas suredagavo Lietuvos atstatymo aktą ir trumpą atsišaukimą į tautą. Birželio 23 d. 9 val. 23 min. ryto LAF prabilo į tautą per Kauno radiofoną, skelbdamas Lietuvos nepriklausomybės atstatymą. Tai buvo ženklas aktyvistams sukilti.

Priešpiet pasigirdo Kaune pirmieji sukilėlių šūviai. Aktyvistai užėmė ginklų sandėlius Panemunėje ir Vilijampolėje. LAF komandos įsitvirtino atramos taškuose, kad telktų laisvės kovotojus ir juos aprūpintų ginklais. Aktyvistai taip pat puldinėjo raudonarmiečių sargybas prie Nemuno tiltų. Telegrafo-telefono centrinė buvo užimta. Kauno gatvėse 3 dienas nesiliovė sukilėlių-raudonarmiečių susišaudymas. Jau birželio 24 d. 6 val. vakare be vokiečių karinės pagalbos Kaunas buvo LAF rankose. Kaune veikė 36 partizanų grupės. Aktyvistai išvijo rusus iš Kauno. Birželio 24 d. aktyvistai pradėjo likviduoti paskutinius komunistų pasipriešinimo lizdus.

VI. Sukilimas išsiplėtė po visą kraštą. Labai svarbų vaidmenį suvaidino Lietuvos kariuomenės kariai, kurie 1940 m. rugsėjo 30 d. buvo inkorporuoti į Raudonąją armiją. Kai kuriais atvejais jiems talkino partizanai. Vilniuje kariai sudarė sukilimo pagrindą. Beveik visi 184-tos divizijos kariai Varėnos poligone išsivadavo. Kiek sunkiau buvo 179-tos divizijos kariams Švenčionėlių-Pabradės rajone. Dalis Vilniaus karo mokyklos kariūnų buvo rusų išgabenta Rusijon. Iš 8,000 lietuvių karių vadinamame 29-tame liaudies korpe, karui prasidėjus, 5,000 kareivių ir 500 karininkų išspruko nuo rusų ir sudarė senus vienetus. Keli šimtai lietuvių kareivių pabėgo iš Raudonosios armijos ir parvyko namo. Nemaža lietuvių kareivių krito kautynėse su rusais.

Bendrai kalbant, kai raudonarmiečių daliniai pradėdavo pasitraukimo veiksmus, lietuvių jaunimas susiburdavo, pagrobdavo ginklus ir užpuldavo rusų pasitraukimą dengian-

čius dalinius. Partizanams pavykdavo išsaugoti dirbtuves, miestelius ir kaimus nuo pasitraukiančių rusų keršto. Pavyzdžiui, birželio 22 d. 10 val. ryto rusai pradėjo trauktis iš Šiaulių. Tą pačią dieną sąmyšis ir panika kilo jų gretose. Komunistų partijos pareigūnai ėmė deginti dokumentus. Po dviejų dienų Raudonoji armija apleido Šiaulius. Birželio 25 d. šautuvų ir kulkosvydžių ugnis pasigirdo mieste rusams išlydėti. Vokiečių armijai atžygiavus temstant, Wehrmachtas nustebo pamatęs Šiaulius lietuvių partizanų rankose.

Panašiai įvyko visur: vokiečių kariuomenę pasitiko jau veikiančios savivaldybės ir partizanų būriai. Vietoj rusiškos vėliavos jau buvo iškelta Lietuvos vėliava.

35,000 organizuotų ir ginkluotų partizanų bei 90,000 silpniau organizuotų vyrų dalyvavo sukilime prieš komunistus. Prie jų prisijungė 6,000 lietuvių kareivių. Iš viso 131,000 lietuvių sukilo prieš okupantą. Tai sudaro 5 proc. krašto gyventojų. Taip tautos valia pasireiškė prieš rusų okupantą.

VII. 1941 m. lietuvių sukilimas greitai demoralizavo besitraukiančią rusų armiją ir okupacinį režimą. Kompartijos CK sekretorius Antanas Sniečkus taip skubėjo išbėgti, kad net savo partinę kortelę paliko stalčiuje. Kruvinos kautynės įvyko Vilniuje, Kaune, Varėnoje, Pabradėje ir Ašmenoje.Menkai ginkluotų sukilėlių narsumas ir sumanumas nustebino neutralių šalių karo korespondentus, kurie lydėjo vokiečių kariuomenę per Lietuvą. Deja, nuostoliai buvo dideli: žuvo 4,083 ir buvo sužeisti 8,000 lietuvių. Raudonarmiečiai ir NKVD dar nužudė 1,500 civilių. Be to, puolą vokiečiai nužudė apie du šimtus partizanų, kuriuos jie buvo jau nuginklavę. Vėliau vokiečių vadovybė aiškinosi, kad šie incidentai buvo "klaida". Rusų nuostoliai buvo triskart didesni už sukilėlių nuostolius. Šita kruvina statistika liudija sukilimo intensyvumo laipsnį.

Per vieną savaitę (birželio 22-29) rusai buvo išvyti iš Lietuvos. Sukilėliai išvadavo politinius kalinius, išsaugojo nuo sunaikinimo daug pramonės objektų, sandėlių ir miestelių. Sukilimas sugriovė Sovietų melą, kad Lietuva savanoriškai įsijungė į Tarybų Sąjungą. Taip pat vokiečiai negalėjo pateisinti savo melo, kad užimą Lietuvą kaip Sovietų teritoriją. Vokiečiai, kad ir nenorėdami, buvo priversti skaitytis su rasta jau veikiančia atstatytoje Lietuvos respublikoje sukilimine vyriausybe.

VYRIAUSYBĖS GOLGOTA

KAZYS ŠKIRPA

Golgotos kelias, kurį Laikinajai vyriausybei teko nueiti, buvo jai nutiestas ne staiga birželio 23 d. tekusios sunkios naštos atkurti krašto ūkį ir gydyti sovietinio košmaro per vienerius metus Lietuvos valstybei ir tautai padarytas gilias žaizdas. Toji vyriausybė susidėjo iš tokių vyrų, kurių jokia našta nebaugino. Jų ryžtą stiprino birželio 23 d. sukilimo kraujo aukos.

Vyriausybę nustūmė į Golgotos kelią vien tik hitlerinė Vokietija. Daug metų skelbusi besąlyginį sovietinio komunizmo pasmerkimą ir kurščiusi rusų pavergtas tautas siekti išsilaisvinimo, pati, 1941 m. birželio 22 d. savo militarines jėgas pasukusi prieš Sov. Rusiją, stojo ant šios pastarosios Lietuvoje durtuvais sukurtos nelegalios padėties pagrindo ir tuo pačiu apsinuogino kaip kitas (antras) Lietuvos pavergėjas. Tatai ėmė ryškėti dar prieš rusų-vokiečių karą iš to, kad Vokietijos Užsienio reikalų ministerija užsispyrusiai vengė pertraktacijų su Lietuvos diplomatiniu postu Berlyne Lietuvos suverenumo atkūrimo klausimu. Ir kad buvo žinoma, jog vokiečių karinė vadovybė iš anksto aprūpino intrukcijomis per Lietuvą žygiuosiančius vokiečių kariuomenės padalinius tuojau nuginkluoti LAK kovos būrius, kai tik bus pasiektos tų būrių veikimo vietovės.

Kai LAF kovotojai Kaune su pagrindu džiaugėsi savo sukilimo laimėjimu, vokiečių 16-tos armijos vadovybė davė įsakymą sudaryti specialią Karo komendantūrą Kaunui okupuoti /T312/ 545/8152457/. Taigi, nesiskaityta su faktu, kad Lietuvos valstybinis suverenumas jau buvo pačių lietuvių atkurtas, todėl Kaunas nebegalėjo būti laikomas priešo miestu. Štai minėto įsakymo pagrindinė dalis:

—Tenka skaitytis, kad II korpas pasieks Kauną ryt (birželio 24 d.) ankstį rytą ir jį užims.

Užkirsti kelią plėšikavimams mieste ir apsaugoti visoms jo svarbiausioms tiekimo įmonėms, sandėliams ir ūkinėms instaliacijoms, miestas tuojau po užėmimo turi būti apstatytas armijos karine policija (durch Ordnungstruppen der Armee zu besetzen).

Generolas majoras Pohl, lauko komendantūros 841 komendantas, skiriamas Kauno miesto Karo Komendantu . . .

Motyvacija "užkirsti kelią plėšikavimams" buvo sugalvota tik tuo tikslu, kad po tariama įmonių, sandėlių ir miesto ūkinių institucijų apsaugojimo skraiste patiems visa tai užgrobus, nes vokiečiams iš anksto buvo žinoma, kad LAF rėmėsi patriotiniu tautos elitu, ir kad jo padaliniams pačiame Kaune miesto turto ir įmonių apsaugai nuo plėšimų jokia vokiečių pagalba nebuvo reikalinga.

Krinta į akis ir tai, kad čia minėtas pirmas okupacinio pobūdžio įsakymas 16-tos armijos vadovybei buvo duotas dar neturint Berlyno instrukcijos apie Reicho nusistatymą Lietuvos Laik. vyriausybės atžvilgiu. Šiaurės Armijų Grupės vadovybės ji buvo gauta iš Berlyno tik birž. 24 d. 2 val. 15 min. po vidurnakčio. Ji analogiška savo prasme tai, kurios turinį buvo patvirtinęs Užs. reik. m-jos valstybės pasekretorius dr. Woermann. Dėl jos ypatingos reikšmės Laik. vyriausybės atžvilgiu, čia pakartoju lietuvišką vertimą jos teksto, kaip jį radau užrašytą Šiaurės Armijų Grupės karo dienyne /T311/55/7065780/:

—Birželio 24 d. 02 val. 15 min. Eschwege (grupės štabo viršininkas) atsiklausus, armijos vadovybės šefas, sutartinai su Užs. R. M-ja duoda sekantį pareiškimą: Škirpos vyriausybė įkurta (errichtet) be talkininkavimo iš vokiečių valdžios įstaigų pusės; visoks jos rėmimas draudžiamas. Karinio vadovavimo įstaigos (Stellen) privalo susilaikyti nuo kišimosi į visus klausimus, kurių sprendimas rezervuotas politinės vadovybės kompetencijai. —

Šiaurės Armijų Grupės vadovybė tą instrukciją perdavė 16-os armijos vadui tik birželio 25 d. 13 val. 40 min. su pageidavimu, kad kariuomenės užnugario zonos viršininkas (gen. von Roques) kiek galint greičiau persikeltų į Kauną, tada jau vokiečių užimtą, tvarkyti užnugario reikalų. /T311/53/7063789/. Tai aiškiai rodo, kaip vokiečiai tada buvo susirūpinę sutrukdyti Lietuvos Laik. vyriausybės įsistiprinimą.

Noriu čia atkreipti dėmesį į O.K.H. išsireiškimų skirtingumą birželio 24 ir 26 direktyvose. Pirmoje pranešama, kad naujoji vyriausybė "įkurta be vokiečių valdžios įstaigų talkininkavimo" ir kad "jos palaikymas draudžiamas". Antroje jau stačiai pasakyta: "Naujoji lietuvių vyriausybė nepripažįstama". Toksai terminų pasikeitimas per kelias dienas to paties vokiečių karo vado raštuose gali būti paaiškinamas tik

prisiminus, kad tą pačią birželio 26 d. vokiečiams pavyko palenkti gen. S. Raštikį vykti į Kauną su uždaviniu "numarinti" sakytą vyriausybę.

Po to, matyt, armijos vyr. vadovybei (O.K.H.) atrodė logiška ir vokiečių kariniams interesams naudinga birželio 26 d. direktyvoje pareikšti, kad "bendra kova su lietuvių padaliniais draudžiama" ir įsakyti, kad tie "padaliniai turi būti geruoju (in Gute) nuginkluojami". Įsakymas LAF padalinius nuginkluoti, nors ir su nurodymu tai padaryti "geruoju", buvo aukščiausio laipsnio nedraugiškumo aktas atsikūrusios Lietuvos valstybės ir jos naujosios vyriausybės atžvilgiu, nes LAF buvo tas sąjūdis, kurs paruošė ir pravedė birželio 23 d. sukilimą, pastatė krašto vyriausybę ir buvo sudaręs jos organizuotą visuomeninę atramą. Žodžio "geruoju" nereikia suprasti klaidingai: buvo siekiama LAF padalinius nuginkluoti "geruoju" ne iš meilės, bet iš baimės, kad griežtumu jų neišprovokuotų sukilti ir prieš vokiškuosius Lietuvos "išgelbėtojus". Birželio 23 d. sukilimu lietuvių tauta buvo pasidariusi "Das Volk in Waffen", todėl vokiečiai LAF nuginkluodami turėjo elgtis atsargiai.

Šia proga prisimenu, kad nacių politikos gestapiniai vykdytojai Lietuvoje bandė sukurti mitą, jog žydų žudynes Lietuvoje vykdę ne jie, bet lietuviai. Tai buvo labai pikta insinuacija. Ją turi paneigti faktas, kad LAF nuginklavimu vokiečiai automatiškai perėmė atsakomybę už gyventojų saugumą. Juo labiau, kad Kauną, kur gyveno didesnis skaičius žydų, buvo apstatę karine policija (Ordnungstruppen), tuo atimdami iš Lietuvos vyriausybės visokią galimybę gelbėti žydus nuo nacių skerdynių. Kaip matyti iš Šiaurės Armijų grupės karo dienyno liepos 3 d. užrašo /T311/53/7065821/, tatai buvo sukėlę ir vokiečių kariuomenės vadų pasipiktinimą, nes apie tai jie užsiminė Hitlerio vyr. adjutantui pulk. Schmundt, kuris tą dieną buvo atsilankęs į minėtos armijų grupės štabą. Vėliau telefonu jis jiems taip atsakė: "Karys neprivalo apsisunkinti tokiais politiniais klausimais. Čia būtinas "lauko apvalymas".

Efektyviai pasipriešinti būtų reikėję atsukti prieš vokiečius ginklą. Bet tai buvo neįmanoma, nes per kraštą tebežygiavo milžiniškos Wehrmachto jėgos, gi Lietuvos vyriausybės padėtis buvo labai netikra. Kad lietuviai negalėjo žydų gelbėti, matyti iš 16-sios armijos karo dienyno birželio 25 d. užrašo /T312/537/8142576/ — įsakmiai pasakyta, kad Laik. vyriausybė

"negali vykdyti jokių funkcijų", nes Lietuva tebebuvo "karo operacijų" zonoje ir kad "dar nežinoma, kaip politinė padėtis bus vėliau Reicho vyriausybės sureguliuota".

Nacių imperializmo vykdytojai — gestapiniai ir essesiniai — birželio 23 dienos sukilimo buvo netikėtai užklupti ir, patekę į politinę istoriją, siūlė Lietuvos vyriausybės narius tuojau areštuoti, kai tik įsiveržė į Kauną. Dr. Peter Kleist rašo savo knygoje,* kad nuo arešto vyriausybės narius išgelbėjęs griežtas gen. von Roques, vokiečių kariuomenės užnugario zonos viršininko Lietuvoje, pasipriešinimas. Nėra pagrindo netikėti, kad dr. Kleist sako tiesą.

Iš kitos pusės betgi atrodo, kad gen. von Roques galėjo dar būti veikiamas ir praktiškesnių motyvų, būtent, nepadaryti Lietuvos dar vienu vokiečių kariuomenės priešu, bet, priešingai, siekti mūsų krašto vyriausybės talkos kiek galint greičiau aprūpinti šviežiais maisto produktais ir kitokiomis reikmėmis ta strategine kryptimi veikusias vokiečių karines pajėgas. Jis matė, kad tiems produktams suimti vokiečių karinė vadovybė tada neturėjo Lietuvoje nuosavo aparato, kad tas administacinis aparatas, kurį žaibišku greitumu atkūrė birželio 23 dienos sukilimas, buvo tvirtai lietuvių rankose, todėl su tokia padėtimi nebuvo galima nesiskaityti.

Kad kariuomenės aprūpinimo problema vokiečiams tada buvo labai jautri, liudija ir faktas, jog ūkio eksploatavimo komandos (Wirtschaftskommando) atstovai, atvykę į Kauną liepos 5 ir nespėję dar įsikurti /T77/686/1804901-02/ tuojau pasiskubino kontaktuoti Pramonės ir Prekybos ministerijas, Lietuvos Banką ir kt. Ir turėjo eilę pasikalbėjimų su įvairiomis vyriausybės centrinėmis įstaigomis, visai nesivaržydami, kad Berlynas vengė tą vyriausybę formaliai pripažinti.

Panaši padėtis buvo susidariusi arba tebesivystė ir Latvijoje su Estija. Nors joms nebuvo pavykę pravesti tokio impozantiško sukilimo, kaip mūsų birželio 23 d. sukilimas, tačiau ir latviai ir estai stengėsi atkurti savo tautines vyriausybes. Tai vertė Berlyną priimti vienokį ar kitokį nusistatymą anksčiau, nei tie kraštai bus išimti iš karo veiksmų į užnugario zoną. Apie tą nusistatymą radau Šiaurės Armijų Grupės karo dienyne /T311/53/7065836/ sekančio turinio užrašą liepos 7 d. 16 val. 45 m. data:

— Sausumos Pajėgų Vyr. Vadovybės pranešimu, Fiuhreris nusprendė, kad Baltijos erdvės ateities politiniam sutvarkymui

neturėtų būti užbėgama už akių. Naujai susidariusių vyriausybių talkininkavimas, kiek tai apsiriboja ramumo ir normalaus darbo palaikymu bei pagalba vokiečių kariuomenei, ypatingai jos aprūpinimo srityje, yra priimtinas, jeigu tai nėra surišta su politiniu pripažinimu. Sudarymas karinių dalinių, išskyrus savisaugos policijos dalinius, neturi būti leidžiamas.—

Pasakymas "naujai susidariusių vyriausybių talkininkavimas" sugestijuotų, kad hitlerinė Reicho vadovybė tada buvo linkusi Baltijos kraštų, taigi ir Lietuvos, vyriausybes de facto toleruoti, tik jų nepripažinti de jure. Kitaip sakant, rankų susirišti nenorėjo.

Atrodo, kad aukščiau apibūdinto draugiško bei taikingo kooperavimo linkmė jau buvo pradėjusi reikštis vokiečių politikos praktikoje pačiame Kaune, tik ne mūsų, bet vokiečių iniciatyva. Apie susimezgusius kontaktus tarp mūsų vyriausybės ir vokiečių štai ką man rašė L. Prapuolenis:

—Radęs progą, jaučiu pareigą nors trumpai painformuoti apie paskutinių dienų įvykius.

I. Šio mėn. 9 d. (liepos) buvo pakviesti Laik. vyriausybės ministeriai — pulk. Šlepetys, inž. Landsbergis, Vencius ir Mackevičius — pas vyr. armijos vadovybę Lietuvoje. Traktavo palankiai. Liepė dirbti taip ir toliau, kaip dirba, ir sutvarkyti tuos klausimus, kurie vyriausybės darbą trukdo.

II. Šio mėnesio 10 d. ten pat buvo pakviesti kiti keturi Laik. vyriausybės ministeriai — Prekybos, Pramonės, Darbo, Žemės ūkio. Traktavimas dar palankesnis.

Bet karinių vokiečių štabų karvedybos imperatyvas, reikalavęs palaikyti santykius su Laik. vyriausybės ministerijomis, nė kiek nesumažino nacių imperialistų apetito siekti savo tikslų Lietuvos atžvilgiu. Kad šią savo užmačią kaip nors užmaskuotų, jie iškišdavo argumentą, kad dėl naujos krašto vyriausybės nebuvo susitarta su Recho politine vadovybe. Šitas priekaištas neteisingas.

Kaip skaitytojui jau žinoma, vokiečių kariuomenės vadovybę buvau pilnai painformavęs apie ruošiamą Lietuvoje sukilimą. Iš kitos pusės, jai, be abejo, buvo žinoma, kad Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas ir krašto vyriausybės sudarymas sukilimo rezultate gali būti Reicho politinei vadovybei nepageidaujami dalykai. Todėl savaime atsiranda klausimas, kaip galėjo atsitikti, kad visa tai žinodama vok. karinė vadovybė leido LAF-ui palaikyti ryšius su pogrindžio organizacija Sovietų okupuotoje Lietuvoje ir raginti tautą ruošti sukilimą, ku-

rio tikslas buvo Lietuvos valstybinio suverenumo atstatymas, išnaudojus iš anksto pramatytą rusų-vokiečių pakto žlugimą.

Kad tas klausimas būtų visai aiškus, rugp. 20 d., taigi jau po visų įvykių, buvau pakvietęs dr. Marquertą, vieną politinių patarėjų prie OKW, papietauti su manim viename restorane. Ta proga pastačiau jam tiesiai tokį klausimą: kuo paaiškinamas faktas, kad vokiečių karo vadovybė, žinodama apie Lietuvoje ruošiamą sukilimą jos valstybiniam suverenumui atkurti, ir kad Reicho politinei vadovybei šitai nepriimtina, nekliudė LAF-tui šio tikslo siekti net ir tada, kad per Čenkų buvau Gestapo įsakmiai įspėtas, jog naciams Lietuvos valstybingumo atkūrimas nepriimtinas? Dr. Marquertas į tai atsakė, kad jis ir kiti OKW dirbę politiniai patarėjai netikėjo, jog anomis žaibo greitumo karo įvykių aplinkybėmis galėtų lietuviams pasisekti sukilimą paruošti. Buvę manyta, kad LAF veikla galėtų privesti prie reikšmingesnių partizaninių kovų prieš rusų okupacinius dalinius Lietuvoje. Kadangi sukilimas įvyko ir pavyko, tai dr. Marquertas padarė tokią įšvadą: "Matyti, kad LAF turėjo puikią pogrindžio organizaciją".

Jei dr. Marquerto reveliacija tikrai teisinga, tai iš to seka, kad ir vokiečių kariuomenės vadovybėje būta tendencijos mus prigauti. Bet apsiskaičiavo: užuot prigavę LAF-tą, patys apsigavo. Birželio 23 sukilimas pasisekė ne dėl to, kad LAF būtų buvęs ypatingai gerai susiorganizavęs, bet pirmiausia dėl to, kad sovietinis režimas ir jo Lietuvoje praktikuotas raudonasis komunistų teroras verste vertė krašto gyventojus griebtis ginklo ir vyti iš Lietuvos sovietinius įsibrovėlius.

Kadangi birželio 23 dienos sukilimu ir jo rezultatais nacių imperialistai pasijuto lietuvių gražiai "apstatyti", tai griebėsi pirmiausiai cenzūros, kad Lietuvoje įvykusį sukilimą ir naujos vyriausybės sudarymo faktą nuslėptų nuo vokiečių visuomenės ir laisvoje pasaulio. Bet tuo Reichas tik apsijuokino, nes tokie įvykiai cenzūros pagalba nebepaslepiami. Apie birželio 23 d. sukilimą, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą ir naujos vyriausybės sudarymą Kauno radijas jau buvo suspėjęs pranešti pasauliui dar prieš vokiečių kariuomenės įžygiavimą į Kauną. Iš kitos pusės, Molotovas savo pikčiausiaias sukilėlių išplūdimais per Maskvos galingąją radijo stotį tą žinią paskleidė visuose kontinentuose.

Šia proga sovietinis buvusios Maskvos-Berlyno "ašies"galas ne mažiau apsijuokino kaip hitlerinė Vokietija. Savo pik-

tais Lietuvos sukilėlių plūdimais Molotovas faktiškai patvirtino, kad sukilimas tikrai įvyko, ir kad jis buvo nukreiptas prieš sovietinę-bolševikinę santvarką ir rusų okupaciją. Molotovo šaudymus pro šalį bandė atitaisyti jo bendradarbis vicekomisaras Lozovsky. Sukvietęs užsienio spaudos atstovus bandė įtikinti, kad lietuvių sukilimas buvo nukreiptas ne prieš sovietinę santvarką Lietuvoje, bet prieš vokiečius, naiviai viliantis, kad nepriklausomybės paskelbimu galėtų apsisaugoti nuo nacių okupacijos . . .

Kai per Lietuvą tebežygiavo didelės vokiečių karinės pajėgos, kurių daliniai ilgesniam ar trumpesniam laikui apsistodavo mūsų krašte, vyriausybės padėtis negalėjo būti lengva. Tuo labiau, kad paskui vokiečių kariuomenę, žygiavusią į rytus prieš rusų raudonąją armiją, tuoj pat atsirado Lietuvoje ir nacių imperializmo vykdomieji instrumentai-visokio plauko egzekucinės komandos, su visa gauja gestapinių slaptų ir viešų pareigūnų. Neturint su Berlynu jokio susitarimo, tie elementai elgėsi mūsų krašte taip, kaip jiems patiko.O gal ir instrukcijų buvo atsinešę su savim iš Vokietijos.

Tokiose aplinkybėse kelias, kurį teko nueiti Lietuvos vyriausybei, nebuvo nė paprastas, nė lengvas. Jį pagrįstai galima vadinti Golgotos keliu.

Laik.vyriausybės "atveiksminimas"

1971 m. birželio 22 sukako 30 metų nuo II pasaulinio karo pradžios. Antrą karo dieną prasidėjo visuotinis lietuvių tautos sukilimas prieš rusiškai - komunistišką okupaciją. Jį planavo Lietuvių Aktyvistų Frontas, kurio priešaky buvo gen. št. pulk. K. Škirpa, paskutinis nepriklausomos Lietuvos atstovas Berlyne. Kaunas, Vilnius ir didesnė dalis Lietuvos dar buvo okupantų valdžioje, kai birželio 23 rytą lietuviai sukilėliai užėmė Kauno radijo stotį ir paskelbė atstatą Lietuvos nepriklausomybę ir laikinosios vyriausybės sąstatą. Jos ministeriu pirmininku buvo K. Škirpa.

Toks lietuvių tautos žygis nebuvo priimtinas Hitleriui, kuris buvo nusistatęs prieš Baltijos respublikų nepriklausomybę, nes buvo numatęs jas įjungti į Reichą ir greitais tempais germanizuoti.

Pulk. K. Škirpa buvo nubaustas naminiu areštu ir negalėjo išvykti į Lietuvą savo pareigų eiti. Jas laikinai ėjo prof. J. Brazaitis. Tačiau K. Š. kovingos dvasios nepritrūko ir rankų nenuleido. Jis visokiais būdais, neretai rizikuodamas savo gyvybe, kovojo už Lietuvos reikalus.

Išvaduotos nuo bolševikų Vakarinės Ukrainos patriotai, sudarę be vokiečių leidimo savo tautinę vyriausybę, buvo likviduoti.

K. Š. užlūžtančias kovas su įvairiomis Reicho įstaigomis išsamiai aprašė savo atsiminimuose, kurių ilgos ištraukos 1971 m. buvo spausdinamos daugelyje lietuvių laikraščių ir žurnalų.

Šalia to, K. Š. daro veržlias pastangas JAV Valstybės departamente ir lietuvių įstaigose laikinąją vyriausybę, kurios veikla vokiečiams spaudžiant buvo sustabdyta 1941.8.6, atveiksminti, t. y. gauti pripažinimą vyriausybei, kuri suspendavo savo veiklą prieš 30 metų. Atrodo, kad tokių precedentų nėra buvę diplomatijos istorijoje. Kas iš lietuvių nenorėtų turėti pripažintą egzilinę vyriausybę? Pragmatiškai svarstant, toji idėja yra fikcija. Lietuvių visuomenė įvertina K. Š. veržlumą atkovoti Lietuvai pagrobtą laisvę, bet negali pritarti jo nors ir gražiausioms, bet nerealioms pastangoms, juo labiau, kad dabartinė tarptautinė situacija ir naujai sudaromi tarpvalstybiniai faktai ir ryšiai padaro K. Š. idėją — atveiksminti 1941 m. iš tautos sukilimo liepsnų gimusią vyriausybę — negyvai gimusia.

Taip pat nesuprantama, kodėl K. Š. rado reikalinga ir galima prasilenkti su prieš daug metų padarytais sutarimais. Tai parodo žemiau spausdinama ištrauka.

Išrašas iš J. Brazaičio laiško, rašyto K. Škirpai 1951 m. rugsėjo 9 d.

"Brazaitis savo nuomones reiškia Laikinosios Vyriausybės vardu".

" — Tokio priekaišto galima įžiūrėti, Pone Ministeri, Jūsų laiške. Jei tai būtų priekaištas, tai jis būtų be pagrindo. Viena, nekalbu ir nemanau kalbėti laikinosios vyriausybės vardu.

Antra, mano pareikštos aname rašte nuomonės nebuvo tik mano. Esu įsitikinęs, kad aš buvau tik įrankis, kuriuo buvo pasireiškusios laikinosios vyriausybės ar bent jos daugumos nuomonės. Leiskite priminti laikinosios vyriausybės narių 1948 m. spalio 5-6 dienos posėdžio nutarimą. Jį pacituoju:

"c) Laikinajai Vyriausybei Lietuvos Valstybės suverenumo vykdymą svetimai jėgai sukliudžius, Lietuvių Tauta, siekdama Lietuvą iš okupacijos vėl išlaisvinti ir Lietuvos suvereninių organų laikinai sustabdytą veikimą atstatyti, pradėjo rezistencinę pogrindžio kovą ir tai rezistencinei veiklai sudarė VLIKą, kurio žygiams Lietuvai išlaisvinti Laikinoji Vyriausybė pritaria.

d) Viešo Lietuvos Valstybės suvereninių organų (egzilinės vyriauriausybės) pasireiškimo metą ir titulą turi nulemti politinis tikslingumas. Kuriuo titulu vyriausybė turės prisistatyti: ar kaip buvęs suverenumo vykdytojas, sprendžia VLIKas, susižinojęs su Laikinąja Vyriausybe ir Lietuvos Pasiuntiniais".

Šitą nutarimą yra pasirašę J. Ambrazevičius, V. Landsbergis, M. Mackevičius, A. Novickis, St. Raštikis, J. Šlepetys, P. Vainauskas, P. Prapuolenis.

Tiesa, Jūs, Pone Ministeri, nesutikot su tuo nutarimu. Bet turiu priminti, kad tame pat posėdyje buvo ir kitas nutarimas:

"Laikinosios Vyriausybės vardu gali autentiškai kalbėti tik pats ministerių kabinetas".

Akivaizdoje šių nutarimų tariuosi turėjau pagrindo tikėti, kaip į laikinosios vyriausybės narius atskiru laišku buvau kreipęsis, kad pareikštomis mintimis būsiu atitikęs ir jų mintis, išreikštas cituotame protokole".

Šis rašinis atsirado be jokio noro K. Š. pakenkti ar įskaudinti, bet tik priminti, kad pacta sunt servanda ir didžiausius laimėjimus galima pasiekti tik viribus unitis . . .

Druidas

Kada Vaitiekūnas teisybę rašė?

1951 m. Draugo nr. 159 yra atspausdintas Vytauto Vaitiekūno straipsnis "Krupavičius — dviejų epochų kūrėjas". Tas straipsnis laimėjo III premiją Ryškiosios Lietuvių Asmenybės konkurse. Rodos, V. V. gavo 50 dol. premiją.

Žemiau pacituosiu to straipsnio keletą vietų.

"Per praėjusio XX a. pusę tarp lietuvių visuomenininkų, politikų prasikišusių galvų pats ryškusis veidas, be abejo, yra prel. Mykolo Krupavičiaus" . . . Jis yra "vienas geriausių kalbėtojų . . . tautos šauklys . . . socialinės programos vykdytojas . . . Demokratinė 1920 - 26 metų Lietuva — Krupavičiaus Lietuva" . . .

"Šiuo savo darbu (žemės reformos įvykdymu) Krupavičius tapo epochiniu lietuviu".

Krupavičius "yra pasaulyje pasklidusių lietuvių bendruomenės didysis statytojas. Jis yra mūsų išeivijos lietuvybės didysis krivis, krivių krivis. Krupavičiaus vykdomas pasaulio lietuvių bendruomenės organizacijos kūrimas mūsų išeivijos lietuvybei palaikyti ir tautinei kultūrai ugdyti yra ne mažesnės reikšmės, kaip žemės reforma Lietuvos nepriklausomybei. Ir šiuo atžvilgiu Krupavičius yra epochinis lietuvis".

Savanoriška Krupavičiaus eulogija Vt. V. papildo atsiminimu.

"Kai man dar jaunam gimnazistui pakliuvo į rankas Gabr. Taučiaus (vienas Krp. pseudonimų) "Apie visuomeninį darbą", aš tą knygą skaičiau kelis kartus. Ir kaskart ji labiau mane traukė". Nenuostabu, juk a. a. M. Kr. patraukė tūkstančius jaunuomenės ir didelę visuomenės dalį.

— — — — —

Praėjo dvidešimts metų. Mykolas Krupavičius mirė 1970 m. gruodžio 4 d. Lietuvių visuomenė gedėjo netekusi didelio lietuvio, tarnavusio Lietuvai ir kovojusio už pagrobtos laisvės grąžinimą iki paskutinio atodūsio. Mūsų spauda pagarbiai paminėjo tą skaudų įvykį . . . Ir Į Laisvę 1971 m. nr. 5 (88) randame to paties Vt. V. savotišką velionio Krupavičiaus įvertinimą, kaip ir nekrologą. Irgi pacituosiu Vt. V . kai kurias straipsnio "Krupavičius — bendruomenininkas" vietas.

"Krupavičius kaip Vliko pirmininkas lietuvių tremtinių bendruomenės savanoriškos savivaldos organizavimo minčiai ir organizacijos projektui pritarė, nors patsai nei tos savanoriškos savivaldos organizacijai pagrindus kuriant, nei ant tų pagrindų Liet. B. organizaciją sudarant, kokio aktyvaus vaidmens nebuvo prisiėmęs" (p. 41). Skaitykime toliau.

"Kaip regime, nei lietuvių tremtinių, pasaulio lietuvių bendruomenės organizacijos ištakose Krupavičiaus vaidmuo nebuvo nei pirmaujantis, nei reikšmingas" (psl. 42). Toliau dar gražiau. Vt. V. primena 1949 m. VII - VIII mėn. VLIKe įvykusį coup d'etat, kurį padarė Lietuvių Fronto, Lietuvių Tautinio Sąjūdžio, dirbtinai sudarytos Darbo Federacijos (Griniaus — Maceinos — Vaitiekūno), Lietuvių Valstiečių Liaudininkų Sąjungos ir Vienybės Sąjūdžio grupės. Vt. V. prasitaria, kad sukeltą "revoliuciją" prof. Kaminskas - Kairys "apšaukė" tremties gruodžiu, atsieit, sulygino su 1926 m. gruodžio perversmu" . . . Kaip pastarasis smurtas sulaužė valstybės konstituciją ir pakeitė krašto valdymo sistemą, taip 1949 m. šešių VLIKo grupių užmačios buvo formuojamos neprisilaikant veikiančio VLIKo statuto.

Vt. V. teigimai, kad numatytos "reformos" daromos taupumo sumetimais, buvo tik priedanga jųjų pagrindiniams siekiams paslėpti.

VLIKo pirmininkas M. Krupavičius ir V. Tarybos p-kas V. Sidzikauskas 1949 m. pradžioje VLIKo siunčiami išvyko į JAV. Jų diplomatinė kelionė užtruko keletą mėnesių. Jie aplankė Ameriką, Kanadą, Angliją. Užmezgė ryšius su State departamentu, JAV spauda ir mūsų diplomatais, rezidavusiais tuose kraštuose. Jiedu aplankė didesnes lietuvių kolonijas. Tremtinių masė Vakarų Europoje ir lietuvių diaspora užjūryje pripažino VLIKą pagrindiniu laisvinimo veiksniu. Santykiai su Alta buvo geri. VLIKo finansinė padėtis buvo tvirta. Tad reikėjo tik dirbti ir kurti. Aiman, pasinešta kitu keliu. Prasidėjo reformų šišas. Jis iki šiol dar nesibaigė. Kas kelinti metai gimdomi vis nauji planai. Tačiau naujai susidaręs vlikinis Šeštukas, nieko nelaukdamas, reikalavo svarstyti jo sugalvotą VLIKo ir V. Tarybos persitvarkymą. 1949. VII.1 jis nubalsavo, kad V. Taryba sudaroma iš penkių VLIKo narių. Lig tol VLIKo narys negalėjo būti kartu ir V. Tarybos nariu. Už kelių savaičių tas pat šešetukas nutarė, kad VLIKo pirmininkas yra ir V. Tarybos pirmininkas. Tuo pat laiku išryškėjo, kad naujas blokas yra pasinešęs eliminuoti iš atsa-

kingų darbo pozicijų M. Krupavičių, V. Sidzikauską ir prof. Kaminską - Kairį. Taip buvo norėta "atnaujinti" VLIKą ir V. Tarybą — perimti savo kontrolėn. Vt. V. rašo, kad tai buvo "sutarimas". Iš tikrųjų tai nebuvo sutarimas, bet sprendimas, padarytas neprisilaikant veikiančio VLIKo statuto. Naujasis VLIKo šešetukas suardė iki tol VLIKe buvusią grupių konsolidaciją. "Krikščioniškas" penketukas suskilo. Trys jo grupės — L. Fr., Vienybės S. ir Katiliaus — Maceinos — Griniaus Darbo federacija įėjo į naują bloką. Seni tradiciniai sąjūdžiai — L. Kr. Demokratai, Soc. Demokratai, Ūkininkų Sąjunga ir Ūkininkų partija negalėjo pritarti minėtiems nutarimams, kuriuos galėjo padaryti tik VLIKą sudarančių grupių susitarimas. Ketvertukas, neturėdamas priemonių užkardyti šešetuko parlamentinį smurtą, įteikė raštišką savo nusistatymą ir išėjo iš VLIKo posėdžio. Prasidėjo veik visą mėnesį užtrukusi krizė. Galop buvo surasta susitarimo formulė: VLIKo pirmininkas yra ir V. Tarybos pirmininkas. VLIKo pirmininku liko M. Kr., kuriam atiteko Lietuvybės Išlaikymo Tarnyba.

Čia Vt. V. tvirtina, kad ta tarnyba atiteko M. Kr. tik dėl kietų šešetuko pastangų, prieš paties Krupavičiaus grupės ir kitų trijų grupių nusistatymą. Čia pravartu pridėti, kad "revoliucijos" metu M. Kr. buvo solidarus ketvertuko veiksmam. Be to, VLIKo ir V. Tarybos pirmininkų sutapatinimas viename asmenyje nenulėmė, kad M. Kr. turi tapti L. Išl. Tarybos valdytoju. Jis galėjo pasirinkti visai kitą tarnybą. Žinoma, tuo atveju nebūtų pagrindo Vt. V. iškelti savo šešetuko nuopelnų. Bendrai, keturios grupės niekad nebuvo nusistačiusios prieš tai, kad M. Kr. būtų tos tarnybos valdytoju. Visiems aišku, kad M. Kr. atiteko ta sunkiausia tarnyba tik dėl jo asmeninių sugebėjimų ir dėl to, kad jis tai problemai tvarkyti turėjo daugiausia patyrimo.

Čia taip pat reikia pridurti, kad "susitarimas" įvyko ne dėl šešetuko kietų pastangų, bet dėl to, kad ketvertukas, norėdamas išgelbėti VLIKą nuo galutinio sugriuvimo, padarė didelių nuolaidų. Ir pats šešetukas gerai suprato, kad tais laikais be Krupavičiaus ir Kaminsko - Kairio VLIKas neįmanomas.

Į "porevoliucinę" V. Tarybą įėjo nauji asmens, kurie anuo metu nebuvo pakankamai žinomi lietuvių visuomenei ir negalėjo jos įtaigoti. Jie taip pat neturėjo pakankamo pasiruošimo bei patyrimo, todėl nebuvo kvalifikuoti pasiimtoms pareigoms eiti.

Ypatingas nuostolis buvo V. Sidzikausko išjungimas. Jis, matydamas vykstančią painiavą, išvyko į J. A. V. Bet tas laikotarpis buvo labai svarbus, nes jau buvo besibaigiąs Vokietijos okupacijos laikotarpis ir Vakarų Vokietija žengė į istorijos sceną. Tuo laikotarpiu buvo galima nemažai laimėti Lietuvai . . .

Vt. V. rašo, kad nuo 1959.VI.29 iki 1951.XI.2 L. Išl. Tarnybai de jure vadovavo V. Tarybos narys Jonas Makauskas. Bet ir tuo laiku PLB organizavimo darbas V. Tarybos nutarimu buvo paliktas M. Krupavičiui.

Greitai buvo įsitikinta, kad Vt. V. vadovaujamo šešetuko (jei klystu, atsiprašau) per force VLIKe įvykdyti pakeitimai nenaudingi nė lietuviams, nė VLIKui. 1952.II.24 buvo panaikintas VLIKo ir V. T. pirmininkų sutapatinimas ir atstatytas status quo ante.

Vėlesni įvykiai parodė, kad 1949 m. šešetuko sukelti kivirčai jokiu atžvilgiu nebuvo naudingi tai institucijai. Po to įvykio į VLIKą niekad negrįžo darna ir darbo nuotaika, buvusi prieš tą sumaištį.

Vt. V. skelbiama tezė, kad VLIKas atsisakė tęstinumo iš Lietuvos, savo egzilinio valstybingumo ir susiemigrantino, yra tuščiavidurė, nieku nepagrįsta. Tai jo paties sukurta pažiūra, kuri turi palengvinti pulti VLIKą, infiltruoti į jį LB ar kitokius elementus.

VLIKas yra lietuvių tautos rezistencijos kūrinys. Savo uždavinius jis išdėstė deklaracijoje, paskelbtoje 1944.II.16. Baden-Badene 1948.VII.7-9 buvo pasirašytas susitarimas tarp VLIKo ir iš okupuotos Lietuvos atvykusio kovojančios rezistencijos atstovo (J. Lukša). Tas susitarimas įgalino VLIKą atstovauti rezistencijai užsienyje. VLIKo stiprybę įrodo tai, kad visos pastangos jį sugriauti nebus sėkmingos. VLIKas apjungia lietuvių diasporos didžiumą. Jis yra nepriklausomas, nes jo darbus finansuoja patys lietuviai savanoriškomis aukomis. Jo valdybos ir tarybos nariai negauna jokio atlyginimo, jų darbas yra garbės tarnyba. Beveik trisdešimties metų jo veiklos laikotarpis pateisino jo egzistenciją. Jei Lietuvos laisvinimo byla yra ikšiol gyva — didelis VLIKo nuopelnas. Savaime suprantama, kad ir kitos institucijos bei organizacijos, ir visi diasporos lietuviai turi didelių nuopelnų šiuose darbo baruose. Šita digresija nebūtų reikalinga, jei Vt. V. nebūtų iškreiptai atvaizdavęs 1949 m. vlikinio perversmo.

— — — — —

Dabar grįžkime prie Vt. V. dėstomos nuomonės apie M. Krupavičių. "Yra žmonių, kurie nepasižymi savo idėjų originalumu, ar naujų planų kūrybingumu, ar įsmingančių šūkių barstymu, tačiau jie yra nepamainomi idėjų, planų, įstatymų administratoriai ir vykdytojai" ... Vt. V. mano, kad M. K. priklausė prie pastarosios rūšies žmonių.

"Ne Krupavičius redagavo nepriklausomos Lietuvos žemės reformos įstatymą ... bet Krupavičiaus organizuojamas ir administruojamas žemės reformos vykdymas per labai trumpą laiką sugebėjo paversti žemės reformos šūkį gyvenimu" (psl. 44).

"Ne Krupavičius kūrė ir redagavo Lietuvių Chartą, bet Krupavičiaus kietu pasiryžimu lietuvių bendruomenės organizacijai buvo praktiškai nutiesti pamatai visoje lietuvių diasporoje".

L. Charta yra kolektyvinis kūrinys, bet tik vieno Vt. V. žodžiai — "L. Ch. yra kiekvieno lietuvio sąžinei rašytas kodeksas" yra užrašytas L. E. XXII t. 77 psl.

— — — — —

Neaišku, kodėl Vt. V. mėgsta pabrėžti "Ne Krupavičius redagavo, kūrė". Savaime suprantama, kad įstatymų projektus ruošia komisijos, ekspertai, redaguoja stilistai. Tik gremiumas juos priima.

Tačiau niekas nenorės neigti, kad ir žemės reformos įstatymą ruošiant ir lietuvių chartą kuriant didelės įtakos turėjo M. Krupavičius — pirmuoju atveju būdamas Steigiamojo Seimo krikšč. demokratų bloko lyderiu, o paskutiniuoju — VLIKo pirmininku.

Mykolas Krupavičius žinojo lietuvių tautos problemas. Nepriklausomybę atgavus, žemės reforma buvo svarbiausia, o nepriklausomybės netekus, tautos daliai atsidūrus tremtyje, pirmos reikšmės problema buvo sukūrimas organizacinių rėmų, kurie jungtų tėvynės netekusius lietuvius.

Savotiškai įdomus yra Vt. V. straipsnio post scriptum (psl. 74). Jis buvo V. Tarybos technikinis bendradarbis ir, savaime suprantama, turėjo atlikti uždavinius, kuriuos pavesdavo jo viršininkas M. Krupavičius.

"Trumpus tekstus paprastai pats sumesdavau ir pateikdavau M. Kr. peržiūrėti. Ilgų tekstų atvejais bendrai aptardavom planą ir projekto ruošimą pasidalindavom. Vėliau iš abiejų paruoštų dalių suredaguodavau vieną". Matome, kad M. Kr. ne tik patardavo, bet ir padėdavo Vt. V. rašyti tekstus.

Kartą Krupavičius pastebėjo, kad Vt. V., perrašinėdamas jo paruoštą tekstą, daro kai kurias pataisas. Įvyko dialogas:

— Pas mus ne taip buvo parašyta.

— Kadangi buvo netaisyklingai parašyta — tai pataisiau.

— Jei tai ir klaidos, tai Krupavičiaus klaidos.

Dialogo galas: "Žinoma, Vaitiekūnas ne iš tokių, kad po to būtų susitūrėjęs netaisęs" (pls. 74). Tokiais atvejais technikiniam darbininkui ramiu tonu patariama susirasti kitą darbovietę. M. Kr. to nepadarė, nes per visą gyvenimą buvo ištikimas Lietuvai ir atlaidus lietuviui.

— — — — —

Jei palyginsime Vt. V. rašinį apie M. Krupavičių Drauge "Dviejų epochų kūrėjas" (1951 m.) su Į Laisvę (1971) straipsniu "Krupavičius — bendruomenininkas", tai pajusime, kaip autoriaus nupieštas M. Krupavičiaus paveikslas išbluko, sumenkėjo, sunyko.

Kodėl? Kas atsitiko?

Aš teigiu, kad Mykolo Krupavičiaus sukurtas per ilgus dešimtmečius kunigo, žmogaus, visuomenininko, valstybininko paveikslas vertas didžiųjų renesansų dailininko teptuko, nes tik jie sugebėdavo drobėje išryškinti spalvas, kuriomis žmogaus gyvenimas buvo nudažytas. Krupavičius net senatvėje, net kančiose ir fizinėje agonijoje atskleisdavo savotišką didybę ir nepaprastumą. Iki pat išėjimo į Anapus jo sukurto žmogaus paveikslo spalvos nenubluko, gal tik atsirado jame tamsesnių atspalvių.

Kagi? — Laikai kinta, ir autoriai kinta. Gaila, kad Vt. V., rašydamas "Krupavičius bendruomenininkas", neprisiminė nuotaikos, kurią jis išgyveno skaitydamas G. Taučiaus - Krupavičiaus "Apie visuomeninį darbą".

Audaltis

ERNESTO GALVANAUSKO PASKUTINIEJI METAI

Atsiminimų užrašų ir laiškų šviesoje

V. ALSEIKA

Ernestas Galvanauskas, nepr. Lietuvos valstybės vyras, politikas, visuomenininkas, sudaręs keturias Lietuvos vyriausybes, joms vadovavęs, buvęs užsienio, finansų ministeris, kovojęs dėl Vilniaus ir prijungęs Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, eidamas 85-sius metus, mirė Prancūzijoje, Aix-les- Bains mieste, Savojos provincijoje 1967 m. liepos 24 d. Ten ir palaidotas.

Šių eilučių autorius nuo 1961 m. gyveno ir dirbo Vakarų Vokietijoje. 1966 m. apsilankius Chicagoje bei Cicero, pasikalbėjus su Ernesto broliu Gediminu, šiam kilo sumanymas prašyti dokumentuoti Ernesto atsiminimus, jų esminę medžiagą vėliau panaudojant numatytam veikalui. 1966 m. medžiagos apie E. Galvanauską paruošimu rūpinosi ir Chicagoje veikęs Prekybos Instituto (Klaipėdoje) Bičiulių sambūris, Leono Raslavičiaus vadovaujamas.

1966 m., metais prieš mirtį, Ernestas Galvanauskas buvo sulaukęs 84 metus amžiaus. Reikalas skubinti veikalo paruošimą atrodė suprantamas, nes Ernesto sveikata buvo sušlubavusi. Šių eilučių autoriui, 1965-1967 metais gyvenusiam Muenchene, Vokietijoje, atrodė svarbu vykti į Prancūziją, Šveicarijos pašonėje, Aix-les-Bains vietovę ir dokumentuoti atsiminimus numatomam veikalui.

Susitarus su Prekybos Instituto bičiuliais ir palaikant glaudų ryšį su Ernesto broliu Gediminu Amerikoje, tai buvo įvykdyta 1966 m. spalio 9 - lapkričio 3 d. d.

Atsiminimai ir įrašai

Deja, buvo įvykdyta tik dalimi ir nepilnai, nes Ernesto Galvanausko amžius, ypač sveikata neleido atlikti, kas buvo užsimota. Tai rodo ir žemiau pateikiamos laiškų ištraukos.

Įrašytieji atsiminimai, kaip teisingai pažymi velionio Ernesto brolis Gediminas, yra tik veikalo apmatai. Šiuo metu,

kiek man žinoma, jis ruošia tą veikalą.

Ernesto atmintis, buvusi labai gera, ėmė silpnėti. Trukdė sveikatos negalavimai. Man teko per 25 dienas, apsilankius pas Ernestą Prancūzijoje, 1966 metų spalio — lapkričio mėn. užrašyti 126 pusl. atsiminimų ir dar padaryti 24 puslapius ištraukų, papildymų — patikslinimų. Be to, Ernestas magnetofono juostose įkalbėjo 27 puslapius, kuriuose jis ryškino įvairius klausimus. Tai buvo medžiaga straipsniams apie jį, jo veiklą, jo gyvenimo saulėlydžio dienas Aix-les-Bains. Tie straipsniai 1966 m. pabaigoje buvo pasiųsti trijų kontinentų lietuvių spaudai: "Draugui" Chicagoje (šeši straipsniai), "Darbininkui" Brooklyne, "Lietuvių Dienų" žurnalui Los Angeles, Kanados "Tėviškės Žiburiams" (trys straipsniai), "Nepriklausomai Lietuvai", Londono "Europos Lietuviui" ir po vieną straipsnį Australijos lietuvių spaudai: "Mūsų Pastogei" ir "Tėviškės Aidams." Juose buvo atkreiptas dėmesys į E. Galvanausko sveikatos padėtį, kai kur nurodytas jo adresas, paminėta apie numatytus rengti jo veiklos atsiminimus — monografiją. Straipsniai buvo iliustruoti jo ir žmonos nuotraukomis.

Tie straipsniai, tikėtina, atkreipė dėmesį į E. Galvanausko 84 metų sukaktį, ypač į jo tuometinį gyvenimą, jo kai kuriais atžvilgiais originalias bei svarbias mintis ne tik Lietuvos, bet ir tarptautinės politikos klausimais. Tuo pačiu metu tai buvo šiokia tokia paskata susirūpinti mūsų įžymiųjų asmenų atsiminimais ir monografijų išleidimu.

Beje, šių eilučių autorius, dar brolio Gedimino skatinamas, tiek ir paties gyvenimo verčiamas, buvo siekęs papildyti Ernesto atsiminimus ir vėl su juo pasikalbėti, jo mintis įrašant į magnetofono juostas. Tai buvo manoma atlikti 1967 m. žiemą ar pavasarį, bet . . . gyvenimas vėl darė kliūtis, nes kaip liudija žemiau pateiktų laiškų ištraukos, Ernesto sveikata aiškiai silpnėjo, ligonis nebebuvo pajėgus kelias ar keliolika dienų priimti svečią ir su juo dalintis atsiminimais. Todėl ir neteko pilnai užrašyti istorijai svarbių atsiminimų.

Galvanausko žodis juostose

Bet reikia džiaugtis, kad Ernestas Galvanauskas, mano buvimo pas jį metu 1966 m. rudenį, įkalbėjo bent 14 valandų atsiminimų bei pareiškimų. Kai kurie tų įrašų svarbūs būsimai monografijai, Lietuvos politinei praeičiai bei pačiam Ernesto Galvanausko asmeniui apibūdinti. Jie yra Leono Raslavičiaus žinioje.

E. Galvanauskas paryškino šiuos klausimus: 1919 metai — Lietuvos vyriausybės sudarymas, organizacija; 1919-1924 m. — finansai, valiuta, universitetas, sienos su latviais, rusais, lenkais, santykiai su lenkais, Klaipėdos sukilimo organizavimas, Budrio paskyrimas, Klaipėdos sukilimas, organizacinė schema, ryšiai su alijantais, konvencija, Prekybos Institutas Klaipėdoje — jo bendra apžvalga, santykiai su Lenkija (1919 - 24 m.). Klaipėda (1927 - 1939) — Uosto direkcija, "Rytas", Pigieji butai, Miško sindikatas.

Toliau seka atsiminimai, liečią 1939-1940 metus: kodėl jis buvo finansų ministru 1940 m. birželio mėn. vyriausybėje, 1940 m. birželio 17 d. posėdis vyriausybėje, rublio kurso įvedimas, V. Krėvė Maskvoje, išėjimas iš vyriausybės, nuotaikos Kaune, Galvanausko traukimasis iš Lietuvos per Vokietiją į . . . Klaipėdą.

E. Galvanauskas atskirai dar įkalbėjo charakteristikas, apibūdino šiuos asmenis: V. Krėvę-Mickevičių, J. Paleckį, Pozdniakovą, Dekanozovą ir kitus.

Beje, savo atsiminimus papildydamas, įrašytose juostose jis palietė tokius klausimus: savo asmenišką gyvenimą Prancūzijoje, pažiūras į Lietuvių Bendruomenę, kontaktus su okup. Lietuva, Lietuvos ateitį, nutautėjimą, emigracijos išlikimą, laisvinimo pastangas, tarptautinę tuometinę (1966 m.) politiką, mintis apie Sovietų Sąjungą, gen. de Gaulle, Europą, jos padėtį po karo, Kiniją, jos santykius su sovietais ir kt.

Pagaliau, į juostas jis dar įkalbėjo savo žodį į Lietuvą (jo ilgis — 9 minutės) ir kreipimąsi į Prekybos Instituto Bičiulius Chicagoje (apie 4 min.).

Atsiminimai, sveikata ir viltys

Kai 1966 m. spalio mėn. pradžioje teko užrašyti Ernesto Galvanausko mintis, atrodė, kad darbas bus įvykdytas su kaupu. Pirmuosius atsiminimų puslapius gavęs, brolis man rašė: "Atsiminimų pradžia mane tikrai nustebino kaip dviejų maestro koncertas . . . Jei tokiame lygyje pasieksite 999 psl., galėsi tarti: nesugriaunamas paminklas pastatytas . . ."

Pats atsiminimų užrašinėtojas tų metų spalio 11 d. Ernesto broliui rašė į JAV: "Kiek liečia atmintį ir kt., — tenka tik stebėtis. Tačiau atsirado didesnių sunkumų su akimis — jau dvi savaitės nebegali skaityti, rašo su sunkumais ir ant rankų atsirado žaizdos."

Penktoji atsiminimų užrašymo diena buvo niūresnė, nes į

Ameriką buvo pranešta: "E. G. sveikata netikėtai pablogėjo, temperatūra pakilo, patirta, kad organizmas nuvargintas begalės tablečių (apie 15-17 kasdien), atsirado kraujo išsiliejimas rankose! Bet . . . širdis esanti kaip 30 m. amžiaus žmogaus . . . Krizė turi po keturių dienų praeiti."

Sveikata greitai atsigavo, bet spalio 26 d., po 17-kos darbo dienų, teko rašyti į JAV: "E.G. nėra jėgų aukštumoje, tai ligonis ir — nemažas. Ne visuomet pilnai veikia ir atmintis, iš tikrųjų, tokius atsiminimus reikėjo registruoti žymiai anksčiau, bent jau prieš penkerius metus, kada E. G. nebuvo ligų kamuojamas".

Kaip atrodė tuometinės sąlygos per 18 dienų vykdžius pasikalbėjimus, užrašinėjus atsiminimus ligoto žmogaus, gali pasakyti ištrauka iš 1966 m. lapkričio 2 d. Gediminui rašyto laiško: "Aš pats tikėjaus, kad bus bent 500 psl., bet . . .žmogus — silpnas padaras. Pasirodė, kad E. G. kalbėjimo tempas tris kart lėtesnis, atmintis silpnėja ir — sveikata. Kai žmogus 15 dienų maitinasi piliulėmis, negalima padaryti stebuklų. Juk su E.G. kasdien dirbom po keturias val. su puse . . . su trumpa kavos pertrauka. Tai buvo nesveiko žmogaus kankinimas . . . Pagaliau, ir E.G. pareiškė — tie registravimai, tai tik medžiaga monografijai . . ."

Nepavykęs naujas bandymas

Jei ligšiol, t.y. ligi 1966 m. lapkričio mėn., tepavyko parengti tik monografijos apmatus, suprantama, kad dėl spragų daugiausia rūpinosi brolis Gediminas. Jis 1966 m. gruodžio 22 d. rašė: "Pradėjus darbą, patariu pasipildyti aruodą . . . svarbiausias šaltinis vis dar lieka pats E. G. Spragoms išlyginti ir atskiriems klausimams nušviesti reiks vykti pas E.G. visus klausimus sukatologavus."

Šių eilučių autorius, brolio Gedimino ir Prekybos Instituto Bičiulių kviečiamas naujai kelionei, bent savaitei, buvo numatęs vykti pas Galvanauską 1967 m. balandžio mėn.

Planas suiro, nes iš Ernesto žmonos Bertos buvo gauta tokio turinio telegrama: "Per silpnas — susilaikyti nuo vykimo." Prieita išvados, kad antrasis vykimas nebebuvo galimas. Tai trukdė ir reikalas keltis į JAV.

Gyvenimo sąlygos buvo negailestingos, Ernesto sveikata vis silpnėjo. Praslinko dar trys mėnesiai ir 1967 m. liepos 24 d. žodį tarė — mirtis.

Dalis Seimo atstovų ir politinių veikėjų Panevėžio kalėjime 1905 - 1906 m.: 1. J. Tamošius, karys, latvių tautybės, polit. kalinys; 2. P. Skaringa, ūkininkas, seimo atst.; 3. J. Smilga, ūk., seimo atst.; 4. D. Survila, kalėjimo sargas, iš Pušaloto; 5. P. Miliūnas, latvis, polit. kal.; 6. A. Atkočius, ūk., seimo atst.; 7. I. Lapinskas, ūk., seimo atst.; iš Žeimelio; 8. Tolčiakov, kal. viršininkas; 9. A. Lapinskas, 8 kl. gimnazistas, polit. kal.; 10. J. Dambrauskas, ūk., seimo atst.; 11. Kovalčiuk, kalėjimo sargas; 12. A. Genys, ūk., 13. J. Kareckas, seimo atst.; 14. A. Barabanov, karys, polit. kal.; 15. J. Jablonskis, sargas; 16. P. Žitkevičius, vaistininkas iš Vabalninkų; 17. J. Inčiūra, dėl pašto užpuolimo; 18. P. Jasėnas, dėl pašto užp.; 19. Ern. Galvanauskas, seimo atst.; 20. M. Margis, ūk., polit. kal.; 21. S. Grauzdis, ūk., polit. kal.; 22. A. Laurinaitis, vaistininkas iš Pompėnų, seimo narys; 23. G. Micevičius, šaltkalvis, polit. kal.; 24. J. Stasiūnas, polit. kal.; 25. T. Šiurna, seimo atst.; 26. Matuzas, polit. kal., žydų tautybės; 27. I. Ščerskis, polit. kal., žydų tautybės; 28. A. Balinas, polit. kal., žydų tautybės

Logiškas, sintetinis galvojimas

Velionio brolis laiške 1969 m. gruodžio 24 d. rašė: "Jo kai kurie svarstymai — įdomūs. Keliais sakiniais išryškina vaizdą, sprendžia klausimus, nepražūdamas smulkmenose. Jo didžiausia ir labai reta savybė lietuviuose: sintetinis, logiškas galvojimas, paįvairintas švelnia šypsena, tačiau lydimas lyrikos praeičiai . . ."

Iš tikrųjų, nors Ernestas tuo metu ėjo jau 84 metus, bet jis pasižymėjo logišku galvojimu, jo atmintis veikė protarpiais nuostabiai, jis atsimindavo įvairias 1904 ar 1905 metų nuotrupas, asmenis, jų pažiūras. Bet, iš kitos pusės, atmintis sušlubuodavo prisimenant vėlesnius įvykius, pvz., 1939 m. sovietų karines įgulas Lietuvoje. "Ar tikrai tos įgulos buvo įvestos Lietuvoje, ne, neprisimenu, nors tuo metu gyvenau Šiauliuose" — Ernestas kalbėjo 1966 m.

Iš tikrųjų, tas 1966 m. ruduo Galvanauskui Prancūzijos Savojoje buvo savotiškas. Tuo metu jis neišeidavo iš namų ir dažniausiai gulėdavo lovoje. Tiesa, jis sekdavo aplinką, tarptautinio gyvenimo įvykius, su malonumu pasiklausydavo tuo metu buvusio Prancūzijos prezidento, jo vertinamo gen. de Gaulle pareiškimų bei jo susitikimų su spauda.

Artimųjų globa, buvusių auklėtinių dėmesys

Taip, Ernestas sekė gyvenimą, kuris jam nebuvo palankus. Tabletės, jų vis didesnis kiekis, injekcijos, vis pasikartojančios sveikatos krizės, atsirandančios žaizdos rankose ar kojose.

Gerai, kad Ernestą globojo žmona, broliškai bendravo, bent laiškais, Gediminas, globojo augintinis Fabien su šeima. Gerai, kad jo, paprastai vadinamo Rektorium, nepamiršdavo Klaipėdos Prekybos Instituto auklėtiniai, pokario metu įsikūrę Chicagoje ir kitur, o laiškais atsiliepdavo kai kurie draugai ar buvę bendradarbiai bei amžininkai.

Tiesa, nuotraukoje jis atrodo žvaliai, bet tai, deja, tik optinė apgaulė, nes ir nuotraukai ligonį teko specialiai paruošti.

Galvanausko mintys ir gyvenimo kelias reikia manyti, pasinaudojus ir kita medžiaga, bus nušviesta jo brolio ruošiamame veikale. Todėl dabar teks pasitenkinti kai kuriomis ištraukomis iš Ernesto laiškų ar jo pareiškimų spaudai, mano užrašytų 1966 m. rudenį. Jie, bent iš dalies, liudys apie E. Galvanauską —

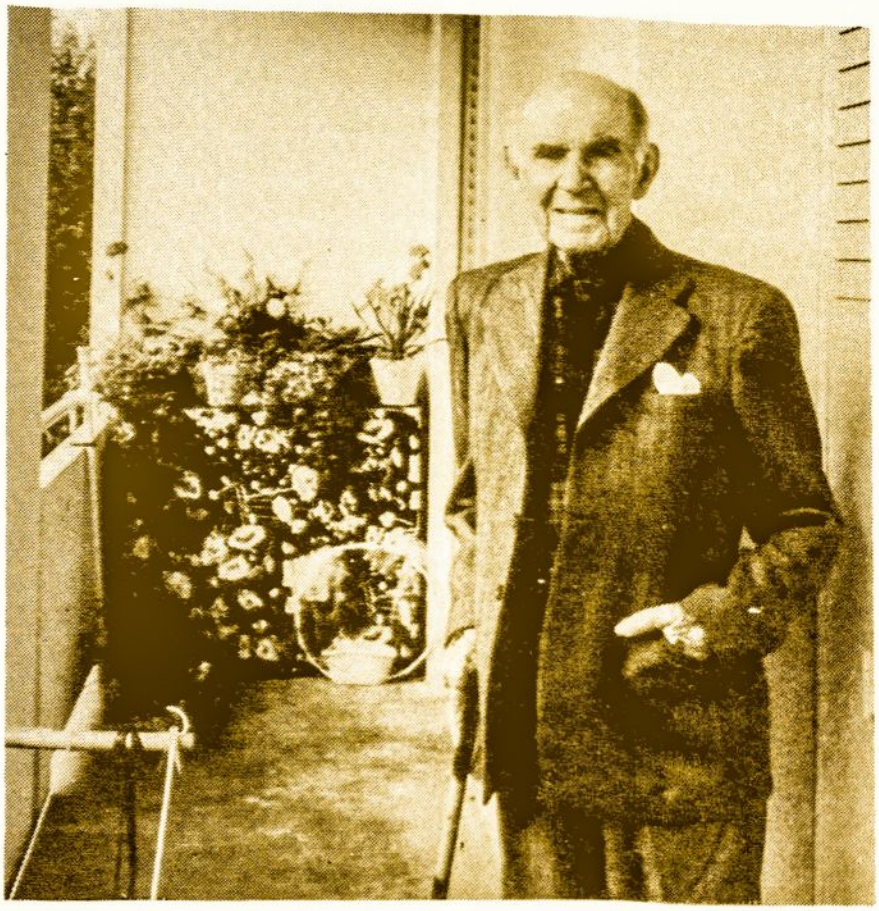

E. Galvanauskas

žmogų, logiškos mąstysenos atstovą, apie jo pažiūras lietuvių emigracijos, Vliko, Bendruomenės, tarptautinės politikos, pagaliau, jo paties atsiminimų rašymo klausimais.

Vlikas ir Bendruomenė, jų paskirtys

"Vlikas — tautiniai politinė organizacija. Jo uždavinys— kovoti už Lietuvos laisvę, už Lietuvos suvereninės valstybės atstatymą. Apie jį turi burtis politinės organizacijos. Vliko ir Bendruomenės tikslai skirtingi, bet ne priešingi. Man rodos, PLB turėtų ir galėtų paremti Vliką materialiai . . . (1963 m. vas. 9 d. laiškas).

"Vlikas, pasak Gogolio, dovolen sam saboj, svoim obedom i ženoj (patenkintas savimi, savo žmona ir pietumis). Jo likimas ir darbai nemažai pareis nuo lietuvių bendruomenės, visuomenės nusistatymo, bet ne nuo srovių. Vlikas ne tik savo veiklai turėtų organizuoti žinių telkimą visoms Lietuvos gyvenimo sritims nušviesti. Jau iš Lietuvoje išeinančios spaudos ga-

lima susidaryti apytikrį vaizdą, kur plaukia Lietuvos laivelis. (1966 m. sausio 29 d. laiško broliui.)

"Jei kalbėti apie Bendruomenės uždavinius, tai ji turėtų būti labiau kultūrinio pobūdžio, visas dėmesys turėtų būti kreipiamas į lietuviškumo išlaikymą. Politika, žinoma, reikia domėtis, tačiau politinę veiklą reikėtų pavesti asmenims su patyrimu ar vienam organui, būtent — Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui. Bendruomenės uždaviniai privalo ribotis lietuvybės, lietuvių kalbos, lietuviškų mokyklų išlaikymu, kongresų sukvietimu, pažinčių užmezgimu bei jų palaikymu ir t.t. Bendruomenė negali nesidomėti ypač lietuvių tautos ateitimi." (Iš įkalbėjimo į magnet. juostą, 1966 m. spalio mėn.)

Sveikata — gerėja, dažniau — blogėja . . .

Visi Ernesto Galvanausko laiškai dažnu atveju įdomūs, su logiškais svarstymais įvairiais klausimais, juose nevengiama paliesti ir vad. aukštoji politika. Tie laiškai sudarys svarbų įnašą būsimam veikalui ar monografijai. Tačiau ir būdinga, kad nuo 1962 m., kai atsirado skilvio negalavimai, kiekviename laiške, ypač broliui, vis ryškinama sveikatos padėtis bei įvairūs negalavimai. Ligos ištisus penkerius metus jau nebepaleido Ernesto.

1962 m. rugp. 16 d. laiške (ir vėliau, broliui) jis rašė: "Pajutau žiaurų vidurių skausmą. Priežastis — skilvio žaizda, ligoninėje buvo operacija, sveikimas - iš lėto."

Kitos žinios, dar iš Madagaskaro, nebuvo džiugios:

"Prieš porą valandų auto-taxi mane perbloškė su motorizuotu dviračiu. Daktaras sako, kad sulaužytas rankos kaulas. Tai gerokai apsunkina mano kelionę (į Prancūziją) — 1963. VIII.30.

Vos įsikūręs Albens, Prancūzijoje, rašo į JAV broliui: "Nemaloni naujiena. Rytoj, spalio 9, važiuoju į kliniką operacijai. (Skilvio, žarnų negalavimas.) Nustojau apetito, nieko nevalgau. (1963.X.15). "Mano sveikata, rodos, stiprėja, nuotaika — gana melancholiška, rudeninė." (1963.XI.31).

Ir atsiranda kiti negalavimai: dar 1963 m. lapkričio mėn. rašo, kad "gydytojai pataria atsargiai laikytis su skilviu", bet netrukus teigia, kad "akys pradeda silpnėti, nustatė stiklus." (1963.II.13).

Laiškuose po 1963 metų vis daugiau užuominų dėl menkėjančios sveikatos. "Turiu vargo su blauzdų ir kojų sutinimu.

Pasirodė ant kūno nemažai raudonų plėmių, neaiški jų pasireiškimo priešastis, gal jos atsiranda nuo injekcijų . . .” (1964. I.6).

Nuo 1965 m. pradžios Ernestas jau nebeišeina iš buto Aix-les-Baines mieste. Tų metų pradžioje jis rašė: “Tos nelaimingos mano kojos ir odos negalavimas vargina, drumsčia savijautą, nuotaiką, pakerta šiek tiek ir energiją.” (1965.III.28)

Atsiranda ir pesimistinė nuotaika — ligonis po trijų mėnesių skundžiasi broliui: “Tas vargas su kojų, blauzdų odos uždegimu paverčia žmogų laužu, nors kiti kūno organai veikia normaliai”. (1965.VI.14.)

Tai nuobodi istorija, taria Ernestas, nes liga, atrodo, chroniška, jis specialiai gydomas. Be to, akių silpnėjimas nuotaikos nepakelia.

“Nemanau, kad datraukčiau iki 90 metų . . .”

1965 m. rudenį Ernestas randa, kad “moteriškės gyvena 5 metus ilgiau už vyrus” ir čia priduria: “Nemanau, kad datraukčiau iki 90 metų amžiaus, bet tai galėtų atsitikti, jei nesušlubuotų kuris nors organas (plaučių uždegimas, širdis, jaknos, etc.). Bet tai būtų kitiems sunki našta, o pačiam ‘seneliui’ — vargas. Ypač akių sušlubavimas . . .” (1965.XI.22). Tų metų pabaigoje jis skundėsi, kad “oda vietomis kietėja, bet sveikata laikosi.” (XII.30.)

1966 m. pradžia dar sunkesnė. Broliui rašė: “Akys silpnėja, kojų tinimas ir jų gydymas — nuolatinis reiškinys. Svoris krito iki 57 kg., kai 1964 m. buvo 65-70.” (1966.I.29). Tų metų vasarą su matomumu dar blogiau, nes laiške liepos 18 d. rašė: “Žmona paskaito ‘Le Figaro’, nes man jau reikia atsisveikinti su skaitymu.”

“Skirsiuos su pasauliu anksčiau, negu kalkuliavau . . .”

1966 m. ruduo, šių eilučių autoriui apsilankius pas Galvanauską, buvo sunkokas, tačiau krizė ypatingai išryškėjo 1967 m. pavasarį. Ernestas vis informuoja brolį Cicero mieste: “Organizmas išsisėmęs, svoris — 55 kg. Raumenys ištirpo. Liko kaulai odos maiše. Tai padarinys vaistų, kuriais iki šio meto maitinausi. Pradedu apkursti. Nemaloniausias — akių nusilpimas.” (1967.V.28).

Birželio mėn. Ernestą ištiko dar kitas negalavimas — lumbago (nervų ir raumenų diegimas), gi liepos mėn. 6 d. jis iš-

siuntė broliui paskutinį laišką — tai buvo ir jo paskutiniai broliui skirti žodžiai:

"Mano sveikata žymiai silpnesnė, kaip aš maniau. Organizme vyksta sukalkėjimas . . . Mano vargana sveikata nieko gero nežada. Vis silpniau laikausi ant kojų . . . Akys, prie elektros šviesos, leidžia dar rašyti. Savijauta ne rojiška . . . Susidariau įspūdį, kad su šiuo 'vargų' pasauliu turėsiu persiskirti anksčiau, greičiau, kaip tikėjaus ir 'kalkuliavau."

Kaip ir kitais klausimais, Ernesto spėliojimas ir šį kartą buvo logiškas ir tikslus. Netrukus, dar labiau pašlijus sveikatai, žmona jį perkėlė į ligoninę, kurioje 1967 m. liepos mėn. 24 d. jis su šiuo pasauliu atsiskyrė anksčiau, kaip tikėjosi. Baigtas gyvenimas žmogaus, daug dirbusio, atlikusio, daug keliavusio bei mačiusio, per pastaruosius kelerius metus daug kentėjusio fiziškai, bet ne dvasiniai.

Jis svajojo apie Lietuvą, norėjo, kad jos žemė jį priglaustų, bet jo protas, griežtoji logika tarė žodį: būsi svetur palaidotas. Iš Madagaskaro Gediminui rašė: "Aš Lietuvos jau nebematysiu, jos keliais nevaikščiosiu. Norėčiau, kad bent Europos žemė mane priglaustų". Į Europą jis atvyko jau ne gyventi, bet mirti.

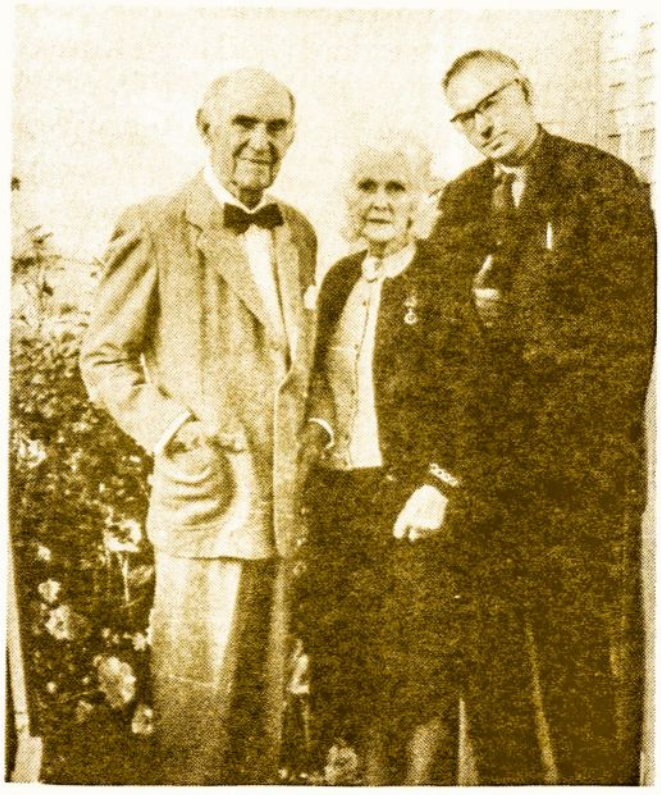

E. Galvanauskas, Galvanauskienė, V. Alseika

Mirė žmogus, bet liko legenda, kurios nesunaikinami ženklai liko tarptautiniuose leidiniuose ir mūsų spaudoje — ne tik plunksnos atžymėti jo žingsniai, neužpustomi laiko dulkių.

Ryšiai su pavergta Lietuva, bendravimas su kraštu

Kitos E. Galvanausko mintys taip pat įdomios:

"Emigrantų bendravimas su lietuvių tauta siektinas. Svarbu ir labai įdomu sekti, žinoti, kaip vystosi (tautiniai, ūkiniai, politiniai, kultūriniai, etc.) Lietuva, emigrantų prieš 25 m. apleista. Bet nereikia perdėti to bendravimo reikšmės. Iš viso, emigracija nėra lemiantis faktorius lietuvių tautos laisvei atgauti. Emigracijos uždavinys — nesutirpti be pėdsakų USA tautos mozaikoje. Emigrantai — seniai nesutirps, gyvens iki savo galo praeitimi. Jų vaikai, priauganti karta, gyvens vis labiau juos priglaudusio krašto ir naujos tėvynės ateitimi, nors ir visiškai neprarasdami lietuviškojo būdo savybių.

Kur bendravimas yra galimas? Kai komunistų partijos diktatūra yra primesta Lietuvai, kai kraštas yra Maskvos žinioje, vargu ji pakęs savo piliečių platesnį bendravimą su išeiviais. Galima galvoti apie ryšius tik kai kuriose, pvz., mokslo, technikos, literatūros baruose." (Iš 1966 m. kovo 9 d. laiško Gediminui).

Emigracija, nutautėjimas, Lietuvos ateitis

"Mano manymu, Lietuvos emigracijai gresia nutautėjimo pavojus, tačiau, stebėtinas dalykas, kad tos emigracijos atsparumas — gana didelis. Nutautėjimas neina tokiu tempu, kad jau grėstų tautinis sutirpimas. Kontaktų su Lietuva palaikymas sustiprintų lietuviškumą ir emigracijos tarpe.

Pažvelgus į išeivių veiklą pasauly, reikia tik stebėtis, kiek daug padaryta ir daroma lietuvių Europoje, ar ypač Amerikoje, Australijoje, Kanadoje, ir įvairiose srityse: ypač švietime, mokyklose, spaudoje, kultūros baruose, religiniame gyvenime, parapijose, propagandoje. Toji pažanga ir tas gyvybingumas ypač ryškus žvelgiant iš toliau, ypač iš Europos.

Aš neabejoju, kad nepriklausoma Lietuva, turėdama savo suverenumą, vystytųsi geriau, negu inkorporuota į sovietų imperiją. Tikinimai, kad štai kas padaryta Lietuvoje sovietinio režimo metu — tai esą Lietuvai laimė, jog ji užimta . . . — to-

kie tvirtinimai būtų absurdas. Nesąmonė bijoti, kad mūsų emigrantai pasidarytų Lietuvos inkorporacijos į sovietų imperiją šalininkai. Lietuvos išeiviai, be abejo, laisvai galvodami, bus už laisvą Lietuvos apsisprendimo teisę. Iš viso, norint susiorientuoti, kokios perspektyvos laukia Lietuvos, tenka, žinoma, klausimą svarstyti visos Europos mastu".

Lietuva turės laukti, kol susitvarkys Europa

"Lietuva turės laukti daug dešimčių metų, kol Europa apsitvarkys ir susitvarkys. Ir toje santvarkoje Lietuva eventualiai turės atgauti savo politinį savarankiškumą, panašiose ribose, kaip ir kitos Europos valstybės. Šioji nepriklausomybė ar suverenumas bus, žinoma, suvaržyti tam tikromis sutartimis, nes Europoje bus sudaryta tam tikra sąjunga — Federacija, galės susikurti Apjungtos Europos Valstybės. Sunku pranašauti, kokiais keliais Europa pasieks susivienijimo. Tad šį tarptautinį reiškinį reikia turėti galvoje, svajojant apie Lietuvos nepriklausomybę.

Man aišku, kad Lietuvos likimas daugiausia pareis nuo lietuvių tautos atsparumo ir būtent: išlaikyti savo savybes, individualumą, išlaikyti savo gyvybę būdą, kalbą, trumpai — savo tautą. Manau, kad tautos, jų būdas lengvai negali pasikeisti, o jei ir pasikeistų, turėtų praslinkti daug laiko — dešimtys metų, gal ir šimtmečiai." (Iš įkalbėjimų juostoje, 1966. X).

Apie gen. de Gaulle ir JAV-bes

"Džiaugiuos, kad de Gaulle šalininkai rinkimuose laimėjo daugumą. Garantuotas politikos pastovumas visam penkmečiui. Tai sustiprins ir tarptautinę padėtį."

"JAV turi gyventojus, dar ne pilnai susicementavusius į tautą. Man rodos, kad USA — valstybė, tai katilas, kur virškinami įvairių tautų gyventojai į savotišką 'amerikoniškąją tautą'. Man rodosi, ji išeis gana standartizuota. Kultūra niveliuoja, išlygina, sušvelnina rasinius skirtumus. Civilizacijos procesas taipogi veikia." (1962.XI.26 ir 1963.XII.26 lšk. Gediminui).

Smetona buvo nusistatęs prieš E. Galvanauską

A. Merkelis monografijoje apie A. Smetoną pažymėjo, kad Smetona buvo "aiškiai nusistatęs" prieš Ernestą Galva-

nauską. Šis viename laiške nurodęs, kad su A. Smetona susipažinęs bene 1903 m. Vilniuje, antrą kartą susitikęs Didžiojo Vilniaus Seimo metu, trečią kartą susitikęs 1919 m. Kaune, Smetonai jau buvus prezidentu. (Tuo metu E. Galvanauskas parvežė iš Šveicarijos Z. Smetonienės siuntinį Smetonai). Galvanauskas netrukus buvo kviečiamas į vyriausybę ir stebėjosi, nes, kaip jis sako, "buvau ne 'germanofilas' 1905 metų revoliucionierius, ne be pasipriešinimo sutikau imtis sudaryti vyriausybę, su sąlyga, vyriausybės uždaviniu nedelsiant sušaukti Steigiamąjį Seimą. Smetona nebuvo greito sušaukimo šalininku."

Galvanauskas sutiko ir su sąlyga, kad sudarysiąs "nepartinį kabinetą." "Vyriausybės darbas užvirė. Smetona nesikišo, ramiai prezidentavo. Steig. Seimą sušaukus, aš, kaip min. pirmininkas, Smetona kaip prezidentas — įteikėme savo atsistatydinimą. Mano įspūdis: Smetona tikėjosi, kad Steig. Seimas ir toliau jį paliks prezidentu, gal net iki gyvos galvos. Jo nusivylimas buvo žiaurus . . . Čia ir glūdi pradžia, šaltinis jo piktos, kerštingos opozicijos demokratiniam Seimui, partijoms ir jų pastatytai valdžiai.

Steigiamąjį Seimą išrinkus, tarp A. Smetonos ir manęs įvyko pokalbis:

"Pone Galvanauskai, ar su demokratinėmis partijomis bendrausi?

"Jei bus tinkamos sąlygos — neatsisakysiu", atsakiau.

"O mes, Augustinai (nes pokalbyje ir Voldemaras dalyvavo), laikraštį uždėsime ir ėsime, ėsime iki valdžioje atsisėsime". Tuo metu išsiskyrė mūsu keliai . . .

Smetona tęsė: "Mes su Augustinu (Voldemaru) pasiliksime opozicijoje Seimui ir jo pastatytai valdžiai ir griausime jį visais būdais. Mes savo pasieksime . . ." Po to ir prasidėjo A. Smetonos 'atšalimas', nusistatymas prieš mane." (1964.II.11 laiške Gediminui).

70 metų sulaukus ir nenoras žvelgti praeitin

1952 m. E. Galvanauskas, gyvenęs Majungoje, Madagaskare, savo 70 m. amžiaus proga gavo eilę sveikinimų. Viename atsakyme jis rašo: "Nesinori tikėti esąs pasiekęs tokio 'garbingo' amžiaus. Nors mano gyvenimo praeitis gana 'audringa', bet tas septindesėtkis dar ypatingai nepalaužė mano organizmo. Matomai Klaipėdos pajūrio oras bus jį užgrūdinęs

per 13 metų ten sveiko 'sportiško' gyvenimo. Objektyviai gi žiūrint, nebedaug beliko laiko iki kelionės galo šioj 'ašarų pakalnėj'. (Iš tikrųjų, E. Galvanauskas dar gyveno apie 15 metų). Bet stebėtina žmogaus psichologija. Jis vis yra linkęs gyventi ateitimi, tos ateities perspektyvomis, 'rytojum', nenoroms žvelgdamas praeitin, visai užmiršdamas 'šiandieną'. (Iš lšk. kons. J. Budriui, 1952.XI.29.)

80 metų sukaktis ir žmogaus gyvenimo keliai

1962 m. E. Galvanauskas paminėjo 80 m. sukaktį. Jis tuo metu broliui rašė: "Taip praėjo, pralėkė, praskrido, praūžė, praslinko aštuoni dešimtmečiai . . . Zizonys — Vabalninkas — Panevėžys — Mintauja — Peterburgas — 1905 m. revoliucija — Vilniaus Seimas — Panevėžys (kalėjimas) — Mustameki, Suomijoje — Liege, Belgijoje — Belgradas — Makedonija — Skopli — Montenegro — Skutari — Albanija — Paryžius — Liucerna — Kaunas — Londonas — Klaipėda — Šiauliai — Kaunas — Klaipėda — Berlynas — Pristevitz-Pfullingen — Majunga, Madagaskaro saloje . . .

Štai, mano margo gyvenimo stotys . . . Būdamas dar gimnazijoje ir ją baigus planavau savo gyvenimo ateitį, perspektyvas. Bet — "Le homme propose, Dieu dispose." Mano gyvenimas nuėjo visai kitais keliais, negu aš planavau, svajojau." (1962.XI.26)

Iš Madagaskaro į gimtąją Europą

E. Galvanauskas iš Vokietijos, kur trumpą laiką (1946-47) buvo Vliko Vykdomosios Tarybos pirmininku, persikėlė į Madagaskaro salą Malgašų respubliką, kur nuo 1940 m. jau gyveno jo žmona. Jis ten įsikūrė 1947 m. vasario 16 d., gi atgal į Prancūziją išplaukė 1963 m. rugsėjo 2 d., Madagaskare išgyvenęs 16 metų. Ten gyvendamas, jis palaikė laiškais ryšius su Europa, kitais kontinentais, ypatingai plačiai susirašinėjo su broliu Amerikoje. Ten prasidėjo ir nemalonios ligos, apniko nelaimės. 1962 m. pergyveno skilvio operaciją, o 1963 m., važiavęs motoriniu dviračiu, buvo sužeistas. Į laivą Europon 1963 m. sėdo su sugipsuota ranka.

Kodėl ryžosi vykti į Prancūziją? Jis rašė: "Esu nusistatęs, konkrečiai, į Prancūziją persikelti. Pažįstami man to krašto papročiai, mentalitetas, kalba. Be to, ten gyvena anūkas. Jis

su savo žmona kviečia mus atvažiuoti ir apsigyventi pas juos. Ten norėčiau praleisti, užbaigti savo gyvenimo sutemas . . .

1963 m. abu Galvanauskai jau laive ir tų metų rugsėjo mėn. 21 d. atplaukė į Marselio uostą. "Daugumą daiktų jau išpardaviau, sveikata vis dar laikosi." (1963.VI.5.)

1963 m. rugsėjo mėn. 21 d. E. Galvanauskas su žmona giminaičio buvo atvežti į Albens miestuką, Savojos kalnuose, Prancūzijoje, vėliau jie persikėlė į kurortinį miestą, Aix-les-Bains. Čia Ernestui teko išgyventi ligi mirties.

Prieš atsiminimų rašymą

Ernestui ištisus 16 metų ramiai gyvenus Madagaskaro saloje, atrodo, buvo sąlygos rašyti atsiminimus, rinkti medžiagą monografijai. Tačiau, nors dar buvęs palyginti, tvirtos sveikatos, jis savo atsiminimais nesirūpino (išskyrus spaudoje paskelbtų atsiminimų medžiagą iš Klaipėdos laikų).

Viename laiške broliui rašė: "Mano amžius, mano jėgos nesuteikia daug pagrindo tikėti, kad aš dar suspėsiu, pajėgsiu sugraibyti, surašyti užsilikusius atsiminimus, be to, dar neturėdamas jokios dokumentacijos. Todėl negaliu susirišti su panašios rūšies pasižadėjimais, kurių nesu tikras ištesėti. Pats gerai žinai, kad aš nesu 'rašytojas', be to, dar mano akys silpnėja. Prisibijau, kad neužilgo nebegalėsiu skaityti ir rašyti . . ." (1963.II.20.)

Vėliau rašė: "Kaip žinai, atsiminimų rašymas mane neįdomauja ir niekuomet neįdomavo. Mane nepaprastai įdomauja ateitis, tos ateities perspektyvos. Aš mėgstu praeitį (istoriją), bet ne 'savo praeitį', savo atsiminimus." (1965.I.22).

Po kelių dienų, šį laišką išsiuntus broliui į JAV, lapkričio mėn. 30 d. pas Ernestą apsilankė Paryžiaus lietuvių bendruomenės pirmininkas kun. J. Petrošius ir magnetofono juostoje užregistravo dviejų valandų pasikalbėjimą. Dar 11-ai mėnesių praslinkus, susirūpinus broliui Gediminui ir buv. Prekybos Instituto Klaipėdoje auklėtiniams Chicagoje, kaip jau nurodyta, šių eilučių autorius "atsiminimų rašymo priešą" vertė kalbėti ne tik apie ateitį, bet ir apie tolimos praeities įvykius . . .

Bet . . . jau buvo per vėlu ir sveikatos menkėjimo žymės sakyte sakė: atsiminimams rašyti reikia ne tik noro, ryžto, bet jiems kenkia pažengusios senatvės našta, su jos neigiamais bruožais, palydovais.

VLADO JURGUČIO LAIŠKAI

Vilnius, 1962.IX.13-14

Mielas Mykolai,

Artinasi Tavo galingojo Užtarėjo diena, kurios proga mes sveikiname Brangųjį Asmenį ir linkime Jam visokių žemiškų gėrybių, norėdami, kad Jis būtų laimingas ir kuo ilgiausiai pasiliktų mūsų tarpe.

Bevartydamas Rigvedą užtikau vieną giesmę (I.29), kurios žodžių ir minčių dvasia gražiai išreiškia mūsų įprastus vardinių sveikinimus - linkėjimus. Tad, bent kiek parafrazavęs tekstą, tos giesmės žodžiais drįstu pasiųsti Tau linkėjimus: girdėti džiaugsmą ausimis, regėti džiaugsmą akimis, sulaukti sveiku dar kūnu Dievo skirto šimtmetinio rudens, nejausti baimės, kad nebaigus kelio nutrūks gyvenimo siūlai.

Pasveikinęs, einu prie Tavo įdomaus laiško.

Angeliškis (J. Gobis. Red.) tikrai yra geras vyras, bet, atrodo, greitai susižavįs žmonėmis ir jų kūriniais. Tokie geri žmonės paprastai lengvai pasitiki ir nevertais pasitikėjimo asmenimis, todėl dažnai išgyvena skaudžius nusivylimus, kurių aidai pasiekia ir trečius asmenis. Neturėjau laimės asmeniškai jį pažinti ir nežinau jo biografijos smulkmenų. Jisai man pranešė liūdną žinią apie M. Biržiškos mirtį. Smūgis sunkiai išlyginamas mūsų literatūros istorijai. Ar atsiras, kas galėtų, bent dalinai, atstoti a. a. Vaclovo palikimo tvarkymą bei redagavimą. Atrodo, kad a. a. Mykolas bus miręs, sulaukęs lygiai 80 metų, nes gimė 1882. VIII.24 ir mirė 1962.VIII.24. Toks sutapimas gimimo ir mirimo dienų labai jau retas įvykis. Kiek atsimenu, tokia "laimė" iš žymių asmenybių ištiko Shakespeare, kurs (gimė) 1564.IV.23 ir (mirė) 1616.IV.23 vis tame pačiame Stratford-on-Avon.

Su a. a. B. Šližiu teko drauge eiti darbo kelio gabalą. Buvo kuklus, ramus vyras, be žymesnių gabumų, be dides-

nės energijos, kurią, sakoma, nusmelkusi jo aktinga žmona, nes jaunomis dienomis jo būta veiklaus vyro, kurs sugebėjęs suorganizuoti savo tėvo dvaruose darbininkų streiką.

A. a. Matuso labai ir labai pagailėjau. Liūdna, kad diasporoje teko jam pakelti įvairių vargų. Ne man spręsti, dėl ko šiaip duosnūs mūsų žmonės buvo jį apleidę. Girdėjau seniau, kad jis esąs "sau žmogus", nelengvai sugyvenąs su kitais ir prigulįs prie tos rūšies žmonių, kuriuos rusai seniau vadindavo "nepokladnyje liūdi". Gali būti, kad tas "atžarumas" ir buvo ne vieno jo vargo priežastimi.

Šiaip jis buvo vienas gabiųjų prof. Aleknos išaugintų istorikų būrelio. (Kelinta jau būrelio auka!). Jis sugebėjo surasti tinkamus senovės dokumentus, juos kritiškai įvertinti ir reikiamai išanalizuoti. Tokie gabumai dabar mums yra ypatingai vertingi, kai mūsų graži senovė taip dažnai yra ne tik iškraipoma, bet tiesiog dergiama.

Tie visi žygiai prieš mūsų senovę pamatuojami kažkokiu man nesuprantamu, senesniems istorikams nežinomu "nauju mastu" — "turime naują matelį, jį pritaikydami gauname naujus horizontus", — pareiškė reprezentacinis lenkų istorikas Stefan Kiemiewicz.

Tie nauji horizontai gana ryškiai pasirodė filme "Krzyzacy", kuriame, be kitų negirdėtų dalykų, ir pats Vytautas virto "jeden z wodzow woysk slowianskich".[55] Liūdnų to filmo padarinių ne tik svetimųjų, bet ir saviškių tarpe netenka niekinti. Juk meno kūrinys kurkas stipriau ir ilgiau veikia žmones, negu ir labai sumanus rašytas žodis. Meyerber'o opera Hugenots, kur vienuoliai Bartolomejaus nakties išvakarėse laimina žudikų ginklus, nepalyginamai daugiau jiems pakenkė, negu ištisa prieš juos nukreiptų rašinių virtinė. Neatrodo, kad teisingai filmo turinio kaltė suverčiama lenkų "buržuaziniams" istorikams. Kaip jie vertino Vytautą, jo asmenį ir jo žygius, rodo VI jų suvažiavimas ir plačiai žinomi jų istoriniai darbai. Atsimenu, vaiku mokiausi, "prowachi Witold dzielnych litvinow i upartych w boju Žmujdzinow".[56] "Krzyzacy" yra "nowej miarki nove horyzonty".[57] Negalima pateisinti filmo "Krzyžacy" ir to paties vardo Sienkievicziaus romanų. Savo istoriniuose patriotiniuose romanuose jis nežiūrėjo istorinės tiesos. Jam rūpėjo pakelti patriotines lenkų nuotaikas ir išniekinti jau pradedančius atbusti iš miego ukrainiečius bei lietuvius

ir nuslopinti pirmąsias gyvybės užuomazgas, bet filmo begėdiškumo, toli gražu, jis nebuvo pasiekęs. Kiek galima spėti iš lenkų spaudos, naujoji "miera" dar platesniu mastu taikoma dabar kuriamai Sūduvių istorijai ir 1863 m. dokumentų nagrinėjimui bei skelbimui. Tikslas savaime suprantamas.

Mano minėtas ekonomistas (Vailokaitis. Red.) pradėjo be skatiko organizuoti uogų ir grybų eksportą. Ir pamažu vis platesniu ir didesniu mastu vystydamas darbą buvo sukūręs stambias įmones. Jį vertė kažkokia nežinoma jėga į ūkio statybos darbą, kaip kitus garsius vyrus kažkoks nesuprantamas genijus stumia į mokslo ir meno kūrybą. Tokiems žmonėms paprastai mažai rūpi asmeninė nauda, jiems svarbus yra patsai darbas. Ekonomistas buvo kietas įmonėje, nes kitaip darbas neįmanomas, bet duosnus namie. Žinau nemaža mokslo jaunimo ir šiaip į vargą patekusių žmonių, kuriems jis ištiesė duosnią pagalbos ranką. Kelis kartus jis ir per mane, niekeno neprašomas, yra aukojęs palyginti stambias sumas, įprašydamas nesakyti iš kokio šaltinio pareina lėšos. Jis stengėsi dirbti savo darbą nedarydamas niekam žalos, nebent tik sau ar savo vardui tam tikrų žmonių akyse. Ekonomikos jį mokė ne profesoriai, ne knygos, bet patsai gyvenimas, kurio reiškinius sugebėjo stebėti, analizuoti, lyginti ir iš jų daryti išvadas. Matydavau pas jį ant stalo tik vieną knygą — Nietzschės "Der Wille zur Macht", — kuriai pats autorius padėjo motto: "Grosse Dinge verlangen, dass man von ihnen Schweigt oder gross redet! gross, das heisst zynisch und mit Unschuld".[58] Tie žodžiai eina raudonu siūlu per visą jo gyvenimą, ir tik tie žodžiai įgalina suprasti jo kilnią sielą. Mirė tikru ubagu, bet gražia nuotaika.

Labai džiugu, kad laikaisi kavalieriškai ir tebesi "vyras ne iš kelmo išspirtas".

Deja, negalėčiau to pasakyti apie save. Per visą vasarą buvau daugiau patale, negu kojose. Buvo ištikę net trys sunkoki priepuoliai. Kai kojose, išeinu į kiemą pasėdėti. Artimieji sako, kad belikęs tik senas paskaitų balsas ir senoji jaunesnių dienų nuotaika.

Tad dar kartą ilgiausių metų!

Dėkingas V. Jurgutis

Vilnius, 1963.XII.9-10

Brangus Mykolai,

Lauktas Tavo laiškas nudžiugino mane š. m. X.4. Jis, kaip paprastai, linksmais žodžiais nupasakojo šį kartą liūdnus dalykus. Pats skaitydamas jaučiau gogolinį "juoką per ašaras". Liga ne tik sunki, bet ir klastinga. Be to, įsisenėjusi. Prieš daug metų, būdamas pas kardiologą Hirszowicz'ių, girdėjau jo susirūpinimą Tavo širdies padėtimi. Miacarditą bent kiek žinau, nes pradžioje ir man buvo padaryta panaši diagnozė. Tavo sumanumas, kantrumas bei ištvermė mokės pažaboti tą ligą. Girdėjau iš savo gydytojo prof. Krištupaičio, kad liga reikalaujanti didžiausio atsargumo, pagrįsto griežtu režimu. Te Dievas padeda ir laiko. Rašai, turiu daug prietelių. Žmonės yra man per daug geri. Matau praeityje daug spragų, kurias galėjau užpildyti gerais darbais. Žmonių gerumą ypač patyriau Stutthofe. Būta siuntinių nuo žmonių, kurių nesu matęs, būta ir tokių, kurie norėjo pasilikti anonimais. Dovanomis galėjau šelpti ir kitus. Gerai atsimenu Šmulkštį, Spetylą. Malonėk sutikęs tarti jiems ir mano vardu nuoširdžią padėką.

Mokiniai mane daug geriau įkainoja negu esu vertas. Daug lieku jiems skolingas medžiagiškai bei morališkai. Net paskutinių vienų metų mokiniai sunešė mano knygas į rūsius, parūpino pastogę ir perkėlė baldus į naują patalpą. Nieku įpatingu nenusipelniau jų dėkingumo, nebent tuo, kad mėginau rodyti, anot Dantės, "come l'oums eterna".[59]

Kolektyviniame siuntinyje tuojau pajutau Tavo dvasią bei ranką. Džiugu, kad mano vardu padėkojai kitiems jo dalyviams, ypač vykdytojui p. Žukauskui.

Pamatęs kada Teklę ir Danutę, tark žodelius ir nuo manęs. Nustebau, kad Danutė našlė. Malonu, kad dirba žodžiu ir raštu kultūros darbą.

A. a. Gronį neblogai žinojau. Mirtis pasidarė taip negailestinga jaunesniajai kartai. Kiek jų mus jau paliko.

Dienraščių beveik neskaitau. Ūkanotos dienos, ilgi vakarai neduoda paimti į rankas knygos bei plunksnos. Širdies priepuoliai susilpnėjo, paretėjo, užtat paskutinės akies negalavimai sustiprėjo, padažnėjo. Artinasi mūsų Didžiosios Šventės. Taikos, kuri teise be teisėtumo pagrįsta, palikta mums vykdyti gyvenime. Nuolatinis nuoseklus taikos vyk-

dymas kuria tą psichinę žmogaus pusiausvyrą, tą dvasios ramybę, kuri, kaip sakydavo mano gydytojas a. a. prof. Gutmanas, yra sąlyga ilgų laimingų metų. Todėl tų švenčių išvakarėse, laužydami Šventą Duonutę, linkime visiems Brangiesiems ilgų, laimingų, taika pagrįstų metų. Mintis nežino erdvės kliūčių.

Tat norėčiau, Brangus Mykole, kad tą dieną ir valandą justum ir mano šventinius sveikinimus bei linkėjimus, lydimus nuoširdaus dėkingumo.

Tavo visuomet V. Jurgutis

Vilnius, 1964.III.18

Brangus Mykolai,

Sužinojau Tave ištikusi antra sunki liga. Ne vieta paguodoms, užuojautoms. Neprašyta rankos paliesta kūno ar dvasios žaizda virsta jautresnė. Tokiais atvejais tik tyla ir, kas pajėgia, tyli malda.

Norėčiau, kad Tavęs nebeliestų Rilkė's "Wie viel ist auszuleiden".[60]

Skausmas neleidžia gėrėtis laiškais. Nevarginčiau Tavęs ir trumpais žodžiais, jei ne Didžiosios Linksmosios šventės. Jų dienomis mūsų žmonės sveikindavosi, sakydami: "Sveiki gyvi, sulaukę šventų Velykų".

Ištikimas protėvių įsitikinimams bei papročiams ir sekdamas Vl. Solovjovo patarimu "pateisinti savo tėvų tikėjimą", Velykų dieną siųsiu Tavo linkme savo mintis, sveikindamas ir linkėdamas, nugalėjus kančias, sulaukti ne vienos dar tokios linksmos šventės.

Dienos pailgėjo, laikai palinksmėjo. Galiu pavartyti knygas. Netenka likti vien su mintimis. Draugų pagalba, daktarų bei seselių globa, vaistų parama vis dar palaiko gyvybę. Pasitaikančius vargus nugali jei ne kūno, tai dvasios galia.

Spaudžiu mintimis draugišką gelbstinčią ranką.

Visuomet Tavo V. Jurgutis

Vilnius, 1964,VI.17

Brangus Mykolai,

Dvejojau, ar galiu Tave varginti raštu. Malonus laiškas prašėsi atrašomas. Norėčiau aplankyti, jei ne gyvu, tai bent rašytu žodžiu.

Skaičiau Tavo laišką M. Gogolio nuotaika, nors ir neabejoju, kad linksmas rašto tonas atitiko tokią pat rašytojo nuotaiką. Jai reikia turėti ne tik geležinę, bet ir klusnią valią.

Atsiminęs Tavo darbus matau, kad Saint-Bonet nebus klydęs sakydamas, kad gyvenimą sudaro pastangos, darbas, kančia. Tiesa, Hildy sakosi pastebėjęs, kad gyvenime esanti tamsių ir šviesių dienų pusiausvyra.

Ir čia esama žmonių susirūpinusių Tavo sveikata. Jie stengiasi bent malda būti Tau naudingi.

"Ar ilgai tesėsiu — neaišku". Mano kurčioji ausis, kuri nuolatos šnibžda, sako: "ilgai, ilgai".

"Bliže k milomu predelu", atrodo, ne laikas dar galvoti. Be to, ir jis bus įgavęs visai kitos prasmės. Anais laikais mūsų senstelėję izraelitai visi ilgėdavosi savo "Juozapato pakalnės" Jeruzalėje.

Dėkoju už Velykinius sveikinimus. Teko girdėti, kad Jūsų padangės žmonės Velykų proga nesikeičia linkėjimais bei sveikinimais. Matau, kad Lermontovo "šventos tėvų tradicijos" nėra Tau vien tušti žodžiai.

"Jauki vietelė" ir nurodomas "adresas" palinksmino mane. Ir naujoje padangėje esi, kaip ir seniau, tikras mūsų žemės sūnus.

Pavasarį buvau apsirgęs plaučių uždegimu. Gelbėta širdis, nuo kurios parėjo mano likimas. Sumanumas ir pasiaukojimas atlaikė mano gyvybę. Ligos nebėra — liko jos padariniai.

Neabejoju, kad ir Tavo aplinkoje netrūko sumanaus proto ir pasiaukojančios širdies sveikatai grąžinti, jei ir ne geležinei, tai bent ištvermingai.

Nuoširdžiai linkėdamas sveikatos, visuomet Tau dėkingas

Tavo V. Jurgutis

Vilnius, 1964.VII.12-15

Gerasis Mykolai,

Sveikinimo bei linkėjimo laiškas pataikė, nes vienas tėra Vladislovas — ir tas manasis.

Džiugu, kad negalavimas nelaikomas tokiu sunkiu, kaip čia manyta. Jei tik ir šiuo atveju nekalba valia, kuri sulaiko ligos kančias, bet ne jos veiksmus, kaip sako Penelin.

Gera būtų, jei malonus kvietimas būtų įvykdomas. Širdis mane pririšo prie namų.

Istoriko - savanorio klausimai paskatino atrašyti. Nelengva: buvau nutolęs nuo klausiamų dalykų. Gal minimus asmenis apibūdinus, palengvės atsakyti. 1920 m. gale buvau deleguotas į Varšuvą. Prašyta užeiti pas Ratti įteikti Karevičiaus laišką. Radau sekretorių. Ratti sergąs, gulįs. Prašo palaukti. Ligonis atsikelsiąs, norįs pasikalbėti. Ateina. Atrodo liguistas. Domisi mūsų krašto tikybiniais reikalais. Žino mūsų praeitį, nusivokia dabarties reikalais. Nepastebiu nepalankumo Karevičiui. Matęs Pilsudskį. Esąs palankus mūsiškiams. Būtų gera radus bendrą kalbą, bet esą sunkiai pašalinamų kliūčių. Nejaučiu šališkumo, nors lenkai kaltino palankumu vokiečiams. Kalbėta daugiau valandos. Atsargus, sveriąs žodžius.

Atrodė neeilinio proto, plačios erudicijos, didelio takto. Kito būdo buvo Karevičius! Kalbus, atviras, paprastas, geraširdis, lengvatikis, turįs Kūrijos pasitikėjimą ir Peterburgo lenkų palankumą, savo mokinių laikomas naiviu (vargu ar teisingai), metropolito Szembeko vadinamas "swięty plotkarz".[61] Dirbo seminarijoje, vengė viešo gyvenimo, kalbėjo žemaičių tarme.

Mūsiškiai iškėlė valdžioje jo kandidatūrą. Departamentas nenorėjo lenkuojančio. Tinkamas kaunietis galėjo sutikti kliūtis. Dėl Karevičiaus greitai susitarta su Roma. Konsekruotas dar prieš ingresą Kaune, pateko į vienos dvasininkų srovės rankas.

Oficialiai buvo atvykęs susipažinti su krašto tikybiniais reikalais. Galėjo būti ir nesusipratimų, reikalingų išsiaiškinimų.

Nemanau buvus tikra prasme tardymo. Neatitiktų Ratti ir Benedikto XV būdą. Nesiskundė tardomas ir pats Karevičius, kuris viešai pasakodavo ir asmeniškai jam skaudžius dalykus. Vienas su vienu nesu su juo kalbėjęs nuo 1915 m.

Nesusipratimai galėjo būti pagrįsti skundais dvasiškijos, kurios dalis buvo nepatenkinta Karevičiaus valdymu. Nepatenkintųjų šulas Sedos klebonas Kaz. Genys be pašalinio spaudimo po vizito nebūtų paskirtas į Seminariją ir pakeltas garb. kanauninku. Genys kapelionavo Palangoje, Romoje gavo dar "doktoratą", kurį ignoravo Paliulionis. Nepadėjo prisiminimai. Žinojo jo vertę. Paskyrė į Butkiškę kle-

bonauti. Be gabumų, liguistos ambicijos, nepatenkintas savo vieta, intrigantas. Kaune drauge su taip pat "daktaru" panašios nuotaikos Lisausku surašė popiežiui skundą, ne vien ant Karevičiaus, kiek ant Seminarijos darbuotojų. Atrodo, jo ir jo vienminčių Romos takai jau buvo praminti. Buvo man sakęs, važiuojąs skųstis tėvui (buvo keliamas iš Kauno), prašė finansinės paramos, grįžęs pasakojo savo vargus. Tik bendroje audiencijoje, klūpodamas, laikęs ant galvos voką, kurį paėmęs vienas palydovų. Skundas buvo duotas ištirti (arkivysk.) Matulevičiui. Atliko dideliu taktu. Kelis kartus buvau prašytas žinių. Skaitė ištraukas: iliuzijos, įtarimai, nesupratimai, gandai, kerštas. Pakviestas pasiaiškinti, nesugebėjo. Sudraustas išvyko (sakė man Matulevičius). Gerai, kad raštas pateko Matulevičiui, kuris taktiškai ištyręs pridėjo savo paaiškinimus ir grąžino Romai. Genys liūdnai baigė savo dienas svetimos vyskupijos altarijoje.

Neteko girdėti, kad Ratti būtų lankęs vyriausybės narius. Neradau šiuo reikalu ir jokių pėdsakų ministerijoje. Jei būta kokių vizitų — tai nebent mandagumo.

Sutikti vizitatorių buvo nuvykę vagonu - salionu į Jezną ties linija kapitulos nariai: jų tarpe Paltarokas. Karevičius buvo nuoširdus, bet paprastas. Nemėgo iškilmių ir vargu sugebėjo didingai jas rengti. Kerštas — vienuolynas, tikra legenda. Matulevičiui pavesta sudaryti provincijos projektą ir parinkti kandidatus. Vieni pasipiršo, kiti buvo siūlomi. Dėl kai kurių kandidatų buvau klausiamas. Matulevičius nenorėjo viešai prisiimti atsakomybės ir visus nusivežė į Romą. Tepasirenka. Kurį Matulev. buvo numatęs vyskupu — tas jau ir liko. Romai teko atsakomybė. Nusivežta ir Karevičius. Kam — žinota. Prašo du kartus audiencijos. Tyla. Matulaitis pakiša mintį — atsisakyti administravimo ir prašytis į vienuolyną. Atsisako, tuojau maloniai priimamas. Viskas sumontuota. Matulaitis niekuomet nebuvo sužavėtas Karevičiaus valdymu.

Sakėsi vadovavęs Ratti konsekracijos rekolekcijoms. Susidraugavę. Daug pas jį galįs. Vienam kandidatui kūrija stačiusi kliūčių. Užtekę tik pasikalbėti su Pijum XI. Nesigailėta. Tai visa girdėjau iš Matulaičio paties. Matulaitis žinojo silpnumus kai kurių kandidatų, nemėgino juos šalinti, nes nuo seniau buvo įsipiršę Vatikanui. (Buvo diplomatas). Manė duosiąs tinkamas instrukcijas ir prižiūrėsiąs jų vykdy-

mą. Jau sunkiai sirgdamas rašė instrukcijas, nesirūpino sveikata ir pavėlino operaciją.

Tikėjosi grįžti tęsti pradėtą darbą. Pačios instrukcijos liko tik pradėtos. Palikę be globos, nauji administratoriai galėjo padaryti vieną kitą paklydimą.

Vyriausybė nebuvo įspėta nei apie Zechinio paskyrimą, nei apie jo atvykimą. Sužinota, esąs delegatu dvasiniams reikalams. Dr. Grinius panoro jam padaryti vizitą užs. reikalų ministro lydimas. Atrodė paprastas žmogus, nenusivokiąs nei mūsų praeities, nei dabarties reikaluose ir mažai jais tesidomįs. Kalbėjo dar kažkokia pietų slavų tarme. Daugiau su juo nebesu susidūręs. Nerevizitavo. Tartum pamiršęs savo teises, mėgino vaidinti nuncijų ir buvo diplomatinio korpuso dekanu (sakė min. Unden). Esą pasirodęs ir seime. Kilę Benediktinių vienuolyne kivirčai tarp lenkių ir lietuvaičių davė Zechiniui progos įsipainioti į seserų reikalus, nors vienuolynų dalykai buvo tuomet vyskupų žinioje. Tardė, draudė, baudė. Pasirodė šališkas, netaktiškas, storžievis. Byla pagarsėjo, virto politine. Pasiekė vyriausybę, kuri, bylai baigti, nutaria medžiagiškai aprūpinus, perkelti lenkes seseris į buvusį Klovainių vienuolyną. Nenoromis uždėjo lenkėms dvigubą kankinių vainiką: tikybos ir tautybės. Zechini imta laikyti lenkų globėju, lietuvių priešu.

Langų įvykio metu buvau svečiuose Rygoje. Anglijos atstovas prašė pasikalbėti. Tik ką gavęs telegramą: studentai išdaužė delegatui langus. Įžeistas moralinis pasaulio autoritetas. Vatikaną užjaus ir kitos valstybės. Anglija, sena valstybė, bet vengia užgauti Šv. Sostą. Kuo galima tą jaunimo žygį pateisinti? Ar nebūta kokių kurstytojų, provokatorių, kurie norėtų sudaryti jaunai valstybei naujų sunkumų? Išdėsčiau padėtį. Apie Zechini asmenį jau turėjo pakankamai informacijų. Nelaukė iš jo mums palankesnio pranešimo Romai. Pataikęs į kambarį didesnis akmuo buvo pasiųstas Vatikanui ir, papuošus užrašu, patalpintas de Propaganda Fide muziejuje. (Vėliau pašalintas). Zechinio išsiuntimas policijos pagalba — manau legenda. Toks pasielgimas būtų nesuderinamas su visa tuometine vyriausybės politika. Jis buvo paties Vatikano atšauktas ir paskirtas (rodos nuncijum) į Latviją. Čia ironiškai atsiliepdavęs apie mūsų kraštą.

Ar čia kartais Zechini išsiuntimas nepainiojamas su

nuncijaus Bartoloni įvykiu? Jis buvo prašytas per kelias valandas palikti kraštą ir užs. ministerio Zauniaus palydėtas automobiliu iki sienos.

Diktatorinė valdžia kaltino jį kišusis į vidaus reikalus. Esą pasigyręs nuvertęs vieną diktatorių, greitai nuversiąs ir antrą. Iš tikrųjų nebuvęs nuvertęs nė vieno, ir vargu galėjo nuversti antrąjį. Zaunius dėl tokios nepaprastos kelionės klausiamas atsakė: "Vatikanas neturi armotų". Stebėtini žodžiai to šiaip jau atsargaus vyro lūpose.

"Prisikrevezojau" Tau daugiau negu laukei ir pats norėjau. Sena silpnybė, metai, suminkštėję smegenys.

Visuomet Tavo V. Jurgutis

P. S. Daktaras galėjo nebūti tik vizitatoriaus lankymosi metu.

Vilnius, 1964.IX.19

Gerasis Mykolai,

Ateina Tavo Globėjo diena, brangi ne tik Tau, bet visiems, kurie Tave pažino, gerbia ir myli. Mūsų tėvai didžiavosi savo vardais ir savo globėjais, kurių tarpe tenka garbinga vieta didingam kovotojui su piktu — šv. Mykolui. Tiesa, asmenybė transcendentinė, bet išvežusi gilią vagą žmonijos ideologijoje ir gyvenime.

Rugsėjo 29 norėčiau atsilankyti pas Tave ne vien mintimi, bet ir žodžiu, jei jau ne gyvu, tai bent rašytu, ir pasveikinti Tave, linkėdamas ilgiausių saulėtos dvasios dienų, kad galėtum ir toliau savo tvirta dvasia gaivinti ne tik regimus, bet ir toli pasilikusius dėkingus draugus.

Dar kartą dėkoju už š. m. VI.29 laiškelį. Atsakiau VII.15. Stengiausi patenkinti, kiek žinojau ir atsiminiau pastatytus klausimus. Manau, būsi gavęs. Pasigedau žinių apie Tavo gyvenimą, ypač apie sveikatos stovį. Tavo sunki liga kelia nuolatinį susirūpinimą.

Sulaukęs turtingą draugo - poeto vardu siuntinį, jaučiu Tavo dvasios rūpestingą ranką, Tavo nenuilstančią draugišką globą. Už tai ir už visa, ką esu patyręs iš Tavo geros širdies, galiu pareikšti tik nuoširdžius dėkingumo jausmus.

Siuntinys atėjo tinkamu, tartum iš kalno numatytu, laiku. Tą pačią dieną buvau parblokštas naujų kaimynų sudarytu reginiu. Pasidariau per daug jautrus, tartum mimozos lapas. Širdis ėmė silpnėti, kvapas menkėti. VIII.22-24

priepuoliai. Dabar slankioju po kambarį, pastoviu prie lango, pakvėpuoju. Laukiu, kai bus leista išeiti į kiemą, pasigėrėti darželiu.

Dar kartą sveikinu, linkiu, dėkoju.

Tavo visuomet dėkingas V. Jurgutis

Vilnius, 1964.XII.11

Gerasis Mykolai,

Atsakymas į Tavo malonų, draugiškai jaukų X.7 rašteli bent kiek užsitęsė ne vien dėl to, kad bijojau varginti Tavo ir taip suvargusią sveikatą, bet ir dėl ūkanotų dienų, paskutinės akies negalavimų, kurie neleido naudotis dirbtine šviesa ir, pagaliau, dėl įvairių senatvės bei gyvenimo vargų, kurie nedavė plunksnos paimti į rankas.

Tavo laiškelis, kaip paprastai, geras, linksmos nuotaikos, bet žinau, kad pas Tave nuo drąsių pasiryžimų iki sunkios ligos sukrėtimų kelias nėra tolimas.

Man liūdėti ir susirūpinti Tavo sveikata būtų pagrindo! Turėjau laišką, kuris mini Tavo liguistą išvaizdą ir silpnokas jėgas per penkių dešimčių metų jubiliejaus iškilmes.

Malonu, kad į Tavo draugo istoriko paklausimus pataikiau atsakyti. Visuomet noriai tuo reikalu patarnausiu, jei tik būsiu ką žinojęs ir dar išlaikęs atmintyje.

Ragini, atmetus mandagumus, parašyti, kas būtų reikalinga. Iš tikrųjų, nieko geresnio negalėčiau pats sugalvoti, kaip Tavo geroji širdis nurodo ir duosni ranka padaro.

Tiek kartų ligoje ir nekartą kritingą jos valandą esu pajutęs Tavo niekuo neužtarnautą ir niekuo niekuomet nebeatlyginamą pagalbos ranką.

Artinasi mūsų protėvių branginamos didžiosios šventės, pagrįstos gamtos saulės pasikeitimu ir žmogaus darbų tvarka: kūlės pabaiga ir girnų sukimo pradžia. Krikščionija sudvasino senovės papročius. Saulės dievaičio Mithiro kulto laiką paverčia Teisingumo Saulės gimimo diena, kaip buvo numatęs Malachijas "Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiae" (IV.2).[62]

Mūsų protėviai pagonijos laikais lankė kaimynus per tas šventes "vilkdami bloką", mūsų tėvai krikščionijos metais sveikino kaimynus, giedodami "bernelius": Sveikas, Jėzau mažiausis.

Tegul Jis, bent mintimis pasveikintas, teikia Tau stip-

rybės sunkioje ligoje, tegul Teisingumo Saulė, nešdama šilumą, skaidriai šviečia Tau dar ilgus metus.

Dėkingas Tavo visuomet V. Jurgutis

Vilnius, 1965.I.7-8

Brangus Mykolai,

Tavo šventinis raštelis buvo man tikra maloni staigmena, kuri prižadino mane iš dvasios letargo. Atsibudęs, skubu rašyti.

Negaliu atsistebėti Tavo pajėgumu, atseit tuo, kad vis dar taip stipruoji. Prancūzai sakydavo, "La raison humaine peut guerir les illusions, mais non pas les soufrances".[63] Tavo negalavimai ne iliuzijos, bet tikros kančios, kurias nugalėti vargu gali ir judrus, tvirtas protas bei geležinė valia. Neigiami negalavimai ima kartais keršyti. Ir fizinio pajėgumo atveju negaliu nė iš tolo lygintis su Tavimi.

Visus minimus asmenis pažinau. Vienkojį nuo vaiko dienų. Buvo visų diktatūrų priešas ir nuoseklus demokratas. Fizines kančias pakeldavo stoiškai, dvasios smūgiai perblokšdavo. Trūko transcendentinių minčių.

Mūsų didžiojo filosofo (kan. Pr. Kuraičio. Red.) nebėra. Jungė mudu 58 metai artimos draugystės, kurios nesudrumstė joks debesėlis, kurs nežinojo "mano - tavo". Mirė kaip gyveno — beturčiu. Kam ir ką gero darė, nesisakydavo. Kas jam gero padarė — rašė marmure, ką jis kitam — smėlyje. Jam nebuvo blogų žmonių, visus sugebėjo pateisinti. Sužinojau tik laidotuvių dieną (XII.21). Kraujo išsiliejimas į smegenis. 5 savaitės be sąmonės. Gal nuolatinis, perdėtas proto darbas bus pakenkęs. Sakėsi rašąs apie darbo etiką.

Buvome skirtingo būdo, skirtingų pažiūrų, nuėjome skirtingais keliais, bet visuomet pasilikome ištikimais draugais.

Pabarei mane, gal ir teisingai, dėl mano nesugebėjimo parašyti kas reikalinga. Žinau Tavo gerumą, bet nežinau pajėgumo. Nesunku būtų pasakyti, jei ko man asmeniškai trūktų. Dabar viskas eina gyvybei laikyti fondui, kurio reikalus sunku numatyti. Tavo visos dovanos ir jų parinkimas turėjo man tokios reikšmės, kurią pajėgčiau ne žodžiais, bet tik jausmais nusakyti.

Dėkingas Tavo visuomet V. Jurgutis

Vilnius, 1965.IV.9-10

Gerasis Mykolai,

Malonus I.31 laiškelis pradžiugino: sveikata geresnė, negu buvau informuotas; didelės brangios lauktuvės.

"Parašyk gavęs". Imu plunksną, dar nesulaukęs, keliais sumetimais.

Ateina iškilmės, kurių proga mūsų žmonės sveikinasi žodžiais "sveikas, gyvas sulaukęs linksmosios dienos". Tavo džiugiu sveikinimu norėčiau pasiekti Tave ne tiek rašto, kiek dvasios kalba.

Mintys nežino erdvės kliūčių.

Streikas nukėlė mėnesinį terminą. Buvęs ilgokas. Gavęs parašysiu. Uostuose turėjo susigrūsti siuntinių milijonai. Galėjo užsimesti. Būk ir šiuo atveju gailestingas: neliepk daryti, ko nesugebu. Tavo patamsių triūsas geresnis, negu mano šviesos darbas.

Pagaliau, laiško klausimas.

Filosofo būta mūsų krašto akmens vyro, kurio asmenyje sudarė vienumą tas Macaulay "the philosophy of words and the philosophy of works".[64] Buvo išvykęs ilgam laikui, bet neišbuvo nė trejų metų. Darbų nedirbo. Skutęs kelis kartus bulves, bet apmokėta. Daug skaitė. Dažnai rašė. Prašė siuntinėti tik laiškus. Esąs aprūpintas. Grįždamas sustojo. Neblogai atrodė. Rankraščius atgavo. Būta du čemodanai. Atsivežtas bagažas nemažas: vos pakėliau. Sakė prisiuntę. Apsigyveno pas mokinį, kurį perkėlus, gavo kitą šeimininką. Nesiskundė.

Kokios buvo tos baisios ligos priežastys, kas galėjo pakirsti tą šviesų protą — galiu tik spėlioti. Penkias savaites buvęs be sąmonės. Nuolatos dainuodavęs. Šiaip dainų nemėgo ir jų nežinojo. Nieko nejautęs. Paskutinį kartą buvo atvykęs rugsėjo gale. Spalio laiške mintys painiojosi. Mirė XII.18.

Nuolatos vargino smegenis sunkiais, atitrauktais, dažnai transcendentiniais klausimais. Rašė III ontologijos dalį, buvo susirūpinęs darbo etikos problema. Įspėjamas ir prašomas paskaitydavo ir lengvesnio turinio knygų. Domėjosi pasiekiama spauda. Prieš pat ligą sužinojo, kad mėgiamas mokinys, labai vakarų globėjų aprūpintas, pastatęs jį vie-

šam juokui dėl jo palankumo kitam mokiniui, kurį buvo išleidęs į mokslus. Pratęs visus teisinti, teisindavo ir aną nedėkingą mokinį: nesąmoningai pasidavęs globėjų instrukcijoms bei inspiracijoms. Kaltinti globėjų nebuvo įmanoma. Tylėjo, tik labai sunkiai dūsavo.

Nė savo darbais, nė tarnybiniais laimėjimais, nė siūloma aukšta hierarchijos vieta, kurios atsisakė, nesigyrė. Jei kas žinota, tai tik iš kitų.

Ontologas, gnoseologas parodė nemenką praktišką protą bei gyvenimišką sumanumą, gindamas bendradarbius nuo diktatūros užsimojimų. Įveikė kalibanus ir jų pasikviestą į pagalbą "Seržanto lazdos" ideologą, kuris mėgino išgauti diktatoriui palankią teisių fakulteto nuomonę. Tos idėjų rungtynės tarp laisvės ir absoliutizmo turi nemaža įdomių momentų.

Apskritai, filosofas buvo mūsų pilkoje padangėje šviesi asmenybė.

Tavo geras patarimas "pas filosofą nesiskubinti keliauti" ir man prie širdies. Tiek draugų, mokinių, nors kūnu tolimesni, bet dvasia artimų, globoja apsupę, gelbsti kilniais žodžiais ir brangiais daiktais. Darau visa, kad kuo ilgiausiai gėrėčiaus jų malonia dvasios aplinka, bet įvairių ligų bei senatvės negalavimais valiai nebeklusnūs kūno organai vis dažniau primena besiartinantį nemalonų likimą, ypač kai negailestingos giltinės dalgis vis platesnius draugų, mokinių kirsdamas barus, vis plačiau praskleidžia Maironio vaizdą "vienas beržas apsenęs" . . .

Ne tai siusti nenori, ne tai gailis gyvenęs. Liūdna seniui, netekus draugų.

Dar kartą "sveikas gyvas" . . .

Visuomet Tavo dėkingas V. Jurgutis

P. S. Dovanok, nelygios eilutės, pasvirusios, girtos raidės. Paskutinė akis, ir padidinamųjų stiklų padedama, nebenori klausyti.

Vilnius, 1965.V.9

Brangus Mykolai,

Tavo š. m. I.31 laiškas pageidauja ir manasis IV.9-10 pasižada tuojau parašyti, kai atvyks žadėtas "parcel". Susilaukiau jo V.7. Pakrovikų streikas bus užvilkinęs.

Kažkas buvo mėginęs sulietuvinti anglų "parcel" pavadinęs jį "paršeliu". Jei toks vertimas ir turėtų kokios nors prasmės, tai Tavo atsiųstas "paršelis" savo turtingu turiniu bei dalykų įvairumu turėtų būti pavadintas "nupenėtu paršu". Tariu Tau nuoširdžiausius padėkos žodžius. Reiškiu dėkingumo jausmus visai trumpai, nes už ilgesnius šiuo reikalu išvedžiojimus buvau "pabartas".

Viskas atitinka tam, kas buvo rašyta laiške ir sužymėta licencijoje.

Žinau, kad tamsumos nemėgsti, bet matau, kad Tavo "nakties darbas" yra tikslesnis, negu mano ir "šviesiais keliais" triūsas.

Jau būsiu minėjęs, kad šiokiu atveju kaltas yra ne mano "mergaitiškas" kuklumas ir nedrąsa, bet mano nesugebėjimas, o ypač gyvenamosios sąlygos.

Jei parašytum ketinąs vėl mane apdovanoti, tai pamėginčiau kai ko paprašyti ir drauge priminti, kas man asmeniškai būtų naudinga. Gal būt, mano informacija Tavo sveikatos reikalu yra klaidinga. Matau esama ne tik "laimingos kaltės", bet ir laimingos klaidos. Tačiau tos "skaudžios tulžies atakos" gal šiek tiek pateisina ir liūdnesnių žinių autorius.

Pagaliau, žinau, Tavo geležinis būdas ir tvirta dvasios galia sugeba be vieno nusiskundimo, be jokio dejavimo pakelti ir sunkius ligos smūgius. Atsimenu, kai niekam nepranešdamas, tiek dienų išgulėjai Maironio Nr. 5 namuose.

Reikia būti "žmogumi", kad linksma nuotaika pakeltum tokias vargingas kančias.

Jau rašiau, kad pas filosofą nesinorėtų keliauti, nors vis dažniau ir ilgiau tenka saugoti bendro kambario kampą, nors beveik visai nebeišeinu pasigėrėti mažo kiemelio benorinčiais sprogti medeliais. Pasitenkinu prasėdėjęs laiptuose ir pasidžiaugęs bei pakvėpavęs grynu pavasario oru.

Dar kartą dėkoju ne vien savo, bet ir apdovanotųjų vardu už nepaprastai gerą širdį ir retai sutinkamą taip duosnią ranką.

Visuomet Tavo dėkingas V. Jurgutis

Vilnius, 1965.VII.3-4

MAŽOS PASTABOS APIE DIDELĮ ŽMOGŲ

Prof. V. Jurgučio šviesiam atminimui

J. SLAVĖNAS

Iš daugelio profesorių, kurių dėstomus mokslo dalykus teko studijuoti, kai kurie tebėra neišdilę iš atminties, nors jau kelios dešimtys metų yra praėję. Jie kaip aukšti medžiai, iškilę viršum vienaūgio miško. Šviesus tų asmenų atminimas neišdildomas. Iš tokių profesorių man ypač atmintini prof. Vladimiras Stankevičius, dėstęs baudžiamąją teisę ir teisės filosofijos istoriją, prof. Mykolas Roemeris, konstitucinės teisės autoritetas, žinomas ir už Lietuvos ribų, ir prieš ketverius metus (1966 sausio mėn.) miręs žymus ekonomistas, lito tėvas, gilus savo srities žinovas ir didelis humanistas prof. Vladas Jurgutis. Prof. Jurgutis Vytauto Didžiojo Universitete dėstė keletą dalykų, bet man, teisių skyriaus studentui, teko klausyti tik finansų mokslą, dėstomą drauge ir ekonomistams.

Minėdamas šitą žymų lietuvį mokslininką, aš tenoriu patiekti apie jį žiupsnelį žinių, kurios man yra išlikusios atmintyje jį susitinkant studijų darbo metu — kaip jis atrodė to darbo kasdienybėje.

Kas dieną

Bent pusvalandį prieš prof. Jurgučio paskaitą koridoriuje prie 19-os auditorijos pradeda tirštėti studentų. Vieni renkasi ilgo koridoriaus gale, kur randasi rūkomasis kambarys. Per dūmus net veidus sunku atpažinti. Pro varstomas duris prasiskverbę dūmai tiesiasi kuone iki pusės koridoriaus. Studentai sėdinėja ant palangių, ant pasieniais sustatytų suolų. Būrelis stovinėja prie pat auditorijos durų. Tai tie, uolieji, kurie pasiryžę nė vienos paskaitos neapleisti, dabar laukia kito profesoriaus paskaitos pasibaigimo ir durų prasivėrimo, kad pirmieji galėtų vidun patekti ir pirmuosius suolus užimti. Prieš vykstančios paskaitos pabaigą spūstis dar padidėja, nes prie anksčiau stovėjusių daugiau prisijungia. Jų visų tikslas — pirmiesiems įsprukti auditorijon ir ant suolo padėti sąsiuvinį ar portfelį.

Dar pertraukai nepasibaigus, auditorijon patekti beveik neįmanoma. Kartais net ir duris uždaryti neįmanoma. Klausytojų prisikimšę suolai, apsėstos palangės, katedros laipteliai. Tarp suolų praėjimai užkimšti. Balsai susilieję į vieną ūžimą — su artimiausiu kaimynu susikalbėti reikia šaukti visa gerkle.

Pertraukos užbaigos skambučiui nespėjus nutilti, auditorijos tarpdury pasirodo vidutinio ūgio, apypilnis, kiek iškilusiu pilviuku, lengvai nuleistais pečiais žmogus. Jis eina, tikriau stumiasi, pro sausakimšai užgrūstą praėjimą atsiprašinėdamas, šonu pasisukdamas. Auditorija nutyla. Praėjime stovį studentai grūda alkūnėmis savo kolegas, stengdamiesi padaryti kelią profesoriui V. Jurgučiui, kuris ateina skaityti finansų mokslo paskaitą Teisių fakulteto studentams. Spūstis kiek sumažėja arčiau katedros, bet ir čia profesoriui tenka atsiprašinėti tų studentų, kurie ant katedros laiptų turi sau vietas išsikovoję.

Pagaliau profesorius jau katedroje. Tie, kurie jį pamato pirmą kartą, gali kiek apsivilti, nes jis savo išvaizda ir laikysena panašus į tokius, kurių daug sutinkama. Jis neturi ir nevaidina turįs tų profesoriams kartais priskiriamų, bet neužpelnytų savumų bei dirbtinės aureolės. Prof. Jurgučio aureolė pradeda ryškėti tik vėliau, kada iš jo pradeda spinduliuoti giliaus mokslininko, didelio savo srities specialisto, aukštos dvasinės kultūros ir humanizmo ypatumai.

Profesoriaus nestebina sausakimša auditorija — jis tarsi to nemato. Iš apatinės švarko kišenės išsitraukęs užrašus tiesia juos ant katedros, išsega iš liemenės kišenės su ilga grandinėle laikrodį ir pasideda prieš akis. Paskaitą pradeda trumpai atpasakodamas praėjusios paskaitos turinį. Po šios įžangos profesorius išsitraukia iš kišenės sugnybamus akinius ir juos užtupdo ant nosies. Dabar jau pereinama prie naujos paskaitos. Be nereikalingų įvedamųjų priedų — kosėjimų ar kitokių dirbtinių įvadų — teka paskaitos srovė kaip tyro upelio vandenėlis. Neskubėdamas, pabrėždamas kiekvieno skyriaus, poskyrio antraštes, profesorius perteikia dėstomo dalyko turinį atsverdamas kiekvieną sakinį, kiekvieną žodį. Čia nieko nereikalingo: sakiniai sklandūs, taisyklingi, kalba gryna, gal kiek su žemaitišku atspalviu. Kiekvienas gali paskaitą lengvai sekti ir be ypatingo sunkumo užsirašyti.

Auditorijoj tylu — tik paskaitininko žodžiai plaukia kaip krištolas ryškūs, skambūs. Jei ilgos auditorijos gale kokia nors

porelė per neatsargumą sukikena, profesoriaus gal tik atsitiktinai pakeltos skys tuojau nutildo.

Paskaitos įtampa nekitėja, nėra ypatingų svyravimų. Tačiau tinkamu metu ir tinkamoj vietoj profesorius vykusiai įterpia iliustruojančių priedų. Tai daugiausiai kiek satyriški pasakojimai, išplaukią kaip iliustracijos iš dėstomo dalyko turinio. Klausytojai nujaučia, kad profesorius rengiasi paįvairinti dėstymą. Jis pakelia akis nuo rankraščio, išsitiesia ir tuo pat momentu nusiima akinius, kuriuos kartais padeda ant katedros, kartais laiko rankoje ir atitinkamai gestikuliuoja. Šių pasakojimų, kartais klaidingai anekdotais vadinamų, atsidėję klauso ir tie klausytojai, kurie pačios paskaitos turiniu mažiau domisi.

Pagaliau paskaita artėja prie galo. Dažniausiai ji taip atsverta, kad turi pasibaigti prieš pat skambutį. Profesorius pradeda paskaitą labai punktualiai, ir niekad jos neužtęsia. Jei retkarčiais pasitaiko, kad kelios eilutės dar likusios skambučiui suskambus, profesorius sustoja skaitęs, pasako kiek liko perskaityti ir paklausia, ar galįs baigti. Klausytojai prašo baigti. Jei kas prieštarautų, profesorius sulankstęs rankraščius grąžintų atgal į švarko kišenę, iš kurios buvo išėmęs, ir išeitų iš auditorijos.

Po prof. V. Jurgučio paskaitų I-se universiteto rūmuose grįžta "normali padėtis", kurią dar kartais pajėgia iškreipti prof. Roemeris.

Užskaitos

Tur būt, visur ir visais laikais yra buvę studentų, kurie turi tokią kietą odą, kad jų nė Demostenas nesužavėtų savo iškalbos perlais. Jų vienintelis troškimas — kaip nors gauti studijų knygelėje profesoriaus parašą, išsiderėti užskaitą ir išlaikyti egzaminą, jeigu jį kada nors mėgins laikyti. Prof. Jurgutis gerai pažino tokių studentų galvoseną, todėl jis jiems pritaikydavo specialias priemones.

Parašus prof. Jurgutis davinėdavo per visą semestrą, bet tik vienai kuriai grupei per paskaitą, pagal pirmąsias pavardės raides. Tačiau raidės nebūdavo iš eilės, bet maišytai. Kokiai raidei bus duodamas parašas, būdavo pasakoma antros paskaitos pabaigoje. Eidamas iš auditorijos, knygeles pats profesorius surinkdavo, pasirašydavo profesoriume, o grąžindavo dažniausiai per seniūną.

Su užskaitom būdavo kiek sudėtingesnė procedūra. Jas duodamas profesorius norėdavo susitikti studentą akis į akį. V. Jurgutis labai greit įsidėmėdavo savo klausytojus, bent kartą sutikęs jau nebeužmiršdavo. Studentai-gastrolieriai, kurie tik parašo tykodavo, spiesdavosi profesoriaus aiškiai matomoj auditorijos vietoj, kad bent kiek būtų jo pastebėti.

Užskaitos dažniausiai būdavo duodamos specialiai paskirtu laiku seminaro kambary. Profesorius sėdėdavo prie stalo ir neskubėdamas imdavo iš eilėje stovinčiųjų knygeles, kiek pavartydavo ir, dėbtelėjęs studentui į veidą, pasiteiraudavo, ar lankęs paskaitas, ar vedęs nors ir trumpus užrašus — tada pasirašydavo. Jei studento veidas atrodydavo nematytas, tada jis, kiek šypsodamasis, pradėdavo su studentų dialogą, kuris dažnai taip atrodydavo:

— Ar lankėte mano paskaitas?

— Taip, pone profesoriau, tik dėl labai svarbių priežasčių kelias tesu apleidęs.

— Hm, bet aš, žinote, neprisimenu, kad būčiau jus pastebėjęs, — suabejodavo profesorius.

— Tikrai, pone profesoriau, aš vis būdavau ten prie langо.. Auditorijoj labai daug žmonių, gal sunku buvo pastebėti, — aiškindavo susirūpinęs studentas.

— Žinoma, žinoma, daug žmonių. Bet aš tikrai jums sakau, kad nesu pastebėjęs.

Šitokio pasikalbėjimo rezultatas dažniausiai būdavo toks, kad profesorius savo paraše perbraukdavo raidę t dviem brūkšneliais. Toks studentas paprastai prisimenamas per egzaminus.

Prof. Jurgutis būdavo labai patenkintas, jei kuris studentas vesdavo jo paskaitų užrašus. Net ir prastokai vedami užrašai jo būdavo vertinami kaip įdėtas darbas ir paskaitų lankymo įrodymas. Duodamas užskaitas, jis mėgdavo tokius užrašus pavartyti. Jei tvarkingi, pasigėrėdavo, pasidžiaugdavo. Bet kartais įvykdavo ir keistokų atsitikimų. Kartą teko būti tokio įvykio liudininku. Eilėje artėja prie profesoriaus studentas užskaitos gauti ir laiko rankoje labai storą, naujai vaškiniu popierium aplenktą užrašų sąsiuvinį. Profesorius paima sąsiuvinį, apžiūri iš išorės, varto ir lyg sau, lyg aplinkui stovintiems pasigėrėdamas kalba: "Labai gražiai vedami užrašai, tiesiog pavyzdingai. Nuoseklūs". Profesorius vėl varto, kai kur paskaito, pačiupinėja aplanką. Ir staiga, lyg ką netikėto suradęs, garsiau pradeda kalbėti:

— Bet palaukit, juk aš tuos užrašus jau esu pas ką tai matęs ... Profesorius staiga įremia savo akis į jau spėjusi parausti ir suprakaituoti studento veidą. — Tikrai mačiau! ...

Studentas jau nebedrįsta neigti, kad tie užrašai paskolinti iš kolegos. Profesorius nebara, nepriekaištauja, šypsosi ir sako:

— Prašau grąžinti iš ko pasiskolinote. Tikrai gražiai vedami užrašai ...

Jei kas turėdavo iš kito nurašytus užrašus, profesorius nepykdavo. Juk nusirašant šiek tiek darbo įdėta.

Egzaminai

Mokslo metams baigiantis, prof. Jurgutis paskirdavo laiką egzaminams. Būdavo sudaromi sąrašai, suskirstomi į grupes, kiekvienai grupei nustatytas skaičius studentų. Egzaminai dažniausiai būdavo 19-je auditorijoje, kur ir paskaitos būdavo skaitomos. Egzaminuodavo profesorius ir vienas ar du asistentai. Vienas iš asistentų visada būdavo Veryha Darevskis, nes inteligentiškai išsidabinęs aristokratas skaitė senosios Lietuvos valstybės mokesčius, gi šis dalykas buvo egzaminuojamas kartu su finansų mokslu.

Egzaminams prasidedant duodami ištraukti bilietai, apimą vieną kurią dėstyto dalyko dalį. Duodama laiko pasirengti ir paprastai klausiama, ar jau pasirengęs atsakinėti. Jei tokių dar nėra, profesorius su asistentais kantriai laukia. Egzaminuotojai sėdi prie stalo, egzaminuojamasis — pirmame suole. Laukią eilės — toliau už jo suoluose. Profesorius, atrodo, jų nė nemato.

Paprastai pradedama nuo bilieto, kurį išsitraukusis atsakinėja. Jei jam viskas gerai sekasi, duodamas tik vienas ar du klausimai. Asistentas irgi paklausia, ir egzaminas baigtas. Atrodytų, kad taip ir reikia. Tačiau yra šis tas ir kitaip.

Pirmiausiai — nepaprastas profesoriaus objektyvumas vertinant studento žinias, korektiškumas ir džentelmeniškumas kiekvieno egzaminuojamo atžvilgiu. Niekada neteko pastebėti ar nugirsti, kad profesorius būtų davęs pajusti savo simpatijas ir antipatijas dėl kurio nors studento tautinių, politinių, pasaulėžiūrinių įsitikinimų. Visiems vienodi profesoriaus reikalavimai ir toks pat vertinimo matas. Iš prof. Jurgučio lūpų neteko išgirsti kokių nors priekaištavimų, įžeidinėjimų, raginimų skubėti, karščiavimosi. Duodami egzaminų metu

klausimai aiškūs, preciziški, sunkiau besiorientuojančiam sugestyvūs, lyg bandą jam padėti ... Niekada nebūdavo statomi prievartaujančio pobūvio klausimai, siekimas "sukirsti". Jei egzaminuojamasis gerai pasirengęs, aiškiai atsakinėja, profesorius neslepia pasitenkinimo. Jei sunkiai vyksta, atsakinėjantis gaudosi ir mažai ką sugauna, tada egzaminuojamo vaidmenį perima pats profesorius. Jis su didele kantrybe dėsto bilieto medžiagą, lyg naujai paskaitą skaitydamas, o studentas tik žiūri įtempęs klausą, kad tinkamoj vietoj pasakytų "taip" ar "ne", pritariamai linkteltų galva arba nepritariamai pajudintų ... Jei egzaminuojamasis dar šiek tiek kapstosi, tada atsakinėjimas eina iš pusės: profesorius traukia siūlą iš sunarpliotos krūvos, o egzaminuojamasis bent kiek prilaiko. Žinoma, egzaminą vertinant profesoriaus parama neužskaitoma egzaminuojamojo kreditan.

Profesorius egzaminus pasirašinėdavo tik profesoriume ir knygeles — pasirašytas ar ne — grąžindavo per seniūną.

Dėstymas

Finansų mokslas daugelio studentų, ypač teisininkų, laikomas nuobodžiu, neįdomiu ir net sunkiu dalyku. Tokia nuomonė apie šią mokslo šaką vyravo ir mūsų universitete. Prieš prof. V. Jurgutį buvę dėstytojai, nors žymūs teoretikai ir praktikai, nebuvo tos nuomonės sušvelninę. Prof. Jurgučiui pradėjus dėstyti, finansų mokslas pasidarė kitoks — lyg sunkus vežimas būtų išsikepurnėjęs iš duobėto vieškelio į puikų asfaltuotą plentą. Iš tikro, finansų mokslas dabar kitoks — nenuobodus ir net įdomus, daug lengvesnis. Šalia iškalbos dovanos, kuriai prof. Jurgutis Teisių fakultete varžovų neturėjo, jis buvo nuostabiai metodiškas, aiškus, nuoseklus, bet kartu ir paprastas. Jo dėstomas dalykas taip rutuliodavos, kaip iš pumpuro žiedas. Pradžioje jis įvesdavo klausytoją lyg į dėstomo dalyko prieškambarį, o iš ten — iš salės į salę, bet įžengdamas į kitą tik tada, kai su pirmosios turiniu klausytojas jau pilnai susipažinęs. Po tokio pasivaikščiojimo savaime išryškėja liečiamo klausimo branduolys, išplaukia definicijos, kurios yra natūralios išdavos — aiškios, paprastos, bet ir tikslios. Klausytojui, sekančiam dėstytojo mintį, palaipsniui įsigali įsitikinimas — "kitaip ir negalėjo būti", o dėstytojui darant išvadas — "savaime aišku". Jei dėstytojo išvados klausytojui keltų abejonių, tai tuojau kyla reakcija jas tikrinti.

Prof. Jurgutis pajėgdavo dėstomu dalyku sudominti net ir tuos klausytojus, kurie turėdavo labai atsparią odą... Kiekvienas finansų mokslo faktas grindžiamas istorine jo evoliucija, pradedant nuo pat seniausių surandamų duomenų. Tokie duomens dažnai siekia Egiptą, Babiloniją, Asiriją, Kiniją ir kitų senų civilizacijų regionus. Iš ten išdygusių daigelių išaugo ištisi medžiai mūsų ekonominio gyvenimo srityse.

Laikydamasis praktiško principo, kad "mažiausiomis pastangomis pasiektų daugiausia laimėjimų", žmogus istorijos raidoje ieškojo trumpiausio kelio savo reikalų tenkinimui. Kartais jis darėsi sunkioje gyvenimo kovoje pats išradėju, kartais jis pasisavindavo kitų laimėjimus, — kartais meile, bet dažniau jėga, smurtu, žiaurumu silpnesniųjų atžvilgiu didino savo laimėjimų luobyną. Ir taip, nors pamažu, labai netiesiu keliu, žmogus žengė į priekį. Išdavoje mes turime nesuskaitomą daugybę moderniojo gyvenimo institucijų, labai nutolusių nuo anų pirmykščių formų, bet neabejotinai iš jų pradžią gavusių: mokesčiai ir jų formos, pinigai, bankai, čekiai, vekseliai ir komplikuota finansinė organizacija, ūkio ir finansų administracija, ūkinės sistemos — primityvus ūkis, pats apsirūpinantis; feodalizmas, kapitalizmas, komunizmas. Daug ekonominio, finansinio gyvenimo faktų, sistemų, teorijų.

Kalbėdamas apie finansų ir ekonominio gyvenimo faktus, prof. V. Jurgutis nešykštėdavo ir iliustracinių smulkmenų, kurios ir egzaminus laikant ir vėliau, net ilgus metus, sukelia dėstyto fakto asociaciją. Pav., kalbėdamas apie procentus, profesorius primindavo jų draudimą viduramžiais; procentus betgi galėjo imti žydai, nes, pagal to meto vyravusią nuomonę, "jų siela vistiek velniui teksianti..."

Kalbėdamas apie finansų ministerį, profesorius visą skyrių paskyrė jo charakteristikai. Nupiešęs fin. ministerio idealą betgi pridurdavo: "Idealus finansų ministeris nėra dažnas svečias fin. ministerio kabinete". Arba kalbėdamas apie vieną Prancūzijos fin. ministerį-kardinolą, su atsidėjimu tarnavusį karaliui, priminė mirties patale pasakytus žodžius: "Jei būčiau taip tarnavęs Dievui, kaip tarnavau karaliui, gal būčiau išganytas..." Arba tokia smulkmena. Anglijos fin. ministeris, turėdamas referuoti parlamente valstybės sąmatą, savo dokumentus atsinešdavo krepšy, kuris angliškai vadinasi budget.

Taip atsirado biudžeto vardas. Arba iškarpa iš pašto ženklo istorijos. Mat, seniau pašto siuntas turėdavo apmokėti gavėjas. Gi mokestis buvo didelis, nes imamas pagal atstumą. Tas mokestis kartais būdavo toks didelis, kad gavėjas siuntos nepriimdavo, ji būdavo grąžinama siuntėjui. Šita aplinkybė buvo žydų pastebėta ir jų sumaniai išnaudota. Turėdamas trumpą, bet svarbų pranešimą savo partneriui, siuntėjas žydiškomis raidėmis užrašydavo tekstą kitoje voko pusėje (kartais voke nieko ir nebūdavo) ir tokį laišką išsiųsdavo. Ir laiško neatplėšęs gavėjas tik dirstelėdavo į antrą pusę, perskaitydavo žydišką užrašą, o laišką čia pat grąžindavo laiškininkui, kad šis grąžintų siuntėjui. Kartais dar ir savo pastabas pridėdavo. Kai kartą Prancūzijos fin. ministeris skundėsi viename baliuje, kad beveik pusė laiškų grįžta, nes gavėjai jų nepriima, viena ponia davė tokį patarimą: tegu esą siuntą apmoka siuntėjas, gi mokesčio kvitą prilipinti prie voko. Šis patarimas Prancūzijoje buvo bandytas, bet neprigijo. Tik 19 šimtm. vidury tikrasis pašto ženklas atsirado Anglijoje.

Kai kurios iliustracinės pastabos atrodydavo lyg tolimos dėstomam dalykui, bet profesoriaus jos būdavo taip taikliai atseikėtos, kad dėstomą dalyką paryškindavo ir padėdavo geriau įsiminti.

Prof. Jurgutis buvo įdomus, nesausas, bet ir gilus dėstomo dalyko interpretatorius.

Iliustraciniai paįvairinimai

Prof. Jurgučio iliustracinių strėlių smaigaliai visada būdavo nukreipti į neigiamas gyvenimo apraiškas — į valstybės institucijų netinkamumą, į pareigūnų neveiklumą, apsileidimą ir nesąžiningumą, į piliečių tarpe įsivyravusius neigiamus papročius. Neišsemiamos visokių negerovių kasyklos — Rusija. Kai kas sakydavo, kad prof. Jurgutis per daug strėlių nukreipdavęs į žydus. Tai visai klaidinga nuomonė. Prof. Jurgutis savo strėles taikė ne į žmones ar tautas, bet į ydas. Tuo metu Lietuvos prekyboj ir pramonėj žydai sudarė žymią dalį, todėl jei jiems dalis tų strėlių tekdavo, buvo ir pagrindo. V. Jurgutis, pav., aštriai vanodavo tuos žydus, kurie Lietuvą laikė tik pasipelnymo vieta, gi sukrautus kapitalus veždavo į Palestiną ar laikydavo užsienio bankuose. Tokius jis vadindavo "mūsiškiais", Palestinos piliečiais. Jiems Lietuvos interesai tiek terūpėjo, kiek buvo galima turėti naudos.

Tautinės kortos

Kortų lošimas yra tarptautinis įprotis, todėl ir jų paveiksliukai yra tarptautinio pobūdžio. Bet mūsų patriotinių viršūnių sluoksniuose kilo girtinas sumanymas parengti tautines kortas. Kadangi kortų gaminimas ir leidimas mūsų krašte buvo valstybinio monopolio žinioje, tai sumanymas atrodė lengvai įgyvendinamas. Tautinių kortų projektą pagaminti pasišovė dailininkas Jankelis Rosenbergas. Daugiausiai kortų tautinis charakteris geriausiai gali pasireikšti per damas, todėl dailininkas damoms modelius parinko iš mūsų patriotinių viršūnių žmonų. Kortų projekto paveiksliukai buvo išstatyti Perkovskio kavinėje, kad tą kavinę mėgstančios lankyti patriotinės viršūnės galėtų pamatyti ir įvertinti. Projektai buvo puikiai pagaminti. Besirengiant vykdyti planą, iškilo nepatogus reikalas: damos buvo visiškai panašios į gyvuosius modelius ... Nuo projekto tuoj atsisakyta.

Valstybės kontrolė

Kalbėdamas apie Valstybės Kontrolę ir jos funkcijas, prof. Jurgutis mėgdavo sustoti prie buv. Rusijos imperijos valstybinės kontrolės, kuri buvusi viena blogiausiai veikusių tos rūšies institucijų. Rusijos valstybės kontrolė buvo dokumentinė, tai yra, tikrindavo tik dokumentus, nors tie dokumentai galėjo nesiderinti su faktine padėtimi. Pavyzdžiui, kažin kur rytinėj Rusijos daly buvusi pravesta geležinkelio linija, pastatytos stotys, riedėjo traukiniai, liniją aptarnavo daugybė visokio rango tarnautojų. Statybai ir aptarnavimui išleista milijonai rublių. Valstybės Kontrolė, patikrinusi dokumentinę apyskaitą, rado viską tvarkoje ir ją patvirtino. O tikrumoje — ten jokios geležinkelio linijos visai nebuvo. Visi statybai ir išlaikymui skirti pinigai sulindo į kieno nors kišenes. Arba vėl: kas vadovaudamasis senais žemėlapiais norėtų nuvažiuoti iš Prienų į Alytų, tai ras nubrėžtą puikų plentą. Tačiau privažiavus Balbieriškį, plentas pavirsta molinu vieškeliu. Statybai skirti pinigai irgi kam nors atiteko. Patiekęs šiuos pavyzdžius, prof. Jurgutis kiek apsistodavo ir prie mūsų Valstybės Kontrolės, kuri esanti irgi tik dokumentinė ir besivadovaujanti senosios Rusijos kontrolės įstatymu. "Tam russkij duch, tam russkim pachnet" — baigdavo pastabas prof. Jurgutis.

Mokesčių sukimas

Beveik kiekvienas žmogus mano, kad apeiti valstybės iždą ar nusukti kiek mokesčių visai leistina. Visų pirštai į save linkę. Ir čia prof. V. Jurgutis pradeda taip pasakoti: "Kartą man grįžtant iš V. Europos ir traukiniui artėjant prie Lietuvos sienos, vagone liko tik keli žmonės. Mūsų skyriuje buvo viena labai graži ponia, aukšto mūsų viršininko žmona. Traški, linksma. Ji pamažu pradėjo traukti iš pasuolių sunkias savo valizas ir jas atidarinėti. Vieną brangiais kailiais pamuštą paltą ji uždėjo kažkokiam ponui ant pečių. Kai tas parodė nustebimą, ponia maloniai paaiškino — tai neko, tik laikinai... Dar kai ką tuo pačiu būdu paskirsčiusi, ji meiliai šypsodamasi priartėjo prie manęs ir švelniai, tiesiog prietelišKai, siekė ir ant mano pečių uždėti kokio tūkstančio litų vertės paltą. Aš ramiai paaiškinau, kad turiu šiokį tokį paltą. Ponia vėl bandė uždėti tą paltą ant mano pečių. Aš tada jau griežtesniu tonu prakalbau. Dabar ponia labai demonstratyviai traukė paltą nuo mano pečių ir šnairai žvilgterėjo. Greičiausiai savo širdyje sakydama: koks storžievis!

Žemaitijos sūnus

Pats būdamas žemaitis, prof. Jurgutis dažnai prisimindavo Žemaitiją ir žemaičius. Žemaičiai, profesoriaus vaizdavimu, kiek konservatyvūs, lėto galvojimo, bet praktiški, taupūs, gal net kiek šykštūs, teisingi žmonės. Žemaičiai nemėgsta pompos, nereikalingų liaupsinimų ir stengiasi mažiausiomis išlaidomis pasiekti daugiausia naudos. Jie ir smuklėje išgerią degtinės už pusę lito, bet priskandaliną už penkis litus... Bet jau jei žemaitis kuo pasitiki, jis atveria visą širdį.

Lietuvoje yra iš Maskolijos (taip prof. Jurgutis dažnai vadindavo Rusiją) atneštas paprotys sveikinti viršininkus, valdžios žmones, ir tai visokiausiomis progomis: paskyrimo, paaukštinimo tarnyboje ir t.t. Darbėnų valsčiaus viršaitis ir sekretorius, pažįstą gyvenimą ir už savo valsčiaus ribų, vieną sekmadienį po pamaldų sukvietė visus žmones į rinką ir čia sekretorius plačiai paaiškino, kad Kaune reikia pasveikinti kažkokia proga kažkokį aukštą pareigūną. Jis perskaitė ir sveikinimo tekstą. Žemaičiai klausės kraipydami galvas, bet nerodė nė entuziazmo, nė pritarimo. Sekretorius vėl bandė

aiškinti. Vienas, arčiau stovintis žemaitis, paklausė jo visu rimtumu:

— Kas gi atsitiko tam ponaliui — vaks gime ar veselija?

Darbėnų atstovo vargai

Iš Rusijos pas mus yra atnešta protekcionizmo, vietinio patriotizmo bacilų. Apie žmogų, ypač siekiantį atsakomingo darbo, sprendžiama iš to, kas yra giminės, kokiai pasaulėžiūrinei grupei jie priklauso, kas ir kaip apie jį atsiliepia. Na, ir jei šito jau pakanka, gabumai savaime atsiranda. Čia nemažą vaidmenį dažnai vaidina garbingos ponios, todėl būsimasis aplikantas turi būti lankstus ponių akyse, o jei prie jų prieiti jam dar nėra lemta, tai šitai turi atlikti laimingesnieji. Valstybinių parangų vykdytojai, rangovai turi jausti, kur ir kam bent jau kortom pralošti. Praloštas vienas kitas tūkstantis sugrįš šimteriopai. Būti valstybės rangovu didelis dalykas. Profesorius tokius rangovus kartais net pavardėmis išvardindavo (ponas Ilgovskis ir k.).

Riboto reikalų supratimo pavyzdį prof. Jurgutis kartą davė Darbėnų atstovo seime rūpesčius. Pasigaudamas įvairių progų, ypač seime svarstant susisiekimo reikalus, garbingasis Darbėnų atstovas daug sielos įdėdavo įrodinėdamas, kad jo apylinkėj, kažkur Darbėnų valsčiuje, reikalingas per upelį tiltas. Jis taip karštai ir įtikinančiai kalbėdavo, kad atrodydavo, jog tas tiltas pats svarbiausias visoj susisiekimo sistemoj. Susisiekimo ministerijos atstovas bandydavo tą uolų atstovą įtikinti, kad jo minimas tiltas yra vietinės reikšmės, kad reikia pirmiausiai žiūrėti tų kelių, kurie reikalingi visam kraštui, kurie būtini ekonominiu požiūriu. Bet Darbėnų atstovas nenusileisdavo. Pamatęs, kad jo kalba nieko nepadės, jis garsiai atsidusdavo: o ką pasakys mano darbėniškiai — jie manęs nerinks . . .

Miškas ir lietuvis

Lietuvis myli mišką, juo gėrisi, jame randa paguodos ir suraminimo. Miškas apdainuotas liaudies dainose, individualinėj poezijoj. Kokie gražūs Simano Daukanto, Adomo Mickevičiaus miškų aprašymai. Tačiau miškai Lietuvoje mažėja, ypač jų daug išnaikinta Rusijos valdymo metais. Daug

(nukelta į 181 psl.)

VLIKas turi tautos mandatą

(Pamokslas Vliko suvažiavimui gruodžio 5 d., 1971 m., šv. Antano bažnyčioje, Detroit, Mich.)

Pamokslą sakė prel. J. Balkūnas

Įžanga

Šiandien šėtonas viešpatauja pasaulyje. Kova tarp gero ir blogo verda visu smarkumu. Dievo karalystė, pastatyta ant Petro uolos, pergyvena didžius sukrėtimus. Tos kovos verpete lietuvių tauta pačiame sūkuryje kenčia okupaciją.

Šiais metais sueina 30 metų nuo lietuvių tautos sukilimo ir baisiųjų lietuvių tautos naikinimo dienų.

Vyresniosios kartos išeivijoje gyveną lietuviai gerai atsimena, kaip 1941 m. birželio viduryje raudonasis okupantas visu įtužimu per kelias naktis suėmė keliasdešimt tūkstančių įvairaus amžiaus, profesijų ir išsilavinimo lietuvių. Sugrūdęs juos į prekinius vagonus, trokštančius ir kelionėje mirštančius, vežė į Sibirą žiauriai vergijai ir lėtai mirčiai. Raudonasis okupantas negirdėjo vaikučių klyksmo, motinų šauksmo, senelių maldavimo, bet be jokio pasigailėjimo naikino šiuos tautos tremtinius kelionėje ir vėliau koncentracijos stovyklose. Jie buvo naikinami, kalinami, žudomi vien tik dėl to, kad mylėjo savo gimtąją žemę, savo tikėjimą.

Kai suaidėjo pirmieji karo šūviai, spontaniškai sukilo prieš okupantą visa tauta. Laisvės troško visa tauta ir dėjo daug vilčių į laikinąją Lietuvos vyriausybę. Deja, likimas lėmė, kad ir antras okupantas Lietuvai nebesuteikė galimybių nepriklausomai tvarkytis.

Šiais metais minime šias dvi reikšmingas mūsų tautai ir valstybei sukaktis. Jų paminėjimą turime atlikti prasmingai, nes okupuotoje Lietuvoje niekas šia proga nedrįs nė žodelio ištarti.

Todėl šiandien susirinkome už kritusius kovoje pasimelsti ir paprašyti Dievo palaimos mūsų laisvinimo kovai ir ištvermės toje kovoje ištesėti. Rezistencija per 30 metų nenutrūko. Ji tęsiasi ir dabar. Maldaukime Dievą mums ištvermės ir mūsų suvažiavimui palaimos.

Mūsų malda

Šių mišių metu kelkime širdis į Dievą. Iš sielos gelmių kalbėkime:

Štai manoji tauta, kuri eina kančios keliu, bet visą laiką tvirta, nes ji pasitiki Dievo Apvaizdos ranka, kuri veda per bandymus į naują rytojų. Argi mes galime pamiršti savąją tautą, kurioje gimėme, kurios žemė aplaistyta kankinių krauju?

Kartu su karalium Dovydu kalbėkime:

"Jei užmiršiu tave, Jeruzale, tebūna užmiršta mano dešinė. Teprilimpa mano liežuvis prie mano gomurio, jei aš neminėsiu Tavęs, jei nestatysiu Jeruzalės aukščiau už kiekvieną mano linksmybę."

Tebunie tai mūsų suvažiavimo šūkiu: "Jei užmiršiu tave, Tėvyne, tebūna užmiršta mano dešinė. Teprilimpa mano liežuvis prie mano gomurio, jei aš neminėsiu Tavęs. Jei nestatysiu Tėvynės aukščiau už kiekvieną mano linksmybę."

Laisvės švystelėjimas

30 metų sukaktis nėra eilinė. Pravartu į ją pažvelgti iš arčiau, ypač dėl to, kad išeivijoje tebėra gyvų daugybė vyrų, kurie atmintiną birželio sukilimą suruošė. Galime rasti nemažą skaičių buvusios sukilėlių armijos karių ir partizanų, ginklu gynusių Lietuvos laisvę. Kai kurie jų ir žaizdų randus tebenešioja. Visi jie — gyvieji mūsų laisvės siekimo paminklai, prieš kuriuos tenka nulenkti galvą.

Amžių bėgyje daug metų Lietuva buvo pavergta; visos okupacijos nebuvo nė trumpos, nė lengvos. Tačiau jos visos nebuvo ir ramios, nes jas lydėjo kruvini lietuvių tautos sukilimai. Prisiminkime tiktai 1794, 1812, 1831, 1863-64, 1905-06, 1918-20, 1941, 1944-1949 metus.

Visos šios datos rodo, kad mūsų tauta nebuvo nė vergų, nė avinų tauta, ir kad pavergtas lietuvis laisvės siekė visais laikais ir įvairiais būdais.

1941 metų sukilimas buvo gerai suplanuotas, puikiai organizuotas ir pavyzdingai pravestas. Sukilimo organizacija buvo tokia stipri, kad jos nepalaužė nė masiniai išvežimai-deportacijos. Į sukilėlių eiles ypač aktyviai įsijungė moksleiviai, studentai, kaimo ir miesto jaunimas.

Sukilimą paruošė ir vykdė pogrindyje Lietuvoje ir laisviau užsienyje veikianti rezistencinė organizacija Lietuvių Aktyvistų Frontas. Tačiau sukilimui prasidėjus, į jį įsijungė visa

tauta. Sukilimo armija susidarė daugiau spontaniškai, nes kiekvienas lietuvis jautė pareigą sukilti prieš jo laisvę ir Lietuvos nepriklausomybę nužudžiusį priešą.

Sukilimas užvirė visoje Lietuvoje. Prieš ateinant vokiečių kariuomenei, Kaune, Vilniuje ir kitose krašto vietose jau buvo atkurta lietuviška administracija. Daugiau kaip 100,000 vyrų savanoriškai įsijungė į atkuriamos Lietuvos laisvės armijos eiles.

Trumpas laisvės švystelėjimas lietuviams nebuvo pigus. Daugiau kaip 2,000 sukilėlių krito šioje laisvės kovoje. Veik toks pat skaičius buvo sužeistų.

Birželio 24 d. sušauktas pirmasis sukiliminės vyriausybės posėdis. Vokiečiams nepatiko naujoji santvarka ir lietuviška vyriausybė. Liepos 25 Lietuvos vyriausybė buvo formaliai rudojo okupanto pašalinta. Tą dieną gimė "Ostlandas". Rugp. 5 d. paskutiniame savo posėdyje laikinoji vyriausybė buvo priversta konstatuoti, kad "Lietuvos administraciją perėmus Reicho'o pareigūnams, laikinoji vyriausybė laiko savo veikimą sustabdytą prieš jos pačios valią".

Rezistencija tęsiasi

Šiuo įvykiu nesibaigė tautos rezistencija. Pašalinus laikinąją vyriausybę lietuvių tauta liko be savos vadovybės. Tada Lietuvos politinės grupės ieškojo būdų suorganizuoti vieningą rezistencinę krašto vadovybę. Gimė Vyriausias Lietuvių Komitetas, kuris į tautą kreipėsi 1943 m. pradžioje. Atsirado ir Tautos Taryba. Jiedu susiliejo į vieną grupę lapkr. 25 d. 1943 m. — į Vyriausiąjį Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą (Vliką). Vlikas ligi šių dienų veikia. Jis turi tautos mandatą. Rezistencija tebevyksta.

Nors niekas tiksliai negali pasakyti, bet skelbiama, kad pogrindžio kovose prieš okupantą žuvo apie trisdešimtis tūkstančių lietuvių partizanų, daugiausia vyrų. Pridėkime Sibiran ištremtuosius apie keturis šimtus tūkstančių ir 70 tūkstančių tremtinių, išblaškytų laisvajame pasaulyje. Ar tai ne dideli skaičiai mažai tautai aukoti už laisvę? Kas gali tvirtinti, kad tauta prašėsi įjungiama į Sovietų Sąjungą? Melas ir dar kartą melas!

Vieniems atrodo, kad lietuvių partizaninė kova buvo per didelis liuksusas mažai tautai. Gi kiti teigia, kad kitaip ir negalėjo būti, kad įvyko tai, apie ką per visą laisvąjį Lietuvos dvidešimtmetį kalbėjome. Pagaliau ir praktiškai pamatėme okupacijų metais, kad geriau laisvam mirti, negu vergu

gyventi. Tautos kovų už laisvę momentų negalime aptarti, nes kova už laisvę visais laikais ir visose tautose buvo besąlyginė.

Pabaiga

Suvažiavome pasitarti, planuoti ir atnaujinti savyje ryžtą ištesėti ir laimėti. Tautos mandato negalime atmesti, užmiršti ar perduoti kitiems. Šventa pareiga, kurią žūt-būt turime tęsti.

Laimėjimai dar nesirodo aiškiomis formomis, todėl reikia ryžtis ištesėti veikloje ir siekimuose. Reikia ieškoti priemonių, kad jos atitiktų mūsų siekiams. Laikas keičia veiklos pobūdį, bet nekeičia ir negali keisti paties tikslo, kuris tėra tiktai vienas — pavergtos tautos laisvė. Mes negalime nurodinėti tautai vergijoje, kaip ji turi siekti savo aukščiausiojo tikslo, bet mes turime surasti geriausias priemones, kad galėtume jai padėti iš vergijos išsilaisvinti. Šis tikslas prieš mūsų akis atsirado prieš 30 metų, tas pats tikslas skatina mus dirbti ir šiandien, to tikslo turėsime siekti iki laimėjimo, nors reiktų ir šimtą metų darbti. Tai ne vienos kartos, o daugelio kartų uždavinys. Todėl neklauskime, kodėl Vlikas neišlaisvino Lietuvos, tik paklauskime, kodėl neišplečia veiklos, kodėl nedidina gretų, kodėl nešaukia Lietuvos sūnus į kovą su priešu. Ruoškime darbų tęsėjus.

Tad į darbą, seimo delegatai! Dievas su mumis, nes mes dirbam už tiesą ir dorą. Atsiminkime Kauno muziejaus bokšte kabantį amerikiečių dovanotą laisvės varpą su užrašu: "Oi skambink per amžius vaikams Lietuvos, tas laisvės nevertas, kas negina jos!"

(atkelta iš 177 psl.)

miškų išnaikino prekybininkai — žydai. Miškų medžiaga buvo vežama į kitus kraštus, kurių miškingumo procentas didesnis už Lietuvos.

Žydai — miškų naikinimo specialistai. Prieš jų atsikėlimą į Palestiną kraštas buvęs miškingas, upės "pienu ir medum tekėjusios". Žydams ten pagyvenus, tyrais pavirtusios.

Kai įeina į mišką lietuvis, apsvaigęs sušunka: kaip čia gražu! Į mišką įėjęs žydas taip samprotauja: ui, kiek būtų galima gauti iškirtus ir pardavus?

VLIKO SEIMAS

S. GARLIAUSKAS

Vliko valdybai sutikus, Detroite reziduojančių politinių grupių astovai, vadovaujami Kazio Veikučio, atliko seimo paruošiamuosius darbus.

Vliko seimas įvyko 1971 m. gruodžio mėn. 4 — 5 Detroite — Lietuvių Namuose.

Vadovybė ir dalyviai

Vliko seimui ruošti komiteto pirmininkas Kazys Veikutis pasveikino į metinę sesiją susirinkusius atstovus. Seimą atidarė Vliko pirmininkas dr. Juozas K. Valiūnas, kviesdamas atstovus apsvarstyti darbotvarkėje numatytus klausimus ir paieškoti būdų našesniam Vliko darbui. Jis priminė neseniai mirusius valstybininkus. Atsistojimu ir tylos minute pakvietė pagerbti prel. M. Krupavičių, buvusį ilgametį Vliko pirmininką, dr. L. Bistrą, buv. nepriklausomos Lietuvos min. pirmininką ir dr. P. Daužvardį, buv. Lietuvos gen. konsulą Čikagoje. Prel. J. Balkūnas (už lietuvišką veiklą pakeltas į apaštalinius protonotarus), Tautos Fondo pirmininkas, sukalbėjo invokaciją.

Prezidiumo pirmininku pakviestas prof. dr. A. Damušis, 1941 m. laikinosios Lietuvos vyriausybės narys, vicepirmininku — Kazys Veikutis, Rytų Lietuvos Rezistancinio Sąjūdžio atstovas Vlike, sekretoriais — Albertas Misiūnas ir Jonas Urbonas. Rezoliucijų komisija: B. Bieliukas, T. Blinstrubas, J. Daugėla, dr. Č. Kuras, J. Skorubskas ir dr. K. K. Šidlauskas.

Mandatų komisija: dr. V. Šimaitis, M. Mackevičius ir J. Pažemėnas.

Vliko seime buvo atstovaujami šios politinės grupės ir sąjūdžiai, atsiuntę 36 atstovus:

Rytų Lietuvos Rezistencinis Sąjūdis, Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga, Liet. Rezistencijos Santarvė, Liet. Valstiečių Liaudininkų Sąjunga, Liet. Ūkininkų Sąjunga, Liet. Tautinis Sąjūdis, Liet. Vienybės Sąjūdis, Liet. Atgimimo Sąjūdis, Liet. Laisvės Kovotojų Sąjunga, Liet. Darbo Federacija, Liet. Krikščionių Darbininkų Sąjunga, Liet. Socialdemokratų Sąjunga, Lietuvių Fronto Bičiuliai.

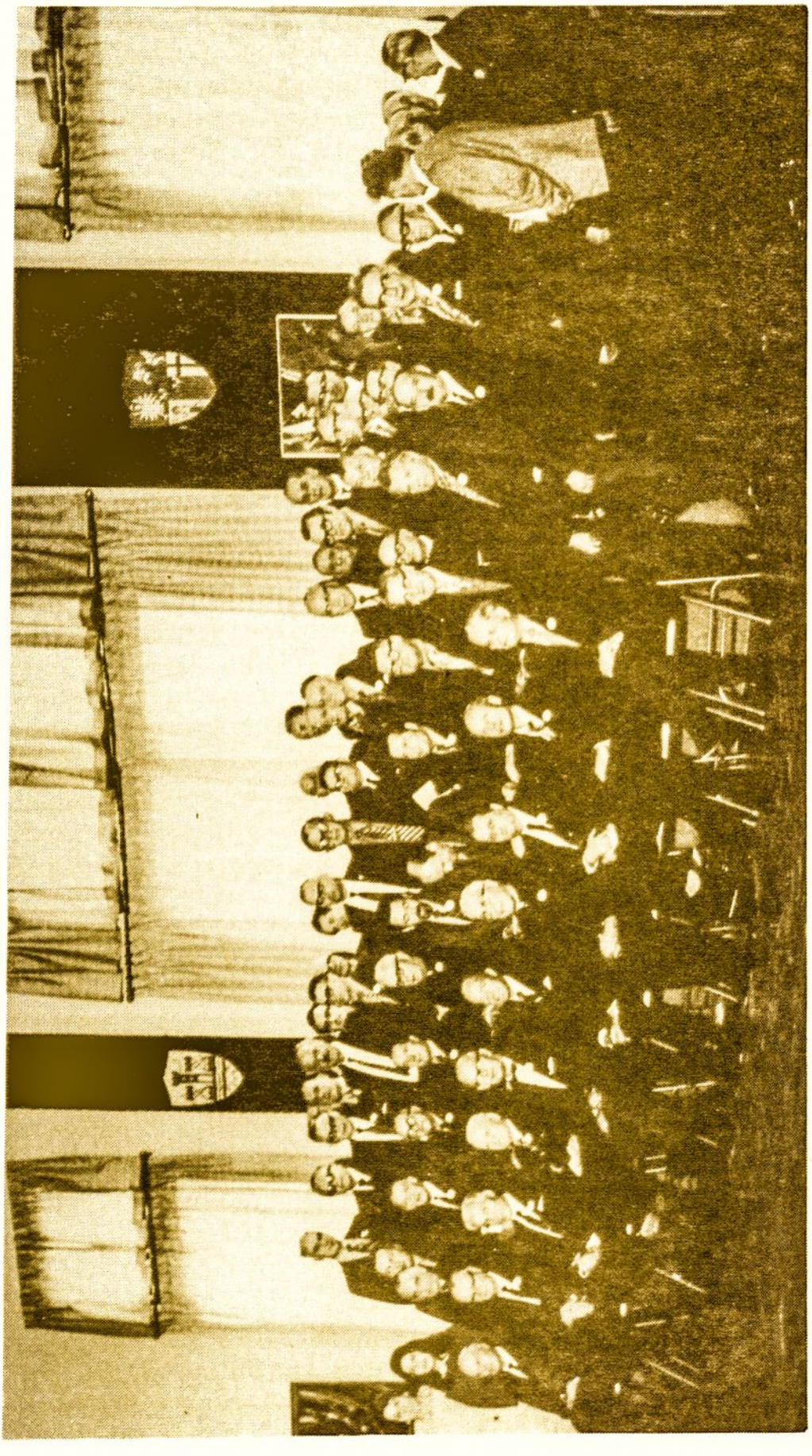

Vliko seimo, įvykusio 1971 m. gruodžio 4 - 5 d. d. Detroite, dalyviai

Pirmasis posėdis

Pradėdamas pirmąjį posėdį prof. dr. A. Damušis prisiminė prieš 30 metų Lietuvoje įvykusį sukilimą prieš okupantą ir Vliko veiklą. Jis pakvietė seimo dalyvius pagerbti prel. J. Balkūną, Tautos Fondo pirmininką, Šv. Sosto pakeltą į protonotarus.

Priėmus valdybos numatytą darbotvarkę, sekė sveikinimai žodžiu ir raštu.

Apie Vliko Tarybos veiklą pranešė Juozas Pažemėnas. Tatyba posėdžiaujanti kartą per du mėnesius. 1971 m. buvę 6 posėdžiai.

Vliko Valdybos veiklą išryškino J. Audėnas, Vliko vicepirmininkas. Metai buvę turtingi netikėtais įvykiais, Vlikas visur skubėjo atsiliepti. Daugiausia padėta nuo priespaudos į laisvąjį pasaulį pabėgusiems Pranui ir Algirdui Brazinskams. Išdavus Simą Kudirką Sovietams, Vlikas tuojau telegrama kreipėsi į JAV prezidentą Niksoną ir painformavo kitus lietuvių veiksnius. Tuoj sudarytas komitetas, suruošęs pirmas demonstracijas New Yorke. Jos gaivališkai išplito po visą Ameriką. Sutelkta apie 2,000 spaudos iškarpų apie Kudirką. Ruošiami leidiniai apie Sovietų Rusijos ir nacių Vokietijos sąmokslą — prof. Broniaus Kaslo; apie genocidą Lietuvoje — dr. Juozo Pajaujio ir dr. Domo Jasaičio; apie Lietuvos Steigiamąjį Seimą — dr. V. Sruogienės. Leidžiami biuleteniai ir išlaikomos 4 radijo stotys, kurių programos girdimos Lietuvoje ir Sibire. Vlikas mezga ryšius su įvairiomis vyriausybėmis, parlamentarais, dvasininkais, visuomenininkais ir spauda. Memorandumais ir kitokia literatūra aprūpinami parlamentarai ar konferencijų delegacijos. Vliko veikla jaučiama visuose kontinentuose.

Tautos Fondas

Vlikui rekalingas lėšias telkia Tautos Fondas, kurio pirmininku jau 15 metų yra prel. J. Balkūnas. Jis pasidžiaugė, kad Bendruomenė yra didelė Fondo talkininkė. Tautos Fondas įvairiose vietose turi 34 įgaliotinius. Iš iždininko Petro Minkūno paruoštos apyskaitos matyti, kad Tautos Fondo apyvarta 1971 m. buvo 70,334 dol. 21 ct. Tais metais gauta aukų 45,851 dol. 27 ct. Tautos Fondo atstovybės Kanadoje pirmininkas Stasys Banelis pabrėžė, kad Kanados lietuviai vertina Tautos Fondo ir Vliko atliekamą laisvinimo darbą, todėl metinis aukų vidurkis, siekęs 4,500 dol., dabar prašokęs

iki 8,500 dol. Jis įteikė Tautos Fondo pirmininkui 10,000 dol. čekį. Seimas labai įvertino didžiulę Kanados lietuvių auką. Dr. K. Šidlauskas įteikė 100 dol. iš prel. M. Krupavičiaus testamentinio palikimo.

Antrasis posėdis

Jis pradėtas Algirdo J. Kasulaičio pranešimu: Dabartinis lietuvių tautos pasipriešinimas sovietinei okupacijai ir jo reikšmė Lietuvos suverenumui atstatyti.

Jis mano, kad Niksono doktrina netarnauja nė tiesai, nė moralei, nė teisei. Ją vykdant remiamasi tik beprincipinio pragmatizmo išskaičiavimais.Vokietijos sutartys su Maskva ir Varšuva rodančios pragmatizmo pergalę prieš tarptautinę moralę, nes jos liudija trijų Baltijos valstybių naują pardavimą Sovietams. Sunku esą suprasti ir Vatikano politiką.

Kai Vakarų civilizaciją dengia tiršti pragmatizmo rūkai, tai pavergtoje tėvynėje atsiskleidžia prasmingiausi laisvės ir tiesos pranašai: Simas Kudirka, Simokaičiai, Brazinskai, kun. Šeškevičius, kun. Zdebskis ir visa eilė kitų, neinančių į kompromisus su žmogum — žvėrim.

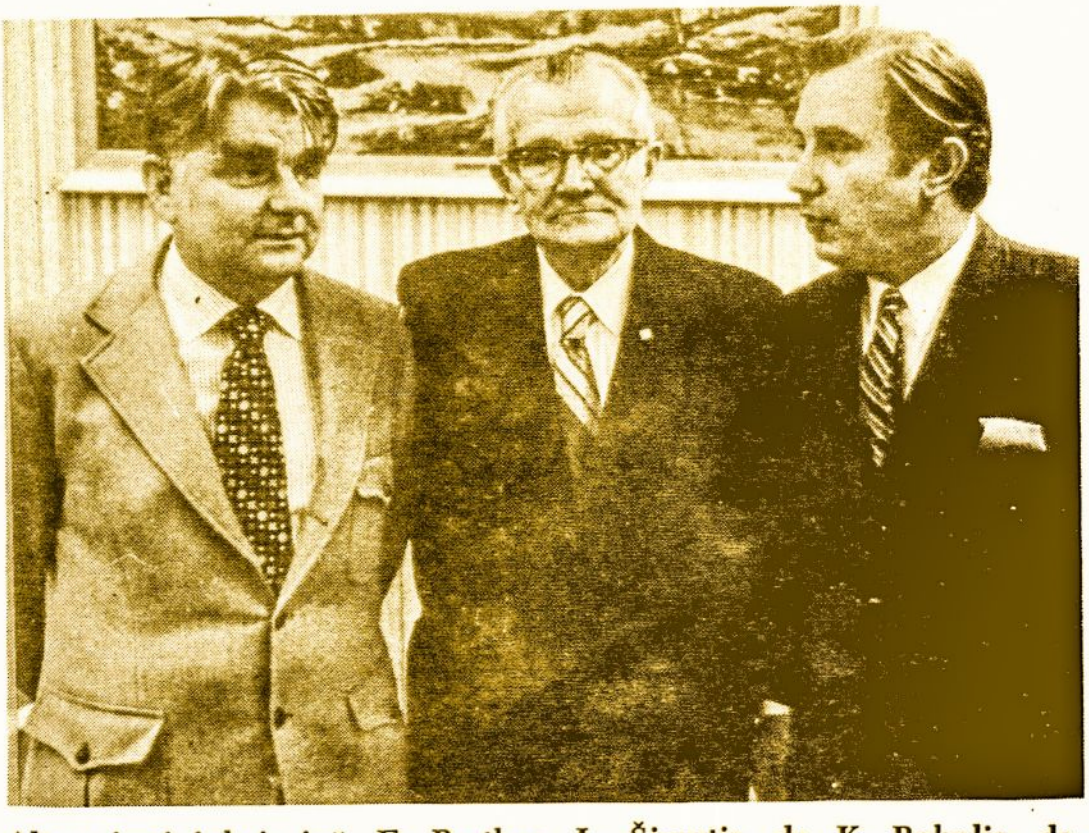

Alto pirmininkai: inž. E. Bartkus, L. Šimutis, dr. K. Bobelis, dabartinis pirmininkas, Chicago, Ill., lapkričio 13 d., 1971 m.

Napateisinamu laiko išeivio solisto dainą Vilniuje, mokslininko paskaitas Maskvoje, ar net kelionę į Lietuvą smalsumo tikslais.

Nežiūrint Vakarų demokratijų komunizmui palankios politikos, Vliko politinė ir diplomatinė veikla turėtų būti sustiprinta: geriau pasiruošti Europos saugumo konferencijai, leisti rimtą politikos žurnalą anglų kalba, konkrečiam darbui pasitelkti daugiau jaunesnės kartos žmonių.

Pranešimas sukėlė gyvas diskusijas.

Dr. J. K. Valiūno paskaita

Jo tema — Lietuvos laisvės byla dabartinėje tarptautinėje politikoje.

Aptarė politinius pasikeitimus ir jų reikšmę. Lietuvai. Mano, kad iš kelionių į Pekiną ir Maskvą daugiau laimės komunizmas, bet ne Vakarai. Nurodė, ką reikėtų tokios tarptautinės politikos fone daryti Lietuvos reikalu. Priminė okupuotoje tėvynėje esančią tyliąją rezistenciją. Artimiausias uždavinys — pasiruošti Europos saugumo konferencijai, kad Lietuvos reikalui palankiai nuteiktų valstybininkus ir viešąją opiniją. Bet jis mano, kad reikia pasitikėti Vakarais. Priminė, kad Vlikas pritaria jaunimo kongresui. Po paskaitos sekusios diskusijos daugiausia lietė jaunimo reikalus.

Spauda ir radijas

J. Audėnas pravedė pokalbį su spauda. Jis pastebėjo, kad Vlikas visuomet stengėsi palaikyti gerus ryšius su spauda ir radijo valandėlėmis. Ragino spaudos atstovus, aprašant Vliko seimą, duoti ir savo komentarų.

Pokalbyje paliesti klausimai: Vyriausybės atgaivinimo klausimas, informacinė literatūra svetimom kalbom, Eltos biuleteniai, diplomatinė tarnyba bei konsulatai, radijo transliacijos į Lietuvą ir radijo valandėlių darbas šiame krašte.

Banketas, pamaldos

Banketas sutraukė virš 200 svečių. Meninę dalį išpildė muz. Stasio Sližio vadovaujamas Detroito jaunimo choras. Įspūdingai deklamavo Taura Zarankaitė, pravedė Rita Garliauskaitė.

Pamaldos vyko šv. Antano lietuvių parapijos bažnyčioje. Mišias atnašavo ir pamokslą pasakė prel. J. Balkūnas. Pamaldos vyko lietuvių kalba, lietuviškas giesmes giedojo visa bažnyčia, vadavavo Pranas Zaranka.

Trečiasis posėdis

Pradėtas dr. Jono Puzino paskaita apie Lietuvos vadavimo pastangų derinimą ir plėtimą. Keičiantis tarptautinei politinei padėčiai, keičiasi ir mūsų darbo taktika. Darban stos naujų žmonių su šviežiomis mintimis ir nuotaikomis. Kad atliktume bent svarbiausius uždavinius, turėsime labiau suglausti savo gretas. Palietęs santykius su okupuoto krašto rezistencija ir Lietuvos diplomatine tarnyba, nurodė Vliko vaidmenį Lietuvos laisvinimo darbe per 28 metus. Vieningai Lietuvos laisvinimo akcijai vesti reikalinga visokeriopa lietuviškos visuomenės parama. Prireikus turi keistis Vliko sandara, sudėtis, politinės akcijos metodai, bet Vliko uždavinys pasiliks tas pats — nepriklausomos Lietuvos atstatymas.

Jaunųjų balsai

Gintaras Karosas nurodė būdus prieiti prie jaunimo ir jį įjungti į lietuvišką veiklą. Keliui į amerikiečius nutiesti ragino leisti naują informacinį leidinį. Priminė ir savąjį "Lietuvių jaunimą", bet pasigedo visuomenės paramos.

Romas Sakadolskis, jaunimo kongreso komiteto pirmininkas, padarė pranešimą jaunimo kongreso reikalu.

Nutarimai

1. Lietuvos suvereninių teisių ir demokratinės santvarkos atstatymas yra pagrindinis lietuvių tautos uždavinys. Kadangi sovietų pavergti lietuviai neturi sąlygų organizuotai vesti Lietuvos laisvės kovos, Vyriausio Lietuvos Išslaisvinimo Komiteto pareiga yra telkti draugėn visų kartų pajėgiausias ir pozityviausias laisvojo pasaulio lietuvių jėgas tolesnei Lietuvos laisvės kovai.

2. Vliko seimas gėrisi pavergtosios tautos sūnų ir dukterų nuostabia drąsa ir nepalaužiamu ryžtu išlaikyti tautinę dvasią ir, nežiūrint okupacinių varžtų, reikšti savo pasipriešinimą okupantui.

3. Pavergtųjų lietuvių heroizmo ir drąsos pavyzdžiai įsakmiai liudija, kad tautos laisvės idealai yra gyvi rusų pavergtame krašte. Tie pavyzdžiai įpareigoja laisvajame pasaulyje gyvenančius lietuvius dar glaudžiau burtis apie Vyriausią Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą ir kitas Lietuvos laisvinimu besirūpinančias organizacijas, kad visų mūsų sutelktinėmis jėgomis ir suderintos veiklos pastangomis galėtume sėkmingai tęsti Lietuvos laisvinimo darbą iki galutinio laimėjimo.

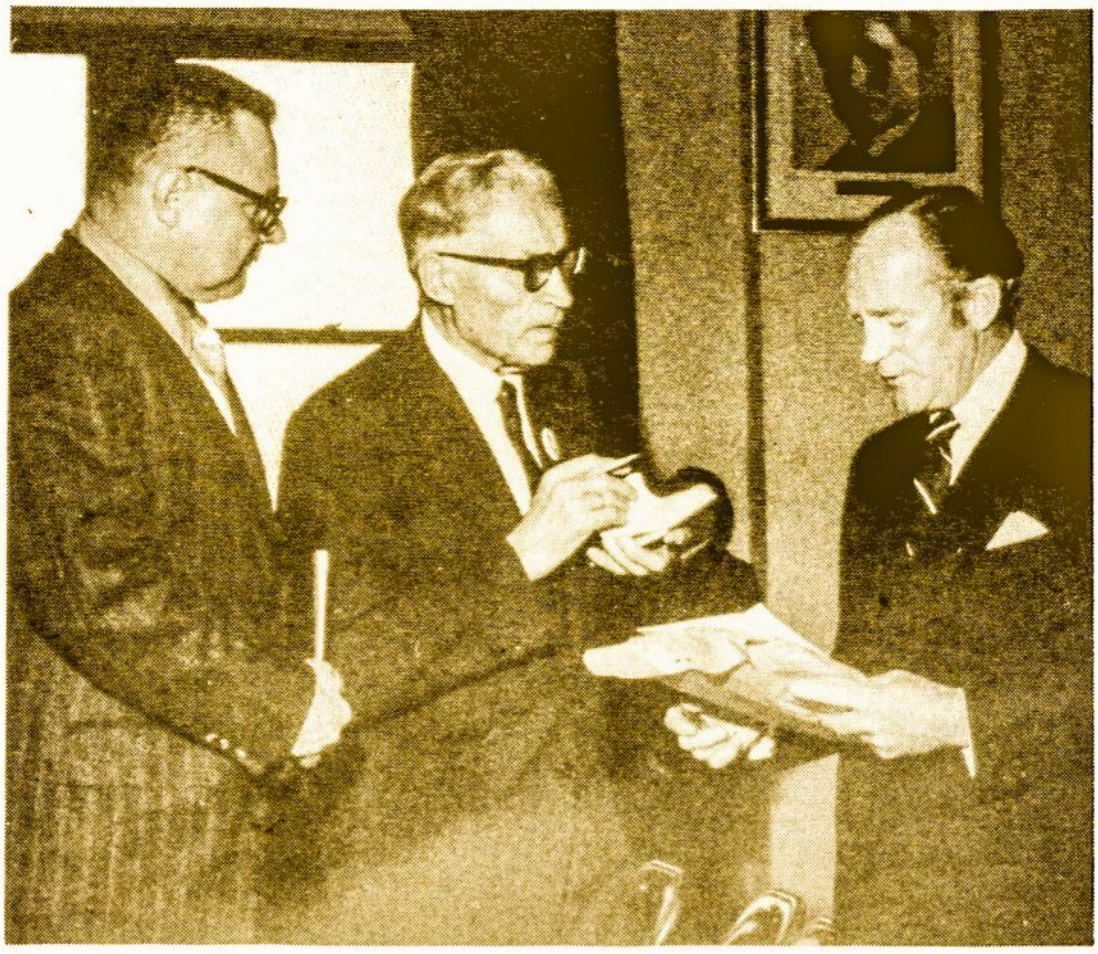

Albertas Misiūnas, Juozas Audėnas ir dr. J. K. Valiūnas Vliko seime

4. Vliko seimas griežtai protestuoja prieš Lietuvos okupanto skelbiamą neteisybę, kad gilias valstybines tradicijas turinti lietuvių tauta savo noru įsijungė į Sovietų Sąjungą.

5. Seimas paveda Vliko valdybai pareikšti padėką Jungtinių Amerikos Valstybių ir kitų kraštų vyriausybių nariam, parlamentaram ir kitiem įtakingiem asmenim, kurie įvairiom progom kelia ir remia Lietuvos ir kitų pavergtų tautų išlaisvinimo reikalą.

6. Seimas paveda Vliko valdaybai tartis su Lietuvos diplomatine tarnyba dėl Lietuvos diplomatinių postų išlaikymo, jų stiprinimo bei nepriklausomos Lietuvos tolimesnio fondų naudojimo ir eventualaus papildymo.

7. Ryšium su numatoma Europos saugumo konferencija, seimas paveda Vliko valdybai kartu su Lietuvos diplomatine tarnyba paruošti memorandumus Jungtinių Amerikos Valstybių, Kanados ir Vakarų Europos vyriausybėm, kad prievartinė Lietuvos okupacija ir jos inkorporacija į Sovietų Sąjungą nebūtų įteisinta.

8. Sutelktinis ir koordinuotas darbas — mūsų stiprybė. Vliko seimas labai apgailestauja paskutiniuoju metu pasireiškusią nesantarvę tarp Amerikos Lietuvių Tarybos ir JAV Lietuvių Bendruomenės vadovybių. Seimas kviečia abi puses derinti savo veiklą ir paveda Vliko valdybai, susitarus su Pasaulio Lietuvių Bendruomenės vadovybe, daryti žygių, kad tie nesutarimai artimiausiu laiku būtų išlyginti.

9. Seimas paveda Vliko valdybai paruošti iki ateinančio seimo Vliko praplėtimo projektą, kuris apimtų ir jaunimo įjungimą į Vliko organizaciją bei Lietuvos laisvinimo darbą.

10. Vliko seimas džiaugiasi lietuvių jaunimo konkrečiais darbais ir pastangom Lietuvos laisvei atgauti; pritaria projektui, kad antrasis pasaulio lietuvių jaunimo kongresas pasisakytų Lietuvos laisvinimo klausimais; pageidauja, kad kongreso rengimo komitetas, planuodamas kongreso pasisakymą Lietuvos laisvinimo klausimais, palaikytų ryšį su Vliko valdyba; prašo Vliko valdybą teikti kongreso rengėjam ir pačiam kongresui visokią galimą paramą.

11. Seimas, išklausęs Vliko tarybos, valdybos, Tautos Fondo valdybos ir Tautos Fondo Kanados atstovybės pranešimus, didžiai vertina jų atliktus darbus ir reiškia padėką Vliko pirmininkui dr. J. K. Valiūnui, Vliko tarybai, valdybai, Tautos Fondo valdybai ir jos pirmininkui prel. J. Balkūnui, Kanados Tautos Fondo atstoyvbės pirmininkui St. Baneliui, kitų kraštų Tautos Fondo atstovybėms, Pasaulio Lietuvių Bendruomenei, Amerikos Lietuvių Tarybai ir kitom organizacijom už visokeriopą Vliko veiklos rėmimą. Drauge prašo organizacijas ir visuomenę padėti Tautos Fondui suorganizuoti Fondo rėmėjų būrelius visose lietuvių gyvenvietėse.

12. Seimas nuoširdžiai dėkoja visiem jį sveikinusiem žodžiu ir raštu.

SUKAKTYS

POVILAS GAUČYS

70 metų amžiaus XI.18 pasiekė Povilas **Gaučys.** Kilimo — rytų aukštaitis, vyžuoniškis, iš profesijos — diplomatas. Pora metų (1927-29) vicekonsulas Daugpilyje (Latvijoje), o vėliau devyneris metus konsulas P. Amerikoje — Buenos Aires Argentinoje ir Sao Paulo Brazilijoje. Konsulaudamas kaip tik ten, kur buvo lietuvių kolonijos, rūpinosi lietuviškų mokyklų steigimu. Vokietijoje buvo tarp Lietuvių tremtinių bendruomenės kūrėjų ir kurį laiką jai vadovavo. Atvykęs į JAV, tęsė bendruomeninę veiklą kaip LB Čikagos apygardos valdybos pirmininkas. Vadovavo II-jo Kultūros kongreso rengimo komitetui. Baigęs humanitarinius mokslus (Lietuvos un-te 1927), P. Gaučys visų pirma liko literatūrinių interesų žmogus ir pasireiškė kaip vertėjas. Tarp jo vertimų yra senovės graikų dramos — Aristofano "Debesys", Eschilo "Prikaltas Prometėjas", prancūzų viduramžio — "Rolando giesmė", "Tristanas ir Izolda", Goethės "Jaunojo Verterio kančios" ir kt. Daugiausia betgi yra vertęs iš ispanų kalbos, ypač Pietų Amerikos rašytojus. 1952 išleido P. Amerikos prozos autorių rinktinę "Pietų Kryžiaus padangėje". Daug kitų prozos ir poezijos vertimų paskelbė periodinėj spaudoj.

Dr. R. ZALUBAS

Liepos 20 sulaukė 60 metų amžiaus dr. Romas **Zalubas.** Matematikos studijas Vytauto D. un-te baigė 1936. Vilniaus un-te astronomijos katedros asistentu dirbo 1940-44. Vokietijoj buvo Kempteno gimnazijos direktorius. JAV Georgetown un-te įsigijo daktaro laipsnį iš astrofizikos srities ir nuo 1955 dirba The National Bureau of Standards įstaigoje Vašingtone. Darbo sritis — atominės struktūros tyrinėjimas naudojantis optiniais atomų ir jonų spektrais. Specialiai tyrė torio spektrą. Pasirodžius, kad šis spektras labai tinka būti standartiniu spektru

kitų atomų ir molekulių spektro bangų ilgiams matuoti, su pora kitų bendradarbių pernai parengė torio standartinių linijų sąrašą, kurį Tarptautinė astronomų unija rekomendavo vartoti bangų ilgio antriniu standartu. Dabar visur specialistai tai ir vartoja. Nuo gimnazijos dienų ateitininkas, R. Zalubas priklausė "Kęstučio" korporacijai.

DR. VINCAS ŽEMAITIS

75 metų amžiaus XI.21 sulaukė Vincas Žemaitis. Baigęs Vokietijoj Tharandto Aukštąją miškų mokyklą, Lietuvoj nuo 1926 jis buvo Kazlų Rūdos miškų urėdas. Domėjosi Lietuvos istorija. Suredagavo leidinį "Pietinė Lietuva 1559 metų G. Valavičiaus Lietuvos girių ir žvėrių takų aprašyme" (1964) ir paskelbė leidinuką apie Šešupę ir jos upyną (1958), Sūduvos praeitį (1964), sienų klausimą (1960), santykius su lenkais (1970). Paskutinis, šiemet pasirodęs, jo leidinys: "Lietuvių etninių sienų klausimais" (106 psl., atspaudas iš "Naujienų").

PRANYS ALŠĖNAS

Rugsėjo 27 sulaukė 60 metų žurnalistas Pranys Alšėnas. Vidurinį mokslą ir Aukštesniąją policijos mokyklą baigė Kaune. Kanadoje gyvendamas neakivaizdiniu būdu 1967 baigė Čikagos Pedagoginį lituanistikos institutą. Spaudoje dirbti pradėjo 1929. Lietuvoj buvo nuolatiniu "Lietuvos aido" korespondentu ir rašė į daug kitų laikraščių. Vokiečių okupacijos laikais už pogrindinės spaudos platinimą gestapo buvo įkalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, o vėliau išsiųstas darbam į Vokietiją. Po karo bendradarbiavo spaudoj. Šiuo metu P. Alšėnas gyvena Kanadoj. Ir čia nepaleidžia plunksnos iš rankų — nuolatinis "Draugo" ir kt. laikraščių bendradarbis. Vienas iš "Tėviškės žiburių" steigėjų, buvo to laikraščio redakcinio kolektyvo narys. Daug yra rašęs ir angliškoj spaudoj — Toronte visuose trijuose dienraščiuose ir kt. Paskelbė šias knygas: novelių rinkinį "Talismanas', publicistikos rinkinį "Maži žodžiai", humoro knygą "Tūkstantis šypsnių" ir M. Jankaus monografiją. Labai darbštus plunksnos žmogus, per truputį daugiau kaip 40 metų Pr. Alšėnas paskelbė per 7,000 straipsnių. (**Dr. A. Ramūnas**).

MAGDALENA GALDIKIENĖ

Paslaugi ir uoli visuomenininkė, lietuvių moterų vėliavnešė, jų teisių gynėja, Magdalena Galdikienė-Draugelytė 1971 rugsėjo 21 sulaukė aštuoniasdešimt metų.

Jos gyvenimo knygos lapuose randame, kad 1915 m. baigė Mariampolės gimnaziją,1917 m. Aukštuosius pedagogikos kursus Petrapily ir pradėjo mokytojauti Žiburio gimnazijoje Tambove (Rusijoje). Tais pat metais ištekėjo už menininko Adomo Galdiko, kurio ištikima bendrakeleive, talkininke ir rūpintoja buvo iki jo mirties (1970).

1918 grįžo iš subolševikintos Rusijos į nepriklausomą Lietuvą ir pradėjo mokytojauti Saulės draugijos gimnazijoje ir Mokytojų seminarijoje Kaune.

Solenizantė nuo 1905 m. dalyvavo slaptuose jaunimo susirinkimuose. Gimnazijoje būdama organizavo mergaičių būrelius tautos folklorui rinkti. Dainavo Šviesos ir Žiburio draugijų choruose ir vaidino jų ruošiamuose vakaruose. Ateitininkė pirmūnė. Ateitininkų studentų kuopelę suorganizavo 1912 m. Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, M. Galdikienės veikla labai išsiplėtė. 1919-40 ji pirmininkavo Liet. Kat. Moterų draugijai, 1919 m. buvo išrinkta į Kauno miesto tarybą, 1920 m. tauta pasiuntė ją į Steigiamąjį seimą, vėliau ir į visus kitus demokratinius seimus. Ji priklausė Krikščionių demokratų partijai. Seimuose dirbo švietimo, darbo, socialinės apsaugos ir knygyno komisijose.

1925 m. buvo seimo sekretorė, gi 1926 ir seimo vicepirmininkė.

Lietuvoje moterų visuomeninis darbas taip išsiplėtė, kad jam koordinuoti 1923 buvo sukurta Lietuvių Katalikių Moterų Organizacijų S-ga. Jai vadovavo sekretoriatas, kuriam pirmininkavo M. Galdikienė. Šis sekretoriatas 1934 m. suorganizavo katalikių inteligenčių sekciją — Moterų Talką.

1923-40 solenizantė buvo Švč. Jėzaus Širdies kongregacijos mergaičių gimnazijos ir seminarijos direktorė.

Nuo 1936 m. ji buvo Katalikų Veikimo Centro vyr. valdybos narys. Vokiečių okupacijos metais (1941-44) buvo Taikomosios dailės instituto ir aukštesniosios Kauno Technikos mokyklos vyr. mokytoja.

1944 m., bolševikams reokupuojant Lietuvą, pasitraukė su vyru į Vokietiją. 1947 m. išvyko į Paryžių, ten įsijungė į visuomeninę veiklą — buvo Lietuvių Šalpos dr-jos Prancūzijoje ir Pasaulio Moterų Sąjungos sąjūdžio lietuvių komiteto narys. 1951 m. įkūrė Pasaulio Lietuvių Katalikių organizacijų sąjungą ir buvo jos pirmininkė.

1952 m. atvyko į Dėdės Samo žemę — New Yorką. Čia aktyviai reiškėsi ateitininkų ir kitose katalikų organizacijose.

Spaudoje pradėjo dirbti dar gimnaziste būdama. Vėliau bendradarbiavo Ateityje, Lietuvaitėje, Laisvėje, Ryte, Moteryje, Dirvoje, N. Vaidilutėje, XX amžiuje ir kt. Dažniausiai vartoti slapyvardžiai: M.D., M.G., M. DG. E. Giliutė, Mokytoja, Feministė.

Nuolatinis darbas visuomenei ugdė joje entuziazmą ir energiją neatlaidžiai dirbti lietuviui ir Lietuvai. Dabar ji visą laiką pašvenčia mirusio maestro Adomo Galdiko meninio palikimo

sutvarkymui ir jo gyvenimą bei kurybą atvaizduojančiai monografijai išleisti.

Suminėti faktai ir datos rodo, kaip plačiai M.G. reiškėsi lietuvių kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime. Jai ten priklauso garbinga vieta.

T. Sargas yra nepaprastai dėkingas Solenizantei už dovanotą jo reikalams vertingą Adomo Galdiko paveikslą.

T. S. redakcija sveikina jubiliatę, linki jai giedrios nuotaikos ir dar ilgo žiburiavimo mūsų visuomenės gyvenime.

DR. PRANAS JUCAITIS

Prof. dr. Pranui Jucaičiui 1971 gruodžio 5 sukako 75 metai.

Chemikas prof. dr. Pranas Jucaitis yra buvęs Žemės Ūkio Akademijos ir V. D. Universiteto profesorium bei Technologijos

fakulteto dekanu, dėstes ir Baltijos Universitete Hamburge. 1948 metų gale atvyko į JAV, dėstė chemiją Gannon College, Erie, Pa. Nuo 1951 m. Illinois Institute of Technology tyrimų skyriuje buvo "project leader". Už ten atliktus darbus tyrimų srityje 1955 m. gavo Award of Scientific Merit ir patentavo 12 savo darbų. Išėjęs pensijon, 1962 m. buvo Owens-Illinois Co., Toledo, Ohio patarėju.

Dr. P. Jucaitis yra "American Men of Science", "Chemical Who's Who" 1956 m. ir Marquis "Who's Who" sąrašuose. Narys įvairių mokslinių organizacijų, tarp kitko Academie Internationale des Sciences et des Lettres, Amerikos mokslininkų draugijos Sigma Xi, Amerikos Chemikų draugijos, American Association of University Professors, American Association for the Advancement of Science, Illinois Academy of Science, American Chemical Society, Lietuvių Profesorių Draugijos Amerikoje, Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos.

P. Jucaitis gimė 1896 m. gruodžio m. 5 d. Kiaulupiuose. Mokėsi Sintautų mokykloje, kur vienais metais (rusų revoliucijos metu) mokslas buvo einamas lietuvių kalba. 1907 m. įstojo Vilkaviškio gimnazijon, 1913 m. persikėlė į Suvalkų gimnaziją. Čia įsteigė ateitininkų kuopą. 1915 m. atvyko į Vilnių ir dirbo Nukentėjusiems dėl karo šelpti komitete. Mokytojavo M. Biržiškos įsteigtojoje lietuvių gimnazijoje, vėliau Šiaulių gimnazijoje (vokiečių okupacijos metu). 1917 m. rudenį Aleksandras Stulginskis atkvietė į Vilnių, kur pradžioje buvo Lietuvos Tarybos raštinėje, vėliau Tremtinių ir Belaisvių grąžinimo komisijoje (pirmininkavo A. Stulginskis). Drauge su Kl. Ruginiu ir Liūdu Gira dirbo A. Stulginskio atgaivintame Tėvynės Sarge.

1919 m. sausio m. pasitraukė į Kauną, buvo paskirtas Lietuvos pasiuntinybės Šveicarijoje sekretoriumi. Studijavo Berno, Friburgo ir Miunsterio universitetuose. Čia įsteigė studentų ateitininkų kuopą. Narių tarpe buvo V. Jasaitis, J. Krasnickas, kun. Matulaitis-Labukas, Pr. Gronis, Č. Pakuckas, A. Puodžiukynas, K. Trukanas ir kt. 1924 m. paskirtas Žemės Ūkio Akademijos branduolin.

-o-

Daug yra rašęs Kosmose, Žemės Ūkyje, Veterinarijoje ir Zootechnikoje, Ateityje. Daug tyrimų rezultatų liko Lietuvoje ir dar nepaskelbti. 1938 suredagavo knygą "Pašaro rauginimas ir raugyklos".

Veiklus visuomenininkas, uolus ateitininkas nuo 1910 m.

Tremtyje 1954 m. buvo Ateitininkų sendraugių sąjungos pirmininku. 1952-54 m. Lietuvių profesorių draugijos pirmininkas. Nepriklausomoje Lietuvoje veikė Šaulių sąjungoje, Vilniui Vaduoti sąjungoje, Žinijos bendrovės valdyboje.

L. E. chemijos skyriaus redaktorius, paruošęs jai daug ir svarių straipsnių.

Pagrindiniai moksliniai darbai atspausdinti Zeitschrift fuer anorganische und allgemeine Chemie. "Untersuchungen ueber

Eilė mokslinių darbų (eksperimentinių tyrimų rezultatai) paskelbti Žemės Ūkio Akademijos Metraštyje 1924-1940 m. Daug tebėra neatspausdintų.

Tėvynės Sargas linki sukaktuvininkui daug sveikatos.

Pr. J. D.

DR. ONA LABANAUSKAITĖ

Gimė 1901 m. spalio 14 Šiaulių apskrities Kruopių bažnytkaimy. Taigi prieš kelis mėnesius pabaigė septintą dešimtį metų.

Šiaulių gimnaziją baigė 1924, Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakultetą 1932, Lille katalikų universiteto socialinių ir politinių mokslų institutą su daktarato laipsniui prilyginta studija įveikė per dvejis metus. Po to su savo profesoriaus-globėjo rekomendacijomis lankė Belgijos ir Olandijos tada labai moderniškomis laikytas įvairias socialines institucijas, kad įsigilintų, kaip teorija pervedama į praktiką ir kokių rezultatų susilaukiama.

Tautininkų režimui neprileidus prie advokato praktikos, pastoviai perėjo dirbti laikraštininko darbo, kurio mokytis pradėjo 1920 m. pradėdama aprašinėti įvairių organizacijų veiklą. Yra redagavusi šiuos laikraščius: Moterį, Pavasarį, Jaunimo Vadą ir Liepsnas. Ilgokai buvo Ryto redakcijos narys ir atsakomasis redaktorius, tautininkų režimo kelis kartus bausta komendanto sprendimais. Amerikoje aštuonerius metus dirbo Draugo redakcijoje. Dabar yra įsijungusi į Darbininko redagavimą.

Ateitininkų sąjūdžio auginta ir užgrūdinta, į visuomeninę veiklą įsijungė kaip į garbės tarnybą Lietuvos kaimo žmogui. Daugiausiai jėgų paskyrė pavasarininkų jaunimui ir ilgai tam darbui su prof. Eretu vadovavo.

Išvertė iš svetimų kalbų kelias aktualias pasaulėžvalgines knygas, nes tokios literatūros Lietuvoje tada dar nebuvo. Nacinės okupacijos metu prisidėjo prie žydų vaikų gelbėjimo.

Sukaktuvininkė visad buvo ir dabar tebėra aktyvi politinių, socialinių ir filosofinių reiškinių stebėtoja bei vertintoja. Ji nesislepia su savo nuomone, kuri kartais gali būti aštriai kritiška, bet veik visada spalvingai pareikšta.

Tėvynės Sargo redakcija jai nuoširdžiai linki sveikatos, kūrybinių galių aštrumo ir šia proga dėkoja už draugišką talką, lengvinančią žurnalo vargus vargti.

Pajiesys

IN MEMORIAM

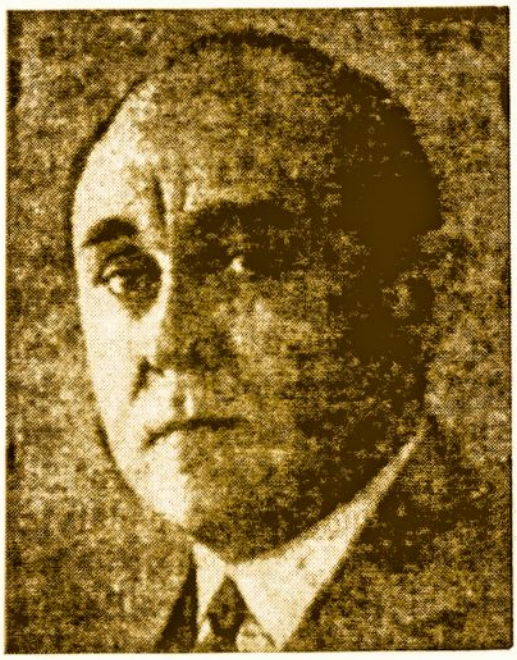

LEONAS BISTRAS

J. Matulionis

1971 m. spalio 18 komunistų režimo iškankintas Kaune mirė Lietuvos valstybininkas, vienas didžiųjų lietuvių krikščioniškos demokratijos lyderių, profesorius, žurnalistas Leonas Bistras.

"Kas yra Krikščionių Demokratų Centro Komitete?" — Šitokį klausimą statė enkavedistai pirmojo bolševikmečio kaliniams, kurie, jų manymu, galėjo žinoti apie kr. demokratų veiklą. — "Kas yra kr. demokratų pirmininkas?" — kartojo NKVD tardytojas savo kankinamiems kaliniams.

Reiškia, bolševikai tada nedaug težinojo. Mums irgi daug kas buvo neaišku. Kodėl vienus suėmė, kitus paliko? Vienus vežė iš Lietuvos, kitus šaudė vietoje, treti liko kalėjime ir prasidėjus karui 1941 m. birželio 22 d. iš jo išėjo.

Ir šiandien neaišku, kur dingo Lietuvos žvalgybos dokumentai ir sąrašai apie politines partijas. Buvo žinoma, kad Lietuvos saugumas turėjo pilnas žinias apie tada nelegaliai veikiančias Lietuvoje politines partijas, žinojo visus centro komitetus ir jų narius.

Išėjęs iš kalėjimo, dr. Pranas Dielininkaitis nekartą prisiminė, kaip jį NKVD kvotė ir prispyrusiai klausinėjo apie Kr. Demokratų Centro Komiteto narius bei pirmininką. Dielininkaitis išsigynė, sakėsi nežinąs ar iš viso toks buvo, nes valdžia neleidusi. Pats Dielininkaitis buvo vienas iš dviejų Kr. D. Centro Komiteto vicepirmininkų. Pirmininku buvo dr. L. Bistras. Pastarajam mirus, galima jau drąsiai kalbėti.

Taigi, bolševikai paskutiniojo Kr. Demokratų Centro Komiteto pirmininko nebuvo iššifravę, nors jį suėmė, išvežė į bolševikiškus kalėjimus ir apie 1955 m. vėl grąžino Lietuvon.

Dr. L. Bistras išgyveno su savo tauta visas jos nelaimes bei kančias. Jis lengvai galėjo pasitraukti į užsienius, kai bolševikai įžengė į Lietuvą. Gerai žinojo, kas jo laukia — iliuzijų neturėjo. Atėjus bolševikam į Lietuvą, Bistras suspendavo centro komiteto veikimą, nors susilaukė daugelio nepasitenkinimo. Šie manė, kad bolševikai eis į derybas su Lietuvos vyrais, kad bolševikams yra svarbu išlaikyti Lietuvoje jei ne politinę pusiausvyrą, tai bent ūkinį lygį. Esą dėlto tarsis su atsakingais asmenimis. Dr. L. Bistras pažinojo rusus bei bolševikus ir todėl netikėjo jų gera valia. Jis numatė, kad viskas bus naikinama, kad mūsų vienokios ar kitokios pastangos bus bereikšmės, kad mūsų gera valia bus tik išjuokta, piktam panaudota ir sutrinta.

Kitaip manė jaunesnieji veikėjai — Lietuvos Kr. Demokratų Centro Komiteto nariai dr. Pr. Dielininkaitis ir dr. I. Skrupskelis. Teko su jais dažnai diskutuoti įvairiais klausimais. Jie palaikė ryšius su kitomis politinėmis organizacijomis ir grupėmis — liaudininkais, socialdemokratais ir kt. Abudu buvo europinio išsilavinimo, plačios erudicijos ir dideli tolerantai. Tai asmenys, iš kurių ateityje buvo daug tikėtasi, nes ir tada jau rodė neeilinius gabumus. Tie du jauni politikai 1940 m. liepos 12 d. sutiko mane Kauno Laisvės Alėjoje ir pasisakė tą dieną buvo susitikę su Povilu Pakarkliu, bolševikinės vyriausybės teisingumo ministeriu. Pakarklis seniau buvo studentas ateitininkas, abstinentų korporacijos pirmininkas, studentų ateitininkų centro valdybos narys. Buvo fanatikas abstinentas. Jau tada jis tvirtindavo: "Man socialistas abstinentas yra artimesnis už geriantį kataliką!"

Jaunųjų politikų pasikalbėjimas su Pakarkliu buvo maždaug toks:

"Povilai, pažįsti mus. Dabar, kai tu esi Lietuvos valdžioje, Tau reikės žinoti ir visuomenės opiniją ir turėti kontaktą su

Leonas Bistras išeina iš K. S. D. kalėjimo, atlikęs bausmę už aktingą dalyvavimą katalikų akcijoje (1934)

įvairiais Lietuvos žmonėmis. Mes Tau visuomet esame pasiruošę padėti, patarti, suteikti informacijų ir, jei pageidausi, įvairiais būdais palaikyti ryšį". Povilas Pakarklis neprieštaravo savo senų draugų pasiūlymui, žadėjo palaikyti ryšius. Ir kokia ironija '- tą pačią naktį dr. Pranas Dielininkaitis ir dr. Ignas Skrupskelis buvo suimti ir uždaryti Kauno kalėjime. Dielininkaitis po karo iš kalėjimo išėjo, o Skrupskelis buvo išvežtas į Kolymą ir ten mirė. Pastarajam, kaip atsakingam "XX amžiaus" dienraščio redaktoriui, buvo sufabrikuota byla už komunistų išniekinimą.

Tai taip pasibaigė dviejų krikščionių demokratų centro komiteto narių bandymas užmegzti ryšį su bolševikais. Pastarieji pripažino tiktai vienintelę talką — šnipinėjimą. Šią taktiką jie atsivežė iš Maskvos. Idealistai, kaip Dielininkaitis ir Skrupskelis, praktiškai nesusidūrę su rusiškuoju bolševizmu, manė, kad bolševikai yra "pasikeitę", kad su jais galima tartis. Bolševikai vienus tokių priėmė ir panaudojo didesniam Lietu-

vos pavergimui ir žmonių apgaudinėjimui, o kitus sukišo į kalėjimus ir vienu ar kitu būdu likvidavo.

Dr. L. Bistras nebuvo iš tokių. Jis I D. kare buvo patekęs į rusų carinę armiją ir išbuvo visą laiką frontuose kaip felčeris. Prieš karą buvo trejus metus mokęsis Dorpato medicinos fakultete. Dirbo įvairiose vietose, daugiausia ligoninėse. Būdamas tarp rusų virš ketverių metų, juos pažino labai gerai. Matė revoliuciją, rusų armijos pakrikimą ir jos sugriuvimą. Matė bolševikinės valdžios pirmuosius žiaurius žygius. Jis rusiškojo bolševizmo tikslais Lietuvoje neabejojo: žinojo, kad rusai atėjo pavergti ir prijungti Lietuvos prie Rusijos, kaip tai buvo padarę 18 š. gale.

Kartą, draugiškai svarstant, ką daryti tokios grėsmės akivaizdoje, Bistras pasakė: "Na ir ką? Pagyvenom, paūžėm, o dabar laikas atgailai." Jis pažiūrėjo iš krikščionybės taško, įvertino situaciją lyg iš amžinybės augštumos. Taip, jis buvo krikščionis ne tik politikoje, bet ir kasdieniniame gyvenime, savo augštose pareigose kaip ministeris pirmininkas, seimo pirmininkas, daugkartinis švietimo ministeris, universiteto teologijos-filosofijos fakulteto profesorius, "Ryto" redaktorius.

Apie jį kaip kalinį liudijo gen. Petras Kubiliūnas, buvęs vokiečių okupacijos metu pirmuoju generaliniu tarėju. Jis buvo bolševikų suimtas pirmomis okupacijos dienomis. Bolševikai, matyt, manė: jeigu jis galėjo kelti maištą prieš prez. A. Smetoną, tai reiškia, jis gali maištauti ir prieš Maskvą. Gen. P. Kubiliūnas išbuvo kalėjimuose ligi 1941 m. karo pradžios. Su dr. L. Bistru jis kurį laiką buvo vienoje kameroje. Jį prisimindavo šiltais žodžiais, sakydamas: "Tai buvo nuostabus žmogus. Visada ramus, niekad neprarandąs pusiausvyros. Būdavo arba miega, arba meldžiasi". Jis papasakojo tokį smulkų, bet labai charakteringą kalėjimo sąlygose atvejį. Bistras iš kažkur turėjo paslėpęs nykščio didumo sausos dešros gabaliuką. Nors kelėjime maisto trūko, ir buvo visą laiką alkani, bet Bistras tą savo "geležinę atsargą" laikė ir taupė kažkokiom dar blogesnėm dienom, kurios galėjo ateiti. Ir štai vieną naktį su triukšmu atrakina duris ir į kamerą įstumia asmenį, kuriame sunku atpažinti žmogų — visas sumuštas, žaizdotas, apžėlęs plaukais, apvilktas skarmalais. Matyt, jau ilgokai kankinamas. Tai buvo kunigas Alfonsas Sušinskas, ką tik atvežtas iš Minsko kalėjimo po ilgo tardymo. Bistras išvynioja savo "geležinę atsargą" ir duoda naujam nelaimės draugui . . .

Toks buvo Bistras ir gerais laikais. Jis gyveno ne dėl pinigo, ne dėl turtų. Jis turėjo savo pasaulėžiūrą — paprastą, bet principingą. Ją sudarė — lietuvybė, demokratybė ir krikščionybė. Tiems principams jis ir pašventė savo gyvenimą.

Dr. L. Bistras buvo tikra prasme politikas. Gerai mokėdamas Vak. Europos kalbas, sekė jos spaudą, gyvenimą ir dr. Pakalniškio slapyvarde spaudoje komentuodavo įvykius. Kaip žurnalistas stovėjo pirmųjų eilėse. Gaila, kad gabūs žmonės, išsimokslinę, pasirengę, turį gerus pagrindus neranda dirvos savo veiklai. Taip įvyksta užėjus suirutėms ar netikusiom santvarkom — jie būna nušalinami ir pakviečiami diletantai. Taip atsitiko su Bistru Lietuvoje, taip atsitiko ir su kitais. Baigęs mokslus 1922 m., dr. Bistras dirbo valstybinį darbą ligi tautininkų autoritetinio režimo, t.y. ketverius metus. Bandė kaip krikščionių demokratų žmogus dirbti ir po 1926 m. perversmo, tikėdamasis posūkio į demokratinę santvarką. A. Voldemaro ministerių kabinete išbuvo apie pusę metų. Voldemarui mažai rūpėjo konstitucinė santvarka. Ministerių kabinetas nebuvo kabinetas įprasta parlamentine prasme. Net posėdžiai nebuvo šaukiami. Kabinetui atstovavo vienas Voldemaras. Bistras su kitu krikščioniu demokratu dr. P. Karveliu dirbo tame kabinete, kol nebuvo formaliai sulaužyta valstybinė konstitucija. Paleidus trečiąjį seimą, turėjo būti paskelbti rinkimai. Ministeriui pirmininkui su prezidentu to nepadarius, prasidėjo nekonstitucinis valstybės valdymas. Tai buvo riba, kurios nei dr. L. Bistras, nei dr. P. Karvelis neperžengė. Tuo aktu Bistro darbas buvo nutrauktas kaip valstybės vyro 12 metų. Liko profesūra ir žurnalistika. Kr. demokratų partija buvo uždaryta ir spaudai įvesta cenzūra. Sparnai buvo pakirsti ir kaip žurnalistui.

Atsidūrus valstybei grėsmėje, Bistras buvo pakviestas į ministerių kabinetą neva koaliciniam darbui grynai kaip asmuo. Čia prasidėjo sunkios dienos tarptautine prasme. Taika Europoje jau buvo pairusi. Nuolaidos Hitleriui rodė, kad gyvename karo išvakarėse. Buvo taip pat aišku, kad Lietuva ir neutralumo laikydamasi padėties neišgelbės . . .

Išnyko iš Lietuvos gyvenimo ir dr. Bistras. Žinių nėra, ką jis pergyveno rusų kalėjimuose ir stovyklose. Išliko greičiausiai gyvas tik savo organizmo patvarumo dėka. Teko matyti jo, grįžusio 1955 m. į Lietuvą, fotografiją. Buvo likusi tik augšta Bistro kakta. Atrodė senukas, suvargęs, sunykęs katorgininko aprangoje. Bolševizmas iščiulpė viską: fizines jėgas, pa-

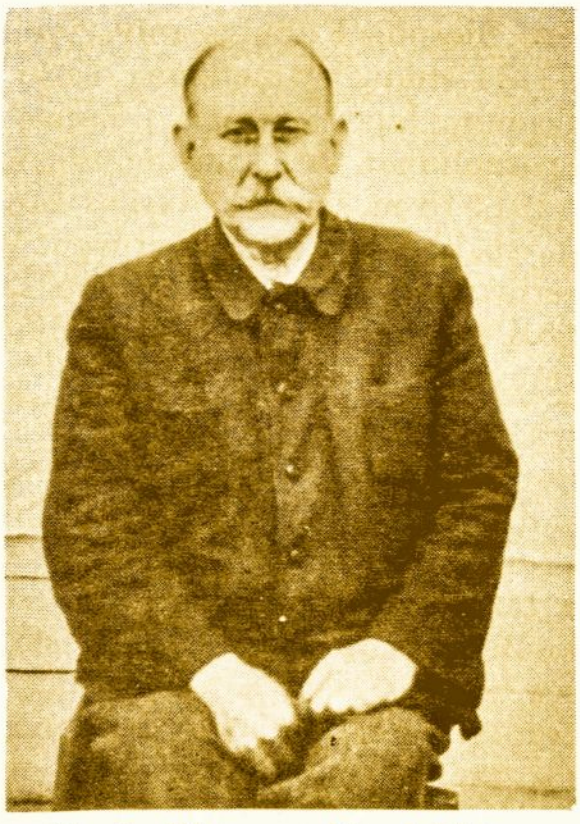

Dr. L. Bistras, grįžęs į Lietuvą iš tremties Sibire, 1956 m.

laužė valią, paralyžavo protą. Bolševizmui reikalingi vergai-robotai. Tai jie ir sugeba padaryti per 15 metų. Jie bausmių ilgį skiria ne pagal "nusikaltimų" rūšį, bet pagal tai, per kiek metų galės iščiulpti visas žmogaus esmines savybes, t.y. nužmoginti. Jeigu leido Bistrui grįžti Lietuvon, tai reiškia, kad jis, tas tvirtas lietuvis, nepajudinamas krikščionis, įsitikinęs demokratas buvo jau nebepavojingas Lietuvos okupantui. Taip sunaikintas dr. L. Bistras, taip buvo sunaikinti tūkstančiai lietuvių.

Dr. L. Bistras rašytų didesnių darbų nepaliko. Atmintina pradžioje Lietuvos kūrimosi jo išversta enciklika "Rerum novarum". Straipsnių paliko daug. Turėjo gerą biblioteką.

Šiaip gyvenime buvo labai malonus žmogus — pilnas humoro, visada geros nuotaikos ir visur labai nuosaikus. Mėgo draugystę, žmones, jaunimą. Savo principuose kietas, bet praktikoje lankstus politikas, visada galėjęs rasti kompromisą.

Redaktoriaus prierašas

L. Bistras gimė Liepojoje 1890 m. X. 20 d. Tėvai buvo darbininkai. 1911 baigė Liepojos gimnaziją ir pradėjo studijuoti

mediciną Genevos, filosofiją Friburgo univ. (Šveicarijoje). Grįžęs į Lietuvą 1912-1914 studijavo mediciną Tartu univ. 1914 m. pavasarį be egzaminų buvo priimtas į Kauno Kunigų Seminariją. Tačiau I pasauliniam karui prasidėjus kaip medikas buvo mobilizuotas ir 1914-18 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje kaip falčeris. 1918 m. spalio mėn. grįžo Lietuvon. Vokiečiam besitraukiant iš Lietuvos, padėjo steigti Kauno savivaldybę. Vyriausybei sugrįžus į Kauną, buvo spaudos biuro vedėjas, vėliau oficiozo Lietuva vyr. redaktorius.

1920 m. išvyko į Fribourgą studijų baigti. 1921 m. baigė universitetą filosofijos daktaro laipsniu. Parašė disertaciją "Die Rechtvertigung des Guten oder die Moralphilosophie Wl. S. Solovjoffs."

1922-40 m. buvo Lietuvos Universiteto teologijos filosofijos fakulteto filosofijos sistemos docentas. Dėstė filosofiją, teodicėją, etiką, teisės filosofiją, logiką. Studentams imponavo ne jo užsidegimas ir rūpestingumas svarstomam dalykui, bet jo erudicija, fenomenalė atmintis, platus žvilgsnis, ramus, nuoseklus išdėstymas, tolerancija ir galimai kitokiai minčiai.

Aktyviai dalyvavo katalikiškos jaunuomenės organizacijose. 1922 m. buvo Pavasarininkų sąjungos pirmininkas. Veiklus ateitininkas pirmūnas, vėliau kelių ateitininkų draugovių garbės narys.

Lietuvių spaudoje reiškėsi nuo 1910 m. Ateityje 1913-14 m., dirbo Vilties redakcijoje (Vilniuje).

1921-23 m. redagavo Ateitį. Nors ėjo atsakingas valstybines pareigas ir buvo apsikrovęs kitais svarbiais darbais, jis išvertė į lietuvių kalbą popiežių enciklikas: Leono XIII Rerum novarum (1921), Graves de communi 1928, popiežiaus Pijaus XI Quadragesimo anno (1931.) Po 1926 m. perversmo buvo dienraščio Ryto redaktorius. Dažnai jame pasirodydavo rimti, aktualūs L.B. parašyti vedamieji. 1927 m. Rytas turėjo 8,000 skaitytojų. Tautininkų režimo laikais Rytas išeidavo su baltais puslapiais, nes cenzūra negailestingai braukydavo. Dažnai buvo komendanto baudžiamas arba laikinai sustabdomas. 1936.VI.5 Rytas buvo uždarytas visam karo stovio metui dėl griežto pasisakymo prieš naujai iškeptą seimo rinkimų įstatymą. Tuomet buvo pagrindiniai pertvarkytas. 1936.VI.25 vietoje Ryto pasirodė tos pačios Žaibo bendrovės leidžiamas XX Amžius. Jo vadovybė buvo patikėta jaunesniajai krikščionių demokratų kartai, vadinamiems kultūrininkams.

L. Bistras yra nemažai nusipelnęs Lietuvos valstybei ir tautai. Neabejotina, kad jis tik dalį padarė to, ką galėjo nuveikti nes didesnį savo gyvenimo laikotarpį buvo savųjų ir okupantų iš darbų išjungtas.

Leono Bistro paskutinis gyvenimo dešimtmetis buvo sunkus. Grįžusiam iš Sibiro buvo sunku gauti Kaune butą. Darbo irgi nedavė. Pensijos nemokėjo. Gyveno draugų remiamas. Žmonai mirus, liko vienų vienas, paskutinius kelerius metus sirguliavo. Tik dalinai atsigavo po įvykusio kraujoplūdžio smegenyse. Liko dalinai paraližuotas. Sunkiai kalbėjo ir rašė.

L.B. palaidotas šalia žmonos kapo Petrašiūnų kapinėse. Dar gyvas būdamas velionis pastatė jai nebrangų kuklų skoningą antkapį.

Domas Jasaitis

DR. ZENONAS IVINSKIS

(1908-1971)

1971 Kūčių dieną Bonnoje, Vokietijoje, sustojo plakusi ilgos ligos suvarginta Zenono Ivinskio širdis. Tai didžioji žvaigždė nepriklausomos Lietuvos išaugintų istorikų sietyne. Ivinskis bus mums gyvas dar mažiausiai vienai generacijai, nes jis buvo artimai sutapęs su vyresniąją generacija ir giliausiai įleidęs šaknis jaunesnioje kartoje. Jo skelbta meilė ir pasididžiavimas savo tauta įsmigo giliai į tautos atžalyno sąmonę ir per visą jų gyvenimą reikšis mūsų tautai naudingais veiksmais.

Savo meilę gimtąjai žemei velionis paliudijo priešmirtine rauda: "esu nelaimingiausias žmogus, nes nebaigiau Lietuvos istorijos". Bet tasai nuostolis nėra vieno Ivinskio nuostolis. Tai bendras visų lietuvių nuostolis. Sunku suprasti, kodėl mes taip labai pasivėlinome Šv. Raštą išsiversti į lietuvių kalbą, kodėl ligi šiol nėra parašyta išsami, lietuvių tautos ir valstybės istorija.

Vėlionis buvo gerai pasiruošęs tą sunkų, sudėtingą darbą atlikti . . . Bet liga nutraukė jo kūrybingą mintį.

Žemiau spausdinami žodžiai rodo, kad Zenonas Ivinskis buvo suradęs simbiozės kelius ne tik lietuviuose, bet ir kitų tautų mokslininkuose.

Prof. Friedhelm Kaiser, rytų Europos istorijos ordinaras, buvęs velionio klausytojas, paskiau viršininkas, artimiausias Bon-

noje draugas, ištisas valandas praleidęs prie ligonio lovos, kalbėjo:

— Man labai sunku šioje vietoje ištarti žodžius Zenono atminimui. Kaip jo draugas, turėčiau tylėti; kaip jo mokinys, kolega ir šiuo metu rytų Europos istorijos šakos atstovas esu įpareigotas ieškoti žodžių jo pagarbai.

Zenonas mūsų seminarui nuo 1964 tapo tokia figūra, be kurios jis (seminaras) neįsivaizduojamas. Jo paskaitos ir seminarai praplėtė ir pagilino mūsų žinias apie rytų Europos istoriją tokiu mastu, kurį mes tik dabar matom. Nenorėčiau čia apibūdinti jo mokslinių darbų. Tai bus padaryta, iš dalies jau ir padaryta, kitoj vietoj. Tačiau noriu čia trumpai priminti jį kaip mokytoją. Jis buvo mokytojas, kuris mokėjo studentus prakalbinti; kuris mokėjo juos patraukti, ir tokiu būdu jam pavyko šioje vietoje egzotinei temai — Lietuvos istorijai — visada laimėti klausytojų ir tarp studentų vokiečių. Jo siekimas įvesti studentus į Lietuvos istoriją visada buvo lydimas jo asmeninio anga-

žavimosi savo studentų reikalam. Jo esmę žymėjo begalinis gerumas, kurio dėka jis kiekviename kitame žmoguje teieškojo tik gera. Ir ši esminė žymė, žmoniškasis gerumas, jame išliko iki paskutinių valandų. Jis galvojo ne apie save, bet apie tuos, kurie jam yra artimiausi. Net ir savo mirties valandą jis mum yra likęs pavyzdžiu. Vienas iš jo mokinių šiom pastarosiom dienom sakė: "Zenonas Ivinskis buvo mūsų mokytojas gyvendamas, mokytoju jis mum tapo ir mirdamas."

Universiteto vardu meno istorikas prof. **Heinrich Luetzeler** kalbėjo:

— Reino Friedricho Wilhelmo universiteto rektorius ir filosofijos dekanas, apgailestaudami, kad šiandien šioje vietoj negali būti, įgaliojo mane, kaip vieną iš buvusių dekanų, šią jaudinančią ir skausmingą valandą pareikšti mūsų dėkingumą velioniui ir mūsų užuojautą tiem, kurie gyvenime jam buvo artimiausi.

Ne mano uždavinys apibūdinti jo mokslinius nuopelnus. Tai priklauso artimiausiem jo specialybės kolegom. Tačiau universitetą sudaro ne tik mokslo tyrinėtojai. Šie tyrinėtojai yra ir žmonės, ir Ivinskis buvo tikras žmogus. Kur tik jis mūsų tarpe pasirodė, jis laimėjo simpatijas.

Mes prisimename jo gyvenimo pirmą tarpsnį. Jo vieta buvo jo mylimoj tėvynėj Lietuvoj; jis darbavosi jauname, kylančiame universitete. Šis Kauno universitetas man nėra tik tolima legenda. Aš turėjau mokinį, kuris ten darbavosi. Aš buvau bendradarbis žurnalo, kuris ten buvo leidžiamas. Ir kai man Vokietijoje keliai buvo uždaryti, jaunieji kolegos mėgino parūpinti man ten naują veiklos vietą — deja tai nebuvo įmanoma. Šis asmeninis prisiminimas yra čia reikalingas kaip tik apibūdinti ryšiam, kurie jungė velionį su Bonnos universitetu.

Atėjo paskui antras jo gyvenimo tarpsnis — bėgimas ir emigracija. Tai truko nuo 1944 iki 1964 — metų, kurių prarajas mes tegalime tik nujausti. Daugelis čia susirinkusių yra savos tėvynės netekę. Daugelis, kaip aš pavyzdžiui, turėjo laimę išgyventi karo sumaištis ir tėvynės neprarasti.

Prisiminkime mes, laimingieji, tuos, kurie yra taip baisiai apiplėšti.

Ir trečias pagaliau tarpsnis — jis rado Bonnoje prieglaudą. Prieglauda yra daug mažiau nei tėvynė . . . Mes visi jį mėgom. Jis buvo savo vidum garbingas. Kai su juo kalbėjaisi, jis turėjo ypatingą ženklą — simpatiją kitam, vidaus simpatiją, kurią jis

kitam jautė. Ir buvo jis ištikimas.

Garbingumas, simpatingumas, ištikimumas yra didžios šiame gyvenime vertybės. Mūsų laikais jos tapo retesnės vertybės, retos net universitete.

Tačiau užgeso mūsų šviesa. Tylios šilumos, šiltos tylos jau nebeturim. Ši gėlių gausybė rodo, kiek daug brangusis velionis buvo sodinęs, sėjęs ir žiedų išauginęs. Su pagarba mes jam reiškiame dėkingumą.

Ave pia anima!

Mirtis sutrukdė parašyti monumentalią Lietuvos istoriją, nors medžiagą tam veikalui buvo sukaupęs ir planus sudaręs.

Mirties patale velionis pasakė: "Esu nelaimingiausias pasaulyje žmogus, nes nebaigiau Lietuvos Istorijos."

Mūsų pareiga kaip galint greičiau surasti vieną kvalifikuotą istoriką ar sudaryti kompetetingą kolektyvą, kad sunaudotų Z. Ivinskio surinktą archyvinę medžiagą ir baigtų įvykdyti jo planus. Istorija keršija už delsimą.

D.J.

PRANAS - VIKTORAS RAULINAITIS

Teko pažinti du Raulinaičius: Pranąą, o vėliau ir Praną - Viktorą. Susipažinom dar prieš I D. karą, kai jis išlaikė eksternu egzaminus į penktąją Marijampolės gimnazijos klasę. Ją užbaigęs, persikėlė karo metu į Vilnių, o iš ten su visa tautiečių tremtinių banga į Voronežą, kur ir baigė M. Yčo vyrų gimnaziją 1917 m. Baigęs ją mėgino studijuoti Rusijos universitetuose, bet Rusijos gyvenimui pakrikus nebuvo įmanoma. Jieškodamas galimybių studijuoti išvyko į Rusijos pietus — į Jakaterinodarą, kur organizavo lietuvius tremtinius šiaurės Kaukaze, įkūrė lietuvių tarybą ir jai pirmininkavo.

Gana anksti grįžo į Lietuvą. Čia neilgai pabuvęs, pasiskubino išvykti į Šveicariją, kur ir baigė universitetinius teisių mokslus. 1923 m. grįžo Lietuvon ir buvo išrinktas į seimą kaip Darbo Federacijos kandidatas. Seime jis ėjo įvairias pareigas, buvo ir jo prezidiume. Seime Pr. V. Raulinaitis uoliai dalyvavo įvairiose komisijose, kur darbas buvo ir reikalingas, ir produktyvus.

Pr. V. Raulinaitis buvo "poniškas" darbininkų organizacijoje narys. Baigęs mokslą užsieniuose, jis laikėsi šveicariškų papročių: nešiojo gerai pasiūtą eilutę, valė kasdien batus, kasdien skutosi. Kai atėjo valdžion tautininkai ir uždraudė politines partijas, Pr. V. Raulinaitis metėsi į mokslinius ir pedagoginius darbus. Jis lektoriavo pradžioje Dotnuvos akademijoj, vėliau — kitose mokyklose, pagaliau perėjo į advokatūrą. Bedėstydamas jis parašė knygas: "Parlamentarizmas", "Administracijos principai", "Darbo organizacijos metmenys" ir kt.

Pr. V. Raulinaitis priklausė įvairioms, o gal ir visoms lietuvių katalikų organizacijoms, buvo žmogus su iniciatyva, reiškėsi originaliai. II D. karo pabaigoje jis atsidūrė V. Vokietijoj, emigravo Australijon, o vėliau su šeima persikėlė į JAV ir apsigyveno Los Angeles mieste. Išaugino du sūnus, kurie ir dabar reiškiasi lietuviškoje veikloje. Pr. V. Raulinaitis mirė 1969 m. spalio 13 d., nuėjęs gana ilgą, įvairų, audringą kelią.

(Šis papildymas paimtas iš L. Encikl. 25 tomo)

Ateitininkuose veikė nuo gimnazijos laikų. Priklausė daugeliui organizacijų: Blaivybės, N. Romuvos bičiulių, Liet.-prancūzų, Lietuvių-amerikiečių, Lietuvių-šveicarų, Lietuvių-žydų draugijom, Lietuvos šaulių sąjungai, teisininkų draugijai ir kt.

Prisidėjo steigiant profesines darbininkų sąjungas, 1919 m. drauge su kitais įsteigė Lietuvos darbo federaciją, 1925 m. — Lietuvos mažažemių ir naujakurių sąjungą ir jai pirmininkavo. Kaip Lietuvos delegacijos narys 1923 m. dalyvavo Tautų S-gos pilnaties sesijoje. Organizavo Lietuvos tarpparlamentinę grupę ir 1923-26 jai pirmininkavo. 1925-26 m. buvo Tarptautinės tarpparlamentarinės tarybos nariu. 1924-26 m. atstovavo Lietuvai tarptautiniuose suvažiavimuose Danijoje, Belgijoje ir Italijoje. Tremtyje tą darbą tesė. 1925-52 Australijoje buvo lietuvių kultūros fondo p-kas, 1950 įsteigė Karaliaus Mindaugo institutą Melbourne.

1925-36 m. Žemės Ūkio Akademijoj Dotnuvoje dėstė žemės ūkio, miškų ir civilinę teisę, o administracijos mokykloje Kaune — bendrosios teisės principus. Buvo Kauno ir Vilniaus universitetų docentas, dėstė civilinę teisę ir procesą (teolog. fakul.), bendrąją teisę (statybos fakul.) ir praktinę teisę teisės fakultete.

Pasitraukęs iš Lietuvos 1944 apsigyveno Freiburge i/Br. prancūzų okup. zonoje. Čia jis dirbo apeliacinio teismo civiliniame skyriuje ir kaip advokatas prie karinių teismų.

Plačiai reiškėsi lietuvių spaudoje: Nepriklausomoje Lietuvoje, Lietuvoje, Laisvėje, Saulėtekyje, Ryte, XX amžiuje, Darbininke, Ūkininke, N. Romuvoje, Lietuvos Ūkyje, Ekonomikoje, Teisėje, ŽUA metraštyje, Vakaruose (Klaipėdoje), Tėvynės Sarge, Tėviškės žiburiuose, Drauge ir Australijos lietuvių tremtinių laikraščiuose.. Buvo L.E. bendradarbis.

PRANAS PAULIUKONIS

1970 m. balandžio 29 staiga mirė nuo širdies smūgio pedagogas, visuomenininkas, istorijos mylėtojas, tautinės kultūros puoselėtojas, pareigingas lietuvis Pranas Pauliukonis. Jis jau negrįš į Varžgalius, Deltuvos valšč., kur jis gimė 1904 m. 16 lapkričio.

Velionis 1922 m. baigė 4 kl. Ukmergės gimnazijos, 1922-25 buvo Kauno kunigų seminarijoj, 1926-30 m. V.D. Univ. Teologijos-filosofijos fakultete studijavo pedagogiką ir istoriją.

1932 m. baigė Sporutos kursus Juodkrantėje. Kiekvienai progai pasitaikius didino savo mokslinį bagažą. Tremtyje 1947-48 m. Eichstatte studijavo bažnyčios ir meno istoriją.

Pedagoginį darbą pradėjo labai jaunas. 1926-30 m. buvo pradžios mokyklos mokytojas Ukmergės apskr., 1932-34 m. Kėdainių apskr. Paežerių pradžios mokyklos vedėjas. Baigęs universitetą, 1934-41 buvo Kybartų gimn. mokytojas, 1941-44 Zarasų gimn. direktorius. 1944 m. gegužės 22 d. jį areštavo vokiečių policija, kalino Zarasų ir Panevėžio kalėjimuose. Iš ten išgabeno į Vokietiją priverčiamiems darbams. Ten jį išlaisvino Amerikos kariuomenė. 1945 m. rudenį organizavo Ansbacho (Bavarijoje) tremtinių stovykloje lietuvių progimnaziją ir buvo jos direktorius. 1947-48 mokslo metais buvo Eichstadto gimn. inspektorius, 1948-50 Schwabisch Gmuendo liet. gimn. direktorius, 1949-50 Švietimo Valdybos pirmininkas.

1950 atvyko į JAV ir įsikūrė Worchesteryje. 1950-56 dirbo tos lietuvių kolonijos lituanistinėje mokykloje. Trejis metus buvo jos vedėjas. 1956-59 dėstė Lietuvos istoriją Putnamo seserų bendrabučio studentėms.

Aktyviai dalyvavo ateitininkų, skautų, šaulių, Vilniui vaduoti, Liet. katalikų mokytojų organizacijose. Tremtyje ir JAV plačiai įsijungė į visuomeninę veiklą. Platino spaudą, globojo jaunimo organizacijas, dalyvavo tremtinių komitetuose, N. Anglijos mokytojų sąjungoje, labdaros ir kooperatinėse organizacijose. Nebuvo svetimas jam ir menas — Lietuvoje jis pastatė 10 veikalų.

Velionis plačiai reiškėsi spaudos baruose. Jis žvaigždžių negaudė, bet kaip realios nuovokos žmogus darė tai, kas tuo laiku buvo reikalinga ir būtina. Tik pradėjęs mokytojauti, 1928 m. jis paruošė ir išleido II skyriui artitmetikos uždavinyną. Tai padarė dėl to, kad buvo vadovėlių badas. 1933 m. parengė spalvuotą karpymo pavyzdžių sąsiuvinį.. Tremtyje 1946 m. išleido rankraščio teisėmis Lietuvos istorijos konspektą angliškai — The Epitome of the Past of the Lithuanian Nation. 1947-48 m. paruošė vidurinių ir naujųjų amžių istorijos vadovėlius.

Lietuvoje buvo Ukmergiečių Balso redaktorius (1926). Rašinėjo į Rytą, Tautos mokyklą, Ateitį, 1927 m. parengė Ukmergės apskr. pradžios mokyklų kronikų rašymo planą.

Tremtyje bendradarbiavo Drauge, Darbininke, Aiduose, Lietuvių Dienose, Amerikos Lietuvyje, Moteryje.

Aiduose paskelbė keliolika istorinių straipsnių. Verti dė-

mesio: Draugijos žurnalas (1960), Žemaičių ir Lietuvos apžvalga (1962), Maironis istorikas (1962), Amerikos lietuvių istorija (1963), Lietuvos mokytojas istorijos būvyje (1967), Tėvynės Sarge išspausdino eilę straipsnių. Vertingą studiją "Prel. M. Krupavičius ir žemės reforma". Velionis M. Krupavičius vengė to prelato titulo, todėl rašė Pranui, kad titulas nebūtų vartojamas. Bet pastarasis jam parašė: Ne aš jus į prelatus pakėliau, todėl ir negaliu to titulo atimti". M.Kr. teko nusileisti.

Lietuvių Lituanistikos Instituto paprašytas, Pr. P. parašė Lietuvos istorijos dėstymo metodiką "Tautos istorijos mokymas". Jo nuomone, istorijos dėstymas turi būti tautinio auklėjimo priemonė. Tas raštas išleistas rankraščio teisėmis Čikagoje 1963 m.

Pažymėtina ir kita jo studija "Katalikų Bažnyčia ir lietuvybė". Ji atspausdinta Draugo atkarpose 1967 m. Tai sudarytų 200 psl. knygą. Toje studijoje Pr. P., remdamasis istoriniais duomenimis, atskleidė katalikų dvasiškijos darbą ginant lietuvių tautą ir jos kultūrą nuo rusinimo.

Velionis buvo LE senovės istorijos skyriaus redaktorium.

Svarus straipsnis yra "Žydai" ir žydų gelbėjimas Lietuvoje (LE XXV). Talkino prof. A. Kučui ruošiant Amerikos lietuvių istoriją. Be suminėtų, jis paliko daug raštų, kurie turėtų būti sutvarkyti ir atspausdinti.

Paliko našlę Elzbietą (Piešinaitė), tris sūnus ir šešias dukras. Pranas Pauliukonis yra palaidotas Putnamo Seserų sodybos kapinėse. Savo darbu jis buvo surištas su tuo gražiu lietuvybės ir lietuvių kultūros židiniu.

Kun. Stasys Yla taip apibūdino velionį: "Jo pavardė savo veiklumu primena apaštalą Paulių, o Prano vardas — šv. Pranciškaus nusižeminimą ir kuklumą . . ." Velionis niekad ir niekur nesiveržė į garbę, bet dirbo ten, kur matė darbininkų trūkumą ir tuos darbus, kurie buvo reikalingiausi tautos egzistencijai stiprinti.

Dausas

PETRAS JOČYS

Petras Jočys pasaulio šviesą išvydo 1894 metų rugsėjo 14 d. Šešuolių valsčiuje, Ukmergės apskrityje. 1915 metais jis baigė Saulės kursus Vilniuje, 1933 metais Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių fakultetą. Tais pačiais metais buvo paskirtas Alytaus apylinkės teisėju, vėliau perkeltas į Uteną, kur su pertrauka (pirmasis bolševikmetis) tose pareigose išbuvo iki tremtinio dienų.

Petras Jočys buvo vienas iš tyliųjų Lietuvos darbininkų, todėl ir šios žemės kelionę 1970 metų vasario 3 baigęs nepaliko apie save daug rašytos medžiagos. Savo profesijos ir visuomeninio darbo kolegų tarpe paliko vieną tik atsiminimą: Jočys buvo tylus ir geras žmogus.

Petro Jočio gyvenimą galima būtų suskirstyti į tris skirtingus laikotarpius: Nepriklausomybę kuriant, profesinio darbo laikotarpį ir visuomeninį darbą tremtyje.

Pirmasis ir ryškiausias darbų laikotarpis yra jo vaidmuo Lietuvos seimų laikais. Jis Lietuvos Darbo Federacijos sąrašu buvo išrinktas į Steigiamąjį ir vėlesnius seimus. Antrame ir trečiame seime jis buvo prezidiumo antrasis sekretorius. Šalia to jis dalyvavo darbo ir socialinės apsaugos komisijoje... Kaip jos narys jis dalyvavo visos eilės socialinių įstatymų ruošime: kaip tai dvarų darbininkų samdymo ir atleidimo, švenčių ir poilsio, miesto darbininkų aprūpinimo žeme ir kitų.

Petro Jočio gyvenimas yra stipriai surištas su Lietuvos Darbo Federacijos veikla. Jis ja daug rūpinosi, būdamas jos sekretoriato ilgamečiu nariu.

Leonardas Šimutis po Petro Jočio mirties savo viename laiške rašo: "Velionį atsimenu iš Lietuvos seimo laikų ir pokalbių su juo, atsilankant į Darbo Federacijos būstinę Kaune. Seime Jis dirbo prezidiume ir komisijose, kurių pareigos buvo susijusios su krašto socialiniais ir darbo žmonių klausimais. Seime retai kalbėdavo. Už jį ir kitus federantus seime atkalbėdavo tokie atstovai kaip dr. K. Ambrozaitis, Petras Radzevičius ir dr. Pr. Raulinaitis. Velionis buvo labiau kabinetinis žmogus, todėl labiausiai rūpinosi įstatymų paruošimu, spauda ir korespondencija su Lietuvos Darbo Federacijos padaliniais. Buvo ramaus būdo vyras. Kultūringas, nuoseklus ir tikslus savo darbuose, korektiškas santykiuose su savo bendradarbiais. Pastebėjau, kad jis nepaprastu atsidavimu dirbo darbo žmonių gerovei pakelti bei socialiniam teisingumui vykdyti."

Be darbo seimuose Petras Jočys rūpinosi darbininkų spauda. Kurį laiką jis buvo "Darbininko" redaktorium. Tautininkų valdžiai varžant politinių partijų veikimą, Petras Jočys kartu su LDF pirmininku dr. K. Ambrozaičiu buvo ištremtas į tuo metu garsią Varnių koncentracijos stovyklą.

Antrasis jo gyvenimo laikotarpis — Lietuvos teisėjas. 1933 metais jis buvo paskirtas Alytaus apylinkės teisėju, o 1936 metais buvo perkeltas į Uteną tokioms pat pareigoms. Tuo metu teisėjo padėtis reikalavo formaliai nedalyvauti politiniame judėjime, Petras Jočys to formalumo laikėsi. Savo įsitikinimais jis buvo ateitininkas, jo pirmoji meilė — darbininkai. Būdamas teisėju Alytuje ir Utenoje skaitydavo paskaitas darbininkams, moterims, pavasarininkams, vyrų apaštalavimo, jaunalietuviams, šauliams ir apskritai kaimų gyventojams. Jis buvo nuolat kviečiamas kalbėti, nes žmonės jo kalbas suprato.

1940 m. liepos mėnesį Petras Jočys buvo bolševikų suimtas ir uždarytas į kalėjimą. Kaltinamas kaip seimų narys ir LDF

lyderis, po tardymo pasmerktas ištremti į Sibirą, bet prasidėjęs karas išvežimą sutrukdė ir Jočys iš Kauno kalėjimo išsilaisvino. Atgavęs jėgas, Petras Jočys grįžo atgal į Uteną eiti teisėjo pareigų.

Norėdamas išvengti antrosios bolševikų okupacijos, Jočys pasirinko tremtinio kelią. Vokietijoje imasi vadovauti Schwabische Gmund lietuvių stovyklai ir atsargiai ima stebėti visuomeninį bei politinį lietuvių tremtinių judėjimą. Atsikūrus Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui tremtyje, jis sekė LDF atstovų Vlike veiklą, kuri jam pradėjo nepatikti. Kaip vienas iš paskutiniojo LDF komiteto narių Lietuvoje, jautė pareigą LDF veiklos tęstinumą tremtyje įstatyti į tinkamas vėžias. Įsitikinęs, kad su LDF atstovais VLIKe nebus galima susitarti, ėmėsi žygių sušaukti LDF suvažiavimą Felbache, kur jis buvo išrinktas LDF Centro Komiteto pirmininku. Tas pareigas jis ėjo beveik iki paskutiniųjų savo gyvenimo dienų. Pradėjęs skųstis sveikata ir matydamas, kiek daug darbų ir problemų LDF vadovybė turi sąryšyje su Lietuvos laisvinimo darbais, pirmininko pareigas perdavė dr. Antanui Škėriui.

SU KAZIU MOCKUM ATSISVEIKINANT

Kaip rudens lapai krinta vyresnioji karta. Kiekviena nauja mirtis sukrečia gyvuosius — gal jau mano eilė dabar? . . Tuščias dalykas nuogąstauti dėl to, kad neišvengiama. Ne bijoti, kad mūsų karta miršta reikia, bet bijoti mirties nieko nepadarius, savo uždavinio neatlikus . . . — Tokios mintys kyla atsisveikinant su įžymiuoju mūsų visuomenininku, auklėtoju ir žurnalistu Kaziu Mockum, savo dalį Tautai su kaupu atidavusiam.

Velionis buvo gimęs 1910.VII.4. Rikantų kaime, Kelmės valsč., Raseinių apskrity. 1928 m. baigė Raseinių gimnaziją, 1936 m. Vytauto Didžiojo Universiteto humanitarinių mokslų fakultetą. Nuo 1936 m. mokytojavo Pagėgių, o vėliau Telšių gimnazijoje. 1942 m. suorganizavo suaugusių gimnaziją ir buvo jos direktorium. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos. 1946-49 buvo tremtinių gimnazijos mokytojas Klein Wittensee, taip pat Schleswig Holstein srities lietuvių mokyklų inspektorius.

Į Ameriką atvažiavo 1949.VII.8, globojamas Putnamo Seselių ir A. bei I. Sandų. Apie 10 metų išdirbo Bostono "Domino"

Kazys Mockus

cukraus fabrike, nes reikėjo išlaikyti nemažą šeimą ir išmokslinti du sūnus ir dukterį, kurie visi gražiai baigė aukštuosius mokslus. Darbas buvo labai sunkus — ilgos valandos, dulkės, karštis ir slogi aplinka. Bet Kazys nesiskundė, dirbo dantis sukandęs, ištvėrė. Bet ilgi to darbo metai gerokai palaužė jo sveikatą.

Kad ir sunkiai dirbdamas, Kazys tuoj ėmėsi savo mėgiamosios profesijos darbo. Su dr. M. Gimbutiene ir V. Kulboku 1949 m. rudenį suorganizavo Lituanistinę mokyklą, likdamas jos mokytoju, o vadovauti užleisdamas V. Kulbokui. 1951 m. perėmė mokyklos vadovavimą ir sunkų uždavinį tesėjo iki 1955. Toliau tai mokyklai vadovavo Justinas Vaičaitis (taip pat jau miręs), Ona Girniuvienė ir dabar jau keleri metai sėkmingai dirba Antanas Gustaitis. K. Mockus taip pat tuoj subūrė tremtinius ir čia gimusius lietuvius mokytojus į mokytojų draugiją ir jai pirmininkavo. K. Mockaus pastangomis J. Kapočiaus buvo išleista net 3 lituanistinės mokyklos vadovėliai, kuriais ir dabar naudojasi daugelis šio krašto lietuviškųjų mokyklų. Vadovėlių leidimo pelnas 1971 m. pavasarį buvo paaukotas Lietuvių Švietimo Tarybai vadovėliams leisti.

Išėjęs iš fabriko, vienerius metus dirbo Vlike New Yorke. New Yorko valstijoj gavo mokytojo teisių pripažinimą ir vienerius metus dirbo Ontoona Central School Boiceville, N.Y. Susirgęs gavo iš darbo pasitraukti. Sveikatai pagerėjus, buvo įstojęs į Bostono Universitetą vokiečių kalbos studijų pagilinti. Paskui metus mokytojavo Northborough, Mass., aukštesniojoj mokykloj ir dėstė lotynų, vokiečių ir rusų kalbas. Amerikiečiai mokiniai atsidėjusį pedagogą pamėgo ir savo laikraštėlyje iškėlė idealiu mokytoju. Deja, sveikata ir vėl pablogėjo. Kazys apie 10 metų išsirgo. Prieš pora metų sveikata ėmė gerėti. Paskutinius mėnesius jis visai atsigavo, daug skaitė, ypač dailiosios literatūros, grįžo į spaudos darbus, Drauge išspausdindamas apie 10 straipsnių lietuviškaisiais ir bendrosios politikos klausimais.

Deja, Kazio sugrįžimas, pradžiuginęs šeimą, draugus ir visuomenę, buvo trumpalaikis. Bostone siautėjęs Azijos gripas pagavo jį, ir, ligai susikomplikavus, ištiko širdies priepuolis. 1972.I.8 d. rytą jis mirė.

Ilgus ligos metus jį atsidėjusi globojo žmona Marija (Lietuvoje buvusi gailestingąja seserimi). Mano paprašyta ji taip aprašo jo paskutinius gyvenimo metus: "Aš negaliu sustoti verkus, nes aš taip buvau pripratus jį globoti, kad negaliu įsivaizduoti, kad jau niekas nebelaukia manęs grįžtančios iš darbo . . . Aš taip džiaugiausi tuos paskutinius du metus, lyg jo prisikėlimu, kada jis vėl galėjo daug skaityti ir rašyti. Svarbu, kad jis buvo patenkintas nors dalinai gyvenimu. Aš ir vaikai be galo jį mylėjom, nes tai buvo nepaprasto gerumo žmogus. Aš globojau jį su džiaugsmu, po kiekvienos ligos vis jaučiausi lyg po kovos ir vėl susigrąžinau jį sau".

Sausio 10 d. Lubino laidotuvių koplyčioj buvo paskutinis Bostono lietuvių atsisveikinimas su velioniu. Rožinį sukalbėjo kun. A. Janiūnas. Ateitininkų sendraugių vardu kalbėjo Bronius Paliulis, "Vytauto" klubo (jo narys buvo K. Mockus) . Juozas Giedraitis iš New Yorko, Altos — Stasys Lušys, L.B. apylinkės Antanas Matjoška, lituanistinės mokyklos — Antanas Gustaitis ir žurnalistų — Povilas Žičkus. Atsisveikinime dalyvavo apie 150 žmonių. Sausio 11 Bostono Šv. Petro lietuvių parapijos bažnyčioje šv. mišias atnašavo klebonas kun. A. Baltrušiūnas, solo giedojo Benediktas Povilavičius. Iš čia velionis buvo nulydėtas į Forest Hill kapus amžino poilsio. Laidotuvėse dalyvavo daug žmonių. Palydėti buvo iš Putnamo atvykęs prel. V. Balčiūnas ir sesuo Aloyza. Nors gėlių velionis nepageidavo, bet buvo apie 13 vainikų — giminių ir sūnų darbovietės bend-

radarbių. Buvo užprašyta labai daug mišių, sudėta Lietuvių Fondui mirusiojo vardui įamžinti 100 dol., 205 dol. Putnamo seselių vienuolynui ir apie 250 Lituanistikos mokyklai. Velionis paliko liūdinčius — žmoną Mariją ir vaikus: Valentiną, Algimantą ir Živilę.

K. Mockus nuo 1926 m. dalyvavo ateitininkų veikloje. 1927-34 dirbo ypač pavasarininkuose, į kurių veiklą anuomet tautininkų valdžia nepalankiai žiūrėjo. Jų kongresams vadovaudamas jis mokėdavo gudriai išsisukti iš keblios padėties: "Ne vienam rajoniniam kongresui pirmininkaudamas susilaukdavo policijos pastabų; vis grasant uždaryti kongresą, mokėdavo taip kalbą pasukti, kad policininkas nežinojo ką daryti. O kartą, kai jau visiškai buvo kritiškas momentas, Kazys paprašė visus sustoti ir sugiedoti Tautos himną. Po himno nežinojo kaip elgtis valdžios atstovai ir taip, nors ir ne visiškai baigtais sakiniais, bet dar labiau pakelta nuotaika tūkstantinė jaunimo minia išsiskirstė susikaupusi ir pasiryžusi". (iš artimo velionio draugo J. Giedraičio laiško).

1934-35 m. buvo lietuvių krikščionių darbininkų centro valdybos sekretorius ir tos sąjungos leidžiamo Darbininko redaktorius. Apie okupacijų meto veiklą dar per anksti plačiau kalbėti. 1941 m., įsteigė Žemaičių meno ir mokslo centrą Telšiuose ir jam vadovavo. Tas centras rengė meno parodas ir literatūros vakarus. Taip pat įsteigė profesinį teatrą Telšiuose.

Vokietijoje ir Amerikoje dalyvavo Lietuvių Bendruomenės veikloje. Bostone buvo Altos skyriaus pirmininkas, veikė Putnamo Seselių Rėmėjų centro valdyboje ir Bostono skyriuje ir kitose organizacijose.

Spaudoje pradėjo dalyvauti 1929 m. Be Darbininko redagavimo, 1941 m. įsteigė ir redagavo Žemaičių Žemę. Rašė Lietuvos Mokykloje, Ryte, Naujojoje Romuvoje ir kitur. Vokietijoje 1945-49 bendradarbiavo Žiburiuose ir Lietuvių Žodyje; Amerikoje — Drauge ir Darbininke. Kurį laiką rašė Aidams metines visuomenės gyvenimo apžvalgas, buvo Lietuvių Enciklopedijos bendradarbis, Telšiuose išspausdino "Žemaičių kankinius" — knygą apie rusų įvykdytas lietuvių žudynes Rainių miške. Ta knyga buvo perspausdinta Kalifornijoj ir Vliko išleista prancūzų kalba.

K. Mockui buvo artimi mūsų literatūros reikalai. Jis vienas iš pirmųjų susirūpino rašytojų prieauglio klausimu. Anot jo, praktiškas šio krašto charakteris neskatina moksleivio domėtis žodžio bei minties kūryba: ". . .literatūros talentų Ameri-

kos lietuvių prieauglio tarpe beveik nėra pasireiškusių ne tik savo tėvų kalba, bet net ir čia įsigalėjusia anglų kalba" (Darbininkas, 1953.V.5). Mūsų jaunimas, esą, greit pagaunamas šio krašto nuotaikų, nesidomi savo tautine kultūra, nebando rašyti, nutausta. Jaunimo organizacija čia galėtų padėti, samprotauja K. Mockus. Su dr. J. Leimonu Mockus dalyvavo Draugo romano konkurso komisijoj.

Į Ameriką atvažiavęs dar jaunas žmogus, geros sveikatos, aukšto išsilavinimo, didelio patyrimo veikti, ir sunkiausiose sąlygose nenusiminė. Pirmąkart Bostone sutiktas, braukdamas per krūtinę, jis juokavo: "Aš tikk pasirišiu margą kaklaraištį, ir viskas bus gerai." Vėliau, kai reikalai mokykloj ar šiaip visuomenės darbe ypatingai surigzdavo, jis mėgo tvirtai pareikšti: "Kad ir be entuziazmo, bet pirmyn!" Jis gerai suprato, kad vienadienio užsidegimo nešant didžiulę lietuviškos veiklos naštą nepakanka. Reikia kantriai dirbti iš pareigos ir valingo pasiryžimo.

Lietuvai Kazys tarnavo iki mirties, kad ir sunkiai dirbdamas ar sirgdamas. Tai buvo tikras žmogus, pareigos, duoto žodžio ir darbo žmogus. Jam nieko nereiškė neatsakinga kritika ar šiaip piktas žodis. Kad visi Lietuvoje išėję mokslus ištesėtume taip Tėvynei atsimokėti.

— Čikagoj birželio 12 mirė teisininkas **Antanas Repšys.** Buvo gimęs 1908.II.1 Rokiškio aps. Vytauto D. un-te 1928 pradėjo geografijos studijas, vėliau perėjo į teisių fakultetą. Advokato praktika vertėsi Kaune. Priklausė studentų ateitininkų "Vytauto" klubui ir jam pirmininkavo. Studentų atstovybės prezidiume ėjo vicepirmininko pareigas. Atvykęs į JAV, buvo tarp Čikagos lietuviškojo gyvenimo judintojų. Ėjo pareigas ALToje, ateitininkuose, krikščionyse demokratuose ir kt. organizacijose. Blaivaus žvilgio, jautraus takto, ramus ir pagarbus kitiems, jis visur siekė nuteikti žmones pozityviam darbui. Veikti jam reiškė dirbti, o ne "kovoti". Prel. M. Krupavičius buvo jį paskyręs vienu iš savo testamento vykdytojų.

Albinas Gražiūnas, buvęs Tėvynės Sargo redaktorius, mirė 1971 m. liepos 6 d. New Yorke. Atskiru straipsniu jis bus paminėtas sekančiam T.S. numery.

LIETUVOS TIKINČIŲJŲ ŠAUKSMAS

Ponui Kurt Waldheimui,
Jungtinių Tautų Generaliniam
Sekretoriui Lietuvos Katalikų

KREIPIMASIS

Turėdami galvoje, kad Lietuva Jungtinių Tautų Organizacijoje savo atstovybės neturi, mes, Lietuvos katalikai, naudodamiesi atitinkamais kanalais, turime kreiptis į Tamstą, Pone Generalini Sekretoriau.

Mūsų kreipimąsi iššaukė tai, kad mūsų respublikos tikintieji negali pasinaudoti Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos 18 str. išdėstytomis teisėmis. Tuo pagrindu mūsų kunigai, tikinčiųjų grupės ir atskiri katalikai atvejų atvejais yra kreipęsi į Sovietų Sąjungos aukščiausius valstybinius organus, reikalaudami padaryti galą tikinčiųjų teisių pažeidimam. Į sovietų valdžią buvo nukreipta keletas tikinčiųjų peticijų: 1971 m. rugsėjo mėnesį pasiųstas 2000 asmenų pasirašytas Prienų katalikų pareiškimas; 1971 m. spalio mėn. pasiųstas 1190 asmenų pasirašytas Alytaus rajono Santaikos parapijos tikinčiųjų pareiškimas; 1971 m. gruodžio mėnesį pasiųstas Raseinių rajono Girkalnio parapijos 1344 parapijiečių pareiškimas. Visi šie pareiškimai buvo nukreipti į SSSR įvairias aukščiausias institucijas, bet nė viena iš jų neatsiuntė oficialaus atsakymo, nors valstybinės įstaigos į piliečių pareiškimus mėnesio būvyje privalo atsakyti. Neoficialus atsakymas (į tuos pareiškimus) pasireiškė sustiprintomis represijomis tikinčiųjų atžvilgiu.

Visos Lietuvos katalikai memorandumu Sovietų Sąjungos komunistų partijos generaliniam sekretoriui p. Brežnevui ryžosi sovietinei vadovybei priminti savo beteisę padėtį, bet sovietų milicijos ir KGB organai grąsinimais, suėmimais ir geležiniais antrankiais masinį parašų rinkimą nutraukė.

Šitokie valdžios veiksmai įtikino, kad minėtas 17,000 tikinčiųjų pasirašytas memorandumas tikslo nepasieks, jei jis bus pateiktas tuo pačiu keliu, kaip ir pirmesnieji kolektyviniai pareiškimai. Todėl mes, Lietuvos katalikai, kreipiamės į Tamstą, gerbiamas Generalini Sekretoriau, ir prašome Tamstai pateikiamą memorandumą drauge su parašais persiųsti Sovietų Sąjungos komunistų partijos generaliniam sekretoriui p. L. Brežnevui.

Su pagarba —

Lietuvos katalikų atstovai
1972 vasaris

Memorandumo priedas

Prie memorandumo jungiami 17,054 parašai. Būtina pažymėti, kad memorandumą pasirašė tik nežymi Lietuvos tikinčiųjų dalis, nes milicijos ir KGB organai griebėsi visos eilės priemonių parašų rinkimui nutraukti. Kapsuke, Šakiuose, Išlauže, Kapčiamiestyje keletas asmenų, dalyvavusių parašus renkant, buvo suimti. Vienas jų į milicijos skyrių buvo pristatytas dargi su geležiniais antrankiais. Pas suimtuosius rastieji

parašų lapai buvo konfiskuoti, nepaisant, kad šis memorandumas adresuotas sovietų vyriausybei.

Jei ateityje valstybės organai taip elgsis su tikinčiųjų skundais kaip lig šiol, mes būsime priversti kreiptis į tarptautines institucijas: į Romos popiežių, mūsų Bažnyčios galvą, arba į Jungtinių Tautų Organizaciją, kaip žmogaus teises ginančią autoritetingą instituciją.

Be to, mes norime Tamstai pranešti, kad šis memorandumas yra tautinio negando išdava: sovietinės valdžios Lietuvoje metais visuomeninės ydos, kaip nepilnamečių nusikaltimai, alkoholizmas, savižudybės dešimteriopai padidėjo, grėsmingo masto pasiekė taip pat šeimų ištuokos ir negimusių kūdikių naikinimas. Ir juo labiau mes tolstame nuo krikščioniškosios praeities, juo ryškiau išeina aikštėn prievartinio ateistinio auklėjimo baisūs padariniai, juo plačiau plinta nudievintas ir nureligintas nežmoniškas gyvenimo būdas.

Mes kreipiamės į Tamstą kaip į aukščiausią partijos autoritetą, prašydami kuo rimčiausiai ir kuo atsakingiausiai apsvarstyti mūsų išdėstytus faktus ir priimti atitinkamą nutarimą.

Lietuvos katalikų atstovai
1972 m. sausis

TRIGUBA SUKAKTIS

Šv. Kazimiero lietuvių kolegijoje Romoje balandžio 30 d. paminėta 60 m. amžiaus sukaktis trijų Romoje gyvenančių lietuvių kunigų: kolegijos rektoriaus protonotaro prel. dr. Lado Tulabos, kolegijos vicerektoriaus, istoriko prel. dr. Pauliaus Jatulio ir monsinjoro Klemenso Razmino. Visi trys kartu atnašavo padėkos Mišias kolegijos svečių namų koplyčioje, dalyvaujant V. Europos lietuvių vyskupui dr. A. Deksniui, Lietuvos diplomatijos šefo St. Lozoraičio visai šeimai, bei visiems Romoje gyvenantiems lietuviams ir kunigams bei vienuoliams. Pamokslą pasakė prel. L. Tulaba. Jaukiose vaišėse kolegijos patalpose kalbas pasakė vysk. A. Deksnys, min. St. Lozoraitis, Šv. Petro bazilikos kan. mons. J. Bičiūnas ir prel. J. Končius. Prel. L. Tulaba yra gimęs 1912 m. balandžio 28 d. Lietuvoje, baigęs studijas Kauno universiteto teologijos fakultete, Šv. Rašto daktaro laipsnį pasiekęs Romoje. Lietuvoje dėstė Šv. Raštą Vilkaviškio kunigų seminarijoje, vėliau vadovavo kunigų seminarijai Vilniuje. Tremtyje vadovavo lietuvių seminaristų studijoms Eichstaetto kunigų seminarijoje V. Vokietijoje. Lietuvos vyskupų pavestas, suorganizavo Šv. Kazimiero lietuvių kolegiją Romoje, kuriai iki šiol vadovauja. Yra parašęs studijų ir straipsnių įvairiais klausimais.

Šv. Kazimiero kolegijos vicerektorius prel. dr. P. Jatulis pasižymėjo savo studijomis Šv. Rašto srityje, bet vėliau perėjo į Lietuvos istorijos tyrinėjimo sritį ir yra parašęs nemažai studijų bei išleidęs keletą knygų. Gimęs 1912 m. sausio 31 d. Vabalninke. Jis dar prieš karą buvo išvykęs gilinti studijų į Romą. Čia užklupo karas ir pasiliko. Buvo išvykęs lietuvių sielovados darbui į Australiją ir po 9 metų grįžo į Romą. Be to, kardinolo Slypyj pakviestas, parengė spaudai net dešimt tomų ukrainiečių istorinių dokumentų ir buvo pakeltas į monsinjorus. Prel. L. Tulaba ir prel. P. Jatulis yra L. K. Mokslo Akademijos vadovybėje ir daug rūpinasi lietuvių sielovados reikalais.

Mons. Klemensas Razminas yra kuklus, tylus darbininkas, per 15

metų ėjęs Kauno arkivyskupo dr. Juozapo Skvirecko sekretoriaus pareigas Zams miestelyje Austrijoje. 1959 m., mirus arkivyskupui, buvo pakviestas Vatikano radijo lietuviškųjų programų bendradarbiu. Čia jis uoliai talkina joms, sekdamas įvairią spaudą ir paruošdamas religinės informacijos.

JURGIS KRASNICKAS buvo plėšikų nužudytas 1922 m. spalio 25 d. Jis mokėsi Marijampolėje, Voroneže, Vilniuje ir vėl Marijampolėje. Studijavo Muensteryje, Vokietijoje. Veikė ateitininkų organizacijoje, pavasarininkų sąjungoje ir krikščionių demokratų partijoje.

Ruošiamas apie Jurgį Krasnicką leidinys. Renkami apie jį atsiminimai. Todėl visi, kurie su juo mokėsi, studijavo ar organizacijose veikė, prašomi parašyti atsiminimus ir nedelsiant atsiųsti šiuo adresu: Pasaulio Lietuvių Archyvas (Jurgio Krasnicko leidiniui), 5620 So. Claremont Ave., Chicago, Ill. 60636. — **Vincentas Liulevičius.**

Telšių vyskupas VINCENTAS BORISEVIČIUS bolševikų suimtas ir nuteistas mirties bausme už partizanų rėmimą, mirties bausmę pakeitė civiline mirtimi. Pakeitė jo pavardę ir uždraudė bet kokį susirašinėjimą, išsiuntė į nežinomą vietą, kurioj ir mirė kankinio mirtimi. Pasiryžta išleisti jo biografiją. Nutarta kreiptis per laisvąją lietuvišką spaudą į išeivių lietuvius, turėjusius su vysk. V. Borisevičium tiesioginių ryšių, jį stebėjusius iš tolo, o taip pat ir į tuos, kurie apie jį turi žinių tik iš kitų šaltinių. Žinias galima rašyti atskirais sakiniais, nesurištais į vieną straipsnį, galima rašyti ir straipsnių formoje. Siunčiamos žinios turi būti pasirašytos ir nurodytas siuntėjo adresas. Kas nepanorės, kad pavardė būtų skelbiama, redakcija neskelbs. Labai pageidaujamos vysk. V. Borisevičiaus nuotraukos. Visos bus grąžintos panaudojus.

Už tokią talką leidėjas ir redaktorius labai dėkoja. Visą medžiagą prašoma siųsti šiuo adresu: A. Liutkus, B. Žukauskas, 6910 So. Fairfield Ave., Chicago, Ill. 60629, U. S. A.

GARBĖS TEISMAS, apsvarstęs L. Veteranų S-gos Centro valdybos 1970.IX.30 raštą, susipažinęs su ramovėno Kazio Ališausko Garbės Teismo atsiųstu paaiškinimu ir L. V. S-gos C. Valdybos paskirtos veikalui paruošti komisijos p-ko M. Rėklaičio paaiškinimu, priėjo tokios nuomonės:

1. Veikalą "Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės" parašė Kazys Ališauskas Ramovėnas — kito autoriaus nėra. Kaip veikalo autorius, jis gali pasirinkti to veikalo ir redaktorių ir leidėją. Tačiau tariantis dėl veikalo paruošimo ir išleidimo, L. V. S-gos C. Valdybai turėtų būti teikiama pirmenybė.

Garbės Teismas yra nuomonės, kad veikalo I-jo tomo titulinį puslapį nustato autorius, susitaręs su leidėju.

Išvadoje Garbės Teismas yra nuomonės, kad visi nesutarimai ir ginčai kilo dėl veikalo autoriaus teisių nerespektavimo.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Dr. Antanas Škėrys, **Lietuvos miškai ir jų ūkis.** Atspaudas iš L. K. M. Akademijos Metraščio IV-IV-V tomų, Roma 1970.

Leonardas Šimutis, **Amerikos Lietuvių Taryba 1940 - 70.** Išleido A. L. Taryba, Chicago.

Mintis, politikos ir kultūros žurnalas, 1971, nr. 1. Leidžia Lietuvių Socialdemokratų partijos Užs. Delegatūra. Vyr. Redaktorius J. Vilčinskas, Londonas.

Juozas Eretas, **Kazys Pakštas, tautinio šauklio odisėja.** Išleido Liet. Kat. Mokslo Akademija, Roma, 1970.

Lietuvių Spaudos Metraštis 1968, J. A. V. L. B. Kultūros Fondas, Chicago, 1970.

Bronys Raila, **Versmės ir Verpetai, Akimirksnių Kronikos,** Br. ir Ant. Budginų leidinys, Dail. Kosto Jezersko virš. Spaudė L. E. spaustuvė, Boston, Mass.

V. Čižiūnas, **Šeima tautinėje bendruomenėje.** PLB Šviet. Tarybos leidinys, J. A. V. Liet. Fondo lėšomis, 1971.

Dr. Pranas Skardžius, **Ankstybesnė ir dabartinė Liet. Bendrinės Kalbos vartosena.** Išl. Pedagoginis Institutas, spaudė Myk. Morkūno spaustuvė.

Emilija Čekienė, **Kad ji būtų gyva,** Viltis, 1971. Aplankas ir iliustr. — Pauliaus Jurkaus, rinkimas ir laužymas — Henriko Macijausko.

Panorama democrate chretien, E. D. C. Revue politique internationale.

Jurgis Janavičius, **Journey to the Moon,** Poems, 1962 - 70. A poetry and prose. Publication Canberra 1971.

2 poezijos ir prozos lakštai. Sydney 1970. Leidžia J. A. Juragis ir J. Janavičius.

Paul Rassinger, **Il Dramma Degle Ebrei Europei.** Edizione, "Europa" Roma.

Attempted Defection by Lithuanian Seaman Simas Kudirka, U. S. Government Printing Office, Washington, 1971.

Danutė Brazytė - Bindokienė, **Mieste Nesaugu,** JAV L. B. Kult. Fondas, Čikaga, 1970.

A Priest in Stutthof, *kun. Stasio Ylos* atsiminimai iš nacių koncent. stovyklos. Išl. Manyland Books, 84-39 90 St., Woodhaven, N. Y., 11421.

The Violation of Human Rights in Soviet Occupied Lithuania, 64 psl., išl. JAV L. B.

Algirdas J. Kasiulaitis, **Komunizmo grėsmė emigracijos kryžkelėse.** Paskaita, Čikaga, 1969.

Jean G. H. Hoffman, **Resistances en Union Sovietique, Les Cahiers de "tant quil fact jour",** Paris.

Krikščioniškoji demokratija ir LKDS kovoje už žmogų ir laisvę, LKDS Centro Komitetas, Ohio.

Joseph Ehret, **Die Vergessenen Balten,** Basel, 1969.

Joseph Ehret, **Von Adenauer Europaer,** Basel, 1971.

Jurgis Jankus, **Peilio ašmenimis.** Trijų veiksmų drama. Iliustr. P. Jurkaus. Išl. "Darbininkas", 1967.

Jurgis Gliauda, **Simas,** Manyland Books, New York, 1971.

Birutė Pūkelevičiūtė, **Rugsėjo šeštadienis,** Lietuviškos Knygos Klubas, 1970.

Vladas Požėla, **Jaunystės atsiminimai,** Amer. Liet. Socialdemokratų S-gos Literatūros Fondas, 1971.

Kipras Bielinis, **Gana to jungo,** virš. K. Čerkeliūno, išl. Kipro Bielinio ir A. L. Soc. demok. Literatūros Fondas, New Yorkas, 1971.

Konstantin Gulbinas, **Das paedagogische Lebenswerk der litauischen Dichterin Marija Pečkauskaitė,** Verlag Schoningh, Muenchen, 1971.

Jurgis Gliauda, **Brėkšmės našta.** Apl. Giedrės Vaitienės, Liet. Knygos Klubas, 1972.

TURINYS

Šv. Tėvo sveikinimas prel. M. Krupavičiui 3

Antanas Ramūnas, Mykolas Krupavičius 5

Vyt. Bagdanavičius, M.I.C., Krupavičiaus kunigystė 10

M. Krupavičiaus kalba St. seime 32

Pr. Pauliukonis, Mykolas Krupavičius ir Žemės reforma 43

P. Maldeikis, Didelio gyvenimo paskutiniai metai 60

Antanas Repšys, Paskutinės prel. M. Krupavičiaus dienos 66

M. Krupavičiaus testamentas 74

Alf. Šešplaukis, Hilaire Belloc — krikščioniškosios kultūros gynėjas 78

Pr. Naujokaitis, Tragiškosios epochos veidas Bernardo Brazdžionio poezijoje 93

J. Venckus, S. J., Jurgis Pabrėža — botanikas 106

Algirdas Budreckis, 1941 metų sukilimą prisiminus 116

Kazys Škirpa, Vyriausybės Golgota 122

Druidas, Laik. vyriausybės "atveiksminimas" 129

Audaltis, Kada Vaitiekūnas teisybę rašė? 131

V. Alseika, Ernesto Galvanausko paskutinieji metai 137

Vlado Jurgučio laiškai 152

J. Slavėnas, Mažos pastabos apie didelį žmogų 167

Prel. J. Balkūnas, Vlikas turi tautos mandatą 178

S. Garliauskas, Vliko seimas 182

Sukaktys 190

In Memoriam 198

Lietuvos tikinčiųjų šauksmas 220

Atsiųsta paminėti 222

Alp(LKA) 1745
1971, Nr.1

Kaina 3 dol.

90.743408